

DEJINY

2/2025

ISSN 1337-0707

Dejiny 2/2025 – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
<http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22025.html>

Dejiny 2/2025 – e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov
in Prešov, <http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22025.html>

Fotografia na obálke: Ľubomír Repaský: Otče náš, olej, plátno, 2002, 145 x 140 cm

Redakčná rada / Editorial Board:

prof. PhDr. Peter Švorc, CSc., predseda/chairman (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Ján Džujko, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. PhDr. Vladimír Gonč, DrSc. (Masarykova univerzita, Brno)
PhDr. Ivan Halász, PhD. (Maďarská akadémia vied, Budapešť)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc. (Prešovská univerzita, Prešov)
prof. PhDr. Roman Holec, DrSc. (Univerzita Komenského, Bratislava)
doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
PhDr. Zuzana Kollárová, PhD. (MV SR, Štátny archív Levoča, pobočka Poprad)
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. (Prešovská univerzita, Prešov)
doc. Igor Lichtej, CSc. (Užhorodská národná univerzita, Užhorod)
prof. PaedDr. Martin Pekár, PhD. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
Dr. h. c. Prof. Dr. Karl Schwarz (Universität Wien)
Dr. hab. Krzysztof Strykowski (Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Poznań)
prof. PaedDr. Štefan Šutaj, DrSc. (Univerzita P. J. Šafárika, Košice)
prof. Dr. Waclaw Wierzbieniec (Uniwersytet Rzeszów)

Redakcia / Editors:

doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. (zodpovedná redaktorka/liable editor)
PhDr. Ján Džujko, PhD., doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., Doc. Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

Recenzenti čísla:

doc. PaedDr. Patrik Derfiňák, PhD., PhDr. Ján Džujko, PhD.,
Mgr. et Mgr. Luciána Hoptová, PhD., Doc. PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD.,
doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD., doc. Mgr. Maroš Melichárek, PhD.,
Mgr. Lucia Šteflová, PhD., Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

Jazykové korektúry: Mgr. Jozef Jurčisin

Preklady resumé: Doc. Mgr. Maroš Melichárek, PhD.

- © Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity
s vydavateľstvom UNIVERSUM-EU, spol. s r. o., (www.universum-eu.sk)
a Historickou spoločnosťou kráľovského mesta Prešov
- © Issued by Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov
with publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o., (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

Prešov 2025
ISSN 1337-0707

Obsah

Ján DŽUJKO	7
Slovo na úvod / Foreword	

ŠTÚDIE / SCIENTIFIC ARTICLES

Rastislav MOLDA	10
How we Slovaks see ourselves. Stereotypes of Slovaks in 19 th -century travel literature / Ako sa vidíme my Slováci. Autostereotypy Slovákov na príklade cestopisnej literatúry 19. storočia	
Aleš KOTVA	26
Proměna vnímání japonského císařství pohledem Velké Británie, aneb od exotického odbytiště k aliančnímu partnerovi / The Transformation of British Perceptions of the Japanese Empire: From an Exotic Outlet to an Alliance Partner	
Marcela DOMENOVÁ	43
Knižná kultúra v Michalovciach I: Príspevok k dejinám tlače a knižného obchodu do 1. polovice 20. storočia / Book Culture in Michalovce I: A Contribution to the History of Printing and the Book Trade up to the First Half of the 20 th Century	

ĽUDIA A DOBA / PEOPLE AND TIME

Ján TKÁČ	70
Profily československých a slovenských vyslancov v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1941 / Profiles of Czechoslovak and Slovak envoys to Yugoslavia in 1918 – 1941	
Peter KOVAL'	87
K sedemdesiatke nášho kolegu doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc. / On the Occasion of the Seventieth Birthday of Our Colleague Associate Professor PhDr. Ján Mojdis, CSc.	

ROZHOVORY / INTERVIEWS

Nadežda JURČIŠINOVÁ, Jozef JURČIŠIN	90
Desať rokov na poste rektora Prešovskej univerzity. Rozhovor s D. h. c. Prof. PhDr. Petrom Kónyom, PhD. / Ten Years in the Position of Rector of the University of Prešov. An Interview with D. h. c. Prof. PhDr. Peter Kónya, PhD.	

PREDSTAVUJEME / WE INTRODUCE

Zuzana KOŠČOVÁ	96
Vihorlatské múzeum v Humennom / Vihorlat Museum in Humenné	

PRIPOMÍNAME / WE REMEMBER

Patrik DERFIŇÁK	104
Pred 200 rokmi sa narodil Mór Jókai (1825 – 1904) / Two Hundred Years Since the Birth of Mór Jókai (1825–1904)	

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	111
Pred 200 rokmi sa narodil zemplínsky župan Štefan Molnár / <i>Two Hundred Years Since the Birth of Zemplín County Governor Štefan Molnár</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	118
Pred 180 rokmi vyšlo prvé číslo Slovenských národných novín / <i>One Hundred and Eighty Years Since the Publication of the First Issue of Slovenské národné noviny</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	126
130 rokov od narodenia prezidenta Armádneho generála Ludvíka Svobodu / <i>One Hundred and Thirty Years Since the Birth of President and Army General Ludvík Svoboda</i>	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	131
Pred 130 rokmi začala činnosť Muzeálna slovenská spoločnosť / <i>One Hundred and Thirty Years Since the Beginning of the Activities of the Slovak Museum Society</i>	
<i>Peter KOVAL</i>	141
Rok 1935 – Slovák premiérom, ľudáci s komunistami hlasujú za Českoslováka Beneša / <i>The Year 1935 – A Slovak as Prime Minister, Hlinka's Party and the Communists Vote for the Czechoslovak Beneš</i>	

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN / ENCYCLOPAEDIA OF HISTORY

<i>Ján DŽUJKO</i>	148
Naša pravda (1922)	

RECENZIE – ANOTÁCIE / REVIEWS – ANNOTATIONS

<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	152
ZUBKO, Peter. <i>Tento list z kazateľnice ohlasovať budete : pastierske a apoštolské listy pre Slovákov z 19. storočia</i> . Poprad: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s.r.o., 2021. 186 s. ISBN 978-80-89613-38-0.	
<i>Nadežda JURČIŠINOVÁ</i>	154
KÓNYA, Peter a kol. <i>Dejiny Stropkova</i> . Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2024. 622 s. ISBN 978-80-555-3056-7.	
<i>Peter KOVAL</i>	155
FALISOVÁ Anna – ČAPÍKOVÁ, Silvia. <i>Zdravotné pomery na Slovensku. Kapitoly z histórie boja proti infekčným chorobám 1918 – 1968</i> . Bratislava: Veda, 2024. 200 s. ISBN 978-80-224-2103-4.	
<i>Dávid PATERA</i>	156
JAVOR, Martin. <i>O Našich rodakoch v Ameriki. Správy o vysťahovalcoch z Uhorska v novinách Naša Zastava (1907 – 1918)</i> . Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2024. 592 s. ISBN 978-80-555-3281-3.	
<i>Marcela DOMENOVÁ</i>	159
GOLIAN, Ján. <i>Teraz ale k veci, bo papier malý a myšlienok veľa! : korešpondencia Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého z rokov 1900 – 1907</i> . Ružomberok: Society for Human studies, 2025. 287 s. ISBN 978-80-974339-8-7.	

<i>Patrik DERFIŇÁK</i>	161
CHARVÁT, Petr. <i>Dějiny obchodu ve středověku 500 – 1000</i> . Praha: Vyšehrad, 2025. 280 s. ISBN 978-80-267-3188-7.	
<i>Ivana ZIMOVČÁKOVÁ</i>	162
<i>Slovenské ženy v národnom hnutí</i> . Eds. Jaroslav Durec, Pavol Madura a kol. Martin: Matica slovenská, 2024. 424 s. ISBN 978-80-8128-344-4.	
<i>Mariana ČENTÉŠOVÁ</i>	164
ONDRIOVÁ, Mária. <i>Vyšné Ružbachy v novoveku: Protokol 1695 – [1836]</i> . Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2025. 151 s. ISBN 978-80-69136-01-4	

KRONIKA / CHRONICLE

<i>Andrea FERENCOVÁ</i>	168
Medzinárodná konferencia o prenose vedomostí v ranonovovekej strednej Európe. Prešov, 16. – 17. september 2025 / <i>International Conference on the Transfer of Knowledge in Early Modern Central Europe</i> . Prešov, 16–17 September 2025	
<i>Mária DUDOVÁ-BAŠISTOVÁ</i>	170
Prešovská univerzita slávnostne otvorila nový akademický rok 2025/2026. Tlačová správa / <i>The University of Prešov officially opened the new academic year 2025/2026</i> . Press release.	
<i>Mariana ČENTÉŠOVÁ</i>	174
Vedecká konferencia <i>Vojna a svet – (cez) hranice štátov i ľudskosti</i> (pramene, dobová tlač a literatúra) v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Prešov, 24. – 25. september 2025 / <i>Scientific Conference “War and the World – (Across) the Borders of States and Humanity (Sources, Contemporary Press and Literature)” at the State Scientific Library in Prešov</i> . Prešov, 24–25 September 2025	
<i>Andrea FERENCOVÁ</i>	177
Z vlasti do vyhnanstva. Významné osobnosti ranonovovekých a novovekých dejín prinútené k životu v exile / <i>Hazából száműzetésbe. Jelentős történelmi személyiségek, akik kényszerítve voltak száműzetésre, középkortól a 20. századig</i> . Prešov, 27. – 28. november 2025 / <i>From the Homeland into Exile. Prominent Figures of Early Modern and Modern History Forced to Live in Exile / Hazából száműzetésbe. Jelentős történelmi személyiségek, akik kényszerítve voltak száműzetésre, from the Middle Ages to the 20th Century</i> . Prešov, 27–28 November 2025	
<i>Andrea FERENCOVÁ</i>	180
Obdobie rekatolizácie v Uhorsku v prameňoch / <i>Az ellenreformáció korszaka Magyarországon a forrásokban</i> . Prešov, 4. – 5. december 2025 / <i>The Period of Re-Catholicization in the Kingdom of Hungary in Sources / Az ellenreformáció korszaka Magyarországon a forrásokban</i> . Prešov, 4–5 December 2025	
<i>Predstavujeme umelca: Lubo Repaský</i> / <i>About the artist Lubo Repaský</i>	183

O AUTOROCH / A WORD AUTHORS	185
--	-----

Slovo na úvod

Milí čitatelia, koncom roka 2025 dávame do Vašej pozornosti ďalšie číslo nášho časopisu *Dejiny*. Napriek konsolidačným opatreniam, ktoré sa dotkli našej spoločnosti, obsah nášho časopisu zostáva aj naďalej rovnako zaujímavý a bohatý.

Dosť často sa v poslednom období objavujú hlasy o tom, že sa málo číta, hlavne mládež nemá veľmi v oblube čítať knihy v printovej podobe. Je to na škodu, pretože čítanie je pomôckou k získavaniu slovnej zásoby a potom aj na jej základe k formulovaniu myšlienok, k samotnému mysleniu. A to už je iný stupeň vzdelania, rozhľadenosti každého z nás.

Zhodou okolností v tomto vydaní časopisu máme viacero textov, ktoré s vyššie uvedeným súvisia – viac či menej priamo. Ich autori skúmajú napr. existenciu kníhtlačiarní v minulosti, fungovanie *Slovenských národných novín* (1845 – 1848), ako aj periodika z medzivojnového obdobia – týždenníka *Naša Pravda* (1922). Obsahom čísla je osem anotácií monografických prác, zborníkov a edícií dokumentov hlavne s historickou tematikou.

V úvode prinášame tri štúdie od Mgr. Aleša Kotvu, Mgr. Rastislava Moldu, PhD., a doc. Mgr. Marcely Domenovej, PhD. V rubrike *Ludia a doba* PhDr. Ján Tkáč, PhD., približuje profily ôsmich československých a slovenských vyslancov v Juhoslávii v rokoch 1918 – 1941. Doc. PhDr. Peter Kovaľ, PhD. pri príležitosti sedemdesiatych narodenín doc. PhDr. Jána Mojdisa, CSc., načrtnol jeho pedagogický i vedecký profesionálny profil. Doc. J. Mojdis pôsobil na Prešovskej univerzite (PU) v Prešove, kde počas svojej kariéry zastával viacero vedúcich funkcií v rámci Inštitútu histórie, akademického senátu Filozofickej fakulty i akademického senátu PU. Rubrika *Rozhovory* prináša interview Nadeždy Jurčišinovej s rektorom PU členom Inštitútu histórie Dr. h. c. prof. PhDr. Petrom Kónyom, PhD., ktorý je v tejto významnej funkcii desať rokov. Predstavujeme aj ďalšiu inštitúciu spätú s dejinami a to Vihorlatské múzeum v Humennom. Jeho história siaha do roku 1960 a sídli v tamojšom renesančnom kaštieli. V rubrike *Pripomíname* charakterizujeme významné osobnosti akými boli Mór Jókai, Štefan Molnár, Ludvík Svoboda, Edvard Beneš a približujeme tiež 130. výročie činnosti Muzeálnej slovenskej spoločnosti. Obsah periodika uzatvára rubrika *Kronika*, kde sú správy o viacerých vedeckých konferenciách, ktoré sa konali v druhej polovici roku 2025 v Prešove, niektoré za medzinárodnej účasti, pričom ich organizátorom bol náš inštitút histórie a účastníkmi aj jeho členovia.

Vážené čitateľky, vážení čitatelia! Želáme vám príjemné čítanie a veľa šťastia, zdravia a úspechov v novom roku.

Ján Džujko

- ◀ V scenérii Bukových vrchov (Bükk) ako administratívna časť maďarského mesta Miškovec sa nachádzajú kúpele Lillafüred. V turisticky obľúbenej oblasti je jazero Hámori, starobylý hrad Diósgyőr, verejnosti prístupné jaskynné systémy, jednou z architektonických dominánt je hotel Palota (A Palotaszálló) s okolitým parkom. Foto: Nadežda Jurčišinová

ŠTÚDIE

Mestečko Valtice v okrese Břeclav v Juhomoravskom kraji má architektonickú dominantu v podobe zámku. V rokoch 1387 až 1945 bol jedným zo sídiel kniežacieho rodu Lichtenštejnovcov. V jeho pivniciach je umiestnená verejná degustačná expozícia vín ocenených titulom Salón vín Českej republiky, je jedným z najnavštevovanejších vinárskych miest v Česku. Spolu so zámkom v Ledniciach tvorí Lednicko-valtický areál, zapísaný do Zoznamu svetového dedičstva UNESCO. Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Umelecká cesta v holandskom meste Lelystade ponúka sochy, nástenné maľby a moderné inštalácie roztrúsené po celom meste. Jednou z nich je dielo sochára Henka Hofstru, ide o ikonickú sochu Exposure, masívnu oceľovú postavu, ktorá akoby hľadela nad vodu. Foto: Stanislav Kurimai*

HOW WE SLOVAKS SEE OURSELVES. STEREOTYPES OF SLOVAKS IN 19TH-CENTURY TRAVEL LITERATURE

Rastislav MOLDA

Abstrakt: *Ako sa vidíme my Slováci. Autostereotypy Slovákov na príklade cestopisnej literatúry 19. storočia.* Štúdia sa zameriava na analýzu autostereotypov Slovákov, ako sa formovali a prezentovali v slovenskej cestopisnej literatúre dlhého 19. storočia (1780 – 1918). V kontexte modernizačných procesov, politizácie verejného života a formovania moderných národných identít v mnohonárodnom Uhorsku autostereotypy predstavovali významný nástroj národno-emancipačného diskurzu. Práca vychádza z textovej analýzy a sleduje najfrekvencovanejšie stereotypné atribúty, ich vzájomné prepojenia a funkcie pri konštruovaní normatívneho obrazu slovenského národa. Osobitná pozornosť sa venuje stereotypom pracovitosti, mierumilovnosti, plebejskosti, trpitelstva, bohobojnosti, pohostinnosti a fyziognomickým predstavám, ktoré slovenské elity využívali na pozitívnu sebareprezentáciu. Cestopisná literatúra je chápaná ako špecifický pramenný korpus, v ktorom sa autostereotypy neuplatňovali iba ako opisné charakteristiky, ale ako aktívne ideologické konštrukcie reagujúce na národnostnú konkurenciu a maďarizačné tlaky. Štúdia zároveň poukazuje na to, že vytváranie pozitívneho autoobrazu bolo sprevádzané negatívnou stereotypizáciou „iných“, predovšetkým Maďarov. Autostereotypy sa tak ukazujú ako dôležitý prostriedok národnej obrazotvornosti, ktorý uľahčoval identifikáciu jednotlivcov s národným spoločenstvom a prispieval k stabilizácii slovenskej národnej identity v 19. storočí.

Kľúčové slová: Autostereotypy. Slovenský národ. Cestopisná literatúra. 19. storočie. Národná identita. Národno-emancipačný diskurz.

The long 19th century, roughly defined as the period between 1780 and 1918, was a time of fundamental political, social, and cultural change in Hungary. The processes of modernization of society, politicization of public life, and formation of modern nations and national identities took place in an environment of significant ethnic and religious diversity. In this context, the discourses through which individual national elites constructed their own identities, defined the boundaries of the national community, and distinguished themselves from other groups took on particular significance.

Ethnic stereotypes became one of the important tools of this process. As simplified, value-laden ideas about the collective characteristics of nations and social groups, they made it possible to reduce complex social reality and create stable images of “us” and “them.” Since the 1980s, research into stereotypes has also come to the fore in historiography, drawing inspiration from several social science disciplines. One of the centers of historical research on stereotypes can be considered

the German academic environment centered around Hans Henning Hahn,¹ whose methodological and theoretical foundations for the analysis of ethnic and social stereotypes are also significant for research in Central and Eastern Europe. Several historians and social science researchers in Poland² and the Czech Republic³ are also addressing the issue of stereotypes.

In Slovakia, research into ethnic stereotypes has developed mainly in the field of ethnology. The work of Eva Krekovičová,⁴ who analyzed stereotypical ideas through folklore texts, especially folk songs, represents a significant contribution.

- 1 The center has published nine volumes of books devoted to research into historical stereotypes. The publications are produced in cooperation with leading scientific institutions in Central and Eastern European countries. In 2007, a monograph was also published, which was the result of cooperation with Slovak experts: HAHN, Hans Henning – MANNOVÁ, Elena. *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung (Mitteleuropa – Osteuropa. Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas. Bd. 9)*. Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang, 2007, 536 s.; Pozri aj: HAHN, Hans Henning. *Historische Stereotypenforschung : Methodische Überlegungen und empirische Befunde*. Oldenburg: Bibliotheks und Informationssystem der Carl von Ossitzky Universität Oldenburg, 1995, 209 s.
- 2 WALAS, Tereza. *Narody i stereotypy*. Kraków: Międzynarodowe Centrum Kultury, 1995, 330 s.; BLUSZKOWSKI, Jan. *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*. Warszawa: Elipsa, 2003, 343 s.; JEZIEŃSKI, Adam. Stereotyp Polaka w oczach Ukraińca. In Hroudek, Dominik (ed.). *Slovanství ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha: Libri, 2004, s. 92-107.
- 3 BROKLOVÁ, Eva – KŘEN, Jan (ed.). *Obraz Němce, Rakouska a Německa v české společnosti 19. a 20. století*. Praha: Karolinum, 1998, 314 s.; TONCROVÁ, Marta – UHLÍKOVÁ, Lucia (ed.). *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2001, 123 s.; KUBIŠ, Karel (ed.). *Obraz druhého v historické perspektivě II. Identity a stereotypy při formování moderní společnosti*. Praha: Karolinum, 2003, 208 s.; RAK, Jiří: Bývali Čechové: české historické mýty a stereotypy. Jinočany: H&H, 1994, 148 s.
- 4 We have selected the following studies and publications: KREKOVIČOVÁ, Eva. *Mentálne obrazy, stereotypy a mýty vo folklóre a v politike*. Bratislava: Ústav etnológie SAV, 2005, 128 s.; KREKOVIČOVÁ, Eva. Medzi autoobrazom a heteroobrazom. In Toncrová, Marta – Uhlíková, Lucia (ed.). *Etnické stereotypy z pohledu různých vědních oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2001, s. 17-36; KREKOVIČOVÁ, Eva. Konštrukcia obrazu „seba“ a „iných“. *Mentálne obrazy, stereotypy a sociálna pamäť*. In *Slovenský národopis*, roč. 50, 2002, č. 3-4, s. 332-342; KREKOVIČOVÁ, Eva. Autostereotypy a politické elity. Na príklade Slovenska. In *Národopisná revue*, roč. 11, 2001, č. 3, s. 146-148; KREKOVIČOVÁ, Eva. Autostereotypen und politische Eliten (Am Beispiel der Slowakei). In Hahn, Hans Henning – Mannová, Elena: *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung (Mitteleuropa – Osteuropa. Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas. Bd. 9)*. Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang, 2007, s. 475-491; KREKOVIČOVÁ, Eva. Etnologické reflexie o koncepciách a stereotypoch. In *Slovenský národopis*, roč. 52, 2004, č. 2, s. 163-167; KREKOVIČOVÁ, Eva. Od obrazu pastiera v slovenskom folklóre k národnému symbolu. In *Slovenský národopis*, roč. 41, 1994, č. 2, s. 139-152; KREKOVIČOVÁ, Eva. Sociálna/kolektívna pamäť a stereotypy – k niektorým metodologickým otázkam. In Marušiak, Juraj – Ferencová, Michaela (eds.). *Teoretické prístupy k identitám a ich praktické aplikácie*. Bratislava: Veda, Ústav politických vied SAV, 2005, s. 51-65.

Other Slovak authors also address the issue of stereotypes in partial studies as well as in more broadly conceived transdisciplinary publications.⁵ Scientific journals such as *Forum Historiae*, which devoted special attention to the analysis of stereotypes in 2012, have also addressed this topic.⁶ The collective monograph *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung*⁷ also showed that research into ethnic stereotypes can be carried out using various types of source material.

The aim of this study is to analyze the autostereotypes of Slovaks as they were formed and presented in 19th-century Slovak travel literature.⁸ Methodologically, it is based on a textual analysis of selected travelogues and focuses on identifying the most frequent stereotypical attributes,⁹ their interconnections, and their functions within the discourse of national emancipation. Autostereotypes in travel texts are not understood merely as descriptive elements, but as an active tool of national imagination through which the Slovak elite helped shape the normative image of the Slovak nation in the long 19th century. I have already addressed the research topic – the analysis of autostereotypes and heterostereotypes – in several studies¹⁰

-
- 5 KILIÁNOVÁ, Gabriela – KOWALSKÁ, Eva – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *My a tí druhí v modernej spoločnosti*. Bratislava: Veda, Vydavateľstvo SAV, Centrum excelentnosti SAV procesy, 2009, s. 722; KANOVSKÝ, Martin. Ľudské druhy a ľudská myseľ – kognitívne základy etnických klasifikácií a stereotypov. In Toncrová, Marta – Uhlíková, Lucia (ed.). *Etnické stereotypy z pohľadu rôznych viednych oborů*. Brno: Etnologický ústav AV ČR, 2001, s. 9-16; ŠOLTĚS, Peter: Stereotypy o uhorských Slovanoch v uhorských nemeckých cestopisoch a tzv. štatistikách na konci 18. a v prvej polovici 19. storočia. In Hroudek, Dominik (ed.). *Slovanstvo ve středoevropském prostoru. Iluze, deziluze a realita*. Praha: Libri, 2004, s. 73-92; HOLEC, Roman. Biedny, nešťastný, utláčaný Jano. In *História*, roč. 9, 2009, č. 3-4, s. 49-54.
 - 6 See more: <http://forumhistoriae.sk/02-2012>
 - 7 HAHN, Hans Henning – MANNOVÁ, Elena. *Nationale Wahrnehmungen und ihre Stereotypisierung. Beiträge zur Historischen Stereotypenforschung* (Mitteleuropa – Osteuropa. Oldenburger Beiträge zur Kultur und Geschichte Ostmitteleuropas. Bd. 9). Frankfurt a. M. u. a.: Peter Lang, 2007.
 - 8 For more on the topic of Slovak travel literature, see: ELIÁŠ, Michal. *Púť po otčine*. Bratislava: Tatran, 1981, 104 s.; ELIÁŠ, Michal. *Z cestopisných denníkov štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, 245 s.; KLÁTIK, Zlatko. *Vývin slovenského cestopisu*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV, 1968, 474 s.; MOLDA, Rastislav. *Cestopisné denníky štúrovcov*. Martin: Matica slovenská, 2014, 256 s.; GOLIAN, Ján – MOLDA, Rastislav. *Cestopisné denníky. Zblízka i zďaleka, z monarchie i republiky*. Banská Bystrica: Society for Human studies, 2018, 288 s.
 - 9 For the sake of comprehensiveness in the analysis of ethnic stereotypes, I also subjected other sources relevant to the topic to textual analysis.
 - 10 MOLDA, Rastislav. „... kde Maďarka, tam hnev; kde Nemkyňa, tam faľeš; kde Cigánka, tam krádež.“ Utváranie stereotypov o „iných“ v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia. In *Forum historiae*, roč. 6, 2012, č. 2, s. 147-164; MOLDA, Rastislav. *Obraz žida v cestopisných a národopisných dielach štúrovskej generácie*. In *Slovenský národopis*, roč. 59, 2011, č. 2, s. 184-196; MOLDA, Rastislav. „Náš národ Slovenský jest naposledy nepřestanné pilnosti a pracování oddaný.“ Teoretické koncepcie výskumu historických stereotypov aplikované pri analýze stereotypu pracovitosti Slovákov v 19. storočí. In *Antropowebzin*, roč. 8, 2011, č. 3, s. 193-197.

and a monograph.¹¹ In this text, I have expanded my findings with an analysis of other travelogues and presented a comprehensive overview of the autostereotypes of Slovaks.

National character

If we want to talk about Slovak stereotypes and how they shaped national identity, we need to look at the history of Hungary at the turn of the 18th and 19th centuries. It was during this period that the term “national character” became increasingly prominent in the discourse of Hungarian intellectuals.

Hungary was a particularly diverse area in which several communities coexisted. These were very different in terms of social class, religion, and especially ethnicity. Above all, the country’s ethnic diversity was reflected in intellectual discourse, through which the idea of the ethnic diversity of the Kingdom of Hungary became widely accepted at the turn of the 18th and 19th centuries. The heterogeneity of the monarchy was also emphasized by contemporary scholars, who described the phenomenon of diversity with the very popular phrase “Europe in miniature.”¹²

From the last third of the 18th century and throughout the 19th century, it was generally believed that every nation or branch of a nation or nationality had its own specific and unique national character. This is why encyclopedic, statistical, travel, and other educational literature sometimes included more or less extensive descriptions of national characters.¹³ The authors of such literature tried to capture both the physical appearance and mental characteristics of the people they described. Statistical literature, in particular, focused on describing the linguistic, ethnic, religious, class, and socio-economic conditions of the population, as well as monitoring population changes, crime, and migration within the country.¹⁴ At the same time, due to the complexity of the issue, authors were forced to generalize and highlight certain phenomena that did not apply to society as a whole, but nevertheless became symptomatic of the entire group. They thus assigned a national character to the individual nations and nationalities of Hungary and the Habsburg Monarchy.

According to the conclusions of contemporary statistical literature, nations and nationalities differed from each other in terms of origin, language, physical characteristics, morals, economic practices, and livelihoods.¹⁵

-
- 11 MOLDA, Rastislav. *Ideálny obraz národa. Stereotypizácia uhorských národností v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia*. Martin: Matica slovenská, 2015, 280 s.
 - 12 CSAPLOVICS, Johann. *Gemälde von Ungern. Erster Theil*. Pesth: Verlag von C. A. Hartleben, 1829, s. 14; See also: BRTÁŇ, Rudo. Literárna činnosť Jána Čaploviča (1780 – 1847). In ČAPLOVIČ, Ján. *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Bratislava: SPN, 1997, s. 285.
 - 13 MOLDA, Rastislav. *Ideálny obraz národa. Stereotypizácia uhorských národností v slovenskej cestopisnej a národopisnej literatúre 19. storočia*. Martin: Matica slovenská, 2015, s. 9.
 - 14 ŠOLTÉS, Peter. „Európa v malom“. Reprezentácia etnickej rôznorodosti Uhorska v štatistikách a vlastivedných prácach do roku 1848. In Ivaničková, Edita et. al.: *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí: pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, s. 216.
 - 15 ŠOLTÉS, Peter. „Európa v malom“. Reprezentácia etnickej rôznorodosti Uhorska v štatistikách a vlastivedných prácach do roku 1848. In Ivaničková, Edita et. al.: *Kapitoly z histórie*

The division of the population, i.e., categorization based on the above differences, resulted in numerous comparisons between nations and nationalities, including comparisons of their national characters. It was precisely the national character and language of the individual nationalities of the monarchy that became the distinguishing features on the basis of which they were later categorized.

The scientific definition of national character and the attribution of certain symptomatic characteristics to nations and nationalities was generally accepted throughout the 19th century, and today we can find it in a number of written and pictorial sources.

Autostereotypes or The Good Qualities of the Slovak Nation

In addition to statistical and ethnographic literature, we can also find many Slovak autostereotypes and heterostereotypes in contemporary travelogues. Many members of the national movement – especially young students – wanted to get to know the regions inhabited by Slovak-speaking populations better, so they undertook various trips and journeys there. They then wrote about their experiences, publishing texts about them in newspapers and magazines or even in books. Today, we have a wealth of interesting textual material at our disposal in which Slovaks describe Slovaks.

It is only natural that Slovak authors expressed themselves overwhelmingly positively when characterizing Slovaks. In doing so, they contributed significantly to establishing the opinion of the positive qualities of Slovaks. They perceived and presented them as a hard-working, God-fearing, poor, but at the same time hospitable, oppressed and long-suffering, plebeian, good-hearted, singing people with a peaceful nature and beautiful round faces. Among the national “ailments” they included widespread and rampant alcoholism, but also the fact that other nationalities perceive Slovaks as a nation of tinkers.

The aforementioned stereotypes, i.e., generalizations with a certain emotional charge, were closely related to each other. It is interesting to see how representatives of the Slovak national movement were able to use them argumentatively to create a positive image of Slovaks. For example, hard work and poverty were interpreted in the discourse of the time as a consequence of the natural conditions in the northern counties of Hungary. In the mountainous, rocky, and infertile soil, as this area was described, it was more difficult to grow crops compared to the flat and fertile Lower Lands. The physically demanding work of the people inhabiting the hilly northern regions of Hungary, combined with the inhospitable natural and weather conditions and the need to feed their families, contributed to the Slovak nation being presented as very hard-working. Despite this, it remained poor. When referring to poverty, nationalists sought a certain counterbalance to offset the misery, and thus created an image of the Slovak people as poor and modest, but at the same time hospitable. At the time of the formation of national identities, we find several such connections in the literature of the period. For example, at the end of the 19th

stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí: pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča. Bratislava: Historický ústav SAV, 2011, s. 225.

century, the Catholic priest Ján Burian traveled through Orava and published a description of his journey in the magazine *Dom a škola* (Home and School), which was intended for parents, educators, and teachers. Burian writes: “Oh Orava, Orava, how painful you are, I thought,”¹⁶ referring to the difficult living conditions of the Orava people. It is in Burian’s next words that we find positive attributes in this stereotype, when, despite the declared poverty that the author described poetically, the Orava people welcomed him: “[...] to our honor, a turkey was sentenced to death. Anyone who wants to be well entertained should go to the parish in Veľká Ves. But he must be Slovak; Father Laco’s parish is open to sincere Slovaks.”¹⁷ On the following pages of his travelogue, the author stated: “[...] alive in Orava and after death in heaven.”¹⁸

The well-known and respected scholar Ján Čaplovič also frequently wrote about the hospitality of Slovaks in his literary works. His professional literary work influenced the romantic generation of the national movement. Čaplovič claimed that “hospitality is a national trait of Slovaks. Whenever you enter any house, the hostess will take bread, cut it, and serve it to the guest with a knife. This is commonly referred to as ‘offering bread’. But the hospitality does not end there. The hostess will not forget to offer a glass of brandy and will put bryndza cheese or something else on a plate, depending on what she has at hand.”¹⁹ The author of these lines also mentions generosity in connection with pig slaughtering. According to Čaplovič, these were a type of celebration that demonstrated hospitality. Here, this characteristic no longer appears as a selfless and idealized feature of the national character, because Slovaks “give almost everything to their neighbors. It would be a mortal sin not to give each of them a piece of meat and liver sausage. In essence, however, it is only a matter of depositing, because each recipient will return after their own pig slaughter with the same ‘sautanz’.”²⁰

Slovaks, a peaceful nation

One of the most well-known and frequently used autostereotypes describes Slovaks as a peaceful, dove-like nation.²¹ This is an interesting paradox, because according to Ludvík Souček, pigeons are not peaceful creatures at all. Nevertheless, the dove remains a symbol of peace.

16 BURIAN, Ján. Z Turca do Oravy. In *Dom a škola*, roč. 7, 1891, č. 5-6, s. 183.

17 BURIAN, Ján. Z Turca do Oravy. In *Dom a škola*, roč. 7, 1891, č. 5-6, s. 184.

18 BURIAN, Ján. Z Turca do Oravy. In *Dom a škola*, roč. 7, 1891, č. 5-6, s. 185.

19 ČAPLOVIČ, Ján. *O Slovensku a Slovákoch*. Bratislava: Tatran, 1975, s. 67.

20 ČAPLOVIČ, Ján. *O Slovensku a Slovákoch*. Bratislava: Tatran, 1975, s. 67-68.

21 In his book *Obrazový opravník obecně oblíbených omylů*, Ludvík Souček claims that pigeons are not peaceful creatures: „Pigeons are extremely passionate and intolerant. The largest number in which they can tolerate each other is a pair – otherwise they must be at least out of reach of each other’s beaks. Whenever the female leaves the nest, the male behaves rudely and despotically towards her, chasing her, pecking her, and not giving her any peace to drink or eat until she returns to the nest – all this even before mating and laying eggs. On the other hand, they are consistently faithful. Despite their quarrelsomeness, however, they are no match for sparrows.” See more: SOUČEK, Ludvík. *Obrazový opravník obecně oblíbených omylů*. Praha: Český klub, 1997, s. 67.

Many leading figures of the national movement considered peacefulness to be a specific trait and a jewel among all positive characteristics. Already in 1822, Ján Kollár, in his well-known apologetic sermon *Dobré vlastnosti národu Slowanského* (The Good Qualities of the Slavic Nation)²², emphasized the peaceful and tolerant nature of the Slavs, and thus also of the Slovaks. He further elaborated on his words and noted: “As far as we know the origins, history, and deeds of this nation, we never and nowhere find examples of harshness, cruelty, or savagery, but everywhere we find a special gentleness, meekness, and peacefulness, so that some, not without reason, have given it the name the dove-like nation, that is, as meek and innocent as a dove.”²³ Due to their peaceful nature, the Slovaks could not harm anyone physically or mentally.

In connection with Ján Kollár’s sermon, new interpretations of its genesis are particularly interesting. Literary historian Róbert Kiss Szemán states in his book *Slovanský Goethe v Pešti* (The Slavic Goethe in Pest) that Kollár was inspired to write his sermon *Dobré vlastnosti národu Slowanského* (The Good Qualities of the Slavic Nation) not only by well-known events in the life of the Slovak Evangelical congregation in Pest, which he personally experienced, and historical and philosophical writings, especially German Enlightenment philosophy, but also by the work of Veszprém canon János Horváth on the religious and moral stages of the ancient Hungarians. The work was published in 1817 in the journal *Vedecký zborník*. By comparing Kollár’s and Horváth’s works, Kiss Szemán discovered that it was Horváth’s work that served as a significant springboard for Kollár’s discipline, which later significantly shaped the stereotypes of Slovaks.²⁴

In the first third of the 19th century, the peacefulness of the Slovaks was emphasized mainly by the fact that they did not use weapons. The inhabitants feared them as much as they feared war. Ondrej Braxatoris, father of the famous romantic poet Andrej Braxatoris Sládkovič, used this generalization as an excuse for the Hungarian invasion of the Carpathian Basin and the collapse of Great Moravia, when the Slovaks abandoned their farms “in the lowlands” “to the warlike foreigners [...] and fled to the mountains, where they built settlements so that they could find shelter and refuge, just so that they could defend their farms and property in peace, without bloodshed [...]”²⁵

Stereotypes were also used to explain the unsuccessful Slovak policy on the national battlefield of Hungary. This is one of the reasons why peacefulness was emphasized especially after the Austro-Hungarian Compromise, when Magyarization activities intensified. Failures in the fight against Magyarization policy were

22 KOLLÁR, Ján. Dobré vlastnosti národu Slowanského. In Kollár, Ján. *Nedělnj, swátečné i přjležitostné Kázně a Řeči*. Pešt: Trantner-Karoly, 1831, s. 497-524.

23 KOLLÁR, Ján. Dobré vlastnosti národu Slowanského. In Kollár, Ján. *Nedělnj, swátečné i přjležitostné Kázně a Řeči*. Pešt: Trantner-Karoly, 1831, s. 508.

24 KISS SZEMÁN, Róbert. *Slovanský Goethe v Pešti. Ján Kollár a národní emblematicismus středoevropských Slovanů*. Praha: Akropolis, 2014, s. 30-42.

25 BRAXATORIS, Ondrej. Uherští Slováci v Hontskem a Zvolentskem kraji. In Urbancová, Viera. *Slovenská etnografia v 19. storočí*. Martin: Matica slovenská v Martine, 1987, s. 274.

justified by referring to the dovish nature of the Slovak nation, which was unable to fight for equal status or be an aggressor or oppressor.

This dovish nature was perceived as an obstacle to national and social development, something that thwarted national emancipation efforts and prevented the social and economic advancement of the Slovak nation, which, according to intellectuals, was represented mainly by the lower classes of society. Mikuláš Dohnány summed it up perfectly with the words: “My dove-like nation, you are infinitely good, but oh, because of your goodness, you have been trampled on!”²⁶

Slovaks, a hard-working nation

Hard work was one of the stereotypical national virtues that Slovaks prided themselves on. The Slovak elite were duly proud of this trait and wrote about it frequently. According to them, Slovaks were diligent in all professions, both manual and intellectual.

The geographical area inhabited by the Slovak-speaking population was predominantly agricultural with low soil fertility, which required greater effort and care from farmers and fundamentally shaped the stereotype. The climatic conditions were unfavorable for the inhabitants of the hilly northern regions of Hungary, where cold, windy weather prevailed with lower air temperatures throughout the year than in the southern regions of the country. It was these arguments that the intelligentsia most often used to justify the industriousness of the Slovaks. According to them, Slovaks had to exert up to ten times more effort when cultivating their fields; as Mikuláš Dohnány says: “[...] unlike other nations living on the plains, they are not spoiled by their work, they are content with what they have, and they cultivate their rocky fields with the sweat of their brow.”²⁷

In various types of 19th-century Slovak literature, we find several linguistic constructions presenting Slovak diligence. As a model example, we cite the statements of Ján Čaplovič, Janko Buor, and Jozef Miloslav Hurban: “Where once there were barren sandy deserts, today there are prosperous Slovaks who have infected the entire area with their enterprise and thus done their country a great service.”²⁸ Or: “The surrounding area may be barren, but hard work and diligence overcome this [...] even though storms and gales often ruin their work, they never fail to repair it a second or third time.”²⁹ And: “The people are healthy, fresh, and hard-working, and what nature has taken from them, they make up for with diligence.”³⁰

26 Literárny archív Slovenskej národnej knižnice (hereinafter referred to as this abbreviation: LA-SNK) Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, Národní povaha Slovákov, s. 3.

27 LA-SNK Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, Národní povaha Slovákov, s. 5.

28 ČAPLOVIČ, Ján. *O Slovensku a Slovákoch*. Bratislava: Tatran, 1975, s. 45.

29 BUOR, Janko. Z cestovného denníka. In Eliáš Michal (ed.). *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 173.

30 HURBAN, Jozef Miloslav. Prechádzka po považskom svete. In Eliáš Michal (ed.). *Z cestovných denníkov štúrovcov*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2010, s. 28.

The round Slovak face

The positive characteristics of Slovaks were naturally applied to other Slavic nations as well. Some of the positive characteristics were taken from a broader set of Slavic stereotypes, or were partially modified by Slovak nationalists to better fit the Slovak context.

A representative example is the generally accepted and widespread stereotype of the round face of Slovaks, associated with Slavic physiognomy. This stereotype was adopted by Slovak nationalists, who very often wrote about the beautiful round Slovak face in their literary works. For example, Jozef Miloslav Hurban, a recent graduate of the Evangelical Lyceum, published a short excerpt from his first travelogue in the Czech magazine *Květy* in 1841. In it, in the context of the stereotype of round faces, he aptly described the female inhabitants of Brno: "I confess that their beautiful skin is truly beautiful; their faces are illuminated by the gentle rays of the setting sun, a natural beauty inherent to all Slavs. Roundness, grace, keen eyesight, black eyes, chestnut hair, expression and dignity in their entire demeanor – all this concentrated in our Brno women, those lovely daughters of the sturdy Moravian tribe, makes us proud of them. We are proud of the beauty of our Slavic sisters."³¹ Strongly romantic sentence structures were often used to represent Slovaks.

Hurban's classmate from the Bratislava Evangelical Lyceum, Mikuláš Dohnány, also presented the round face of Slovaks in a romantic spirit in his work *Národní povaha Slováků* (The National Character of Slovaks): "The Slavic face is rounded, enclosing infinity, the forehead most closely resembling an equilateral triangle, his blue eyes (soaring toward God) reminding us of the sky, which is not even imprinted, [emphasis added by Mikuláš Dohnány] nor do they protrude outward, but rather penetrate deeply into the soul of man; his small lips show little sensuality, but rather love and kindness on his face, while on the other hand, his expressive and meaningful eyes reveal his spiritual strength and abilities."³²

Ironically, this stereotype was broken by Timrava, who wrote about the immobile *Ľapákovci* family and "Paľo with a round face."

A plebeian nation

It can be said that the autostereotype identifying Slovaks with plebeian members of the lowest social classes, with simple and poor people, most clearly influenced the formation of national identity. At the same time, it played a significant role in the creation of national mythology and in building a positive Slovak self-image in the 19th and 20th centuries.³³ The identification of Slovaks with the plebeian social classes was not subconscious or unconscious in the 19th century, but it was consider-

31 HURBAN, Jozef, Miloslav. Cestopisné zlomky, od Mil. Jos. Hurbana. In *Květy*, roč. 7, 1841, č. 42, s. 334.

32 LA-SNK Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, *Národní povaha Slováků*, s. 2.

33 In the 20th century, the stereotype of Slovaks as a plebeian nation was canonized primarily by the prose writer, essayist, publicist, and screenwriter Vladimír Mináč. The Slovak philosopher Tibor Pichler, on the other hand, subjected the concept of Slovaks as a plebeian nation to professional criticism in his book publications.

ably complicated throughout the century. Members of the Slovak intellectual elite viewed Slovaks on two levels. Firstly, Slovaks were members of the broadest peasant and shepherd classes, and secondly, Slovak intellectuals themselves, who simultaneously constructed and presented this identity, were also considered members of this social group.³⁴

The creation of the stereotype was also conditioned by the formation of modern nations and the associated ethnic homogenization of Hungary. Already in the first half of the 19th century, the phenomenon of Magyarization was an important psychological factor that stimulated the formation of the stereotype. The assimilation of the polyglot feudal ruling class significantly influenced the formation of the stereotype of plebeianism. The motive for the change in the national identity of the upper classes of society was to maintain their dominant position, even after the transformation of the feudal estate system into a civil society.³⁵ The Magyarization process thus affected primarily the higher, wealthier, and more educated classes of Hungarian society, who were keen to maintain their social status. As the Hungarianization national ideology promoted a policy of homogenization, those who identified with the Hungarianization process and accepted its emerging national-state identity were given preferential treatment. The assimilation of these social classes into the Slovak ethnic environment created the impression that Slovaks were a plebeian nation, without nobility, burghers, merchants, or intellectuals. Slovak authors naturally reflected on this process and often wrote about it in their literary works, such as travelogues. "[...] I left here with a cold heart and a deep sigh over the denationalization of our nobility, which, intoxicated by unprecedented selfishness, cares only for itself and its family, not for the nation. No European nation has a nobility as corrupt and alienated as ours; in one tribe they became Germanized, in another they became Turkified, in a third they became Magyarized, in a fourth they became Germanized, and in a fifth they became Frenchified or Anglicized."³⁶ These words were the response of Ján Kollár to the process of change in the national identity of the aristocracy. In the first half of the 1840s, he reacted to the growing process of Magyarization in Hungary. Similar reactions can be found in other literary works. A representative example is the work of the preacher and writer Martin Medňanský, who himself came from a yeoman family. In his text, he reflected on the situation of increasing Magyarization and the change in the national identities of the aristocracy. He compared the situation in Slovakia with that in Poland and found several positives in Poland. According to him, Poles in all strata of society had many enthu-

34 KREKOVIČOVÁ, Eva. Mýtus plebejského národa. In Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 86-87.

35 MESÁROŠ, Július. Maďarizácia a asimilácia v Uhorsku od konca 18. storočia do roku 1918. In *Historický časopis*, roč. 46, 1997, č. 2, s. 302.

36 KOLLÁR, Ján. *Cestopis obsahujúci cestu do Horní Itálie a odtiaľ přes Tyrolsko a Baworsko, se zvláštním ohledem na slawjanské živoly roku 1841 konanou a sepsanou od Jana Kollára. S Wyobrazeními a Přílohami též i se Slovníkem slawjanských umělcůw všech kmenůw od neystarších časůw k nynějšímu věku, s krátkým životopisem a udáním znamenitějších, zvláště národních, wýtworůw*. Pešť: Trantner-Karoly, 1843, s. 128.

siastic, dedicated patriots. In contrast: “We do not have such men; we do not have magnates, landowners, rich people – we are so poor that our poverty has become a proverb; poor as church mice. We do have outstanding men in the arts and sciences, we have zealous nationalists, we have patrons, but we have no nobility. We have no nobility? We do, we do, but it is degenerate and treacherous.”³⁷

The stereotype identifying Slovaks as a plebeian nation was much more clearly shaped by the generation influenced by the romantic view of the nation. The emerging national movement of Romanticism also changed the educated elite’s view of the people. They were no longer the object of interest in the same sense as in the ethnographic works of the Enlightenment generation. The educated young generation focused their attention on the characteristics that defined the nation during the Romantic period. These characteristics were embodied by the lower classes of society. The generation of the national movement associated with Ľudovít Štúr perceived the people as representatives of national characteristics.³⁸ The interest of the Slovak intelligentsia in the people and their culture was an integral part of the nation-building process. For Slovak intellectuals, the broad plebeian strata of the population were not only an object of research, but also became the prototype of Slovakness. The aesthetics of picturesqueness had a fundamental influence on the idyllic depiction of the common people in the literary works of this generation. Idealized folk classes can be found in several works of the Romantic generation: in Sládkovič’s *Detvan* and in Chalupka’s *Mor ho!*.

The inclusion of the plebeian stereotype in the collection of national self-image is related to the concept of the “true” Slovak, who was identified with the common and simple people, especially shepherds, farmers, and mountain dwellers. For the Romantics, the folk strata of society, with their language and culture, represented the only source of “purity” and “originality” of the Slovak nation. From the 1840s onwards, the young Slovak intellectual elite was characterized by the glorification of the folk strata of society in various spheres of literature and culture, but also in romantic science. Another activity was the collection and recording of folk songs, poems, fairy tales, and dances.³⁹ Folkloric expressions of the rural classes played an important role in the process of national identification. This process was preserved in Slovak society throughout the long 19th century and was still present after the establishment of the first Czechoslovak Republic.⁴⁰

In shaping the stereotype of Slovaks as members of the plebeian classes of society, its visual representation was also essential, because “visual images provide the most

37 MEDŇANSKÝ, Martin. Z ciest. In *Slovenské pohľady*, roč. 8, 1888, č. 7, s. 150.

38 URBANCOVÁ, Viera. *Slovenská etnografia v 19. storočí: Vývoj názorov na slovenský ľud*. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 86.

39 KREKOVIČOVÁ, Eva. Mýtus plebejského národa. In Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 86-87.

40 KREKOVIČOVÁ, Eva. Od obrazu pastiera v slovenskom folklóre k národnému symbolu. In *Slovenský národopis*, roč. 41, 1994, č. 2, s. 149.

accessible representations of other cultures,⁴¹ including, of course, one's "own" culture. Visual representations of "oneself, one's own" help to significantly reinforce mental images into very stable stereotypes. Frequent depictions of Slovaks in plebeian clothing significantly reinforced the analyzed stereotype. Simple folk clothing confirmed their exceptionality and, at the same time, this depiction reinforced the effort to establish national identity. Slovak intellectuals sought to distinguish national clothing from Hungarian clothing, which was derived from the clothing of the middle nobility. The term "Slovak national costume" referred to clothing that was based on the traditional costumes of the folk classes. Although it was only regional in character, it complemented the image of the typical Slovak. This is one of the reasons why there was considerable interest in adopting this type of clothing and elevating it to the status of national costume. The second factor that influenced the identification of folk clothing with national clothing was that clothing was considered proof of antiquity and originality, as well as a true expression of the national spirit. This is another reason why Slovak patriots sought to make the costume, which was characteristic of a narrowly defined rural and peasant area, representative of the nation. This effort can be seen in the fact that several participants wore Slovak folk costumes at balls in Vienna, Pest, and Slovak cities. Envoys from Slovakia also attended the Slavic Congress in Prague in folk costumes.⁴² At the ball there, they publicly manifested the political program of the national movement.⁴³

An oppressed and suffering nation

Slovak nationalists considered Slovaks to be a nation that had been oppressed for a thousand years, constantly suffering under social and national oppression. They considered the Hungarians, who were responsible for national oppression, and the Jews, who were responsible for the social enslavement of the Slovaks, to be the oppressors.

In representing the Slovaks as martyrs of national and social oppression, the Slovak elites also had to work with stereotypes of peacefulness, plebeianism, and poverty. It is relatively easy to explain the interconnection between these stereotypes: it is difficult to consider anyone other than a peaceful, simple, and poor social class as a martyr tormented by national and social oppression.

According to Pavol Jozef Šafárik, the Slovaks, as part of the great Slavic nation, were victims and sufferers who were not responsible for their fate and were driven

41 KREKOVIČOVÁ, Eva – PANCOVÁ, Zuzana. Obraz nepriateľa v počiatkoch slovenskej politickej karikatúry. Vizuálne stereotypy v časopise Černokňažník v rokoch 1961 – 1910. In *Slovenský národopis*, roč. 61, 2013, č. 1, s. 33.

42 ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied Banská Bystrica, 2004, s. 67-70.

43 ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica: UMB, Fakulta humanitných vied Banská Bystrica, 2004, s. 97-98.

to suffering by external circumstances.⁴⁴ In the 1820s, Šafárik presented the Slovaks under the influence of the idea of a thousand years of suffering under Hungarian rule.⁴⁵ This thesis became a generally accepted stereotype of a suffering nation.

The romantic poet and national movement activist Mikuláš Dohnány used his poetic talent and wrote: “You suffer the lashes of the whip for a long, long time, until your insides boil over, your heart is set ablaze with holy fire, and you rise up against your tormentors.”⁴⁶ He pointed to the great suffering, but at the same time nurtured the hope of rebellion and punishment of the “enemy-tormentor.” According to Dohnány, the nation represented a positive romantic hero who was to rise up from under the yoke and defeat his opponents. It can be said that in this case there was a conflict between two characteristics of the nation – a long-suffering nation versus a peace-loving nation – because the nation that endured injustice (which allegedly resulted from its dovelike nature) did not rise up against its conquerors, but continued to quietly accept social and national oppression. However, Dohnány adhered to his preconceived notion of a dovish nation, which is why he wrote on the following pages: “My dear nation! You have already suffered greatly, and you continue to suffer and remain good-natured.”⁴⁷

Félix Kutlík, a Slovak writer from Lower Hungary,⁴⁸ characterized the Slovak yoke in his travelogue not only directly, when he spoke of undeserved suffering, but also used a very interesting metaphor associated with the symbol of Slavdom – the linden tree: “Truly, no nation has suffered so many blows, mostly undeserved, as the nation that planted fragrant linden trees along roads and in our sacred places. I will lead you along a path lined with beeches, which have taken the place of linden trees; somewhere we will even encounter an abandoned linden tree, a descendant of those benevolent trees under which the weary Slav rested and revived.”⁴⁹ In his lecture, Jozef Ľudovít Holuby even compares the suffering of Slovaks in Hungary to slavery: «For centuries, the people endured the yoke of serfdom, which was little different from slavery.»⁵⁰

The stereotype of a long-suffering, oppressed nation appeared frequently in literary works. After 1918, it was transformed through the school system into a myth that is deeply rooted in society and can be decoded by the general public with a basic knowledge of history. Awareness of the existence of a suffering Slovak nation, en-

44 KRIVÝ, Vladimír – MANNOVÁ, Elena. Mýtus obete. In Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 79.

45 FINDOR, Andrej. Tisícročná poroba? In Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 71-72.

46 LA-SNK Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, Národná povaha Slovákov, s. 3.

47 LA-SNK Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, Národná povaha Slovákov, s. 9.

48 PACALOVÁ, Jana. Dvojdňové putovanie dolnozemskeho Slováka po slovanskom svete. In Slovenská literatúra, roč. 63, 2016, č. 6, s. 435.

49 KUTLÍK, Félix. „Výlet na Laaland“. In *Pešťbudínske vedomosti*, roč. 8, 1868, č. 63, s. 2.

50 HOLUBY, Jozef Ľudovít. Obrázky zo Slovenska. In *Slovenské pohľady*, roč. 17, 1897, č. 2, s. 84.

slaved for a thousand years, is part of a tradition that is known even without the necessary historical interpretation.⁵¹

Slovaks as a God-fearing nation

As early as the 19th century, Slovaks were considered by their elites to be a very religious nation. The aim of the nationalists was to use religiosity to highlight high moral values, thereby compensating for the low social status expressed by the stereotype of plebeianism. Slovaks, as a God-fearing nation based on the Christian faith, were also supposed to be honest, hospitable, and kind-hearted, as commanded by the Holy Scriptures.

The Cyril and Methodius theme was a significant ideological source of the stereotype of a God-fearing nation. This was an important theme in the poems of Bernolák priest Ján Hollý, a poet admired by the younger generation. Hollý contributed to the popularization of this idea with his work *Životopis svätích Cirilla a Metóda* (The Life of Saints Cyril and Methodius)⁵² and the epics *Swatopluk*⁵³ and *Cirillo-Metodiáda*.⁵⁴ The fact that the leaders of the Slovak national movement were predominantly Protestant and Catholic priests also had a significant influence on the creation of the stereotype. Between 1780 and 1820, roughly three-quarters of the Slovak intelligentsia active in literature, art, and organization came from the clergy: 40 percent were Roman Catholic priests and 35 percent were Protestant priests.⁵⁵

As with other stereotypical ideas about Slovaks, reality was idealized in this case as well. Members of the national movement pointed to the sincere faith and deep religious convictions and feelings of Slovaks. They demonstrated the important role that religion played in the lives of Slovaks and thus constructed the relevant stereotype: "Our Slovaks are a religious and God-fearing nation; they begin every task, even the smallest, with God, calling on Him for help everywhere. Our people, who are not afraid of hard and difficult work, when they are driven by hardship, vice, and poverty, when they are oppressed by merciless masters, turn only to God, finding comfort and relief for their hearts in Him; in sorrow and sadness, they turn to God. They call Sunday a holy day consecrated to God, on which they are to cease from material and physical work, i.e., not to work, but to think only of Almighty God and soar in spirit. Compare this with the *Hungarian vasárnap*,⁵⁶ and you will immediately see the great difference between the religiosity of that nation and ours. God's temples are visited in large numbers in our country, and the good and worthy

51 FINDOR, Andrej. Tisícročná poroba? In Krekovič, Eduard – Mannová, Elena – Krekovičová, Eva. *Mýty naše slovenské*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2005, s. 71.

52 HOLLY, Ján. *Dielo Jána Hollého. Sväzok IV. Cirillo-Metodiáda*. Trnava: Spolok sv. Vojtecha, 1950, s. 160.

53 HOLLY, Ján. *Swatopluk. Wítazná báseň we dwanašti spewoch od Gana Hollého*. Trnava: Jan Jelinek, 1833.

54 HOLLY, Ján. *Cirillo-Metodiáda. Wítazská báseň w šesťi spewoch od Gana Hollého*. Budiň: Literami Král. Univers. Tlačiarne, 1835, 164 s.

55 Pozri viac: HUČKO, Ján. *Sociálne zloženie a pôvod slovenskej obrodenskej inteligencie*. Bratislava: Veda, 1974.

56 Hungarian Sunday, literal meaning „market day.“

Slovak preacher has nothing to fear that his seed will fall on barren ground; it is accepted and deeply penetrates the souls of our people, teaching them in a manner appropriate to them and corresponding to their national spirit. But how little work has been done in this field so far!”⁵⁷ Similar views to those of Mikuláš Dohnány were presented by Miloslava Lehotská, one of the first Slovak women writers: “The Slovak people are immediately believers and begin every work with God.”⁵⁸ Lawyer and publicist Michal Kiss, author of several philosophical, economic, and political-legal essays published in Slovak and Hungarian periodicals, wrote: “And with God’s help, the people live bravely.”⁵⁹ Specific examples show that, according to the discourse of the time, religion played a very important role in the lives of Slovaks. Faith in God helped them overcome various problems, as well as national and social oppression.

Conclusion

A significant source of inspiration that influenced the adoption and spread of Slavic and Slovak stereotypes was Ján Kollár’s well-known treatise *Dobré vlastnosti národu Slowanského* (The Good Qualities of the Slavic Nation).⁶⁰ It was published in several editions and was an accessible article, often read in schools, especially in Protestant lyceums. Students were thus familiarized with the good qualities of Slovaks as presented by Kollár. They adopted them and spread them further in their literary works. Members of the national movement, especially in the first two-thirds of the 19th century, who were active as priests, also spoke about them at public events, such as large gatherings of believers at pilgrimages and annual celebrations, or at Sunday services and Holy Masses. Perhaps even Ján Kollár himself did so before the Slovak Evangelical Church congregation in Pest.

By presenting the good qualities of Slovaks, a reality that was more complex was idealized. It is also worth mentioning that representatives of the Slovak national movement used stereotypes about a long-suffering, plebeian, peace-loving nation to justify the unsuccessful and unprosperous activities they undertook as representatives of the nation.

It is important to note that portraying “one’s own” in a positive light also means portraying “the others” in a negative light, in this case competitors in national emancipation efforts, i.e., the Hungarians. According to 19th-century Slovak discourse, the latter were portrayed as a nation of lazy people, violent criminals, and bandits with a volatile and passionate nature. The primary role of stereotypes was to create a positive image of Slovaks, including through confrontation with the image of “others.”

Slovak autostereotypes from the 19th century are a product of specific historical events and ethnic, political, cultural, and social relations in Hungary. Stereotypical

57 LA-SNK Martin, sign. C 860, fond Starý fond – C – Náučné a iné práce. Spoločnosti, Národná povaha Slovákov, s. 3-4.

58 LEHOTSKÁ, Miloslava. Opis Liptova. In *Almanach Nitra I.*, Bratislava: [b. v.], 1847, s. 36.

59 KISS, Michal. Dokola. Črta z cesty. In *Obzor*, roč. 11, 1899, č. 8, s. 10.

60 KOLLÁR, Ján. Dobré vlastnosti národu Slowanského. In Kollár, Ján. *Nedělnj, swátečné i přjležitostné Kázně a Řeči*. Pešt: Trantner-Karoly, 1831, s. 497-525.

ideas about Slovaks played a specific role in the ideology of the Slovak national movement and at the same time constructed and strengthened the national consciousness of Slovaks.

In the context of the formation of a modern nation, stereotypes lead to national imagination, teach us to reduce the complexity of reality and simplify our evaluative view of society and our place in it. At the same time, they facilitate the acceptance of a new identity – identification with the nation.⁶¹ Individual stereotypical ideas fulfilled various functions. All of them created a positive image of Slovaks, making them attractive, acceptable, and competitive in relation to other national projects.

Through autostereotypes, an ideal image of the nation was created and national identity was formed. If the national elites wanted to “awaken” the nation (shape national identity) in the broader strata, to use the term of the time, they had to offer the recipients an image of the nation that was attractive and with which broad strata could identify.

61 HROCH, Miroslav. *Národy nejsou dílem náhody*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2009, s. 241.

PROMĚNA VNÍMÁNÍ JAPONSKÉHO CÍSAŘSTVÍ POHLEDEM VELKÉ BRITÁNIE, ANEB OD EXOTICKÉHO ODBYTIŠTĚ K ALIANČNÍMU PARTNEROVI

Aleš KOTVA

Abstract: *The Transformation of British Perceptions of the Japanese Empire: From an Exotic Outlet to an Alliance Partner.* This study explores the transformation of British perceptions of the Japanese Empire from the mid-19th century to the conclusion of the Anglo-Japanese Alliance in 1902. It traces Britain's shift from viewing Japan as a peripheral, exotic market bound by feudal structures to recognizing it as a modernizing regional power whose interests increasingly aligned with those of the British Empire in East Asia. Japan's rapid reforms during the Meiji era, its successful renegotiation of unequal treaties, and most decisively its victory in the Sino-Japanese War (1894 – 1895) challenged long-held Eurocentric assumptions and demonstrated its military and administrative competence. Simultaneously, profound changes in the international system, including the rise of Germany and the Franco-Russian alliance, made Britain's policy of "splendid isolation" increasingly untenable. Growing Russian expansion in East Asia pushed London to reassess its strategic posture. By the late 1890s, converging interests in containing Russian influence and maintaining regional stability led both powers toward closer cooperation. The 1902 alliance thus emerged as the culmination of a gradual realignment driven by Japan's internal modernization and Britain's shifting global priorities.

Key words: Great Britain. Japan. Nineteenth century. International politics. World history.

Úvod

Když byla 30. ledna 1902 uzavřena alianční smlouva mezi Velkou Británií a Japonskem, jednalo se o zlomovou událost nejen na evropské úrovni, ale i na té globální. Velká Británie, která prakticky od konce napoleonských válek v roce 1815 prakticovala politiku tzv. skvělé izolace, která spočívala především ve snaze řešit globální problémy samostatně, tj. bez aliančních smluv, aby nemusela brát ohledy na zájmy potenciálního partnera, se rozhodla porušit po léta uplatňovaný zahraničněpolitický model a vstoupit do řádného aliančního paktu s cizí zemí. Signatářem za druhou stranu se stalo Japonské císařství, které však do „civilizovaného“ světa vstoupila relativně opožděně. Až do roku 1854 šlo o izolovaný stát, který ustrnul ve feudálním uspořádání společnosti a za evropskými národy zaostával jak po stránce průmyslové, ale tak i vědecké a vojenské. Japonsku se přesto podařilo v 2. polovině 19. století projít rozsáhlým modernizačním procesem, který se během období Meidži (1868 – 1912) opíral o několik základních principů. Japonci si Evropu vzali za kýžený vzor a prostřednictvím přijímání četných reforem a otevřením země směrem k při-

jímání vojenských a vědeckých misí z Evropy vstoupili do éry masivní modernizace a westernizace, která z původně nevýznamného státu učinila regionální mocnost, jejíž síla v 90. letech 19. století překonala (a vojensky i porazila) dosavadního pomyslného lídra na pozici dálněvýchodní velmoci, tedy Čínu. Japonsko, které svou vojenskou silou prakticky vstoupilo mezi světové velmoci, však stále naráželo na jeden podstatný aspekt – v kontextu světové politiky bylo koncertem evropských velmocí stále chápáno jako v jistém slova smyslu periferie a „exotický“ stát, tj. jako necivilizovaná země, ke které je možné z pozice evropské dominance uplatňovat nerovnou politiku. Typickým příkladem svědčícím o dominantním přístupu Evropy k Japonsku byla tzv. intervence tří, kdy se záhy po konci čínsko-japonské války (1894 – 1895) rozhodly Rusko, Francie a Německo na Japonsko zatlačit a pod hrozbou války jej donutit vzdát se válečných zisků. Akce byla iniciována Ruskem, které si samo činilo ambice posílit svůj vliv v Mandžusku a Koreji, tedy v oblastech, ve kterých se Japoncům podařilo eliminovat vliv čínský. V konečném výsledku to pak bylo Rusko, jehož rozpínavost donutila v kombinaci s diplomatickým ponížením, kterého se na Japonsku dopustilo, Japonce k hledání spojení z evropského prostoru. V případě, že by uspělo, nabylo by dvojího zisku – jednak by formálně potvrdilo svůj vstup mezi velmoci a zbavilo se stigma „exotické“ země, jednak by získalo pojistku proti ruské rozpínavosti. Tohoto spojení Japonci nakonec v roce 1902 našli právě ve Velké Británii.

Strach z ruské rozpínavosti posloužil jako iniciativní faktor i na straně Velké Británie, kterou však k podpisu alianční smlouvy motivovaly i další dílčí aspekty. Nebyla to pouze obava z ruské politiky, která vedla Brity k přehodnocení politické strategie tzv. skvělé izolace. Na konci 19. století britská politická scéna ztratila významné osobnosti, které po desetiletí utvářely její zahraničněpolitický charakter. V roce 1901 zemřela královna Viktorie a Westminster začal postupně opouštět i Robert Cecil, 3. markýz ze Salisbury. Nová politická scéna začala dospívat k názoru, že světová konstelace sil prošla od roku 1815 tak komplikovaným vývojem, až se politika tzv. skvělé izolace stala spíše anachronismem, který britské zájmy oslaboval nežli efektivním nástrojem k budování impéria. Ke konci 19. století Británie čelila četným krizím na mnoha světových periferiích; francouzskému tlaku v Africe, ruskému a francouzskému na Dálném východě, ruskému na Blízkém východě, burským válkám v jižní Africe a v neposlední řadě se o slovo začala hlásit i evropská politická scéna, na které postupně v souvislosti s formováním mocenských bloků, jenž se nakonec utkaly v první světové válce, houstla politická atmosféra. Za této situace bylo Londýnu jasné, že na mezinárodní scéně nemůže déle zůstat osamocen a začal hledat vhodného spojence, který by skýtal záruku alespoň částečného zachování izolace. Státem, který tento důležitý parametr splňoval, se nakonec stalo Japonské císařství, se kterým byla 30. ledna 1902 uzavřena alianční smlouva, která uspokojovala cíle obou signatářů – Britové získali záruku, že je jejich spojenec z podstaty věci nevtažne hlouběji do evropských záležitostí a Japonci získali možnost připravit se na konečné zúčtování s Ruskem, neboť smlouva prakticky zaručovala, že v případě potenciálního konfliktu zůstane stranou ruský spojenec, Francie, která nemohla riskovat konflikt s Brity v Evropě.

Cílem studie je představit změnu, ke které v 2. polovině 19. století v britském smýšlení postupně došlo, kdy se její postoj od obchodního paternalismu v 50. letech

19. století změnil v uznání Japonska coby řádného a rovnocenného spojence. Autor považuje za zajímavou změnu, ke které postupně Velká Británie dospěla, obzvláště vezme-li v potaz skutečnost, že Velká Británie byla jednou z posledních evropských zemí, která souhlasila s revizí nerovných smluv, jež byly s Japonskem v roce 1858 uzavřeny a která Japonsko dlouhodobě vnímala za podřadný stát, se kterým je možné zacházet podobně ponižujícím způsobem jako s Čínou.

Studie vychází z autorovy diplomové práce na téma *Cesta k britsko-japonské alianci*, obhájené v červnu roku 2021 při Katedře historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, a byla sepsána v rámci projektu Vybrané kapitoly z moderních dějin V (SGS-2025-012), řešeného při zmíněné katedře.

Autor se rozhodl pro přepis japonských jmen zvolit jejich českou transkripci z angličtiny, například Yamagata Aritomo – Jamagata Aritomo, Hayashi Tadasu – Hajaši Tadasu. Tradičně je tak po japonském vzoru v české transkripci jako první užíváno jméno rodové a poté jméno vlastní.

Britská pozice na Dálném východě na sklonku období Edo

Období Edo (1603 – 1867), respektive jeho závěrečná fáze nazývaná rovněž jako období bakumacu (1853 – 1869),¹ bylo údobím klíčových změn, ve kterém došlo k demontáži feudálního systému tokugawského Japonska a k postupnému obnovení císařské moci. Velká Británie, která si na Dálném východě udržovala dominantní postavení již od konce první opiové války (1839 – 1842), byla jednou z neaktivnějších velmocí, která otevření japonských přístavů (1854) skvěle využila ve svůj prospěch a zapojila se do dění v Japonsku jak po stránce ekonomické, tak po stránce politické.

Ihned po úspěchu amerického komodora Matthew Perryho v roce 1854 projevila Velká Británie iniciativu podepsat s Japonskem stejnou smlouvu, kterou s ním podepsaly Spojené státy americké (*Japonsko-americká smlouva o míru a přátelství*), jíž byly americkému pronikání otevřeny dva japonské přístavy, a to Šimoda a Hakodate. Ačkoliv byl smlouvě z roku 1854 přisuzován ve starší historiografii obrovský význam, její obchodní potenciál byl prakticky zanedbatelný.² Američanům bylo pouze umožněno zakotvit v otevřených přístavech, doplnit zásoby a opět odplout. I samotné obchodní vztahy, které byly mezi Japonskem a Spojenými státy etablovány, byly podepsány „na zkoušku“ s tím, že prokáže-li se vzájemná výhodnost, budou prodlouženy.³ Celá událost však vyslala k ostatním evropským národům jasný signál; Japonsko, které bylo po čtvrt století izolováno před okolním světem, je ochotno začít navazovat mezinárodní kontakty.⁴

1 T. j. pádu Tokugawského šógunátu.

2 SYKORA, Jan. *Ekonomické myšlení v Japonsku*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2010, s. 161-164.

3 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epocha, 2024, s. 160-173.

4 Japonsko ve 30. letech 17. století nastoupilo na politiku státní uzávěry, která je v odborné literatuře odborně vžita pod pojmem „politika sakoku“. Západní historiografie k politice státní uzávěry přistupuje dosti kriticky a považuje ji za politiku namířenou explicitně proti křesťanským národům. Japonská historiografie se k ní staví otevřeněji a považuje ji spíše za jeden z nástrojů, které bakufu užívalo ke kontrole obyvatelstva. Zákaz vstoupit

Britům se v roce 1854 podařilo na pozadí krymské války podepsat smlouvu obdobné té americké. Admirál James Stirling, původně pověřený kontrolou dálnovýchodních vod s cílem zamezit proplouvání ruských lodí, v září 1854 zakotvil v Nagasaki, kde po kratším jednání obdržel stejné záruky, které v roce 1854 získali Američané. Podpisem unilaterálně výhodné smlouvy o přátelství dosáhli Britové otevření přístavů Hakodate a Nagasaki, kde jim však bylo umožněno pouze doplnit zásoby. Smlouva nezaručovala žádné etablování obchodních vztahů.⁵ K významnému posunu došlo až v roce 1858, kdy Japonsko za atmosféry druhé opiové války ustoupilo rétorice prvního amerického ministra pro Japonsko, Townsenda Harrise, a ze strachu, že by jej mohl potkat stejný osud, který potkal Čínu, souhlasilo s podpisem řádné obchodní smlouvy. Ve stejný rok došlo k podpisu série obchodních smluv i s ostatními světovými velmocemi, Velkou Británií nevyjímaje. S Japonskem se jí podařilo vedle obchodních vztahů etablovat i řádné vztahy diplomatické, což britské koruně umožnilo se v zemi více angažovat.⁶

Starší literatura považovala Velkou Británii za stát, jehož politická činnost v Japonsku v následujících letech výrazným způsobem přispěla k pádu tokugawského šógunátu a urychlila restauraci císařské moci.⁷ Tento narativ je však potřebné chápat v širším kontextu, neboť prvotní zájmy Velké Británie v Japonsku nebyly politického, nýbrž spíše ekonomického charakteru. Hlavním cílem Velké Británie bylo především rozšířit síť otevřených přístavů, které by následně mohly být napojeny na vznikající světový trh, na jehož poli držela Británie v 1. polovině 19. století nezpochybnitelně dominantní postavení. Důležitost britského obchodu a jeho význam pro zahraniční politiku Velké Británie potrhoval výrok Henryho Tempa, třetího vikonta Palmerstona z roku 1839, pronesený krátce před vypuknutím první opiové války: „Velkým cílem naší země je rozšířit náš národní obchod na všechny světové strany“.⁸ Situaci a její poplatnost k Dálnému východu jako by pak snad nejlépe vystihl výrok britského liberálního politika Richarda Cobdena ze stejného roku: „V moderním světě investování a obchodu nemůžeme dopustit, aby Čína a Japonsko zůstaly izolovány, v každém případě je svobodný obchod pokrevní bratr mezinárodního obchodu, blahobytu a mravnosti,

do Japonska byl stejně jako zákaz Japonsko opustit spíše prostředkem, který měl přispět k posílení mocenské stabilizace rodu Tokugawa. V moderní historiografii je kritizován i samotný pojem „izolace“, protože Japonsko v období Edo na zahraničněpolitické vztahy zcela nerezignovalo; přes království Rjúkjú (dnešní Okinawa) udržovalo kontakty s Čínou, přes rod Macudae s lidem Ainu žijícím na ostrově Ezo (dnešní Hokkaidó) a přes Nagasaki s Nizozemci. MACHIDA, Akihiro. *A History of Expulsionism (Jói) in the Bakumatsu period in Japan, 1853 – 1868*. Kitakyushu 2024, s. 19-33.

- 5 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epoque, 2024, s. 146-147.
- 6 BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 104-108.
- 7 HILLSBOROUGH, Romulus. *Šinsengumi. Šógunovy poslední samurajské jednotky*. Praha: Fighters Publications, 2005, s. 107-110.
- 8 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830–1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 36.

dokonce i podpory křesťanství.⁹ Když tak v roce 1859 dorazil do Japonska první britský zmocněnec, Rutherford Alcock, bylo jeho prioritou především dohlédnout na řádnou implementaci obchodních dohod a pokusit se o aktivitu směřující k rozšíření britského obchodu.

Alcockova pozice však byla, stejně jako pozice ostatních zmocněnců, od začátku komplikována složitou vnitropolitickou situací v Japonsku, na jejímž poli postupně od 50. let docházelo k polarizaci politické scény na tábor soustředící se okolo šóguna mající úmysl zachovat stávající poměry, a na tábor, který se postupně začal formovat okolo císařského dvora v Kjótu. Šógun, který byl početnou částí japonské aristokracie považován za „zrádce“, který nechal Japonsko otevřít „zahranickým barbarům“, pomalu přicházel o vliv a začínal čelit politické opozici, jež toužila obnovit autoritu císařského dvora a skoncovat s existencí rodu Tokugawa.¹⁰ Až do poloviny 60. let 19. století se procísařská klika vyznačovala prosazováním myšlenky *sonnó džóí*, která stála především na předpokladu, že ozbrojenými útoky na cizince, páchanými císařovým jménem, bude dosaženo idealizovaného vítězství v podobě vyhnání barbarů. Jednalo se však o sisyfovský cíl, který byl čistě z logického hlediska od počátku odsouzen k nezdaru. Zatímco přívrženci myšlenky *sonnó džóí* využívali k boji proti cizincům chladné zbraně, Evropané měli k dispozici moderní zbraně. Samotná Británie se pak mohla opírat i o nejsilnější flotilu své doby.¹¹

Souboj, který japonští loajalisté prostřednictvím teroristických útoků a vražd rozpoutali, ohrožoval zájmy všech evropských mocností v Japonsku a jeho intenzita, jež se místy vyznačovala nebyvalou brutalitou, dokonce donutila Velkou Británii k ozbrojenému zásahu proti jedné z japonských domén, a to knížectví Sacuma.¹² Problém, na který Britové však naráželi především, byla latentnost šógunovy vlády (*bakufu*). Bakufu sice neodmítala upřít zahraničním zmocněncům pomoc a ujišťovala je, že se pokusí situaci stabilizovat a rostoucí opozici zpacifikovat, ale sama se nacházela v pozici, kdy si žádný razantnější přístup dovolit nemohla. Vyznavači myšlenky *sonnó džóí* útočili ve jménu císaře a byť byl kjótský dvůr po celé období Edo zbaven veškeré moci a plnil pouze reprezentativní úlohu, stále disponoval důležitým ideologickým významem; šógun oficiálně vládl z pověření císaře a vystoupit proti úřadu, který mu zaručoval mocenský monopol, by se tak prakticky rovnalo politické sebevraždě.¹³ Situace byla o to komplikovanější, že Edo bylo formálně povinno Kjóto poslouchat a když

- 9 SKŘIVAN, Aleš st., SKŘIVAN, Aleš ml. *Rudí barbari před branami*. Praha: EPOCH, 2019, s. 135.
- 10 LABUS, David. *Jokoi Šónan. Tři otázky správy země. Japonsko poloviny 19. století očima intelektuála*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2020, s. 124.
- 11 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 52-56.
- 12 Šlo o odvetnou akci za vraždu britského obchodníka Charlese Richardsona, jehož vrazi byli vysledováni až do knížectví Sacuma. To se však za své loajalisty postavilo a odmítlo Velké Británii uhradit odškodné za Richardsonovu smrt. Tento akt byl následně využit jako řádný *casus belli*. BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 194-196. Srovnej s KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 74.
- 13 SÝKORA, Jan. *Ekonomické myšlení v Japonsku*. Praha: Univerzita Karlova. Filozofická fakulta, 2010, s. 32-33.

v 1863 prišla cisárova výzva kladoucí bakufu povinnosť cizince z Japonska vyhnat, ocitlo sa bakufu ve veľmi obtížnej pozícii.¹⁴

Samotná Británie do vnitropolitických sporů vstupovala minimálne. Bola ochotná brániť své občany, vstupovala do konfliktu s lojalistami a komunikovala s Edem, ale k žiadnej strane se oficiálne nepřipojila. Veškeré kroky, které podnikla, korespondovaly s jasným cílem, a to ochránit své obchodní zájmy. Když tak v roce 1860 americký ministr pro Japonsko, Harris, navrhl podepsat separátní obchodní smlouvy s jednotlivými knížaty, Alcock jeho návrh odmítl a trval na vymáhání smluvních závazků ze strany bakufu. Jeho přístup vycházel z několika základních předpokladů. Britové si zaprvé uvědomovali, že to byla bakufu, s jejímiž zástupci uzavřeli obchodní smlouvu a ve výsledku to byl tedy šógun, kdo ji za japonskou stranu garantoval. Zadruhé se chtěl Londýn zásahů do vnitropolitického boje vyvarovat i z důvodů čistého pragmatismu, neboť rozkol mezi Edem a Kjótem by v případě přímé zahraniční intervence hrozil přerůst v občanskou válku, jež by mohla Japonsko destabilizovat, což by britský obchod bezpochyby ohrozilo.¹⁵

Tento přístup byl časem modifikován. Britové se sice k přímé podpoře vzbouřeckých knížectví nepřihlásili, ale když byli po roce 1864, tedy krátce po zpacifikování knížectví Čóšú, kontaktováni s *obchodní nabídkou* ze strany knížat, neodmítli ji. Knižectví Čóšú, které si podobně jako knížectví Sacuma, uvědomilo, že bez modernizace nebude možné šóguna svrhnout, našlo nového obchodního partnera právě ve Velké Británii.¹⁶ Modifikován byl postupně i samotný postoj britského zmocněnce – Alcockův přístup, který chápal jako jediného garanta obchodních smluv šóguna, byl postupně překonán a nahrazen myšlenkou volného obchodu se všemi japonskými doménami. Podstatnou roli sehrál i Alcockův nástupce, sir Harry Parkes, který připlul do Japonska v roce 1865. Ten sice k *podpoře* domén Sacuma a Čóšú primárně neinklinoval, ale vyvíjel hmatatelnou aktivitu směrem k oslabení rostoucího vlivu Francie, jež od roku 1864 začala otevřeně podporovat a modernizovat šógunátní frakci, tedy hlavního oponenta nových britských obchodních partnerů. Již v roce 1867 tak inicioval vojenskou misi do Japonska, kterou měla být britská pozice posílena na úkor té francouzské.¹⁷ Zatímco Francie se přihlásila k otevřené podpoře konzervativní bakufu, Britové se začali sbližovat s proreformní klikou okolo Kjóta.¹⁸

Ačkoliv Velká Británie stále oficiálně zachovávala politiku neutrality a do japonských vnitropolitických sporů otevřeně nevstupovala, její obchodní a diplomatická podpora proreformní kliky měla na pád šógunátu nepřímý vliv. Nezpochybnitelné byly i britské sympatie vůči reformistům, kteří se obecně zaručovali, že v případě

-
- 14 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 66.
 - 15 SIMS, Richard. *French Policy towards the Bakufu and Meiji Japan, 1854 – 1895*. Richmond: Routledge, 1998, s. 56–58.
 - 16 HILLSBOROUGH. Romulus. *Šinsengumi. Šógunovy poslední samurajské jednotky*. Praha: Fighters Publications, 2005, s. 107–110.
 - 17 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoc, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epoque, 2024, s. 160–173 a s. 397–411.
 - 18 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 46.

svrhnutí bakufu nenaruší vztahy se západními mocnostmi. Změnila se i samotná motivace skrývající se za konceptem neutrality. Zatímco v 1. polovině 60. let Britové odmítali přímou intervenci do japonských záležitostí z obav o rozpoutání občanského konfliktu, ve 2. polovině 60. let si zachovávali neutralitu spíše z obav, že otevřená podpora reformistů proti bakufu by mohla vést ke sporu s Francií, která šógunát podporovala.

Vnitřním záležitostem tak nechávala jakýsi volný průběh, „pouze“ příležitostně poskytovala reformnímu křídlu výhody v podobě přístupu k nákupu evropských zbraní a zisku evropských znalostí. Když pak v roce 1868 reformní klika zvítězila a bakufu padlo, Velká Británie se stala prvním státem, který uznal moc restaurovaného císaře.¹⁹

Reformní období Meidži a změna pohledu na Japonsko

Restaurací císařské moci tak byl dořešen jeden z výrazných problémů, a to sice formální podoba japonské státní formy, ke které Velká Británie dlouhodobě nedokázala zaujmout pevné stanovisko, poněvadž přirozeně za nejvyššího představitele státu považovala císaře, nikoliv šóguna. Britský velvyslanec v Japonsku, sir Harry Parkes, tak velmi kladně přivítal vyhlášení reformního období Meidži, neboť zastával názor, že dokud nebude rozřešen vztah mezi císařem a šógunem, nebude možno hlouběji vyřešit otázku obchodních vztahů mezi Japonskem a Británií. Když došlo v roce 1868 k formálnímu ukončení tokugawské nadvlády²⁰ a paralelně k obnovení císařské moci a zahájení reformního období, využila Británie stabilizované situace k posílení svého obchodního postavení.²¹ Do roku 1873 se stala hlavním japonským dovozcem a v roce 1901 již byla s ročním obratem 50 miliónů jenů její pozice zcela neotřesitelná.²² Británie také byla prvním státem, který Japonsku poskytl půjčku, jež byla využita na výstavbu první železniční tratě.²³ Do roku 1888 také byla polovina cizinců usídlených na japonské půdě britského původu.²⁴

V 80. letech otázku vzájemných vztahů ovlivňovala však především japonská snaha o revizi nerovných smluv se zahraničními státy. Westernizované a modernizované Japonsko vstupovalo na práh 80. let již s dostačujícím přehledem o zásadách západního mezinárodního práva a dokázalo lépe aplikovat právní formulace

-
- 19 KODET, Roman. *Soumrak samurajů. Válka, velmoci, revoluce a vznik moderního Japonska (1850 – 1880)*. Praha: Epoque, 2024, s. 495-500.
 - 20 Šógun rezignoval v listopadu 1867, ale až do roku 1869 probíhal v Japonsku občanský konflikt (válka Bošin). Viz BEASLEY, William. *The Meiji Restoration*. Stanford: Stanford University Press, 1972, s. 291-314.
 - 21 COTTERELL, Arthur. *Western Power in Asia. Its Slow Rise and Swift Fall, 1415 – 1999*. Singapore: Wiley, 2010, s. 164.
 - 22 DAVIS, Christina. Linkage Diplomacy. Economic and Security Bargaining in the Anglo-Japanese Alliance, 1902 – 1923. In *International Security* 3, 33. Cambridge: MIT Press, 2008, s. 162.
 - 23 KŘÍŠTOFOVÁ, Veronika. *Pod vycházejícím Sluncem. Japonsko-korejské vztahy v průběhu 19. a 20. století*. Praha: Epoque, 2018, s. 38.
 - 24 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 424.

a tím vytvářet návrhy, které by mohly zlepšit jeho mezinárodní postavení.²⁵ Snaha o revizi dosavadního nerovného postavení byla hmatatelná i ze strany rodící se politické scény, kde převažoval návrh reformního politika a budoucího architekta první japonské ústavy, Itóa Hirobumiho, který spočíval na požadavku respektování japonské jurisdikce výměnou za garance svobodného pohybu po japonském vnitrozemí a možnosti volného participování se na vnitřním japonském trhu pro všechny cizince. V roce 1882 podpořil Itóův návrh samotný císař Mucuhito, jenž následně inicioval hromadnou diskuzi s diplomatickými zástupci Německa, Belgie, Portugalska, Rakousko-Uherska i Nizozemska. Ti sice vyjádřili ochotu přenést japonský návrh k jednání na půdu svých domovských zákonodárných sborů, ale návrh byl odmítnut velvyslancem britským, sirem Parkesem, který je přesvědčil o potřebě najít konsenzus mezi sebou. I pod prismatem reformních událostí Parkes Japonsko stále vnímal jako nedostatečně civilizované a obával se, že jeho jurisdikce stále zaostává za evropskou a tím pádem je neschopna zajistit řádné soudní procesy s evropskými obyvateli. Japonský návrh tak byl postupně stažen.²⁶

Snaha o revizi smluv byla obnovena v roce 1888, kdy Japonsko dokončovalo přípravu na přijetí své první ústavy. Ministr zahraničí, Ókuma Šigenobu, místo další konference zvolil individuální přístup a jednal s každým diplomatickým zástupcem separátně. Bylo nutné, aby na japonské podmínky přistoupil jakýkoliv jiný stát, což by umožnilo další jednání a pomohlo by k naplnění revizních snah. Shodou okolností v této dobějevilo zájem o podepsání smlouvy s Japonskem Mexiko. Na podzim roku 1888 tak byla podepsána mexicko-japonská obchodní smlouva, která mexickým obchodníkům umožňovala trvalý pobyt kdekoli na japonské půdě, výměnou za respektování japonské jurisdikce a celních tarifů.²⁷ Obsah dokumentu prakticky kopíroval Itóův návrh z roku 1882 a vzápětí po stejné výhodě zatoužily i státy ostatní. O rok později (1889) byla obdobná smlouva podepsána se Spojenými státy americkými.²⁸ Téhož roku na revizi smluvního systému přistoupily i Německo a Rusko. Parkes ale nadále jakoukoliv diskuzi na toto téma odmítal.²⁹

Přístup Velké Británie změnil až vývoj na mezinárodní scéně, která se ve 2. polovině 19. století začala dynamicky měnit a v jejímž kontextu začala být politika tzv. skvělé izolace chápána jako anachronismus. Dne 18. ledna 1871 došlo k vyhlášení Německého císařství, čímž byla dovršena snaha o sjednocení Německa a současně vytvořen nebezpečný předpoklad pro narušení dosavadní balance sil v Evro-

25 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854–1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 288.

26 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 369–371.

27 MURASE, MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 291.

28 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 424–425.

29 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854–1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 292.

pě. Britské obavy byly kontinuálně prohlubovány pádem druhého francouzského císařství, které bylo nahrazeno třetí francouzskou republikou, která vedle vnitřní destabilizace čelila zahraniční izolaci, což v průběhu následujících dekád vedlo k jejímu sblížení s podobně izolovaným Ruskem,³⁰ které Londýn vnímal z důvodu jeho rostoucí aktivity na světových periferiích za hlavního soupeře.³¹ Carská říše touto dobou soupeřila s Británií ve střední Asii a na Dálném východě, své zájmy prosazovala i na Balkáně, čímž se střetávala s Rakousko-Uherskem, které mělo od roku 1882 svým členstvím v Trojspolku vazby na Německo a Itálii, ale i s Británií, která iniciováním vzniku Středomořských dohod (1887) usilovala o udržení *statu quo* ve Středozemním moři.³²

Rusko samo se ocitlo v situaci, kdy čelilo politické izolaci. Tento faktor aktivoval ruskou politickou scénu a přispěl ke spojení s Francií, která do 90. let také vstupovala pod hrozbou zahraniční izolace. V roce 1892 byla uzavřena francouzsko-ruská vojenská dohoda, která byla o dva roky později rozšířena o řádnou spojeneckou smlouvu.³³ Právě nalezení *modu vivendi* mezi dvěma státy soudržně konkurujícími zájmům impéria lze považovat za jeden z klíčových impulzů k revizi politiky tzv. skvělé izolace. Ruská rozpínavost v Číně a ve střední Asii se společně s francouzským postupem v Indočíně a Africe staly politickým kalkulem měnícím britský pohled na mezinárodní scénu.³⁴

Británie se mohla v 90. letech 19. století stále opírat o svou námořní sílu, ale začínalo být stále jasnější, že bez řádných mezinárodních úmluv ani nadvláda nad moři nebude dostačující k zajištění bezpečnosti impéria.³⁵ Jako nejvhodnější postup se zdálo uzavřít spojeneckou smlouvu s jinou námořní mocností, což by mohlo vytvořit dostačující protiváhu imperiálním zájmům evropských států.³⁶ Ve snaze o nalezení vhodného spojence se však pokoušela vyvarovat jednomu zásadnímu závazku, a to sice povinnosti zapojit se do dění na evropském kontinentě. Netoužila být napojena na vznikající Trojspolek, ani začleněna do existujícího rusko-francouz-

30 CLARK, Christopher. *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2019, s. 158-159.

31 MACMILLAN, Margaret. *The War that Ended Peace. How Europe Abandoned Peace for the First World War*. London: Profile Books, 2014, s. 74.

32 Středomořské dohody byly projektem Roberta Cecila, 3. markýze ze Salisbury, který v době signatury zastával pozici britského premiéra. Cílem dohod bylo zabránit britské politické izolaci, zbrzdit francouzské ambice ve Středomoří a na severním africkém pobřeží, garantovat status quo v Bulharsku, úžinách a v Malé Asii. Signatáři byly Británie, Itálie a Rakousko-Uhersko. Dohody byly namířeny hlavně proti Francii a Rusku. GOODLAD, Graham. *British Foreign Policy and Imperial Policy, 1865 – 1919*. London: Routledge, 2002, s. 55-56.

33 CLARK, Christopher. *Náměsíčníci. Jak Evropa v roce 1914 dospěla k válce*. Praha: BB art, 2019, s. 150-151.

34 VOGEL, Ezra. *China and Japan. Facing History*. London: Harvard University Press, 2019, s. 81.

35 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 80.

36 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 13.

ského bloku. Zohledňoval koloniální ambice aliančního partnera a jeho postavení vůči evropským mocnostem bylo krajně nežádoucím faktorem, ze kterého vyvstala potřeba uzavřít spojenectví s mocností mimo evropský kontinent.³⁷

O tom, že by v 1. polovině 90. let 19. století Británie začala uvažovat o Japonsku jakožto o možném spojenci, samozřejmě ještě hovořit nelze, ale jeho rychlý vzestup, modernizace a diplomatická obratnost svědčily o faktu, že na Dálném východě vzniká nová velmoc, která by se do budoucna mohla stát potenciálním kandidátem.³⁸ V 90. letech se tak Parkesův eurocentrický přístup k Japonsku začal pomalu jevit jako překonaný. V dubnu roku 1894 otiskl londýnský deník *The Times* slova lorda Charlese Beresforda, který značnou část svého života zasvětil službě v řadách královského námořnictva, který tvrdil: „*Japonsko si za čtyřicet let prošlo rozsáhlými správními fázemi, kterými Anglie procházela přibližně 800 let a Řím přibližně 600 let, a protiví se mi to říci, ale u Japonska už je možné cokoli.*“³⁹ Což signalizovalo, že ne každý reprezentant britské koruny sdílel Parkesův názor.

Několik měsíců před vypuknutím čínsko-japonské války (1894 – 1895) zasedal ve Westminsterském paláci liberální kabinet Archibalda Primrose, pátého hraběte Roseberyho, který na post ministra zahraničí dosadil Johna Wodehouse, hraběte Kimberleyho.⁴⁰ I pod novým kabinetem byla priorita zájmů zahraniční politiky na Dálném východě stále kladena na čínský prostor. Vzestup Japonska byl sice viditelný, ale stále bylo chápáno jako stát zaujímající vůči Číně podřadné postavení a většina veřejného mínění nepochybovala, že by v případě konfliktu mezi Čínou a Japonskem Říše středu zvítězila.⁴¹ Současně nelze říci, že by byl kabinet hraběte Roseberyho vůči Japonsku zcela apatický. Rychlé modernizační tempo začalo Japonsko v britských očích situovat do pozice možné mocenské protiváhy vůči rostoucí ruské přítomnosti. Byly proto podniknuty první kroky k získání si japonské přízně. V červenci 1894 do Londýna přicestoval zmocněnec japonského ministerstva zahraničí, Šúzo Aoki, který připojením svého podpisu pod britsko-japonskou smlouvu o plavbě a obchodu po několikaletém snažení dosáhl revize nerovné smlouvy s Velkou Británií. Za schválení doložky nejvyšších obchodních výhod Spojené království souhlasilo se zrušením své exteritoriální jurisdikce.⁴²

Když v červenci roku 1894 padly první výstřely čínsko-japonské války, ukázalo se, že i samotná britská podpora Číny byla limitována pouze na oblasti dotýkající

37 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 227-229.

38 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 293.

39 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 118.

40 NISHI, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 23.

41 BICKERS, Robert. *The Scramble for China. Foreign Devils in the Qing Empire 1832 – 1914*. London: Penguin UK, 2012, s. 324-325.

42 MURASE, Shinya. The Most-Favored-Nation Treatment in Japan's Treaty Practice During the Period 1854 – 1905. In *The American Journal of International Law* 70, 1976, č. 2. <http://www.jstor.org> (cit. 27. 10. 2025), s. 293.

se britských obchodních zájmů. Když v rámci konfliktu došlo k potopení britské obchodní lodi *Kowshing*, Kimberley výměnou za záruku japonského ministra zahraničí, Mucua Munemicua, že Japonsko neohrozí přístavní obchod u Šanghaje, nepožadoval za potopení lodi žádné kompenzace.⁴³ Celou událost považoval jen za nešťastný incident.⁴⁴ Klíčovým obratem v přístupu ke konfliktu byla čínská ztráta přístavů Port Arthur a Wej-chaj-wej. V tomto okamžiku bylo prakticky o válce rozhodnuto. Čína byla poražena a vytlačena z role vedoucího asijského státu. Pro další vývoj se pro britskou vládu na přelomu let 1894/95 ukázalo býti podstatné i veřejné mínění, které bylo ohromeno japonským vítězstvím a volalo po změně politiky na Dálném východě, kdy se novým partnerem impéria mělo stát Japonsko.⁴⁵

K příklonu k ostrovnímu císařství v rámci konfliktu stačily dvě skutečnosti – ujištění Japonska o tom, že neusiluje o územní zisky ani o rozpad Číny a fakt, že britské zájmy ležely vedle Šanghaje hlavně na Modré řece, nikoliv na severu Číny. Tam své zájmy mělo hlavně Rusko a Londýnu tak bylo prakticky lhostejné, zdali se zde Japonsku podaří prosadit svůj vliv na úkor čínského.⁴⁶ Ba naopak – začal japonskou přítomnost vítat, protože ji chápal jako protiváhu vůči rostoucí přítomnosti ruské.⁴⁷ Británie Číně upřela veškerou svou podporu, odmítla žádost Pekingu o zprostředkování míru, a když v dubnu 1895 docházelo k čínsko-japonským mírovým jednáním v Šimonoseki, postavila se odmítavě i k ruské sondáži o ochotě intervenovat ve prospěch Číny v případě nepříznivého mírového jednání.⁴⁸ Konečnou mírovou smlouvu přijala bez negativních konotací. Poválečné uspořádání se nedotýkalo obchodních zájmů impéria a silnější Japonsko bylo vnímáno kladně veřejným míněním i politickou reprezentací, která si nyní mohla oddychnout od hrozby rostoucí ruské přítomnosti v Mandžusku.⁴⁹

Na cestě k alianci

Po porážce Číny začal vývoj na Dálném východě směřovat ke změně na pomyslném postu vedoucí dálnévýchodní mocnosti, kdy Země středu začala být nahrazována Japonskem, o jehož superiorním postavení vůči Číně již nebylo pochyb. Přesto bylo ostrovní císařství stále chápáno jako „podřadný“ stát a jeho náhlý vzestup mnohé evropské mocnosti neuvítaly zrovna vřele. Nejvíce konsternované bylo Rusko, jenž

43 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 25.

44 COTTERELL, Arthur. *Western Power in Asia. Its Slow Rise and Swift Fall, 1415 – 1999*. Singapore: Wiley, 2010, s. 172.

45 KRÍVSKÝ, Petr, SKŘIVAN, Aleš. *Století odchází. Světla a stíny „belle époque“*. Praha: Aleš Skřivan ml., 2004, s. 266.

46 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 81.

47 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 51-56.

48 SKŘIVAN, Aleš a kol. *Hra o říši středu. Politické a hospodářské zájmy Velké Británie a Německa v Číně, 1894 – 1914*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, 2017, s. 51-56.

49 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 18.

samotné chovalo zájem nahradit čínský vliv svým vlastním na úkor toho japonského. Ihned po podpisu mírové smlouvy v Šimonoseki (17. dubna 1895) tak iniciovalo diplomatickou akci, tzv. intervenci tří, v jejímž rámci se mu za spolupráce s Francií a Německem podařilo Japonce donutit vzdát se mnohých válečných zisků.⁵⁰ Hrabě Witte během konference přistupoval k Japonsku místy až teatrálně: „*Měli bychom Japonsku jakožto vítěznému státu dovolit nějaké válečné odškodnění. Pokud Japonsko ale naše návrhy nepřijme, tak pak nám nezbyde jiná možnost než otevřená akce. Nevysvětlil jsem přesnou povahu opatření, která jsem navrhoval přijmout, ale byl to můj názor, že bychom mohli zajít až k bombardování některých japonských přístavů.*“⁵¹ Japonsko, ačkoliv vítězné, bylo krátkým konfliktem vyčerpané a na podmínky přistoupilo a vzdalo se nároku na Liao-tungský poloostrov, za což bylo „odškodněno“ navýšením reparací o 30 miliónů taelů.⁵²

Tokio po intervenci náležitě pocítilo notnou míru zklamání a chápalo záležitost jako újmu na národní hrdosti.⁵³ „*Ve válce jsme uspěli, ale v diplomacii jsme prohráli,*“ okomentoval vývoj událostí ministr zahraničních věcí Mucu.⁵⁴ Výsledkem intervence tří byla zklamána i Velká Británie. Roseberyho kabinet byl kritizován za neschopnost zasáhnout adekvátně do krize na Dálném východě, což konsekventně posílilo ruské postavení v Mandžusku a v červnu 1895 Roseberyho vláda padla. Následující měsíc ve volbách zvítězila konzervativní strana, za kterou nový kabinet sestavil Robert Cecil, 3. markýz ze Salisbury, který tak již potřetí zasedl na místo ministerského předsedy, jež bylo v jeho osobě sloučeno i s pozicí ministra zahraničí.⁵⁵ Samotná otázka Číny se po intervenci tří stala jedním z hlavních zahraničních problémů britské vlády. Společný zásah Francie, Německa a Ruska budil obavy ze vzniku jakéhosi dálnévýchodního Trojspolku, kterému by Británie musela fakticky čelit sama, či jen za pomoci Japonska.⁵⁶ Samotný Rosebery krátce před svým odcho-

50 IKLÉ, Frank. The Triple Intervention. Japan's Lesson in the Diplomacy of Imperialism. In *Monumenta Nipponica* 1/2, 1967, č. 22. <http://www.jstor.org> (cit. 20. 10. 2025), s. 123.

51 Zde je nutné zmínit skutečnost, že Witte byl zastáncem „mírového“ pronikání na Dálný východ. Tato definice se ale spíše vztahuje na snahu posílit globální pozici Ruska komerční cestou. Protože prioritním zájmem Ruska byla Čína, nelze zpochybnit možnost, že by byl Witte ochoten v rámci „mírového“ pronikání použít sílu proti oblastem, které se v hledáčku ruských obchodních cílů nenacházely. *The Memoirs of Count Sergei Witte*. London: William Heinemann, 1921, s. 84.

52 KRIŠTOFOVÁ, Veronika. *Pod vycházejícím Sluncem. Japonsko-korejské vztahy v průběhu 19. a 20. století*. Praha: Epocha, 2018, s. 98.

53 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 16.

54 NISHI, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 35.

55 Pozici ministerského předsedy Salisbury zastával v letech 1885 – 1886 a 1886 – 1892. V roce 1895 začalo jeho poslední premiérské období, konče rokem 1902. Salisbury byl také několikanásobným ministrem zahraničí (1878 – 1880, 1885 – 1886, 1887 – 1892 a 1895 – 1900). GOODLAD, Graham. *British Foreign Policy and Imperial Policy, 1865 – 1919*. London: Routledge, 2002, s. 54.

56 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920*. New York: Routledge, 2004, s. 6-7.

dem z úřadu varoval, že situace na Dálném východě „je těhotná katastrofickými možnostmi, které mohou vyústit v Armageddon mezi evropskými mocnostmi zápasícími o ruiny čínského impéria“.⁵⁷

Po obměně politické reprezentace byl novým velvyslancem v Japonsku jmenován sir Ernest Satow,⁵⁸ jehož úkolem se stalo prohloubit kladné vztahy s Japonskem, aby byly co nejvíce ohroženy ruské zájmy spočívající na zisku koncesí pro výstavbu Transsibiřské magistrály.⁵⁹ Británie tím přikročila ke kroku, které Japonsko udělalo již mnohem dříve. Lze totiž říci, že Satowovy instrukce byly identické s instrukcemi Katóa Takaakiho, který v lednu 1895 nastoupil na post japonského vyslance v Londýně, čistě za účelem získat na japonskou stranu Británii jakožto vhodného spojence proti ruské rozpínavosti. I osobní sympatie k zemím svého pověření byly mezi oběma muži dosti podobné. Kató choval k Británii obdiv již od doby, kdy zemi v roce 1883 poprvé navštívil, kdežto Satow byl mezi britskými politiky považován za odborníka na japonské záležitosti.⁶⁰ Změna vyslanců byla důležitá, protože lze konstatovat, že tím prakticky byla konstelace sil na Dálném východě po intervenci tří rozdělena mezi dva tábory. Na jedné straně stály Francie a Rusko, snažící se v oblasti prostřednictvím půjček Číně co nejvíce posílit svou pozici. A na straně druhé stály Velká Británie a Japonsko logicky oponující francouzsko-ruským snahám.⁶¹

Determinantem ruského postupu bylo ovládnutí Mandžuska na severu Číny, kdežto Francie rozšiřovala kontrolu nad Indočínou a zabezpečovala svou pozici v hornaté jihočínské provincii Jün-nan.⁶² Lze tedy konstatovat, že Rusko, které po konci čínsko-japonské války nahradilo čínský vliv v Koreji, začalo ohrožovat japonské zájmy na Korejském poloostrově, zatímco společné ruské a francouzské akce v Číně stejnou měrou ovlivňovaly zájmy Velké Británie. Podstatným faktorem, který rovnou měrou přispěl k oslabení britské pozice byla skutečnost, že samotná Čína se britským postojem během čínsko-japonské války cítila zklamána a začala hledat bezpečností záruky právě u Ruska.⁶³

57 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 229.

58 Diplomát velmi zkušený, co se Japonska týkalo. Byl přímým pozorovatelem otevření se Japonska světu a nastoupení císaře Mucuhita. O sklonku tokugawského režimu napsal knihu *Diplomat v Japonsku*. NISH, s. 38.

59 GIFFARD, Sydney. *Japan Among Powers 1890 – 1990*. London: Yale University Press, 1994, s. 17.

60 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 37.

61 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 36.

62 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920*. New York: Routledge, 2004, s. 7.

63 BICKERS, s. 330-332. Typickým příkladem čínského příklonu k Rusku byla smlouva Li-Libanov, která byla podepsána v létě roku 1895 a již Čína poskytla Rusku právo na výstavbu části Transsibiřské magistrály přes Mandžusko, za což Čína nabyla bezpečnostních záruk v případě dalšího japonského útoku. *The Memoirs of Count Sergei Witte*. London: William Heinemann, 1921, s. 90.

Ve 2. polovině 90. let 19. století se tak na poli zahraniční politiky objevil průsečík britských a japonských zájmů, jehož důležitost postupně nabývala na významu a jehož existenci si postupně jak britská, tak japonská strana uvědomily. K nalezení konečného *modu vivendi* došlo v souvislosti s „bojem“ o koncese v Číně, jemuž položil základ německý zábor zátoky Ťiao-čou v listopadu roku 1897,⁶⁴ na který ihned o rok později reagovalo Rusko zábořem Port Arthuru. Pozadu samozřejmě nezůstala ani Francie, která do svých rukou získala jihočínský přístav Kuang-čou-wan. Celá situace zaktivizovala Velkou Británii, jež z vzniklé potřeby kontrolovat míru mocenských zájmů ostatních velmocí v Číně obsadila přístav Wej-chaj-wej. Ten byl sice na základě mírové smlouvy z Šimonoseki okupován Japonskem, ale to bylo ochotné se jej za finanční odškodnění vzdát.⁶⁵ Určitou roli v japonském souhlasu k britskému převzetí správy nad přístavem však sehrály i důvody politické. Samotné Japonsko v roce 1898 začalo sympatizovat s Velkou Británií a jak jeho politická scéna, tak i vyslanec v Londýně, Kató, začali o ostrovním království vážně uvažovat jako o možném spojenci. Tokio začalo značně rozšiřovat svou korespondenci s Londýnem a od roku 1898 s ním začalo diskutovat všechny podstatné mezinárodní události, čímž prakticky sledovalo prostou věc – a to sice pokusit se Londýn napojit na svou zahraniční politickou linii. Konzultaci s velvyslancem si vyžádalo jak v případě španělsko-americké války o Filipíny, ale tak například i v souvislosti s posilováním japonského vlivu v čínské provincii Fu-ťien.⁶⁶

Britská strana zase začala variantě spojeneckého svazku s Japonskem věnovat větší pozornost v souvislosti s prohlubující se krizí politiky tzv. skvělé izolace, k jejímuž opuštění přispěla poslední léta 19. století, jež byla vedle krize na Dálném východě definována i krizemi v Africe, kde britské impérium razantně zasáhla jak Fašodská krize (1898), tak vypuknutí další búrské války (1899). Jak veřejné mínění, tak ale i novinářský sektor a část politické reprezentace považovaly politiku tzv. skvělé izolace za překonanou a rostl tlak na nalezení vhodného spojence.⁶⁷ Potřebu vážně zdůraznilo i Boxerské povstání namířené proti rostoucímu vlivu cizinců, které v roce 1899 vypuklo v Číně. Za situace, kdy byly britské zájmy vážně vázány v jižní Africe, se otázka ozbrojené intervence stala poměrně komplikovanou záležitostí. Bylo nad britské síly vzdorovat Francii v Africe a současně Rusku ve střední Asii a na Dálném východě.⁶⁸ Když tak v létě roku 1900 přišla japonská nabídka intervence v Číně, Británie ji přijala, s Tokiem konzultovala vhodný postup, a dokonce byla ochotna uhradit veškeré výdaje, které by v důsledku intervence Japonsku vznikly.⁶⁹

64 WOODHOUSE, Eiko. *The Chinese Hsinhai Revolution*. G. E. Morrison and Anglo-Japanese Relations, 1897 – 1920. New York: Routledge, 2004, s. 7.

65 KEENE, Donald. *Emperor of Japan. Meiji and his World, 1852 – 1912*. New York: Columbia University Press, 2002, s. 537-538.

66 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 60-69.

67 CHARMLEY, John. *Splendid Isolation. Britain and the Balance of Power, 1874 – 1914*. London: Faber and Faber, 1999, s. 240.

68 KEAY, John. *China. A History*. London: Basic Books, 2008, s. 394-395.

69 NISH, Ian. *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907*. London: Bloomsbury Academic, 2013, s. 82-86.

Právě zvyšující se tlak ruských imperiálních ambic Británie vnímala jako mnohem naléhavější hrozbu než spor o polorozpadlou výspu ve Fašodě. Začala se tak více sbližovat s Japonskem, které podobně jako Británie proti ruským ambicím vystupovalo a dělalo vše v rámci svých možností, aby jej oslabilo.⁷⁰ V roce 1899 tak na aktuálnosti nabyla zpráva britského vyslance v Tokiu, sira Satowa z roku 1895, kterou při příležitosti ukončení čínsko-japonské války odeslal vojenskému atašé v Peking, kapitánovi Alfrédovi Cavendishovi, sdělující mu: „*Japonsko bude mít bezpochyby silnou flotilu, což bude protiváha k Rusům a naše výrazná výhoda. Je nezbytné, abychom z Japonska udělali našeho spojence.*“⁷¹ Pro dohodu s Japonskem se kladně vyjadřovala i britská admirálita; kdyby britské a japonské námořní síly začaly spolupracovat, nabyly by v oblasti Dálného východu dominantního postavení. Společně by disponovaly počtem lodí, který by přecházel součet ruských a francouzských sil.⁷²

Iniciativy se chopil japonský vyslanec v Londýně, baron Hajaši Tadasu, kterého lze bezpochyby označit za jednoho z hlavních architektů konečné cesty k britsko-japonské alianci a který myšlenku spolupráce s Velkou Británií propagoval již od konce čínsko-japonské války.⁷³ Podporu našel i u nově nominovaného kabinetu Kacury Taróa,⁷⁴ otevřený přístup však vyjadřovala i britská politická scéna, kde postupně ztrácel vliv markýz Salisbury, doposud považovaný za hlavního proponenta izolační politiky. Na postu ministra zahraničních věcí ho v roce 1900 vystřídal Henry Charles, pátý markýz z Lansdowne, který byl alianci s Japonskem otevřen stejně jako nový král,⁷⁵ Eduard VII., který v roce 1901 nastoupil po skonu dlouze panující královny Viktorie.⁷⁶ Po paralelních neúspěších britsko-německého a rusko-japonského jednání byla cesta k uzavření aliance plně otevřena. Konečná smlouva samotná byla podepsána 30. ledna 1902.⁷⁷

70 DARWIN, John. *The Empire Project. The Rise and Fall of the British World-System 1830 – 1970*. New York: Cambridge University Press, 2009, s. 83-84.

71 OTTE, Thomas. *The China Question. Great Power Rivalry and British Isolation, 1894 – 1905*. New York: Oxford University Press, 2007, s. 71.

72 STEINER, Zara. Great Britain and the Creation of the Anglo-Japanese Alliance. In *The Journal of Modern History* 31, č. 1 (1959), <http://www.jstor.org> (cit. 29. 10. 2025), s. 29-31.

73 *The Secret Memoirs of Count Tadasu Hayashi*. London: Leopold Classic Library, 2002, s. 84-90.

74 GORDON, Andrew. *A Modern History of Japan. From Tokugawa Times to the Present*. New York: Oxford University Press, 2003, s. 128-130.

75 Lansdowne Whiteheadovi, 31. 7. 1901, *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 90-91.

76 *The Secret Memoirs of Count Tadasu Hayashi*. London: Leopold Classic Library, 2002, s. 125-129.

77 Lansdowne MacDonaldovi, 30. 1. 1902, *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 113-114. Pro celý text dohody včetně návrhů, protinávrhů a finální verze viz *British Documents on the Origins of the War, vol. II, The Anglo-Japanese Alliance and the Franco British entente*, London: His Majesty's Stationery Office, 1927, s. 116-119.

Závěr

Když britský historik Ian Nish ve své knize *The Anglo-Japanese Alliance. The Diplomacy of Two Islands Empires 1894 – 1907* popisoval britský postoj k čínsko-japonské válce, vyjádřil myšlenku, že Velká Británie nebyla ani pročínská, ani projaponská, ale ryze probritská. Nevyjadřovala se sympatiemi ani k jedné ze stran. Jediný zájem, který kdy měla, byla ochrana jejích vlastních zájmů. Jde o myšlenku, kterou by šlo zpětně aplikovat prakticky na celou genezi vývoje britsko-japonských vztahů. Více než o vývoji britského přístupu k Japonsku by se tak dalo spíše hovořit o vývoji výhod, které ze vztahu s Japonskem pro Velkou Británii plynuly.

Když byly v roce 1854 Britům otevřeny přístavy Šimoda a Hakodate, jednalo se prakticky o vedlejší produkt probíhající krymské války. Admirál James Stirling sice využil příležitosti, které se mu dostalo v souvislosti s misí komodora Perryho a otevřel Japonsko britskému pronikání, avšak skutečnost, že se smířil s podpisem smlouvy, kterou oficiálně nebyly etablovány obchodní vztahy svědčí spíše o skutečnosti, že prioritní motivací Velké Británie bylo japonské přístavy otevřít z válečných důvodů, neboť potřebovala zásobovací stanice a záchytné body, které by mohly být využity proti ruské dálnévýchodní flotile. Z dané skutečnosti tak lze usoudit, že ani obchodní vztahy zprvu nehrály hlavní motivační roli.

Samotný obchod začal nabývat na důležitosti až v souvislosti s podpisem obchodní smlouvy v roce 1858. Britové začali k Japonsku přistupovat stejně jako přistupovali k Číně – považovali ho za exotické odbytiště, do kterého bude možné vyvážet domácí produkty a zbohatnout na exploataci místních drahých kovů. A podobně jako v případě Číny, tak i v případě Japonska byl Londýn ochoten vstupovat do ozbrojených konfliktů, aby si své postavení udržel. Při bližším pozorování britského přístupu lze místy nabýt dojmu, že Británie do konfliktu s knížectvím Sacuma vstoupila primárně s úmyslem umrtvit centrum loajalistů a tím zastavit jejich teroristickou činnost, ale fakt, že se k podobnému kroku uchýlila až v okamžiku, kdy Sacuma odmítla vyplatit odškodné za vraždu britského obchodníka Richardsona spíše napovídá, že šlo opět ryze o finanční záležitosti.

O skutečnosti, že se zahraniční obchod postupně dostal do hlavního hledáčku britských zájmů vypovídá mimo jiné i skutečnost, že se Británie rozhodla v roce 1865 opustit Alcockův koncept dožadování se implementace nerovných smluv ze strany bakufu a pod taktovkou nového ministra, sira Harryho Parkese, začala obchodovat se vzbouřeneckými knížectvími Sacuma a Čošů, které se vyznačovaly odhodláním bakufu svrhnout. Londýn vsadil na nebezpečnou kartu, neboť svým rozhodnutím aktivizoval riziko vypuknutí občanské války, avšak v roce 1868, tedy v době, kdy císař Mucuhito dorazil do Eda a obnovil moc císařské rodiny, stála Británie na vítězné straně, což ji umožnilo se v zemi více angažovat a naprosto ovládnout její zahraniční obchod.

Až do konce 19. století mohlo být Japonsko považováno za jednoho z důležitých britských obchodních partnerů, což byl však jediný význam, který pro ostrovní království mělo. Británie si prostřednictvím Parkese dlouho zachovávala svůj eurocentrický přístup, odmítala negovat nerovné smlouvy, které byly s Japonskem podepsány, stejně jako odmítala akceptovat japonský jurisdikční systém a lpěla na dodržování práva exteritoriální jurisdikce. K obratu začalo docházet až v 90. letech

19. století v souvislosti s mezinárodní scénou, na které došlo k dramatickým změnám, jež nemohly být Velkou Británií déle ignorovány.

Londýn začal postupně přehodnocovat princip politiky tzv. skvělé izolace, která se zdála být stále větším anachronismem a postupně docházel k názoru, že má-li být impérium zachováno, není nadále možné, aby Velká Británie zůstala osamocena. V souvislosti se vznikem rusko-francouzské aliance, růstu ruských zájmů v Asii, francouzských v Africe, ale i v konotaci se zahraniční politickou sjednoceného Německa a vzniknuvšího Trojspolku, Británii hrozilo, že se dříve či později dostane do konfliktu s jedním z mocenských bloků. Problém, který však impérium tížil nejvíce, byla skutečnost, že v případě konfliktu s rusko-francouzským blokem, by Británie musela osamocena čelit nepřátelským vojskům jak na světových periferiích, tak v Evropě.

Poněvadž veškeré pokusy o narovnání vztahů s Ruskem a Francií z důvodu mezinárodních krizí selhávaly (Fašodská krize, boj o koncese, boxerské povstání), začala Británie nakonec uvažovat o spojení zcela jiném. Postupně ze seznamu možných kandidátů vyřadila zbývající evropské mocnosti, u kterých hrozilo, že by ji vtáhly hlouběji do evropských záležitostí, a obrátila se Japonsko. To se stalo vhodným spojencem z několika zásadních důvodů. Zaprvé Velká Británie a Japonsko sdílely na konci 19. století společného soupeře v podobě Ruska, které soustavně posilovalo své zájmy v Číně, čímž ohrožovalo jak britský obchod, tak ale i japonské zájmy v Koreji. Zadruhé se postoj Británie k Japonsku začal výrazným způsobem měnit po čínsko-japonské válce, ve které byla poražena Čína, jež byla doposud chápána za vůdčí stát na Dálném východě. Její pozice byla obsazena Japonskem, které konfliktem prokázalo svou modernizaci, westernizaci, ale i odhodlání vstoupit mezi světové velmoci.

Ve výsledku lze přijmout konstatování, že vztah Velké Británie s Japonskem v průběhu 19. století prošel významnou změnou. Ze začátku bylo Japonsko chápáno jako jedna z mnohých světových periferií, jako jedno z mnohých odbytišť pro britský obchod a na prahu 20. století již bylo spojencem, o jehož pomoc se Británie v případě konfliktu mohla opřít. Stejně jako v období Edo, tak i období Meidži však Británie sledovala primárně své vlastní zájmy. Nelze konstatovat, že by se její postoj v 19. století změnil z neutrálního na projaponský. Stále zůstával, slovy Iana Nishe, ryze probritský a lze říct, že i samotný podpis alianční smlouvy v roce 1902 byl podpisem spíše „z rozumu“, nežli ze sympatií. Pokud tedy lze v případě britského vnímání Japonska hovořit o změně, jednalo by se spíše o změnu na poli zahraničněpolitických priorit. Zatímco po podstatnou část 19. století byly britské zahraniční motivy poháněny myšlenkou obchodu, na prahu 20. století převážily motivy politické.

KNIŽNÁ KULTÚRA V MICHALOVCIACH I.: PRÍSPEVOK K DEJINÁM TLAČE A KNIŽNÉHO OBCHODU DO 1. POLOVICE 20. STOROČIA¹

Marcela DOMENOVÁ

Abstract: *Book Culture in Michalovce I: A Contribution to the History of Printing and the Book Trade up to the First Half of the 20th Century.*

The study deals with research into book printing in Michalovce from the nineteenth century to the end of the Second World War, or up to 1950, focusing on the documentation of printers and, partly, publishers. On the basis of available sources and literature, it also records the activities of booksellers and bookbinders, especially for the first half of the twentieth century. Michalovce is presented within its historical context (demographic, ethnic, and religious conditions). The study builds on the research of V. Breza and partial findings by historians and bibliographers. It compares and supplements data, particularly concerning printers. Verified names of business owners and trades, together with the years of their activity, are clearly presented in the appendices. Of particular importance were printing houses whose owners were of Jewish origin. The period of the Second World War brought a deterioration in conditions and even a decline of the printing industry. The research is not yet complete; in a subsequent study, we will highlight and evaluate the book and periodical output of Michalovce printing houses and publishing enterprises.

Key words: Michalovce. History. Book culture. Nineteenth century. Twentieth century. Printers. Publishers. Booksellers. Bookbinders.

Výskum dejín knižnej kultúry zahŕňa niekoľko tematických okruhov, ktoré sú spojené s knihou ako nositeľom kultúry, počnúc jej vznikom – tvorbou (v materiálovo-výrobnej oblasti ako je kníhtlač, knižná väzba; v umeleckej oblasti ako je iluminácia / ilustrácia), ďalej distribúciou (ako publicistika, knižný obchod).² Tu v nadväznosti zohrávali a zohrávajú úlohu kníhkupectvá, no najmä nakladateľstvá a vydavateľstvá, ktoré zabezpečujú „kolobeh“ knihy v spoločnosti. Osobitný priestor má i publicistika, kritika, knižnice, recepcné oblasti (čítanie, čitateľská kultúra, gramotnosť) a ich vzťah ku knihe, ďalej kultivácia človeka, prezentácia, uchovávanie i budovanie vzdelanosti. Vcelku teda výskum problematiky predstavuje súbor procesov spojených s napĺňaním funkcie knihy v jednotlivých etapách historického vývoja spoločnosti.

V tejto štúdii sa zameriavame len na niekoľko okruhov, a to v kontexte dejín kníhtlačiarstva, nakladateľstva / vydavateľstva a čiastočne na dejiny knižnej distribúcie, kníhkupectvá a knihárstva (doložené podniky a ich produkcia), ktoré sledu-

1 Štúdia je čiastkovým výstupom z referátu (Knižná kultúra v Michalovciach), ktorý odznel na odbornom seminári: História knihovníctva v Michalovciach, 8. 10. 2025.

2 Knižná kultúra [online]. Encyclopaedia Beliana. In <https://beliana.sav.sk/heslo/knizna-kultura> (cit. 28. 10. 2025).

jeme v Michalovciach od konca 19. storočia vrátane 1. polovice 20. storočia,³ a to na základe dostupných informačných zdrojov.⁴ Keďže ide o širokú tému, pokúšame sa nadviazať na doterajší známy a čiastočne i publikovaný výskum, bibliografie, ktorý na základe novších poznatkov čiastočne modifikujeme a dopĺňame s prepojením cez doložené vybrané tituly (periodiká).⁵ V rámci dostupnej prehľadovej spisby⁶ evidujeme relevantné informácie o lokalite Michalovce len zriedka, resp. okrajovo. Základnými sú pre pochopenie existencie kníhtlačiarní a vydavateľstiev práce spojené s menom Jozef Repčák – historický kontext⁷ alebo Vojtech Breza – prehľad tlačiarní.⁸

Historický kontext

K problematike je potrebný stručný exkurz k demografickým, národnostným i cirkevným pomerom, ktoré podopierajú i potrebu existenciu tlače a jej možných či cielených recipientov (vzdelanie, sociálna stratifikácia a pod.) v nastolených hospodárskych pomeroch doby. Tie odrážajú kultúrne pomery, existenciu miestnych kníhtlačiarní, potrebu knižnej produkcie i periodickej tlače pre miestnych recipientov, tematické zameranie produkcie a jazykovú skladbu.

- 3 Relevantný je až koniec 19. storočia, bádateľmi označený ako „obdobie priemyselnej revolúcie“ (1870 – 1917), obdobie 1. ČSR, medzivojnové Československo, obdobie druhej svetovej vojny a čiastočne roky po nej.
- 4 Mimo okruhu záujmu ostáva dokumentovanie doložených knižníc, napr. cez Magyar Minerva A Magyarországi Múzeumok És Könyvtárak Czimkönyve. Dejinám knižníc ako takých, napr. počnúc PASIAR, Štefan. *Dejiny knižníc na Slovensku*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1977. 476 s.; PASIAR, Štefan. *Dejiny slovenských ľudových knižníc*. Martin: Osveta, 1957. 233 s. Ku knižniciam v Michalovciach evidujeme len niekoľko príspevkov od súčasných historikov. Pozri napr. MIŠÍKOVÁ, Alena. Knižnica Antona Sztárayho a zariadenie kaštieľa v Michalovciach koncom 19. storočia. In Marcela Domenová (ed.). *Šľachta a šľachtické knižnice na východnom Slovensku (sídla – každodennosť – knižná kultúra)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014, s. 110-118; MOLNÁR, Martin. Ján Murín a jeho snahy o záchranu šľachtických knižníc. In *História Michaloviec V. : Gymnázium v Michalovciach v prvej polovici 20. storočia*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2022, s. 97-102; MOLNÁR, Martin. Knižnica. Literatúra. In *História Michaloviec VI. : Umenie v Michalovciach do roku 1950*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2023, s. 55-73.
- 5 Časť výskumu bude publikovaná v samostatnej štúdii Knižná kultúra v Michalovciach II. so zameraním na periodickú tlač.
- 6 VALACH, Július. *Staré tlačiarne a tlačiarne na Slovensku*. Martin: Matica slovenská, 1987. 216 s.; REPČÁK, Jozef. *Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku*. Bratislava: „Tlač“ svojpomocné združstvo kníhtlačiarní, 1948. 157, [2] s. – nevenoval sa Michalovciam; SOMMER, Štefan. *Dejiny kníhtlačiarní na Slovensku 1440 – 1939*. Bratislava: Odborné učňovské školy a ŠUR, 1939. 11 s. – reálne sa venuje problematike do novoveku; JARON, Karel. Kníhtlač na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Ročenka československých kníhtlačiarní*, roč. 18, 1935, s. 85-87.
- 7 REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 465-506.
- 8 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997. 214 s.

Počet obyvateľov mestečka Michalovce mal stúpajúcu tendenciu. Kým v polovici 19. storočia bol počet obyvateľov vyše 2 000, koncom storočia raz toľko.⁹ K roku 1910 sa údaje líšia (2 960) resp. presnejšie 6 120 obyvateľov.¹⁰ K roku 1919 v župnom meste Michalovce bývalo 8 857 obyvateľov.¹¹ V medzivojnovom Československu stúpol počet obyvateľov na vyše 11 000 obyvateľov (napr. v roku 1921 sa bádateľmi uvádza číslo 8 863, v roku 1930 šlo o 11 602, v roku 1935 o 11 688). Napriek obrovským vojnovým stratám (okolo 4 550 osôb) Michalovce rástli počtom obyvateľstva a ponechali si prvenstvo na Zemplíne, napríklad v roku 1940 mali 14 213 obyvateľov (1 832 domov), v roku 1950 šlo o 11 412, v roku 1955 už o 14 451 obyvateľov.¹²

Zamestnanosť v priemysle v Michalovskom okrese nebola veľmi vysoká ani do 2. svetovej vojny,¹³ nezamestnanosť nevyriešilo ani vysťahovalectvo do USA.¹⁴ Rast obyvateľstva bol citeľný, bol podporený stálym prisťahovalectvom, pracovnými silami, ktoré tu hľadali obživu.

V 2. polovici 19. storočia došlo k etnickým, resp. národnostným zmenám v skladbe obyvateľstva. V roku 1851 bolo mestečko charakterizované ako slovensko-ruské (rusínske). V roku 1881 bolo 2 382 Slovákov, 727 Nemcov, 695 Maďarov, 15 Rusínov a i. V roku 1900 bolo 2 659 Maďarov, 1 659 Slovákov, 438 Nemcov, štyria Rusíni, jeden Chorvát a i. (zrejme Rómovia – vtedy Cigáni). V roku 1910 boli v Michalovciach najpočetnejší Maďari (obyvateľstvo bolo pomaďarčené, k etnickým Maďarom sa napr. hlásili aj Židia), po nich Slováci (1 586) a Nemci (542), Rusíni (25), Rumuni (10). Inú národnosť malo 165 obyvateľov (medzi nimi dominovali Cigáni a Poliaci).¹⁵

-
- 9 Ide o 2 122 (k roku 1851), 2 659 (1863), 3 516 (1869), 3 969 (1881) a 4 906 (1900) obyvateľov. Pozri: KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 155.
 - 10 Iný zdroj k 1910: v Michalovciach žilo dokopy 6 120 ľudí podľa sčítania obyvateľov a domov v rámci rakúsko-uhorskej monarchie. HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 7. Autori: Václav Ihnát, Martin Molnár, Matej Starják. V obsahu nie je uvedené, kto je autorom ktorej časti.
 - 11 V meste bolo 513 domov. Pozri HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 49; KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 172.
 - 12 Lexikón obcí Slovenskej republiky. Štátny štatistický úrad. Bratislava 1942. Údaje prevzaté podľa Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9054> (cit. 23. 09. 2025). *Almanach Zemplína : Michalovce 1056 – 1956*. Michalovce: OV KSS, 1958, s. 66.
 - 13 Napr. 1926 bol počet pracovníkov v priemysle 167; v roku 1930: 323, 1937: 185 a ani po nej (napr. v roku 1946: 458, 1949: 582, 1951: 916, 1952: 1 047, 1955: 2 799).
 - 14 *Almanach Zemplína : Michalovce 1056 – 1956*. Michalovce: OV KSS, 1958, s. 40-41, 61; KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 155-156, 172.
 - 15 KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 156; HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II.: Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 7.

Ak by sme sa zamerali na národnostnú štruktúru obyvateľov Michaloviec po vzniku 1. ČSR, tak v roku 1921 dominovala národnosť československá (2 800), potom židovská (2 292), maďarská (944), ruská / rusínska (533), nemecká (83), resp. iná (15 – najskôr Bulhari, Rumuni, Poliaci) a cudzincov bolo 684. Šlo o cudzích štátnych príslušníkov (napr. Maďari, Židia) s trvalým pobytom v meste, ale bez československého štátneho občianstva. V roku 1930 to bolo podobne, zastúpenie mala národnosť československá (7 614), ďalej židovská (2 196), maďarská (467), nemecká (315), ruská / rusínska (192), iná (17) a cudzincov bolo až 801.¹⁶

Z pohľadu vývoja konfesionalnej štruktúry dominovala rímskokatolícka konfesia, po nej gréckokatolícka. Židia predstavovali druhú najpočetnejšiu konfesiю po rímskokatolíckych veriacich už koncom 19. storočia. Šlo o ortodoxnú židovskú náboženskú obec. Popri protestantoch (augsburského a helvétskeho vyznania) pravoslávni (ortodoxní) veriaci predstavovali začiatkom 20. storočia novú konfesiю. Išlo spravidla o Rumunov, zrejme aj Srbov a Bulharov. V období 1. ČSR rímskokatolícka a gréckokatolícka cirkev určovali náboženský charakter mesta (Tabuľka 1). Židovské obyvateľstvo stúpalo prirodzeným prírastkom, pripojením obce Stráňany k Michalovciam, ale aj migráciou z okolia – vidieka a z Podkarpatskej Rusi.¹⁷ Práve z radov židovskej komunity pochádzajú aj nami sledovaní tlačiarci a ich doložená produkcia. Stav sa zmenil vojnovými udalosťami, po oslobodení Michaloviec sa vrátilo približne len 120 príslušníkov,¹⁸ no ich pobyt a počet limitovali nastolené pomery a emigrácia do Izraela.

Ku sklonku monarchie boli Michalovce v Zemplínskej župe centrom okresu. Nachádzal sa tu slúžnovský úrad, verejný notársky úrad, okresný kráľovský súd, kráľovský daňový úrad, inšpektorát finančnej stráže, poštový i telegrafický úrad. Do mestečka viedla železnica.¹⁹ V rokoch 1919 – 1922 bol úrad Zemplínskej župy presťahovaný do Michaloviec,²⁰ ktoré boli jedinou veľkou obcou²¹ v župe. Michalovský slúž-

-
- 16 MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 206.
 - 17 KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 173; MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 211.
 - 18 Bližšie o židovskej náboženskej obci po 2. svetovej vojne pozri BELEJ, Milan. Michalovce od druhej svetovej vojny do roku 1989. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 332-334.
 - 19 HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 11.
 - 20 HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 52, 57, 59-64, 67-68. V roku 1924 vznikla Košická župa (XX. veľžupa) so sídlom v Košiciach. Bližšie o udalostiach po vzniku ČSR v lokalite pozri MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 193-205.
 - 21 Mal dvojakú administratívu – samosprávnú (obecné zastupiteľstvo – obecný úrad, prostredníctvom obecného zastupiteľstva, obecnej rady, richtára (od 1923 starostu) a štátnu (obecný notár).

novský okres riadil okresný slúžnovský úrad so sídlom v Michalovciach. V rokoch 1940 – 1944 boli Michalovce súčasťou šarišsko-zemplínskej župy so sídlom v Prešove.

Tabuľka 1. *Cirkev – konfesijné pomery – prehľad k vybraným rokom*²²

Rok	Rímsko-katolíci	Gréckokatolíci	Židia/Izraeliti	Ev. a. v.	Reformovaní (kalvíni)	Ortodoxní/pravoslávni	Iné/ bez vyznania
1828	1 852		182	84 protestantov			
1851	1 280	612	170	60 evanjelici oboch konfesií		-	-
1869	1 703	845	858	73	37	-	-
1881	1 793	896	1 094	130	55	-	-
1900	2 013	1 200	1 419	94	179	-	-
1910	2 365	1 422	1 976	90	252	15	-
1921	2 744	1 557	2 694	135	142	-	79
1930	4 723	2 809	3 368	161	219	-	304

V roku 1869 bolo celkovo 2 050 pracujúcich obyvateľov, v lokalite sa remeslom živilo 379 dospelých osôb, vo všetkých odvetviach remeselnej a továrenskej výroby pôsobilo 262 podnikateľov. Vo výrobných podnikoch bol zamestnaných 455 osôb. Z remeselníkov sa šiesti venovali rozmnožovacím prácam, najskôr tlačiarenského charakteru.²³

V hospodárskych pomeroch do roku 1918 dominovala priemyselná, remeselná produkcia nad poľnohospodárstvom. Napríklad k roku 1910 bolo registrovaných 381 výrobných podnikov. Najväčšiu časť z nich predstavovali malé remeselnícke dielne, kde pracoval len ich majiteľ. Pred 1. svetovou vojnou bol v mestečku moderný parný mlyn, pivovar, tehelňa, továreň na kachle a i. Pôsobila tu Michalovská sporiteľňa, priemyselná a obchodná banka (v roku 1916 sa zlúčila so Zemplínskou sporiteľňou, a. s.), Michalovská hospodárska banka a i. Z tlačiarň sa v literatúre uvádza, resp. vyzdvihuje len Landesmannova tlačiareň a nakladateľstvo (resp. len ako kníhtlačiareň) či fotoateliér B. Herczika, ktoré odrážali potreby novej doby.²⁴ Podľa prehľadu o výrobných podnikoch priemyselného a živnostenského cha-

- 22 Údaje prevzaté z HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 19-21; KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 137, 156-157, 172-173; MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 207.
- 23 KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 151-152.
- 24 HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II. : Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 11-26; ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I. : Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017, s. 62; KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 153, 169. Literatúra uvádza formu mena aj ako Landesman.

rakteru z roku 1934 vyplýva, že v nami sledovaných profesiách sú doložení štyria kníhtlačiari a štyria kníhviazači. Pri obchodoch (predajniach) sú doložené kníhkupectvá a predaj papiera v šiestich prípadoch.²⁵

Zo spolkov a združení do roku 1918 je známejší Dobrovoľný hasičský zbor; Červený kríž, Kasíno, spomedzi kresťanských spolkov a združení sú doložené Spolok Srdca Ježišovho, Škapuliarska spoločnosť, Ctiteľia svätého Dominika alebo Ružencová spoločnosť. V roku 1920 rozpustil župan Zemplínskej stolice päť spolkov, ktoré neakceptovali novú jazykovú situáciu. Doložená je činnosť telocvičného spolku Sokol (1919), odbočky Československého Červeného kríža (od 1920), Miestneho odboru Matice slovenskej (1920), Živeny (1922) alebo Jednoty Československej obce legionárskej (1921). Snahy o zakladanie spolkov, organizácií vznikli aj v cirkevnom prostredí vrátane židovskej náboženskej obce už v 19. storočí.²⁶ Spolková činnosť bola rozvinutá a doložená aj v polovici 20. storočia,²⁷ politické i spoločenské organizácie mali záujem o vydávanie spolkovej tlače.²⁸ Hoci sú vydavatelia almanachov, ročeniek či kalendárov miestni, tlač sa zabezpečovala mimo Michaloviec.²⁹

Tlačiarne v Michalovciach – exkurz s doplneniami k doterajšiemu výskumu Stav do roku 1918

Do vzniku 1. ČSR na Slovensku a v Podkarpatskej Rusi (dnes Zakarpatskej Ukrajine) bolo celkovo 189 tlačiarň,³⁰ ich vybavenie bolo skromné. Ako prvú známu tlačiareň eviduje spisba B. (= Béla, Vojtech) Landesmanna v roku 1878. Jeho činnosť ohraničuje do roku 1928. Mal židovský pôvod.³¹ B. Landesmann bol tlačiar, kníhkupec, mal aj knihársku dielňu. V roku 1913 došlo k prechodu vlastníckych vzťahov na syna Joze-

25 MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 229, 231.

26 HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II.: Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 23-24, 99-104; KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 163, 184. Bližšie o židovských spolkoch aj ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017, s. 72; MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 248-250.

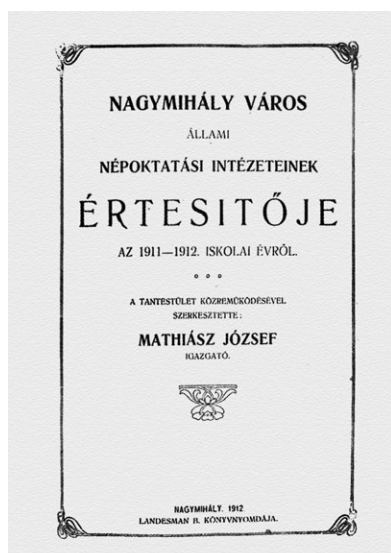
27 BELEJ, Milan. Michalovce od druhej svetovej vojny do roku 1989. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 324-327.

28 Periodickej tlači v tomto kontexte sa budeme venovať v samostatnej štúdii.

29 KOVAČIČOVÁ, Eva, ŠTVRTECKÝ, Štefan (zost.). *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1919 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1991. 296 s.; KIPSOVÁ, Mária, VANČOVÁ, Tatiana, GEŠKOVÁ, Želmíra (zost.). *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. Martin: Matica slovenská, 1984. 823 s.

30 REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 499.

31 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88. Iný zdroj uvádza vznik firmy Landesmanova tlačiareň a nakladateľstvo v roku 1898, pod vedením zakladateľa existovala do roku 1913. ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I.: Židia v Micha-*

Výročná správa ľudovej školy za školský rok 1911/1912 v Michalovciach. Označená ako vestník. Tlač „B. Landesman.“ (Zdroj: *História Michaloviec V.: Gymnázium v Michalovciach v prvej polovici 20. storočia*. Michalovce, 2022, s. 13).

Obálka druhej výročnej správy Československého štátneho reálneho gymnázia v Michalovciach za školský rok 1923/1924. Tlačou Zemplína. (Zdroj: *História Michaloviec V.: Gymnázium v Michalovciach v prvej polovici 20. storočia*. Michalovce, 2022, s. 109).

fa Landesmanna (od 1897 Lándai),³² ktorý bol dovtedajším technickým správcom firmy. Po roku 1928 do roku 1938 existovala tlačiareň pod firmou Zemplín.³³

S tlačiarňou B. Landesmanna sa spája týždenník *Felső Zemplén* (správne *Felső-Zemplén: Társadalmi hetilap*, 1896 – 1918). Išlo o prvý maďarský týždenník na slovenskom území Zemplínskej župy. Vydavateľom a majiteľom periodika bol Michalovčan B. Landesmann, od r. 13, č. 32 Jozef Landai (József Lándai).³⁴ B. Landesmann je doložený aj ako tlačiar periodika.³⁵ Kníhtlačiareň Zemplín tlačila týždenník *Zemplínske noviny* (1928 – 1929), pričom bola aj jeho majiteľom a vydavateľom.³⁶ U Landesmanna

lovciach. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017, s. 62, 73. Autorka uvádza meno tlačiaru raz ako Viliam inde ako B.

32 Zmenu – pomaďarčenie mena vymohol u ministra vnútra.

33 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87.

34 Iné zdroje vrátane Zitrickej uvádzajú, že prvý majiteľ bol židovský továrnik Viliam Landesman(n). HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II.: Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922)*. [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019, s. 25; ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017, s. 64.

35 POTEMRA, Michal. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1963, s. 413-414.

36 BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: ŠVK Košice, 2013, s. 386-387; KIPSOVÁ, Mária a kol. (zost.).

a rovnako aj u jeho nástupcu – v Zemplíne sa tlačili školské výročné správy (ročenky). Príkladom je Československé štátne reálne gymnázium (1922/23 – 1949/50), tlač mu zabezpečoval Zemplín (1922/23 – 1926/27), Kníhtlačiareň [Vojtech] Neumann (1934/35 – 1935/36, 1938/39), Kníhtlačiareň [Móric] Grünfeld (1936/37) či Kníhtlačiareň Jednoty sv. Cyrila a Metoda (1943/44).³⁷ Iné ročníky sa tlačili mimo Michaloviec, čo dokladá reálne typografické podnikanie a konkurencie (ne)schopnosť v meste i mimo neho, a vyžaduje si to hlbší výskum v prepojení na mestá Prešov, Košice.

Menej známi, prebádani tlačiarci sú ostatní tlačiarci činní začiatkom 20. storočia a o ich produkcii nie sú bližšie poznatky. Ide o Jonáša Bilitzera, zmienka o jeho pôsobení – ako tlačiara v Michalovciach – sa viaže len k roku 1906³⁸ a F. Freireicha k roku 1910.³⁹

Pohľadnica okolo roku 1910 – nesignovaná. Na nej rôzne prevádzky v blízkosti bankovej budovy, dnes osvetového strediska, medzi nimi kníhtlačiareň Freireich. (Zdroj: Michalovce : čas v obrazoch, [Nižná Myšľa], 2018, s. 48).

Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 537.

- 37 Pozri: GEŠKOVÁ, Želmíra a kol. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53*. Martin: Matica slovenská, 1998, s. 448-451.
- 38 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88; BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: ŠVK Košice, 2013, s. 95.
- 39 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88.

Stav po roku 1918

V roku 1924 bol prijatý živnostenský zákon, podľa ktorého mohli tlačiarne zriaďovať len vyučené osoby (dovtedy bolo kníhtlačiarstvo slobodnou živnosťou). Ak by sme sa zamerali globálne na prehľad tlačiarň, tak v roku 1934 na Slovensku a Podkarpatskej Rusi máme doložených 280 činných tlačiarň, v roku 1937 o čosi menej, a to 226 kníhtlačiarских podnikov. Aj v tomto sektore sa prejavila hospodárska kríza a po roku 1939 na Slovensku zaniklo 75 tlačiarň.⁴⁰ Z výskumu *Ročenky československých knihtiskařů* (Tabuľka 2) vieme doložiť činnosť viacerých tlačiarň⁴¹ na území východného Slovenska.⁴² Aj na jej základe vieme isté údaje modifikovať, no nie v plnej miere.

Tabuľka 2. Štatistický prehľad vybraných lokalít a doložených (kníh)tlačiarň na území východného Slovenska v rokoch 1922 – 1939 podľa *Ročenky československých knihtiskařů*⁴³

Rok	Michalovce	Humenné	Kráľovský Chlmec	Sečovce	Trebišov	Veľké Kapušany	Vranov nad Topľou
1922	2	2	-	1	-	-	-
1923	2	1	-	1	-	-	-
1924	2	1	-	1	-	-	-
1925	2	1	-	1	-	1	1
1926	2	1	-	1	-	1	1
1927	2	3	-	1	-	1	1
1928	3	2	1	1	-	1	-
1929	3	2	1	1	-	1	-
1930	3	2	-	1	-	1	-
1931	3	2	-	1	-	1	-
1932	3	2	-	1	-	1	-
1933	3	2	-	1	-	1	-
1934	3	2	-	1	-	1	-
1935	3	2	-	1	-	-	-
1936	3	2	-	1	-	-	-
1937	4	2	1	1	-	-	-
1938	4	3	1	1	1	1	1
1939	4	3	-	1	1	-	1

40 REPČÁK, Jozef. Knížná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 499.

41 O stave na Podkarpatskej Rusi pozri DOMENOVÁ, Marcela. Kníhtlačiarne na území Podkarpatskej Rusi v rokoch 1922 – 1939 podľa *Ročenky československých knihtiskařů*. In *Dejiny: internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 19, 2024, č. 2, s. 30-40. In http://dejiny.unipo.sk/PDF/2024/02_2_2024.pdf (cit. 01. 01. 2025).

42 DOMENOVÁ, Marcela. Tlačiarne na území východného Slovenska na základe *Ročenky československých knihtiskařů* v rokoch 1922 – 1939. In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Spoločnosť a dejiny VI. : pamiatky – knižná kultúra – pramene*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity, 2024, s. 48-78. In <https://elibrary.pulib.sk/elpub/view/isbn/9788055533841> (cit. 01. 10. 2025).

43 Znak „-“ znamená, že tlačiareň podľa ročenky v meste nepôsobila.

Ročenka československých knihtiskarů poukazuje na fakt, že v rámci Zemplína sú kníhtlačiarnie v Michalovciach doložené v najvyššom počte. Podľa nej v lokalite pôsobilo paralelne vedľa seba počas jednotlivých rokov niekoľko tlačiarň. Na základe analýzy záznamov vieme, že šlo o spočiatku o dve (1922 – 1927), tri (1928 – 1936) alebo až štyri tlačiarne (1937 – 1939). Napríklad v lokalitách niekdajšej československej Zemplínskej župy – v Sobranciach, Stropkove, Snine, Medzilaborciach, Slovenskom Novom Meste ročenka činné kníhtlačiarnie neviduje. Výskum považujeme za neukončený, potrebná je práca so zachovanými dokumentami a inými databázami.

Tlačiari v rokoch 1918 – 1950 (resp. v historických medzníkoch)

Počet tlačiarenských firiem v rokoch 1918 – 1950 sa podľa doterajšieho výskumu odhaduje na osem. V. Breza v období 1. ČSR identifikoval štyri tlačiarne, na neho nadviazali ďalší bádatelia, len niektorí poukazujú na fakt, že šlo o židovských tlačiarov.⁴⁴ Tlačili židovskú náboženskú literatúru, ale aj svetskú, rovnako tlačili miestne noviny a časopisy.

Len časť firiem ostala činných aj po vzniku 1. ČSR. Medzi nich patril Jozef Lándai, podľa Brezu (ako Landai) činný v rokoch 1915 – 1927, v ročenke (ako Lándai) činný 1922 – 1926.⁴⁵ Spája sa s ním mesačník *Útmesterek Lapja* (1915 – 1927!⁴⁶), úradné noviny *Zemplín* (Zemplin, 1920 – 1922).⁴⁷ Majiteľom a vydavateľom bol Župný úrad v Michalovciach.

Tlačiaren rodiny viedla – prevzala vdova Lándaiová (iniciála J. 1937, iniciála H. = Hermína) k rokom 1938 – 1939⁴⁸). Breza obsah jej činnosti neuvádza. Osobitne sa v ročenke československých kníhtlačiarní ešte uvádza firma „Zemplín“, resp. v spojení s Lándai N. (1927 – 1936).⁴⁹ Ak sa však bližšie pozrieme na biografické údaje, vieme osoby a ich roly bližšie identifikovať. Spomenutý Jozef, syn Vojtecha Landesmanna (rodné meno Landesman, od r. 1897 Lándai),⁵⁰ sa v roku 1903 oženil s Hermínou Schöchter z Užhorodu. V roku 1906 prevzal od otca vydavateľstvo novín *Felső-Zemplén v Michalovciach*. V roku 1913 prešlo vlastníctvo kníhkupectva a tla-

44 Podobne štyri kníhtlačiarnie uvádza MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 251. Ich názvy uvádza podľa vlastníkov kníhtlačiarní ako: M. Grünfeld, Jakubovič a Helinger, Z. Lándaiová, V. Neumann. Všetky bez ohraničenia činnosti. Podľa Zitrickej šlo o štyri kníhtlačiarnie. Vlastníkmi boli rovnako: M. Grünfeld, Jakubovič a Helinger, Z. Lándaiová, V. Neumann. Činnosť neohraničuje. ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017, s. 73.

45 Ako Josef/Jozef Lándai.

46 Absentuje v bibliografiách periodík.

47 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88.

48 Nevieme nateraz s istotou, či ide o jedno meno či chybu v uvádzaní krstného mena vdovy J./H. v rôznych jazykoch či preklep alebo inú osobu z rodiny.

49 Ako „Zemplín“, Lándai N. (1927 – 1936), resp. od 1929 ako „Zemplín“. K r. 1934 – 1936 ako necenníková tlačiareň. V. Breza tento názov podniku neuvádza. J. Lándai tlačil i župné periodikum. Mal by to byť nástupca prvej tlačiarne v Michalovciach (B. Landesmann 1878 – 1928).

50 Preto aj v rôznom čase, prameňoch a v literatúre sa vyskytujú variabilné označenia.

čiarne z otca na neho. V roku 1913 prevzal kníhkupectvo a tlačiareň v *Sátoraljajúhely* od M. Landesmanna. Jeho činnosť biografia ohraničuje rokmi 1915 – 1927. Z iných aktivít možno uviesť, že v roku 1909 bol zvolený za tajomníka židovského vzájomného podporného spolku.⁵¹

V. Breza v textovej časti svojej práce síce spomenul tlačiareň A. Grünfelda (1921 – 1931), no v orientačnom v prehľade – súpise ju už neuviedol.⁵² Podľa ročenky A. Grünfeld pôsobil v iných rokoch, a to 1922 – 1926, no môže to súvisieť s faktom, že len o daných rokoch tlačiareň o sebe zaslala do Prahy údaje,⁵³ ale z časového hľadiska je to v období, ktoré ohraničil Breza. Bližšie údaje o jeho osobe nateraz nemáme. Rovnako je to aj s tlačiarom a obchodníkom 1913 Móricom Grünfeldom (? – 1913), ktorý pracoval v Michalovciach.⁵⁴ V. Breza ho poznal ako vlastníka tlačiarne po A. Grünfeldovi, v prehľade ho uviedol pod menom Móric Grünfeld len pre rok 1931, no v textovej časti uviedol iné roky činnosti (1931 – 1938).⁵⁵ Tohto tlačiaru však vie ročenka doložiť v rokoch 1927 – 1939,⁵⁶ údaje sa v zdrojoch teda nezhodujú a bude potrebné aj fyzicky overiť jeho produkciu. Tlačil v istom období periodiká aj v slovenskom jazyku, príkladom je *Echo východu* (1932 – 1935), ktoré však vychádzalo v Košiciach, alebo týždenník *Zemplín* (1936), pričom viacero čísel vytlačila už iná michalovská kníhtlačiareň Neumann.⁵⁷

Nemáme nateraz informácie o kvalite všetkých tlačiarň – v zmysle ich vybavenia, počtu zamestnancov a do akej miery šlo o rodinné podniky. Variabilitu produkcie možno doložiť v ojedinelých prípadoch, napríklad v podobe tlače pohľadníc. Hoci sú podobizne (fotografie) či pohľady na mesto, ulice i budovy reprodukované aj v aktuálne dostupných publikáciách, obrázky sú spravidla nesignované, tlačiareň

Titulný list publikácie z kníhtlačiarne M. Grünfelda (Zdroj: *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce, 2017, s 77.).

- 51 BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: ŠVK Košice, 2013, s. 386-387.
- 52 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87.
- 53 Iné označenie v ročenke: Grünfeld A.
- 54 BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: ŠVK Košice, 2013, s. 244.
- 55 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88.
- 56 Ako Grünfeld / Grünfeld Moric / Móric.
- 57 KIPSOVÁ, Mária a kol. (zost.). *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 169, 536.

Budova „Domu zdravia“ pred prestavbou. Signované ako Landesman B.- kiadása N.-Mihály / Nagy-Mihály (Zdroj pohľadnic: MOLNÁR, M., STARJÁK, M. *História a súčasnosť „Domu zdravia“*. [Michalovce], 2007, s. 17, 18).

Pozdrav z Michaloviec. Na obrázku budovy a Landesmanova tlačiareň a vydavateľstvo. Signované Herczik Béla felvétele. Landesman B. kiadása, N.-Mihály. (Zdroj: Michalovce : čas v obrazoch. [Nižná Myšľa], 2018, s. 64; *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce, 2017, s. 58).

neuvedená,⁵⁸ čo sťažuje výskum. Signované pohľadnice michalovskej proveniencie vieme doložiť v podnikoch B. Landesmanna a Mórica Grünfelda mladšieho (podľa Slovenskej národnej knižnice v Martine). Len niektoré sú datované.

58 Ide napr. o odborné, popularizačne ladené publikácie: MOLNÁR, Martin (zost.). *Zborník príspevkov zo seminára k 55. výročiu SNP a 755. výročiu prvej písomnej zmienky o meste Michalovce pre učiteľov základných a stredných škôl okresu Michalovce*. Michalovce: Zemplínske múzeum, 1999. 110 s.; SEKELA, Vladimír (zost.). *Michalovce : návraty v čase : štúdie a príbehy*. [Michalovce]: Jozef Rovňák - EXCEL, 2010. 136 s.; SEKELA, Vladimír (zost.). *Rod Sztáray a Michalovce*. Banská Bystrica: Pro, 2014. 206 s.; MIŠÍKOVÁ, Alena a kol. *Vybrané historické osobnosti Michaloviec : špacirki po varošu*. Michalovce: PHOTOVISION, 2016. 29 s.; DEMKO, Maroš, MOLNÁR, Martin (zost.). *Kaštieľ v Michalovciach*. Michalovce: Zemplínske múzeum v Michalovciach, 2017. 128 s.; ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I.: Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017. 128 s.; MOLNÁR, Martin, STARJÁK, Matej. *Michalovce : čas v obrazoch*. [Nižná Myšľa] : Print4U, s. r. o., 2018. 360 s.; MOLNÁR, Martin. *Zemplín na historických fotografiách a pohľadniach*. Michalovce: Zemplín Media, s. r. o., 2019. 128 s.

Pohľadnica, Michalovce – nemocnica (Nagymihály – Kórház). Vydavateľské údaje: [Nagymihály]: Ifj. Grünfeld Mór, 1915, pohľadnica tónovaná do modra, 9 x 14 cm. Zdroj: DIKDA. In <https://dikda.snk.sk/view/uuid:2cc834da-561b-489e-a317-3d8c3292a21d?page=uuid:16ce3c26-12bb-4168-ac43-24ae08169176>.

Pohľadnica, mauzóleum – pohrebná kaplnka, slúžila na pochovávanie členov grófskej rodiny Sztáray (Nagymihály, Gróf Sztáray-fé e mauzoleum). Vydavateľské údaje: Nagymihály: Ifj. Grünfeld Mór, 1905 – 1920, pohľadnica, tónované, 14 x 9 cm. Zdroj: DIKDA. In <https://dikda.snk.sk/view/uuid:dbb66ad0-f8c4-4987-85c6-79fe5fa48249?page=uuid:6395bbf6-9927-4d72-8d77-6822cbd571bb>.

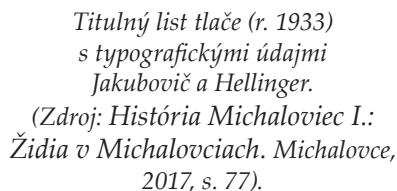
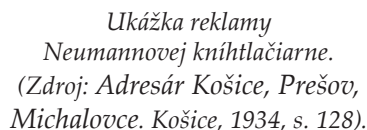
V sledovanom období je doložená tlačiareň alebo firma Neumann (1922 – 1938), ktorá predstavovala podľa Brezu rodinnú tlačiareň, v jej vlastníctve sa vystriedali viacerí členovia rodiny,⁵⁹ spomenutý Mór Grünfeld (1931 – 1938), ktorý vlastnil tlačiareň po A. Grünfeldovi. S ním je spojený týždenník *Echo východu* (1934 – 1935!). Ročenka typografov eviduje aj firmu v podobe Neumann a Prager (1928 – 1936)⁶⁰ a tlačiareň Neumann Vojtech (1937 – 1939).⁶¹ Kníhtlačiareň „Neumann“ v Michalovciach vieme doložiť ako funkčnú aj neskôr, a to napríklad v roku 1940. Vytlačila totižto výročnú správu Štátneho slovenského učiteľského ústavu pre gréckokatolíkov.⁶² Ďalší údaj sa viaže na rok 1941, keď mal byť podnik – kníhtlačiareň ako židovský likvidovaný. Tento rok možno považovať za ukončenie činnosti. Ďalším okruhom budúceho výskumu je produkcia periodík v kníhtlačiarni Neumann, príkladom je *Lúč* (1931 – 1932), ktorý aj v Michalovciach vychádzal. Inou ukážkou sú periodiká z oblasti

59 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88.

60 Od roku 1933 ako Neumann a Prager. V. Breza tento názov podniku neuvádza.

61 V. Breza tento názov podniku neuvádza. Pozná podnik – rodinná tlačiareň Neumann / Neumannovcov, registruje ju stabilne k rokom 1922 – 1938.

62 Pozri Prvá výročná správa štátneho slovenského učiteľského ústavu pre gréckokatolíkov v Michalovciach za školský rok 1939=40. Michalovce: Tlačil: Kníhtlačiareň „Neumann“, s. a. (1940). 25 s. Zdroj: ŠVKPO, sign. A 40423/I.

Ako možno sledovať – nielen podľa mien vlastníkov a prevádzkovateľov podnikov – knižná kultúra v Michalovciach, najmä tlačári a nakladatelia ako jej súčasť, sa spája so židovskou minoritou. Výskumu židov v Michalovciach sa už venovala čiastočne pozornosť. Prví židia prišli do mestečka najskôr v 18. storočí, zaoberali sa obchodom, remeslom, poľnohospodárstvom. V 19. storočí sa zintenzívnili príliv židovských prisťahovalcov, v roku 1828 tvorili 8,5 % obyvateľov mestečka, v **roku 1869** už 858 (iný údaj 881) a v roku 1881 ich počet dosiahol 1 094. V roku 1921 predstavovali v skladbe obyvateľstva 36,7 %. Po 2. svetovej vojne, koncom roka 1949, zostalo v Michalovciach asi tristo židov. V roku 1869 sa medzi nimi vyskytol kníhviazač Majer Josefovits (*1847, Malčice). Žil na Hlavnej ulici. Koncom storočia bol predsedom Chevry Kadiše v Michalovciach kníhtlačiar Viliam Landesmann.⁶⁶ Najskôr ide o dve osoby, alebo chybu

- 56

a šlo o Vojtecha (Bélu), ktorého identifikovali knihovníci. Vyžaduje sa overenie primárnych a sekundárnych zdrojov, ktoré bádatelia použili.

Židovskí tlačiar, ktorým sme venovali pozornosť boli činní do 2. svetovej vojny. Spája sa s nimi tlač využiteľnejšia v každodennom živote (periodiká, časopisy), ale i v cirkevnom (duchovnom), spolkovom i verejnom dianí. Tu treba uviesť, že v rokoch 1932 – 1933 vychádzal v Michalovciach jediný inorečový mesačník *Sha'arei Orah* (v preklade *Brána svetla*) s podtitulom *Měsíční časopis pro židovskou literaturu a talmuditskou vědu*, ale tlačený bol Grafiou v Mukačeve. V rokoch 1919 – 1938 sa s Michalovcami spája ešte ďalších 11 titulov v slovenčine, ako *Echo východu*, *Lúč*, *Nový Zemplín*, *Prameň*, *Prebudená dedina*, *Vlastivedný sborník východného Slovenska 1928*, *Zem, Zemplín, Zemplín, Zemplínske noviny* a *Zprávy hasičskej okresnej jednoty*.⁶⁷ Vychádzali krátkodobo, pokiaľ boli vytlačené v meste, tlačili ich práve židovské podniky, o ktorých sme sa už zmienili. Nateraz ostali mimo väčší záujem bádateľov.

Druhá svetová vojna a stav po nej

Počas 2. svetovej vojny bola situácia na Slovensku ťažšia. Prejavila sa nielen cenzúra, ale aj ľudácka ideológia, klérofašizmus a arizácia.⁶⁸ V dôsledku politického a hospodárskeho vývoja, ako aj rasových zákonov zaniklo na Slovensku 75 podnikov.⁶⁹ Týkalo sa to i tlačiarň v Michalovciach. Pre lokalitu evidujeme niekoľko špecifik, spájajú sa s likvidáciou židovských podnikov (bez kompenzácie).⁷⁰ V Michalovciach šlo o vyše 300 podnikov.⁷¹ V sledovanej problematike ich vieme doložiť len niekoľko. Menovite ide o podniky Jakubovič Izidor – kníhtlačiaren (likvidátorom bol: Viliam Ciho, Mikuláš Zemánik z Bratislavy) v roku 1941⁷² a Neumann Vojtech – kníhtlačiaren v roku 1941.⁷³ Čo sa týka obchodu s knihami likvidovaný bol podnik Weisz

v Michalovciach. Michalovce: Priatelja Zemplína, 2017, s. 11, 15, 17, 38, 49, 63, 70, 73, 96. Tlačiar a nakladateľ Viliam Landesman mal byť i prvým obchodným zástupcom pobočky Terstskej všeobecnej poisťovacej spoločnosti Assicurazioni Generali. Podobne KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 171.

67 KIPSOVÁ, Mária a kol. (zost.). *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968, s. 952.

68 Aktuálne sa podľa Ústavu pamäti národa pri arizácii uvádza 42 kníhtlačiarní, 15 kníhkupectiev. V Michalovciach nie sú doložené arizované tlačiarne.

69 REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 501.

70 Pre doplnenie obrazu bol likvidovaný aj podnik Hellinger Adolf – obchod so školskými potrebami v roku 1941. In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=8439> (cit. 23. 09. 2025).

71 ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I. : Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelja Zemplína, 2017, s. 85-87.

72 Informácia bola uverejnená v Úradné noviny, č. 66, 13. 12. 1941, s. 2059. Pozri Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9784> (cit. 23. 09. 2025).

73 Informácia bola uverejnená v Úradné noviny, č. 67, 20. 12. 1941, s. 2105. Pozri Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9869> (cit. 23. 09. 2025).

Dezider. Išlo o obchod so židovskými knihami a náboženskými predmetmi rovnako v roku 1941⁷⁴ alebo Landayová Zora, ktorá prevádzkovala kníhkupectvo, papiernictvo a fajčiarske potreby v roku 1942.⁷⁵

Počas vojnových rokov vzniklo na Slovensku niekoľko vydavateľstiev, ktoré boli poplatné dobe, slúžili režimu.⁷⁶ V Michalovciach je doložená činnosť len takých tlačiarňí, ktoré mali prepojenie na cirkevné prostredie, tituly boli podobne ladené, až na niekoľko titulov (*Poľnohospodár, Nový Zemplín*).⁷⁷ Ide o dva prípady. Prvým je kníhtlačiareň Jednoty sv. Cyrila a Metoda (činná 1942 – 1944). V. Breza ju charakterizoval ako moderne zariadenú tlačiareň, ktorá sa profilovala na tlač náboženských kníh a časopisov.⁷⁸ Produkcia tlačiarne je dodnes doložená výnimočne. Ide napríklad o periodikum *Jednota Sv. Cyrila a Metoda* (1942 – 1944), pričom bola aj jeho vydavateľom,⁷⁹ alebo o mesačník *Misionár* (1942 – 1944) určený pre členov Spolku sv. Jozefa pri cerkvi sv. Ducha v Michalovciach. Vydavateľom bol kláštor redemptoristov v Michalovciach. Táto tlačiareň však vytlačila prvých deväť čísel 1. ročníka a ďalšie už kníhtlačiareň *Andreja v Prešove*. Ďalším doloženým titulom, ktorý istý čas tlačila, sú *Slovenské kalvínske hlasy* (1939 – 1944).⁸⁰ Aj na základe týchto periodík možno sledovať existenciu a činnosť spolkov.

Okrem vyššie spomenutej firmy je doložená ešte Tlačiareň komunistickej strany (1944 – 1949).⁸¹ Komunistická strana prevzala tlačiareň Jednoty sv. Cyrila a Metoda. *Ročenka československých kníhtiskařů* ju eviduje v roku 1949, t. j. v ročníku XXV.⁸²

74 Informácia bola uverejnená v Úradné noviny, č. 53, 27. 9. 1941, s. 1636. Pozri Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9054> (cit. 23. 09. 2025).

75 Informácia bola uverejnená v Úradné noviny, č. 11, 14. 3. 1942, s. 349. Pozri Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9938> (cit. 23. 09. 2025).

76 REPČÁK, Jozef. Knížna kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 503-504.

77 FEDOR, Michal (zost.). *Bibliografia periodík na Slovensku v rokoch 1939 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1969, s. 500-501.

78 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88. Neeviduje ju ročenka čsl. kníhtlačiarov. Nevychádzala počas vojny (ročník 24 je datovaný do roku 1941), údaje zo Slovenska počas vojnových rokov v kontexte štátnopolitických zmien prakticky nemohli byť podchytené.

79 Periodikum stručne predstavil DŽUJKO, Ján. *Jednota sv. Cyrila a Metoda (1940 – 1944)*. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 18, 2023, č. 2, s. 80-81. (cit. 25. 09. 2025).

80 FEDOR, Michal (zost.). *Bibliografia periodík na Slovensku v rokoch 1939 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1969, s. 183, 226, 345-346. Tieto periodiká zaregistroval i MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch autonómie a prvej Slovenskej republiky (1938 – 1944). In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 294.

81 V. Breza ako Tlačiareň komunistickej strany, 1944 – 1949. BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 87-88.

82 Zdroj: ŠVK PO, sign. R 1590.

V súčasnosti evidujeme minimum zachovanej produkcie tlačiarne. Ide napríklad o časopis študentov michalovského gymnázia *Gymnazista* (1946) či mesačník *Ráno v Zemplíne* (1945/1946), ktorý vychádzal v Sobranciach.⁸³ Pozitívne sa v literatúre hodnotí vydávanie prvých (troch) čísel *Pravdy* v Michalovciach v januári 1945.⁸⁴ *Pravda* (1945 – 1960), v tom čase s podnázvom *Orgán Michalovského výboru Komunistickej strany Slovenska*, vychádzala v Michalovciach – vydával ju Oblastný výbor KSS, potom už vychádzala v Košiciach (od 4. januára 1945) a v Bratislave. Periodikum sa ale tlačilo v Košiciach (v tlačiarňi Athenaeum), kde sa presunula i redakcia.

Ďalší medzník pre tlačiarenskú činnosť sledujeme koncom 40. rokov 20. storočia,⁸⁵ a to znárodňovanie aj v polygrafickom priemysle. Znárodňovanie tlačiarňí a postupné zatlačovanie podnikania sa zavŕšilo rokom 1950. Modifikovala sa aj možnosť rozširovania kníh.⁸⁶ V meste Michalovce bol v roku 1950 činný len jeden podnik – Východoslovenské tlačiarne, n. p. (prevádzkareň), jeho súčasťou pri znárodňovaní sa stala Tlačiareň komunistickej strany.⁸⁷ Literatúra neuvádza bližšie roky činnosti. Mozaiku polygrafického priemyslu v Michalovciach dopĺňa v 2. polovici 20. storočia malá prevádzka podniku Duklianske tlačiarne v Prešove. Michalovská prevádzka vyrábala rôzne tlačivá, pozvánky, svadobné oznámenia, ale tiež sú doložené časopisy a publikácie menšieho rozsahu.⁸⁸

83 Celkovo sa s Michalovcami v danom období spája 14 titulov, z nich do roku 1950 spadá osem. Tlačiareň bola uvádzaná ako Kníhtlačiareň KSS v Michalovciach, Kníhtlačiareň KSS v Zemplíne. BALÚNOVÁ, Melánia a kol. (zost.). *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1945 – 1960*. Martin: Matica slovenská, 1995. 1286 s.

84 V popularizačných, ale i odborných prácach. Pozri napr. BELEJ, Milan. Michalovce od druhej svetovej vojny do roku 1989. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 315.

85 Napr. Zákon č. 120/1948 Zb. o znárodnení obchodných podniků s 50 nebo více činnými osobami; 2273/1949 Ú.I.II Vyhláška ministra informací a osvěty ze dne 31. 10. 1949 o znárodnení podniků průmyslu polygrafického podle zákona č. 123/1949 Sb. Došlo k znárodneniu podnikov. (iný zdroj: zákon č. 123/1948 Zb., na jeho základe bolo znárodnených 14 podnikov). Z dôvodov verejného záujmu bola uvalená národná správa na všetky tlačiarne (ich riadením bol poverený kolektívny orgán Kumulatívna národná správa pre podniky polygrafického priemyslu na Slovensku). Zákon č. 94/1949 Zb. z. o vydávaní a rozširovaní kníh, hudobnín a iných neperiodických publikácií odstránil súkromné podnikanie. Vydávanie kníh sa stalo vecou záujmu celej spoločnosti, zodpovednosť zaň prevzal štát, vrcholné spoločenské organizácie, vedecké a kultúrne inštitúcie. Bližšie o charaktere knižnej kultúry v období socializmu pozri v Rozvoj vydavateľskej činnosti po oslobodení. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 507-511.

86 V roku 1951 bol zriadený národný podnik Kniha v Prahe s oblastným riaditeľstvom v Bratislave, ktorý prevzal súkromné kníhkupectvá.

87 BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996*. Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997, s. 88.

88 Vymedzenie činnosti podniku rokmi sa neuvádza. Funkčná bola v 60. – 80. rokoch 20. storočia. BELEJ, Milan. Michalovce od druhej svetovej vojny do roku 1989. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 353.

Kníhkupectvá, kníhárstva, papiernictva

Už v období osvietenstva boli kníhkupectvá koncentrované vo veľkých mestách, v menších sa danou činnosťou zaoberali knihári, ktorí aj distribuovali knihy. V 18. storočí prišli nariadenia o podnikaní (prax, jazykové kompetencie).⁸⁹ V 19. storočí sa stalo možným zakladanie kníhkupectiev. Podpora bola v zákonnom článku VIII. z roku 1872, ktorý umožnil popri zakladaní živnostenských a priemyselných podnikov aj zakladanie kníhkupectiev. Po roku 1918 nastal rozvoj kníhkupectvo-vydavateľského podnikania (vydavatelia mali aj kníhkupectvá, prípadne kníhkupci podnikali aj s predajom papiera). Podľa živnostenského zákona pre Slovensko z roku 1924 (v platnosti od mája 1925) mohli tlačiarne zriaďovať len vyučené osoby. Dovtedy bolo kníhtlačiarstvo slobodnou živnosťou. Čo sa týka obchodovania s knihami, tam zákon ponechal starú voľnosť v obchodovaní s knihou. Podľa štatistiky bolo na Slovensku v roku 1925 spolu 223 kníhkupectiev.⁹⁰ Kníhkupectvo-vydavateľské podnikanie sa rozvíjalo. Vydavatelia mali i kníhkupectvá, v menších lokalitách kníhkupci nemuseli podnikať vydavateľsky, popri predaji kníh sa venovali napríklad predaju papiera. Živnostenský zákon ponechal pre kníhkupeckú živnosť v platnosti ustanovenia z konca 19. storočia. Kníhkupectvo ostalo voľnou (t. j. nie koncesovanou ako v českom prostredí) živnosťou, a v zmysle § 1 z: čl. XVII z roku 1882 ju mohol vykonávať každý plnoletý občan samostatne a voľne.⁹¹

Výskum kníhkupectiev v Michalovciach je len na počiatku. Nateraz vieme doložiť činnosť výberovo, a to pre 1. polovicu 20. storočia na základe napríklad prehľadových publikácií, zachovaných adresárov k niekoľkým rokom, ktoré sprehľadňujú živnosti, služby či profesie, a to aj pre príbuzné odvetvie, čím dokladajú fakt vykonávania jednej profesie, alebo i kumulovanej činnosti (preto príloh je viac, aby bolo vidno rozdiely v evidencii). Zároveň ide v prípade adresárov nielen o doloženie činnosti v danom roku, ale aj o reklamu. Viacero adresárov obsahovalo pri bližšej špecifikácii len adresu.

Napríklad v 30. rokoch 20. storočia kníhkupeckú, papiernickú a kníhársku živnosť zároveň vykonávali Móric (Mór) Grünfeld, Štefan Tertinský, Peter (Petr) Votrubec – ktorý sa udržal na trhu aj počas 2. svetovej vojny. Prevádzka všetkých bola na vtedajšej Hlavnej ulici v Michalovciach. Medzi nimi vieme doložiť aj ženu Zoru Landayovú (Landayovú) z kníhtlačiarскеj rodiny. V roku 1938 spolupracovala s Adolfom Hellingerom, prevádzkovala požičovňu kníh. Ak by sme sledovali aj fakt, či sa živili aj (kníh)tlačiarenskou činnosťou, tak práve Móric Grünfeld (a jeho nástupca) a Zora

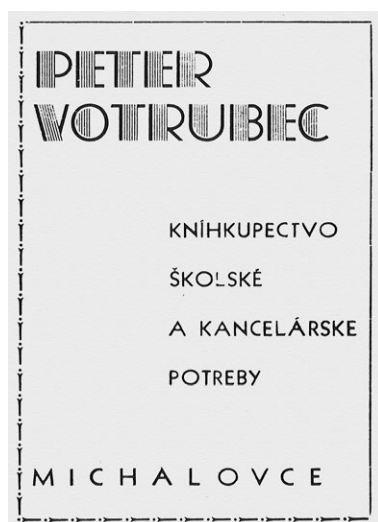
89 Napr. z roku 1772 je nariadenie *Ordo pro bibliopolis in Hungaria stabiliter manentibus*, t. j. nariadenie pre kníhkupcov trvale usadených v Uhorsku, kde sa uvádza potreba šiestich učňovských rokov, znalosť jazykov (okrem maďarského jazyka znalosť iného jazyka – latinčiny, nemčiny a ďalšieho cudzieho jazyka), zákaz predávať knihy bez kníhkupeckého oprávnenia. Do roku 1767 sa datuje nariadenie Miestodržiteľskej rady, a to aby revízori kníh občas revidovali i kníhkupectvá. REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 490.

90 REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 498-499, 504.

91 REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 506.

Landaiová (tak Hermína Landaiová, napr. k roku 1935) vykazujú danú činnosť aj v adresároch. Na ich základe vieme doložiť aj iné podniky, ktoré nepoznal napríklad V. Breza. Medzi nich patrí Jakubovič a Hellinger (resp. Jakubovič & Hellinger, doložení v rokoch 1934 a 1938) alebo Vojtech Neumann (1934, 1938) respektíve Neumann & Präger (1935).⁹² Knihársku činnosť nevykonávali napr. kníhkupectvo Atlantis, H. Katz.⁹³

Ďalšie prehľadové a nateraz publikované údaje evidujeme k roku 1943. Pri živnostiach obchodujúcich s papierom, papiernickým tovarom, kancelárskymi a školskými potrebami evidujeme dve osoby – Zuzanu Balážovú a Jozefa Pliška. Pri obchodovaní s knihami, hudobninami, novinami, starožitnosťami či obchodom so známkami (filatelie) evidujeme tri osoby. Z. Balážová a J. Pliško sa opakujú, tretím bol Peter Votrubec.⁹⁴ Predpokladáme, že živnosť prevádzkoval aj skôr, nateraz výskyt dokladá rok 1939 (reklama), čo naznačuje ďalšiu potrebu výskumu a variabilitu evidencie živností v rámci tlačovní, adresárov a i. V prehľade výrobných živností (podnikov) v roku 1943 v meste sú pri kníhviazačskej živnosti len dva výskyty a v celom okrese Michalove žiaden. Pri

Ukážka reklamy kníhkupectva Peter Votrubec. Zdroj: LUPTÁK, Ludovít. Zemplín v budovaní slovenskej štátnosti : Michalovce, Humenné, Trebišov, Snina, Sečovce, Medzilaborce, Vranov, Stropkov. s. l. [Bratislava] : s. n. [Slovenská ľudová kníhtlačiareň], s. a. [1939], nečíslovaná strana prílohy.

92 *Adresár Košice, Prešov, Michalovce*. Košice: Slovenský východ, 1934. 144 s.; *Adresár Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství. Sv. 2, Země Moravskoslezská, Slovensko, Podkarpatská Rus. Seznam oborů. – Rejstříky k seznamu oborů*. Praha: Rudolf Mosse, 1935, s. 179–3584; *Adresár priemyselnej výroby Slovenska*. [sostavila a vydala Odborná priemyselná komora v Bratislave]. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1940. 200 s.; *Adresár priemyslu, obchodu, remesiel, peňažníctva, poisťovníctva a družstevníctva na Slovensku – Adressbuch für Industrie, Handel, Handwerke, Geld-Versicherungs- und Genossenschaftswesen in der Slowakei*. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1943. XXXII, 198, [4], 313, [2], 334, 14, [2], 9, [1] s. Pri zostavení prehľadov budeme uvádzať k doloženým menám / názvom formy rok adresára – rok tlače. Výskum sme doplnili aj o excerpty záznamov z publikácie MOLNÁR, Martin. *Priezviská v Michalovciach v rokoch 1711 – 1944*. Michalovce: Občianske združenie Priatelia Zemplína, 2012. 128 s. Publikácia totiž obsahuje údaje z adresára z roku 1934, s. 71; údaje k roku 1938 prevzaté z tlače *Navštíviť Michalovce, metropolu Zemplína*, s. 107, 109; z roku 1943 v časti: *Živnostenský adresár Šariš, Zemplín, Spiš z roku 1943*, s. 120, 124 – zoznam michalovských živnostníkov (v prehľadoch – prílohách štúdie je uverejnený zdroj ako 1943 ŽA).

93 Podobne MICHNOVIČ, Imrich. *Michalovce v rokoch 1918 – 1938*. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 251.

94 *Adresár priemyslu, obchodu, remesiel, peňažníctva, poisťovníctva a družstevníctva na Slovensku – Adressbuch für Industrie, Handel, Handwerke, Geld-Versicherungs- und Genossenschaftswesen in der Slowakei*. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1943, s. 104, 235.

Š. Tertinský – kníhkupectvo papierníctvo, knihárstvo – 30. roky 20. storočia (Zdroj: Michalovce : čas v obrazoch, [Nižná Myšľa], 2018, s. 152).

nevýrobných (obchodných) živnostiach z toho istého roku v meste prehľad registruje tri kníhkupecké živnosti, inde v okrese už žiaden takto zameraný obchod.⁹⁵ Ide v podstate o zhodu, no bez bližšej identifikácie.

Z výskumu vyplýva, že časť doteraz publikovaných údajov sa nám podarilo overiť, doplniť, prípadne modifikovať. Relevantný podiel na dejinách (kníh)tlače, ako aj knižného obchodu mali miestni obyvatelia židovského pôvodu, činní od 19. storočia do 2. svetovej vojny (do likvidácie podnikov 1941 – 1942). Z ich knižnej produkcie sa zachovalo minimum, o čosi viac poznáme produkciu periodickej dobovej tlače, pohľadníc či výročných správ škôl. Výskum si vyžaduje pokračovať a má sa týkať archívneho materiálu, živností, arizácie a pod., rovnako v rámci retrospektívnej bibliografie, ktorá môže doložiť výskyt fyzicky zachovaných exemplárov z produkcie michalovských tlačiarň.

V ďalšom príspevku sa chceme venovať periodickej tlači (pravé, nepravé periodiká), ktorá sa spája s michalovskými tlačiarňami a vydavateľmi. Zároveň poukážeme aj na tie tituly, ktoré síce boli vydané v Michalovciach (variabilita korporácií), ale vytlačené boli v iných mestách. Nepôjde len o kontakty, ale skôr o doloženie hospodárskeho stavu v meste, (ne)vybavenia oficií, konkurencieschopnosť, identifikáciu vydavateľov a obsahové zameranie daných titulov.

95 MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch autonómie a prvej Slovenskej republiky (1938 – 1944). In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 283.

Príloha 1. Sumarizácia doložených (kníh)tlačiarňí v Michalovciach do roku 1950

- 1878 – 1928, B. (= Béla, Vojtech) Landesmann (Landesman)
- 1928 – 1938 existovala pod firmou Zemplín
- 1906 Jonáš Bilitzer
- 1910 F. Freireich
- 1913 Móric Grünfeld⁹⁶
- 1915 – 1927 Jozef Landai (J. / József Lándai)⁹⁷
- 1921 – 1931 A. Grünfeld
- 1922 – 1938 Neumann (rodinná tlačiareň)
- 1928 – 1936 Neumann a Prager (Neumann a Präger, *Neumann & Präger*)
- 1937 – 1939, 1941 Neumann Vojtech⁹⁸
- 1927 – 1938 Zemplín⁹⁹
- 1934 – 1942 Landaiová Zora¹⁰⁰ (Landyová, prevádzkovala aj kníhkupectvo)
- 1935 Landaiová Hermína¹⁰¹
- 1937 – 1939 Landaiová J. / H. (= Hermína)¹⁰² (Landay, vdova)
- 1931 – 1938 Móric Grünfeld (Moric / Mór Grünfeld; resp. Grünfeld jun. Mór)¹⁰³
- 1931,¹⁰⁴ 1933 – 1934, 1938 (1. ČSR) Jakubovič a Hellinger (Helinger; Jakubovič & Hellinger)¹⁰⁵
- 1935 Hellinger Moric¹⁰⁶
- 1936 – 1939 Izrael Jakubovič (I. Jakubovicz)
- 1941 Izidor Jakubovič¹⁰⁷
- 1942 – 1944 Jednota sv. Cyrila a Metoda
- 1944 – 1949 Tlačiareň komunistickej strany (prevzala tlačiareň Jednoty sv. Cyrila a Metoda)
- 1950 – Východoslovenské tlačiarne, n. p. (prevádzkareň) – jej súčasťou sa stala Tlačiareň komunistickej strany

96 BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918)*. Košice: ŠVK Košice, 2013, s. 244.

97 Od roku 1897 Lándai. Pôvodným menom Jozef Landesmann.

98 Podľa adresárov ako: Neumann Vojtech k roku 1934: Hlavná ulica; k roku 1938: Turecká 7a. Podnik bol likvidovaný počas 2. svetovej vojny (1941).

99 Nástupca po B. (Bélovi = V., Vojtechovi) Landesmannovi; v databázach aj ako „Zemplín“, alebo Lándai N. (1927 – 1936).

100 Adresa podľa adresára: Hlavná. *Adresár Košice, Prešov, Michalovce*. Košice: Slovenský východ, 1934, s. 129.

101 Doplnené podľa adresára.

102 Najskôr Hermína

103 Mal ju po A. Grünfeldovi. Podľa adresárov doložená adresa: Grünfeld Mór v roku 1934: Hlavná; v roku 1938 ako ct. spol., Štefániková 50, v roku 1935 ako Grünfeld jun. Mór.

104 Podľa titulného listu tlače.

105 V adresároch ako: Jakubovič a Hellinger (1934, Turecká ulica), Jakubovič & Hellinger (1938, Štefániková 53).

106 Meno a rok doplnené z adresára.

107 Likvidovaný podnik počas 2. svetovej vojny (1941).

Príloha 2. *Doložené kníhkupectvá podľa adresárov*¹⁰⁸

- Grünfeld Mór (1938)
- Hellinger Adolf – Požičovňa kníh: Zora Landaiová (1938)
- Katz Šalamún (1935)
- Landayová Zora (1938, 1941)
- Letkovič Hermann (1938)
- Tertinský Štefan (1935, 1938)
- Votrubec Peter / Petr (1935, 1938)
- Weis Áron (1938)
- Weisz Dezider (1941)¹⁰⁹

Príloha 3. *Doložení kniháři (1934) / kníhviazači (1943ŽA) najmä podľa adresárov*¹¹⁰

- Grünfeld Mór (1934 Hlavná)
- Josefovits Majer (1869, Hlavná č. 191)
- Landaiová Zora (1934 Hlavná)
- Radvanský Belo (1943ŽA)
- Stern Ant. (1935)
- Tertinský Štefan (1934 Hlavná, 1935, 1943ŽA)
- Votrubec Peter (1934 Hlavná)

Príloha 4. *Doložené kníhkupectvá a papiernictvá podľa adresárov*¹¹¹

- „Atlantis“ (Fabricius Vojtech) (1934 Hlavná)
- Grünfeld Mór (1934 Hlavná)
- Katz Herman (1934 Hlavná)
- Landaiová Zora (1934 Hlavná, 1942 Landayová¹¹²)
- Tertinský Štefan (1934 Hlavná)
- Votrubec Peter (1934 Hlavná)

Príloha 5. *Doložené prevádzky, živnosti: Papier, papiernicky tovar, kancelárske a školské potreby (Papier, Papierwaren, Büro und Schulbedarfsartikel) podľa adresárov*¹¹³

- Balážová Zuzana (1943)
- Pliško Jozef (1943)

108 Uvádzame v poradí: meno, roky činnosti a prípadne vtedajšiu adresu. Ak ide o iný zdroj – uvádzame ho.

109 Údaj podľa *Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942)*.

110 Uvádzame v poradí: meno, roky činnosti a prípadne vtedajšiu adresu. *Adresár Košice, Prešov, Michalovce*. Košice : Slovenský východ, 1934, s. 129.

111 Uvádzame v poradí: meno, roky činnosti a prípadne vtedajšiu adresu.

112 Údaj podľa *Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942)*.

113 Uvádzame v poradí: meno, rok činnosti.

Príloha 6. Doložené prevádzky, živnosti: Knihy – hudobniny, noviny, starožitnosti, obchod so známkami (filatelia) (Bücher, Musikalien, Zeitungen, Antiquitäten, Briefmarkengeschäfte (Philatelie))¹¹⁴

- Balážová Zuzana (1943)
- Pliško Jozef (1943)
- Votrubec Peter (1943)

Zoznam bibliografických odkazov:

Literatúra

- Adresár Košice, Prešov, Michalovce.* Košice: Slovenský východ, 1934. 144 s.
- Adresár priemyselnej výroby Slovenska.* [sostavila a vydala Odborná priemyselná komora v Bratislave]. Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1940. 200 s.
- Adresár priemyslu, obchodu, remesiel, peňažníctva, poisťovníctva a družstevníctva na Slovensku – Adressbuch für Industrie, Handel, Handwerke, Geld-Versicherungs- und Genossenschaftswesen in der Slowakei.* Bratislava: Obchodná a priemyselná komora, 1943. XXXII, 198, [4], 313, [2], 334, 14, [2], 9, [1] s.
- Adresář Republiky československé pro průmysl, živnosti, obchod a zemědělství. Sv. 2, Země Moravskoslezská, Slovensko, Podkarpatská Rus. Seznam oborů. – Rejstříky k seznamu oborů.* Praha: Rudolf Mosse, 1935, s. 1979-3584.
- Almanach Zemplína : Michalovce 1056 – 1956.* Michalovce: OV KSS, 1958. 202 s. + nestr. fotogr. príl.
- BALÚNOVÁ, Melánia a kol. (zost.). *Bibliografia novín a časopisov vychádzajúcich na Slovensku v rokoch 1945 – 1960.* Martin: Matica slovenská, 1995. 1286 s. ISBN 80-7090-320-1.
- BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918).* Košice: ŠVK Košice, 2013. 767 s. ISBN 978-80-85328-65-3.
- BELEJ, Milan. Michalovce od druhej svetovej vojny do roku 1989. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec.* Košice: Typopress, 2007, s. 313-364. ISBN 978-80-89089-63-5.
- BREZA, Vojtech. *Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996.* Bratislava: Univerzitná knižnica; Zväz polygrafie na Slovensku, Martin: Matica slovenská, 1997. 214 s. ISBN 80-85170-25-6.
- GEŠKOVÁ, Želmíra a kol. *Bibliografia výročných správ škôl z územia Slovenska za školské roky 1918/19 – 1952/53.* Martin: Matica slovenská, 1998. 780, [24] s. ISBN 80-7090-497-6.
- HLOHIN, Miloš, MOLNÁR, Martin (zost.). *História Michaloviec II.: Michalovce ako sídlo Zemplínskej župy (1919 – 1922).* [Michalovce]: Jozef Rovňák – Excel, s. r. o., 2019. 123 s. ISBN 978-80-89512-09-6.
- História Michaloviec V.: Gymnázium v Michalovciach v prvej polovici 20. storočia.* Zost. Miloš Hlohin. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2022. 128 s. ISBN 978-80-972332-5-9.

114 Uvádzame v poradí: meno, rok činnosti.

- JARONĚ, Karel. Kníhtlač na Slovensku a Podkarpatskej Rusi. In *Ročenka československých knihtiskařů*, roč. 18, 1935, s. 85-87.
- KIPSOVÁ, Mária a kol. (zost.). *Bibliografia slovenských a inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968. 1074 s.
- KIPSOVÁ, Mária, VANČOVÁ, Tatiana, GEŠKOVÁ, Želmíra (zost.). *Bibliografia slovenských a inorečových kalendárov 1701 – 1965*. Martin: Matica slovenská, 1984. 823 s.
- KÓNYA, Peter. Michalovce od 18. storočia do roku 1918. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 100-189. ISBN 978-80-89089-63-5.
- KOVAČIČOVÁ, Eva, ŠTVRTECKÝ, Štefan (zost.). *Bibliografia almanachov, ročeniek a zborníkov na Slovensku 1919 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1991. 296 s. ISBN 80-7090-076-8.
- LUPTÁK, Ludovít. *Zemplín v budovaní slovenskej štátnosti : Michalovce, Humenné, Trebišov, Snina, Sečovce, Medzilaborce, Vranov, Stropkov*. s. l. [Bratislava]: s. n. [Slovenská ľudová kníhtlačiareň], s. a. [1939]. 64, [8] s.
- Michalovce : čas v obrazoch*. Zost. Vladimír Sekela. [Nižná Myšľa]: Print4U, s. r. o., 2018. 360 s. ISBN 978-80-972556-1-9.
- MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch 1918 – 1938. In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 190-262. ISBN 978-80-89089-63-5.
- MICHNOVIČ, Imrich. Michalovce v rokoch autonómie a prvej Slovenskej republiky (1938 – 1944). In SEKELA, Vladimír, JÁGER, Mikuláš (zost.). *Dejiny Michaloviec*. Košice: Typopress, 2007, s. 263-309. ISBN 978-80-89089-63-5.
- MOLNÁR, Martin, STARJÁK, Matej. *História a súčasnosť „Domu zdravia“*. [Michalovce]: Michal Klima, 2007. 31 s. ISBN 978-80-969812-0-5.
- MOLNÁR, Martin, STARJÁK, Matej. *Michalovce : čas v obrazoch*. [Nižná Myšľa]: Print4U, s. r. o., 2018. 360 s. ISBN 978-80-972556-1-9.
- MOLNÁR, Martin. *Priezviská v Michalovciach v rokoch 1711 – 1944*. Michalovce: Občianske združenie Priatelia Zemplína, 2012. 128 s. ISBN 978-80-970812-1-8.
- FEDOR, Michal (zost.). *Bibliografia periodík na Slovensku v rokoch 1939 – 1944*. Martin: Matica slovenská, 1969. 552 s., 28 s. obr. príl.
- POTEMRA, Michal. *Bibliografia inorečových novín a časopisov na Slovensku do roku 1918*. Martin: Matica slovenská, 1963. 818 s.
- REPČÁK, Jozef. Knižná kultúra do roku 1945. In *Slovensko. Kultúra. II. časť*. Bratislava: Obzor, 1980, s. 465 – 506.
- REPČÁK, Jozef. *Prehľad dejín kníhtlače na Slovensku*. Bratislava: „Tlač“ svojpomocné družstvo kníhtlačiarov, 1948. 157, [2] s.
- Rozvoj knižnej kultúry po oslobodení. In *Slovensko : Kultúra. 2. časť*. Zost. Karol Rosenbaum a kol. Bratislava: Obzor, 1980, 507-521.
- SOMMER, Štefan. *Dejiny kníhtlačiarsťva na Slovensku 1440 – 1939*. Bratislava: Odborné učňovské školy a ŠUR, 1939. 11 s.
- ZITRICKÁ, Monika. *História Michaloviec I. : Židia v Michalovciach*. Michalovce: Priatelia Zemplína, 2017. 128 s. ISBN 978-80-972332-2-8.

Online zdroje

- DOMENOVÁ, Marcela. Kníhtlačiarne na území Podkarpatskej Rusi v rokoch 1922 – 1939 podľa Ročenky československých kníhtiskařů. In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 19, 2024, č. 2, s. 30-40. ISSN 1337-0707. In http://dejiny.unipo.sk/PDF/2024/02_2_2024.pdf (cit. 01. 01. 2025)
- DOMENOVÁ, Marcela. Tlačiarne na území východného Slovenska na základe Ročenky československých kníhtiskařů v rokoch 1922 – 1939. In DOMENOVÁ, Marcela (ed.). *Spoločnosť a dejiny VI. : pamiatky – knižná kultúra – pramene*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove vo Vydavateľstve Prešovskej univerzity, 2024, s. 48-78. ISBN 978-80-555-3384-1. In <https://elibrary.pulib.sk/elpub/view/isbn/9788055533841>. (cit. 01. 10. 2025)
- DŽUJKO, Ján. Jednota sv. Cyrila a Metoda (1940 – 1944). In *Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, roč. 18, 2023, č. 2, s. 80-81. ISSN 1337-0707. (cit. 25. 09. 2025)
- Gróf Sztáray-fé e mauzoleum. In <https://dikda.snk.sk/view/uuid:dbb66ad0-f8c4-4987-85c6-79fe5fa48249?page=uuid:6395bbf6-9927-4d72-8d77-6822cbd571bb> (cit. 02. 10. 2025).
- Knižná kultúra [online]. Encyclopaedia Beliana, ISBN 978-80-89524-30-3. In <https://beliana.sav.sk/heslo/knizna-kultura> (cit. 28. 10. 2025)
- Likvidácie podnikov Židov (1941 – 1942). (cit. 23. 09. 2025). In <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9784>; <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9869>; <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=8439>; <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9054>; <https://www.upn.gov.sk/projekty/likvidacie/podrobne-informacie/?id=9938>
- Nagymihály – Kórház. In <https://dikda.snk.sk/view/uuid:2cc834da-561b-489e-a317-3d8c3292a21d?page=uuid:16ce3c26-12bb-4168-ac43-24ae08169176> (cit. 02. 10. 2025)

Le Vrai Paris
Montmartre

CAFÉ

Le Vrai Paris

Restaurant
PRODUITS FRAIS
&
FAIT MAISON
TOUTE HEURE

L'UDIA A DOBA

Múzeum liptovskej dediny v Pribyline vzniklo v súvislosti s výstavbou vodného diela Liptovská Mara a verejnosti bolo sprístupnené v roku 1991. Skanzen tvoria domy zo zatopenej časti vodného diela a z oblasti horného a dolného Liptova. Foto: Jozef Jurčišín

- ◀ *Montmartre (Hora mučeníkov) je názov najvyššieho prirodzeného bodu v Paríži (vrchol je vo výške 130,53 m a vedie naň lanovka, ale aj schodisko s 222 schodmi) a rovnomenná mestská historická štvrť, ktorú k Parížu pripojili v roku 1860. Je tu celý rad významných pamiatok, ako napr. bazilika Sacré-Cœur. Kolorit jedného z najvýznamnejších turistických miest v Paríži dotvárajú aj takéto reštaurácie. Foto: Nadežda Jurčišinová*

PROFILY ČESKOSLOVENSKÝCH A SLOVENSKÝCH VYSLANCOV V JUHOSLÁVII V ROKOCH 1918 – 1941

Ján TKÁČ

Abstract: *Profiles of Czechoslovak and Slovak envoys to Yugoslavia in 1918 – 1941.* The greatest influence on Czechoslovakia's foreign policy towards Yugoslavia and the selection of envoys in Belgrade was exerted by the Ministers of Foreign Affairs of the Czechoslovak Republic. The first was Edvard Beneš, the second Milan Hodža, the third Kamil Krofta and the last František Chvalkovský. The most important of all was Minister E. Beneš, who often personally instructed the envoys and sent them instructions on how to proceed in individual cases. Several envoys took turns at the post of Czechoslovak envoys to Yugoslavia. They were Antonín Kalina, Jan Šeba, Robert Flieder, Pavel Wellner, Václav Girsá and Jaroslav Lípa. After the dissolution of Czechoslovakia in 1939, the Slovak Republic was established under the patronage of Nazi Germany. Given the threat from Horthy's Hungary, the Slovak Republic continued the Czechoslovak policy of the Little Entente. Therefore, it established diplomatic relations not only with Romania but also with Yugoslavia. It appointed former Czechoslovak diplomat Ivan Milecz as envoy to Romania with accreditation also to Yugoslavia. However, the Slovak embassy in Belgrade was headed by chargé d'affaires Jozef Cieker.

Key words: Diplomacy. Foreign policy. Czechoslovakia. Envoys. Slovakia. Slovaks abroad. Ministry of Foreign Affairs. Czechoslovak-Yugoslav relationships.

Predmetom tejto štúdie je stručná biografia československých vyslancov, ktorí pôsobili na vyslanectve v Belehrade v Juhoslávii v rokoch 1919 – 1939 a diplomatických predstaviteľov vojnovéj Slovenskej republiky, ktorí pôsobili v Belehrade v rokoch 1939 – 1941. Ide o doplnenie mojich predošlých štúdií: *Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákami vo Vojvodine a diplomatické aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1938*, *Vzťah Československej republiky k Slovákom vo Vojvodine (1918 – 1939)* a *Slovensko-juhoslovenské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941*. V týchto krátkych biografických medailónoch o československých a slovenských diplomatoch v Belehrade v rokoch 1918 – 1941. Pre vytvorenie lepšieho obrazu o diplomatoch, ktorých ČSR vyslalo do Belehradu, som opísal aj na ich životné udalosti predtým a po odchode z Belehradu. V krátkosti som zhrnul ich kontakty so slovenskými krajinami v Juhoslávii, najmä vo Vojvodine.¹

-
- 1 TKÁČ, Ján. Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákami vo Vojvodine a diplomatické aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1938. In *Verbum Historiae*, 2018, č. 1, s. 33-47.
TKÁČ, Ján. Vzťah Československej republiky k Slovákom vo Vojvodine (1918 – 1939). In *Historický zborník*, roč. 28, 2018, č. 1, s. 128-141.

Novému štátu, ktorý vznikol 1. decembra 1918 sa bežne hovorilo Juhoslávia. Jeho oficiálny názov bol v rokoch 1918 – 1929 Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov (Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca – Kraljevina SHS) a potom v rokoch 1929 – 1941 Kráľovstvo Juhoslávia (Kraljevina Jugoslavija). Veľký vplyv na pôsobenie vyslancov v Belehrade mala geopolitická situácia v strednej Európe medzi prvou a druhou svetovou vojnou. Stredoeurópsky región, v ktorom sa nachádzalo Československo a juhovýchodná Európa, do ktorej zasahovala Juhoslávia neboli po vojne stabilnými regiónmi a nové štáty boli po prvej svetovej vojne ohrozované revizionistickými tendenciami porazených štátov Maďarskom, Bulharskom a neskôr Nemeckom. Už počas mierových rokovaní na Parížskej mierovej konferencii využil nový československý minister zahraničných vecí ČSR Edvard Beneš spoločný záujem s Rumunskom a Kráľovstvom SHS proti územným nárokom Maďarska. „*Maďarská tlač nazvala formujúci sa blok posmešne Malá dohoda. Jeho účastníci tento názov proti očakávaniu ochotne prijali.*“ Základy Malej dohody položila zmluva o vzájomnej pomoci medzi ČSR a Kráľovstvom SHS zo 14. augusta 1920 pre prípad nevyprovokovaného útoku Maďarska na tieto štáty.

Dňa 23. apríla 1921 bola uzavretá podobná spojenecká zmluva medzi ČSR a Rumunskom a 17. júna 1921 medzi Rumunskom a Kráľovstvom SHS. Aj napriek tomu, že ani Rumunsko a najmä Juhoslávia neboli vnútorne stabilizované a v stupni demokracie veľmi zaostávali za Československom, nemala ČSR na výber. Československo nadviazalo diplomatické styky s Kráľovstvom SHS 9. januára 1919 a zriadilo svoje vyslanectvo v Belehrade.²

Najväčší vplyv na zahraničnú politiku Československa voči Juhoslávii a výber vyslancov v Belehrade mali ministri zahraničných vecí ČSR. Prvým bol až do roku 1935 Edvard Beneš. Druhým bol v rokoch 1935 – 1936 Milan Hodža, tretím bol v rokoch 1936 – 1938 Kamil Krofta a posledným František Chvalkovský. Najvýznamnejší zo všetkých bol minister E. Beneš, ktorý častokrát osobne inštruoval vyslancov a zasielal im pokyny ako majú postupovať v jednotlivých prípadoch.³ Jeho dlhoročným zástupcom, ktorý mal tiež veľký vplyv na výber vyslancom a zahraničnú politiku ČSR bol neskorší minister K. Krofta.

Na poste československých vyslancov v Juhoslávii sa vystriedalo niekoľko vyslancov. Postupne to boli Antonín Kalina, Ján Šeba, Robert Flieder, Pavel Wellner, Václav Girsá a Jaroslav Lípa.⁴ V duchu malodohodového spojenectva medzi ČSR a Juhosláviou dostali pokyn nezasahovať do politických sporov Slovákov v Juhoslávii a nabádať tamjších Slovákov aby sa podriadili vládnej politike. V politických

TKÁČ, Ján. Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941. In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 154-168.

- 2 KLIMEK, Antonín – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938, kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Vydává Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 31-32 a 96.
- 3 TKÁČ, Ján. Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákami vo Vojvodine a diplomatické aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1938. In *Verbum Historiae*, 2018, č. 1, s. 33-47.
- 4 KLIMEK, Antonín. – KUBŮ, Eduard. *Československá zahraniční politika 1918 – 1938, kapitoly z dějin mezinárodních vztahů*. Praha: Vydává Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1995, s. 96.

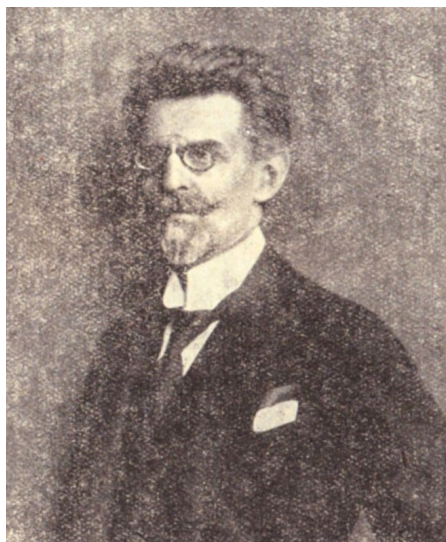
správach zasielaných na ministerstvo zahraničných vecí v Prahe väčšinou opisovali politickú situáciu v krajine,⁵ politickú činnosť panovníka,⁶ problémové regióny Juhoslávie ako napr. Macedónsko (vtedy južná časť Srbska),⁷ zahraničnú politiku Juhoslávie a najmä jej postoj k susedným štátom⁸ a Nemecku.⁹ O tamojších Slovákoch a Čechoch sa takmer vôbec nezmieňovali, s výnimkou prvého vyslanca A. Kalinu, pričom viac informoval o Slovákoch vo Vojvodine ako o Čechoch v Chorvátsku.¹⁰ Niektoré politické správy boli zasielané aj do kancelárie prezidenta Tomáša Garrigua Masaryka.¹¹ Z politických správ ďalej vyplýva, že väčšina vyslancov mala blízky vzťah s kráľom Alexandrom I. Karađorđevićom a boli jeho častými hosťami.¹² Diplomatickým zvyklostiam vtedajšej doby sa vymykalo, keď 23. februára 1929 kráľ Alexander I. prijal pohostenie v cudzom „súkromnom“ byte československého vyslanca Jana Šebu, čo samozrejme vzbudilo veľkú pozornosť v politických kruhoch v Belehrade.¹³ Významnú úlohu vo vzťahu ČSR k slovenskej menšine v Juhoslávii zohrávala ideológia čechoslovakizmu, ktorá hatila rozvoj slovenskej menšiny a jej lepšie prepojenie priamo na Slovensko.

Po zániku Československa v roku 1939 vznikla pod patronátom nacistického Nemecka Slovenská republika. Novovzniknutý štát do určitej miery nadviazal na politiku Československa. Do obsadenia Francúzska v júli 1940 sa Slovenská republika snažila spolupracovať aj s krajinami, ktoré neboli v Nemeckej sfére vplyvu. Vzhľadom na ohrozenie zo strany horthyovského Maďarska nadviazala Slovenská republika na politiku Malej dohody. Preto nadviazala diplomatické vzťahy nielen s Rumunskom ale aj s Juhosláviou. Na post vyslanca v Rumunsku s akreditáciou aj v Juhoslávii menovala svojho najskúsenejšieho diplomata Ivana Milecza. Slovenské vyslanectvo v Belehrade však riadil chargé d'affaires Jozef Cieker. Vzhľadom na nepriaznivý obraz nového slovenského štátu v Juhoslávii tak jeho hlavnou úlohou bolo vylepšiť tento obraz. Darilo sa mu to iba postupne. Aj to iba vďaka tomu, že sa aj Juhoslávia dostávala do nemeckej sféry vplyvu.

-
- 5 Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (ďalej AMZV ČR), Politické zprávy: Jugoslávie, vyslanectví Bělehrad (ďalej PZJ, VB), kniha (ďalej k.) 1921 (1. VI. – 31. VII. 1921, č. 237 - 416), č. j. 366.
 - 6 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1929 (13. IV. – 28. IX. 1929, č. 119 - 246), č. j. 220.
 - 7 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 - 488), č. j. 347.
 - 8 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (1. I. – 12. VI. 1922, č. 1 - 229), č. j. 77
AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 - 488), č. j. 353.
 - 9 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1927 (1. I. – 31. V. 1927, č. 1 - 175), č. j. 108.
AMZV ČR, PZJ, VB, škatuľa 1938 a 1939, č. j. 1229/dův. r. 1938.
 - 10 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1921 (1. VI. – 31. VII. 1921, č. 237 - 416), č. j. 366.
 - 11 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1922 (13. VI. – 31. XII. 1922, č. 230 - 488), č. j. 363.
 - 12 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1927 (1. VI. – 31. XII. 1927, č. 176 - 313), č. j. 219 a č. j. 231.
 - 13 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1929 (1. I. – 31. III. 1929, č. 1 - 118), č. j. 92/1929.

Antonín Kalina (1870 – 1922)

Narodil sa 15. júna 1870 v meste Německý Brod (v súčasnosti okresné mesto Havlíčkův Brod, v kraji Vysočina) kde skončil nižšiu a strednú školu.¹⁴ Štúdium práva absolvoval na právnickej fakulte českej univerzity v Prahe a ukončil v roku 1892.¹⁵ Od roku 1894 bol najprv tajomníkom a potom riaditeľom okresného výboru v Blatnej. Na prelome 19. a 20. storočia bol aktívny v sokolskom hnutí. Vynikal ako talentovaný temperamentný rečník.¹⁶ V rokoch 1901 – 1907 bol poslancom českého zemského snemu a v rokoch 1907 až 1912 bol zvoleným poslancom Ríšskej rady vo Viedni. V politike bol prívržencom českého historického štátneho práva a obhajoval záujmy českého národa. Najprv bol prívrženec radikálno-pokrokovej strany, ktorú v roku 1908 spojil so štátoprávnou stranou do štátoprávnej pokrokovej strany. Ešte pred prvou svetovou vojnou zbližil svoju stranu s realistickou stranou Tomáša Garrigua Masaryka.¹⁷ Už v máji 1914 na zjazde štátoprávnej pokrokovej strany vystúpil s programom vzniku samostatného českého štátu. Po vypuknutí prvej svetovej vojny bola v Rakúsko-Uhorsku pozastavená politická činnosť politických strán a pozastavený parlamentarizmus. V tom čase sa ako odporca rakúsko-uhorského súštátia zapojil do českého domáceho odboja nazývaného „Maffia“. Po obnovení parlamentarizmu v roku 1917 znova vystúpil s programom úplne nezávislého českého štátu.¹⁸ Počas prvej svetovej vojny bol na strane Dohody a odmietal zmierenie s Habsburgovcami. Pred prevratom v októbri 1918 sa zúčastnil ženevských rozhovorov medzi domácimi českými politikmi a exilovým ministrom zahraničných vecí Edvardom Benešom. Po vzniku Česko-Slovenska bol ako člen revolučného Národného zhromaždenia predsedom klubu poslancov štátoprávnej (národnej) demokratickej strany.¹⁹ V rokoch 1919 – 1922 pôsobil ako vyslanec Československa v Belehrade v novovzniknutom štáte Kráľovstvo Srbov, Chorvátov a Slovincov (Krá-

Antonín Kalina (1870 – 1922),
prvý československý vyslanec v Kráľovstve
SHS v Belehrade.

Zdroj: Národný kalendár na priestupný rok 1924. Petrovec: Knihhtlačiareň účastinárskej spoločnosti, roč. 5, 1923, s. 85.

14 Anton Kalina. In *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 85-86.

15 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 109.

16 Kalina Antonín. In *Nový velký ilustrovaný slovník naučný. Dílu třetisvazek první*. Praha: Nakladatelství „Gutenberg“, 1932, s. 323.

17 Anton Kalina. In *Národný kalendár na priestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 85-86.

18 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 109-110.

19 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 120-121.

lovstvo SHS).²⁰ Po vymenovaní za československého vyslanca v Juhoslávii, sa v máji 1919 poslaneckého mandátu v Národnom zhromaždení vzdal.²¹

Antonín Kalina bol za prvého československého vyslanca v Kráľovstve SHS menovaný 22. mája 1919 na žiadosť prezidenta T. G. Masaryka. „*V tejto funkcii prispel veľkou mierou k ďalšiemu utuženiu vzájomnosti medzi oboma štátmi a národmi.*“²² A. Kalina sa podieľal aj na príprave spojeneckej zmluvy s Kráľovstvom SHS,²³ ktorá bola základom budúcej Malej dohody. Išlo o obrannú spoluprácu proti Maďarsku. Okrem toho sa snažil prispieť k rozvoju ekonomických vzťahov medzi oboma štátmi.²⁴ Osobné styky so Slováckmi v Báčke A. Kalina nadviazal krátko po svojom príchode do Belehradu.²⁵ Poslednou významnou aktivitou vyslanca A. Kalinu medzi českými a slovenskými krajanmi v Juhoslávii bola účasť na zakladajúcom zjazde Československého zväzu v Juhoslávii v Osijeku 28. a 29. júna 1921.²⁶ Tento zväz priamo nehral významnú úlohu medzi Slováckmi v Juhoslávii. Navonok zastrešoval slovenské a české organizácie v Juhoslávii voči juhoslovanskej vláde a pôsobil v duchu čechoslovakizmu, teda jednotného československého národa.²⁷ Počas svojho pôsobenia v Juhoslávii sa snažil uspokojiť nespokojných Slovákov s novými pomermi v novom juhoslovanskom štáte. Za tým účelom navštívil aj najvýznamnejšie slovenské obce v Báčke. Pomohol aj pri zakladaní slovenského gymnázia v Petrovci. Antonín Kalina zomrel 17. decembra 1922 v podolskom sanatóriu v Prahe.²⁸

Jan Šeba (1886 – 1953)

Narodil sa v roku 26. decembra 1886 v meste Ledec nad Sázavou v okrese Havlíčkův Brod (kraj Vysočina). Vyštudoval poistnú matematiku na Českej škole technickej v Prahe (absolútorium 1909). Potom pracoval ako úradník banky Slavia v Prahe, v službách ktorej spoznal aj časť Balkánu. Pred prvou svetovou vojnou sa angažoval v radoch národnosocialistickej strany, ktorej členom bol neskôršie aj Edvard Beneš.²⁹ Medzi Slováckmi v Juhoslávii bolo o ňom rozširované, že bol pred prvou svetovou

DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 110.

20 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 120-121.

21 Anton Kalina. In *Národní kalendář na přestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 85-86.

22 Kalina Antonín. In *Nový velký ilustrovaný slovník naučný. Dílu třetí svazek první*. Praha: Nakladatelství „Gutenberg“, 1932, s. 323-324.

23 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 Kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 120-121.

24 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 110.

25 AMZV ČR, PZJ, VB, k. 1920 (I. I. – 30. VI. 1920, č. 1 - 252), č. j. 76/1920.

26 -th. Kronika nášho národného života od roku 1918-1923. In *Národní kalendář na přestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 114.

27 SIRÁCKÝ, Ján: *Dlhé hľadanie domova*. Martin: Matica slovenská, 1985, s. 410-412.

28 Antonín Kalina. In *Národní kalendář na přestupný rok 1924*, roč. 5, 1923, s. 85.

29 Šeba Jan. In *Nový velký ilustrovaný slovník naučný. Svazek XVI*. Praha: Nakladatelství „Gutenberg“, 1932, s. 299; DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 230.

vojnou publicistom a novinárom a po vypuknutí prvej svetovej vojny odišiel do Ruska, kde sa podieľal na organizovaní československých légii.³⁰ V skutočnosti bol najprv vojak rakúsko-uhorskej armády a v decembri 1914 sa dostal do ruského zajatia. Od začiatku roka 1916 sa angažoval pri organizácii československých légii v Rusku. V roku 1917 sa stal sekretárom Pobočky Československej národnej rady v Rusku. Sprevádzal T. G. Masaryka počas jeho návštevy v Rusku a v Rumunsku. Začiatkom roka 1918 sa dostal do Talianska kde sa ako pobočník M. R. Štefánika zúčastnil na organizovaní tamojších československých jednotiek. Po vzniku Československa sa ako plukovník légii stal prvým vojenským pridelencom v Taliansku. Od februára do mája 1922 bol československým generálnym konzulom v Terste a potom do marca 1923 československým generálnym konzulom v nemeckom Hamburgu.³¹ V roku 1922 bol československým delegátom na Janovskej konferencii o hospodárstve povojnovej Európy. Po smrti A. Kalinu bol v apríli 1923 vymenovaný za československého vyslanca v Juhoslávii³² a bol ním až do októbra 1929. Ako československý vyslanec v Belehrade prispel rozvojom svojich kontaktov k upevneniu spolupráce ČSR a Juhoslávie v rámci Malej dohody.³³ J. Šeba udržiaval neformálne styky aj s juhoslovanským kráľom Alexandrom I. Počas jeho pôsobenia v Juhoslávii sa 9. januára 1924 konala v Belehrade konferencia Malej dohody, na ktorej sa zúčastnil aj minister E. Beneš. Vyslanec J. Šeba bol v kontakte aj so slovenskou menšinou v Juhoslávii a navštívil viaceré slovenské obce. Svojou angažovanosťou napríklad dopomohol k vytvoreniu samostatnej slovenskej evanjelickej cirkvi v Juhoslávii.³⁴ Po odchode s postu vyslanca v Belehrade bol v rokoch 1929 – 1932 poslancom Národného zhromaždenia v Prahe za Národnosocialistickú stranu. Potom sa opäť vrá-

Jan Šeba (1886 – 1953), druhý československý vyslanec v Kráľovstve SHS v Belehrade.

Zdroj: Národný kalendár na priestupný rok 1924. Petrovec: Knihlačiareň účastinárskej spoločnosti, roč. 5, 1923, s. 87.

30 Nový československý vyslanec v Belehrade. In *Národná jednota*, 20. 4. 1923, roč. 4, č. 16, s. 3.

31 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 230.

32 Nový československý vyslanec v Belehrade. In *Národná jednota*, 20. 4. 1923, roč. 4, č. 16, s. 3.

33 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 230.

34 -Y.- Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1925*, roč. 6, 1924, s. 131.

TKÁČ, Ján. Pôsobenie československých vyslancov medzi Slovákmi vo Vojvodine a diplomatické aktivity ČSR v rokoch 1918 – 1938. In *Verbum Historiae*, 2018, č. 1, s. 37 a 42.

til do diplomatických služieb. V rokoch 1932 – 1937 bol vyslancom ČSR v Rumunsku a v rokoch 1937 – 1939 v Číne. V medzivojnovom období bol zástancom československo-sovietskej spolupráce. Po okupácii Šanghaja zo strany Japoncov odovzdal československé vyslanectvo Nemecku, za čo ho potom neprijali do československého odboja a po vojne sa nemohol vrátiť do československých diplomatických služieb. Ján Šeba zomrel 25. júla 1953 v Plzni.³⁵ Na sklonku života napísal niekoľko memoárových prác, okrem iného spomienky na T. G. Masaryka a M. R. Štefánika a taktiež rozsiahle aj keď nedokončené diplomatické pamäti.³⁶

Robert Flieder (1883 – 1957)

Narodil sa 28. mája 1883 v meste Pacov v okrese Pelhřimov (kraj Vysočina). Vyštudoval právo na c. k. Českej univerzite Karlo-Ferdinandovej v Prahe (JUDr. 1906). Potom pôsobil ako úradník magistrátu Kráľovského mesta Prahy.³⁷ Pred prvou svetovou vojnou bol tajomníkom Československého zväzu vo Viedni.³⁸ V čase vzniku Česko-Slovenska v októbri 1918 vstúpil do služieb vtedy československého „plnomocníka“ vo Viedni Vlastimila Tusara. Potom ako bol V. Tusar nominovaný za ministerského predsedu, tak úrad vo Viedni, až do decembra 1921, spravoval R. Flieder ako chargé d'affaires. Od decembra 1921 až do augusta 1924 bol československým vyslancom vo Švajčiarsku a zároveň (od marca 1923) prvým stálym delegátom ČSR pri Spoločnosti národov v Ženeve. Od leta 1924 do februára 1927 bol vyslancom v Poľsku s akreditáciou aj v Lotyšsku a Estónsku. Následne až do jari 1930 bol vyslancom vo Švédsku s akreditáciou aj pre Nórsko a Litvu.³⁹ J. Flieder napísal veľa článkov do „Času“ a „Politiky“. Počas prvej svetovej vojny pôsobil v redakčnom okruhu „Českej demokracie“. Vo svojich prácach sa venoval histórii práva. Do roku 1932 boli jeho najvýznamnejšie práce „Corona regni Bohemiae“, „Příspěvky k dualistickým ústavám stavovským“ a „Zemský výbor v království Českém“.⁴⁰ Od mája 1930 do apríla 1933 bol československým vyslancom v Belehrade. V Juhoslávii prežíval premeny nedávno etablovanej diktatúry kráľa Alexandra I. (6. januára 1929). Ako vyslanec v Belehrade sa podieľal na príprave organizačného paktu Malej dohody.⁴¹ Vyslanec R. Flieder sa

-
- 35 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 247.
- 36 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 230.
- 37 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 64–65.
- 38 FLIEDER, Róbert JUDr. In *Ottův slovník naučný Nové doby. Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Nakladatelství J. Otto společnost s r.o. v Praze, 1932, s. 594.
- 39 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 65.
- 40 FLIEDER, Róbert JUDr. *Ottův slovník naučný Nové doby. Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Nakladatelství J. Otto společnost s r.o. v Praze, 1932, s. 594. Zájazd čslov. vyslanca a splnom. ministra dr. R. Fliedera do slov. obcí. In *Národní kalendář na obyčejný rok 1933*, roč. 14, 1932, s. 86.
- 41 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 65.

Vyslanec p. dr. Flieder juhoslovanským Slovákcom

*Dr. Robert Flieder, československý vyslanec
v Belehrade*

Náš belehradský dopisovateľ pán Andrej Vrbický požiadal československého vyslanca v Belehrade pána dr. Roberta Fliedera o príspevok pre Národnú Jednotu z príležitosti československého štátneho a národného sviatku 28. októbra. Pán vyslanec ochotne vyhovel jeho žiadosti a jeho príspevok vo forme listu tu prinášame.

Drahí krajanovia,
ďakujem vrele za podnet, aby som k československému národnému sviatku napísal Vám niekoľko slov. Naplňuje ma opravdovou a veľkou radosťou, že Vy, ktorí ste vernými príslušníkmi alebo obyvateľmi Juhoslávie, nezabúdate na svoju pôvodnú vlasť a národ, z ktorého ste vyšli a cítite potrebu dať to najavo.

V spojení medzi obidvoma štátmi Československom a Juhosláviou a v úzkom priateľstve medzi našimi národami máte Vy úlohu veľmi dôležitú. Toto spojenie a toto sblíženie môžete prostredkovať v prvom rade Vy, ktorí ste neztratili vedomie svojej národnosti, a ktorí oddane a verne lnete ku svojej novej vlasti. Skrze Vás môžeme lepšie vniknúť do duše juhoslovanského ľudu a na Vás a na vzťahoch k Vám môže sa v prvom rade ukázať miera a hĺbka juhoslovanského priateľstva k nášmu národu a štátu.

Pozdravujem Vás čo najsrdečnejšie a prajem Vám všetkým, aby ste prekonali terajšie ťažké doby európskej hospodárskej krízy a rozvíjali sa čo najúspešnejšie!

Dr. ROBERT FLIEDER
československý vyslanec
v Belehrade.

Vyslanec Robert Flieder (1883 – 1957)

juhoslovanským Slovákcom. Zdroj: Vyslanec p. Dr. Flieder juhoslovanským Slovákcom.

In Národná jednota, 29. 10. 1930, roč. 11, č. 87, s. 1.

zaujímal aj o českú a slovenskú menšinu v Juhoslávii. V júni 1932 navštívil slovenské obce v Báčke: Hložany, Kysáč, Petrovec a Kulpín.⁴² Po odchode z Belehradu pracoval na ministerstve zahraničných vecí v Prahe ako zástupca prednostu politickej sekcie Pavla Wellnera. Od júla 1935 pôsobil ako vyslanec v Španielsku s akreditáciou aj pre Portugalsko. Po vypuknutí občianskej vojny a v dôsledku vojenských operácií prešiel začiatkom roka 1938 do južného Francúzska. Odtiaľ bol povolaný do Prahy, kde sa stal prednostom na obnovennej právnej sekcii ministerstva zahraničných vecí. Po nemeckej okupácii Prahy v roku 1939 mal na starosti likvidačný referát na ministerstve zahraničných vecí. Od roku 1941 pracoval na protektorátnom ministerstve financií. Od začiatku sa zapojil od občianskeho odboja. V rokoch 1944 až 1945 bol väznený nacistami spolu s ďalšími československými diplomatmi (K. Krofta, J. Andriál). Po oslobodení, od mája 1945, opäť krátko pracoval na československom

⁴² Československý splnomocnený min., vyslanec dr. Flieder medzi nami. In *Národná jednota*, roč. 13, 15. 6. 1932, č. 47, s. 1-2.

ministerstve zahraničných vecí a potom bol penzionovaný. Do roku 1948 publikoval drobnejšie články. V jeho pozostalosti v Archíve Národného múzea je rukopis jeho memoárov „*Smejúci sa diplomat*“. Robert Flieder zomrel 16. augusta 1957 v Prahe.⁴³

Pavel Wellner (1878 – 1959)

Narodil sa 9. júla 1878 v meste Zbraslav (v súčasnosti mestská časť Prahy). Vyštudoval právo na c. k. Českej univerzite Karlo-Ferdinandovej v Prahe (JUDr. 1901) a po krátkej advokátskej praxi pracoval najprv v Hypotekárnej banke a od roku 1913 až do zániku Rakúsko-Uhorska ako úradník Zemského výboru. Okrem iného v rokoch 1914 – 1918 slúžil v rakúsko-uhorskej armáde. Po vzniku Československa bol prijatý do služieb novobudovaného ministerstva vnútra. Na ministerstve bol najprv vrchným odborným radcom a potom ministerským radcom. Okrem iného podieľal sa na budovaní četníctva v novom štáte. V roku 1921 prestúpil na minis-

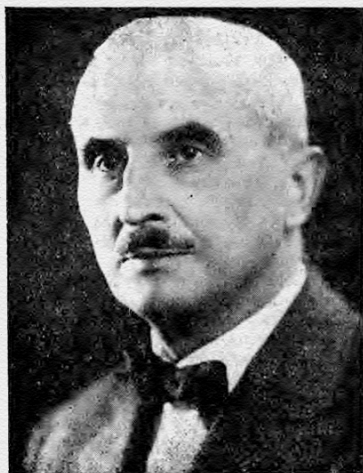
Naša menšina víta nového českoslov. vyslanca v Belehrade pána splnom. ministra dr. Pavla Wellnera

Belehrad, 21. júna 1933.

Dnes večer o pol 9. hod. Československý dom bol svedkom milej slávnosti. V tento večer sišla sa tu československá rodina, aby vo svojom kruhu pozdravila a privítala nového českoslov. vyslanca a splnomocneného ministra pána dr. Pavla Wellnera. Bol to imponujúci doklad nášho juhoslovansko-československého bratského priateľstva a hold našej menšiny svojej starej vlasti.

Túto krásnu slávnosť riadil Čsl. sváz, na ktorej sa zúčastnili Česi a Slováci nielen z Belehradu, ale aj z ďalšieho okolia. Slovákov zastupoval p. dr. Janko Bulík, predseda Matice slov. a gen. inšpektor Slov. ev. a v. cirkvi v Južoslávii a spisovateľ Ján Čaják.

Z našich slov. obcí zastúpený bol Petrovec, Nový Sad, Stará Pazova, Kysáč a Aradac. Poslednú obec zastupovali dvaja roľníci: p. Litavský a p. Rabotka, čo je iste pekným príkladom záujmu našich aradáčskych roľníkov o národný život Čechov a Slovákov. Všetky belehradské čsl. spolky zastúpené boli delegátmi a nechýbala ani naša tlač a tlač československá. Nár. Jednotu zastupoval p. Andrej Labáth, Jugo-

Dr. Pavel Wellner, nový československý vyslanec v Belehrade

slávstích Cechoslovákov p. Sobotka, Lidové noviny a ostatnú slov. tlač v Československu p. Vrbáček, pražskú tlač p. Kopecký, cirk. tlač vlp. Turčan, konsenior.

Za Československý sváz privítal pána vyslanca známy a neúnnavný predseda p. Jozef Hrnčíř týmito slovami:

Vážený pane ministře, dámy a pánové!

Je to láska k vlasti, která tak mocně sdružuje vystěhovalce. Láska k vlasti, povzbuzovaná vzpomínkami, zvyky, snadností rodné mluvy a hlavně steskem, tím steskem, kterému Němci říkají „Heimweh“: bol za domovem. Avšak utíkají léta, vystěhovalce ovládá cizí jazyk, přivyká novým poměrům, zvyklosti se mění, vzpomínky blednou a — tesk vyprchává, až vyprchá docela. A tu teprve nastává ten skutečně nejposlednější „z vlasti krok“ a tu má zasvitit „slunko zlaté“, mohutná láska k národu, která musí nahradit prvotní jednoduchou vystěhovalcovu lásku k vlasti.

Naše spolky, sdružené v Československém svazu, jsou nejcilejší tam, kde dosud v členstvu nevyprchala láska k vlasti, a potřebují největší naši péče tam, kde zbyla již jen pouhá láska k národu k svojeli, a největší tam, kde ani té lásky k národu již není a je pouhá setrvačnost v mateřské řeči.

Jež nedoceněnou zásluhou Československého svazu, že dovedl připoutati k sobě všechny tyto tři skupiny našich krajanů. Že čerpá pracovní sílu, mnoho pracovní síly a prostředků tam, kde je ještě ta prvotní mocná láska k staré vlasti, aby vynaložil tam, kde je již jen

Pavel Wellner (1878 – 1959)

Zdroj: *Naša menšina víta nového českoslov. vyslanca v Belehrade pána splnom. Ministra dr. Pavla Wellnera*. In *Národná jednota*, roč. 14, 24. 6. 1933, č. 25, s. 1.

43 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 65.

KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 59.

terstvo zahraničných vecí ČSR. Najprv pôsobil v právnej sekcii, v ktorej sa neskôr stal prednostom. Od júna 1924 do augusta 1928 bol vyslancom v Grécku. Po návrate do Prahy bol zaradený do politickej sekcie ministerstva zahraničných vecí, kde viedol oddelenie pre Spoločnosť národov. Potom bol zástupcom prednostu celej sekcie Kamila Kroftu. Od júna 1933 do júna 1935 bol vyslancom v Juhoslávii. Na vyslanecskom poste v Belehrade sa podieľal na činnosti Organizačného paktu Malej dohody. Taktiež zažil medzinárodnú a vnútropolitickú krízu v Juhoslávii po zavraždení kráľa Alexandra I. v októbri 1934 vo francúzskom Marseille.⁴⁴ Podobne ako aj iní československí vyslanci sa zaujímal o krajanov v Juhoslávii. Počas svojho pôsobenia navštívil slovenské obce nielen v Báčke ale aj Starú Pazovu v Srijeme. Ako zástupca Československa bol všade srdečne vítaný. Keď sa obracal na Slovákov v Juhoslávii, tak sa im prihovárал ako príslušníkom československej vetvy. Podľa neho mali krajanovia v Juhoslávii tri povinnosti: 1. napomáhať spolupráci medzi Československom a Juhosláviou; 2. aby jednotlivci a organizácie v Juhoslávii úzko spolupracovali s ústredím, za ktoré považoval Maticu slovenskú v Juhoslávii, Československý zväz v Juhoslávii a československé vyslanectvo v Belehrade; 3. aby krajanovia zvládli hospodársku krízu a stali sa ešte silnejšími. Z československej strany sľúbil pre krajanov iba podporu v kultúrnych otázkach.⁴⁵ Po návrate do Prahy bol od 1. júla 1935 poverený vedením politickej sekcie MZV. 1. júna 1936 bol ministrom K. Kroftom vymenovaný za jeho oficiálneho zástupcu „v riadení vnútornej správy zahraničnej služby“. V októbri 1937 bol zo zdravotných dôvodov penzionovaný a dožil v ústraní. Pavel Wellner zomrel 25. 9. 1959 v Prahe.⁴⁶

Václav Girsá (1875 – 1954)

Narodil sa 28. novembra 1875 v meste Šepetivka na Ukrajine⁴⁷ v Podolskej gubernii cárskeho Ruska (v súčasnosti Chmeľnycká oblasť) ako syn ruského Čecha.⁴⁸ Gymnázium a medicínsku fakultu skončil v Prahe (MUDr. 1900). Po nostrifikácii diplomu (1903) v Rusku sa usadil v Kyjeve ako súkromný lekár a roku 1911 sa stal šéfom tamojšieho chirurgického oddelenia v nemocnici v Cirilove⁴⁹ (a v rokoch 1910 – 1914 bol primárom chirurgického oddelenia Kirilovskej nemocnice). Po vypuknutí prvej svetovej vojny sa hneď v lete 1914 zapojil do protirakúskeho odboja v Rusku. Bol čle-

44 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 262-263.

45 Československý vyslanec p. dr. Pavel Wellner na návšteve v našich slovenských obciach. In *Národná jednota*, roč. 14, 30. 9. 1933, č. 39, s. 1-2.

46 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 262-263.

KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 287.

47 Nový československý vyslanec v Belehrade Dr. Václav Girsá. In *Národní kalendář na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 90.

48 GIRSA, Václav. In *Ottův slovník naučný Nové doby. Dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému*. Praha: Nakladatelství J. Otto společnost s r. o. v Praze, 1933, s. 865.

49 Nový československý vyslanec v Belehrade Dr. Václav Girsá. In *Národní kalendář na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 90.

Václav Gírsa (1875 – 1954)

Zdroj: Národný kalendár na priestupný rok 1936. Petrovec: Knihtlačiareň účastinárskej spoločnosti, roč. 17, 1925, s. 90.

nom Českého komitétu v Kyjeve a vedúcou osobnosťou Zväzu česko-slovenských spolkov na Rusi (od mája 1917 do januára 1918 bol jeho predseda). Aktívne sa zúčastňoval na organizovaní československého vojska – legionárov. V máji 1917 pomáhal T. G. Masarykovi v organizačnej práci pobočky Československej národnej rady v Rusku. Bol členom Odbočky Československej národnej rady v Rusku. Po prepuknutí konfliktu medzi boľševikmi a československým légiami sa od mája 1918 neúspešne pokúsil vyjednať so sovietskou vládou pokojný prechod československých légii z Ukrajiny cez Sibír do Vladivostoku. Od leta 1918 organizoval vo Vladivostoku evakuáciu československých legionárov do Európy. V novembri 1919 bol menovaný za splnomocnenca československej vlády v Rusku. Vo Vladivostoku úradoval až do skončenia evakuácie legionárov v lete 1920.⁵⁰ Po návrate do Prahy vstúpil do diplomacie. Mal byť menovaný za vyslanca v Poľsku ale v dôsledku odporu poľskej vlády bola jeho nomináciu zrušená. V apríli

1921 sa stal prednostom politickej sekcie ministerstva zahraničných vecí a zástupcom ministra zahraničných vecí, ktoré viedol počas častých Benešových ciest do zahraničia. Od februára 1927 do jari 1935 bol vyslancom v Poľsku s akreditáciou v Lotyšsku a Estónsku. Bol zásadným kritikom režimu maršala Józefa Piłsudského v Poľsku. Od júla 1935 do februára 1938 bol V. Gírsa vyslancom v Juhoslávii, kde udržiaval diskkrétne kontakty s tamojšou opozíciou proti predsedovi juhoslovanskej vlády Milanovi Stojadinovičovi, ktorý sa odkláňal od Malej dohody. Juhoslovanská vláda potom žiadala jeho odvolanie.⁵¹ Počas jeho pôsobenia v Belehrade sa uskutočnili najvýznamnejšie návštevy najvyšších predstaviteľov Československej republiky v Juhoslávii. Ako prvý prišiel do Juhoslávie vo februári 1936 predseda československej vlády Milan Hodža. Okrem štátnej návštevy Belehradu navštívil aj obce bývalého volebného Kulpínskeho okresu, kde bol v roku 1905 zvolený za poslanca uhorského snemu. V tom okrese boli slovenské obce Petrovec, Kulpín a Hložany. Pri prechode cez Nový Sad ho vítali Kysačania. Na ceste ho sprevádzal aj vyslanec V. Gírsa.⁵² V apríli 1937 navštívil Belehrad československý minister zahraničných

50 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 65.

51 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 71.

52 (Sy). *Predseda československej vlády Dr. Milan Hodža medzi nami*. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1937*, roč. 18, 1936, s. 33-36.

vecí Kamil Krofta pri príležitosti zasadnutia stálej rady Malej dohody. V Belehrade sa stretol aj s predstaviteľmi krajanov, okrem iného s predsedom Matice slovenskej v Juhoslávii a so slovenským evanjelickým biskupom Samuelom Štarkom a spisovateľom Jánom Čajakom.⁵³ O niekoľko dní zavítal do Belehradu a Záhrebu na štátnu návštevu aj československý prezident E. Beneš. Počas svojej návštevy v Belehrade sa stretol aj s evanjelickým biskupom a predsedom Matice slovenskej S. Štarkom.⁵⁴ Krátko potom ako V. Girsu ukončil svoje diplomatické pôsobenie v Juhoslávii bol 31. marca 1938 penzionovaný. Na začiatku nemeckej okupácie Čiech a Moravy pomáhal s organizovaním odbojového zoskupenia Politické ústredie. Bol zatknutý a krátko väznený. Po prepustení pracoval ešte ako úradník v Legiobanke. Václav Girsu zomrel v ústraní 23. júna 1954 v Prahe.⁵⁵ Okrem iného sa zaslúžil o založenie Slovanského ústavu a Slovanskej knižnice.⁵⁶

Jaroslav Lípa (1886 – 1966)

Narodil sa 22. augusta 1886 v okresnom meste Jičín (Královehradecký kraj). V roku 1904 absolvoval obchodnú akadémiu v Prahe.⁵⁷ V rokoch 1906 – 1914 bol úradníkom Ústredia banky českých sporiteľní. Po vypuknutí prvej svetovej vojny, od leta 1914, musel slúžiť v rakúsko-uhorskej armáde.⁵⁸ Najprv bojoval na srbskom fronte.⁵⁹ Medzi Slovákmi v Juhoslávii tradovalo sa o ňom, že po vypuknutí prvej svetovej vojny bol v decembri 1914 zajatý v Srbsku, koncom roka 1916 vstúpil v Taliansku do československých légii a od júna 1918 bol pridelený Československej národnej rade.⁶⁰ V skutočnosti bol v septembri 1916 zajatý na talianskom fronte a hneď koncom toho roku sa prihlásil do vznikajúcich československých légii v Taliansku. V októbri 1918 sa stal úradníkom vznikajúceho československého zastupiteľského úradu v Ríme. Od januára 1920 do roku 1923 bol prvým československým konzulom v Miláne. Po krátkej službe v ústredí v Prahe bol od roku 1923 päť rokov legačným radcom na čes-

53 Dr. Biskup Samo Starke a spisovateľ Ján Čajak u ministra dr. K. Kroftu. In *Národná jednota*, roč. 18, 10. 4. 1937, č. 15, s. 2.

54 Dr. Biskup S. Starke u prezidenta dr. E. Beneša. In *Národná jednota*, roč. 18, 10. 4. 1937, č. 15, s. 2.

55 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 71.

56 Nový československý vyslanec v Belehrade Dr. Václav Girsu. In *Národný kalendár na priestupný rok 1936*, roč. 17, 1935, s. 90.

57 Nový československý vyslanec v Belehrade pán Jaroslav Lípa. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 75.

58 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 144.

59 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918-1938 : kdo byl kdo*. Praha : Pražská edice , 1998, s. 148. V petrovskej *Národne jednote* to trochu prispôbobi a napísali, že bol zajatý v decembri 1914 v Srbsku. Koncom roka 1916 vstúpil v Taliansku do československých légii a od júna 1918 bol pridelený československej národnej rade. Nový československý vyslanec v Belehrade pán Jaroslav Lípa. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 75.

60 Nový československý vyslanec v Belehrade pán Jaroslav Lípa. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 75.

Jaroslav Lípa (1886 – 1966),
posledný vyslanec 1. ČSR v Belehrade
v Juhoslávii.

Zdroj: Národný kalendár na obyčajný rok
1939. Petrovec: Knihtlačiareň účastinárskej
spoločnosti, roč. 20, 1939, s. 75.

koslovenskom vyslanectve vo Washingtone v USA. Medzi januárom 1929 a júnom 1932 bol vrchným odborným radcom v politickej sekcii ministerstva zahraničných vecí v Prahe. 1. augusta 1932 bol poverený vedením československého diplomatického zastúpenia v Rige ako chargé d'affaires (titulárny vyslanec sídlil vo Varšave). V Rige zostal aj ako prvý riadny vyslanec v Lotyšsku od júla 1935 do júna 1938.⁶¹ Od júla 1938 až do nemeckej okupácie Čiech a Moravy v marci 1939 bol československým vyslancom v Belehrade v Juhoslávii. Svoje poverovacie listiny odovzdal princovi-regentovi Pavlovi Karađorđevićovi 12. júla 1938 na zámku Brdo pri Krani (Brdo kod Kranja v Slovinsku). Vo svojej nástupnej reči povedal, že bude pracovať na priateľských stykoch Československa, Juhoslávie a Rumunska.⁶² Podobne ako predošlý vyslanec aj on sa snažil upevňovať malodohodové zväzky a oponovať proneckej orientácii juhoslovanského predsedu vlády Milana Stojadinovića, ktorého vláda skončila začiatkom roka 1939.⁶³ Krátko po svojom nástupe navštívil J. Lípa predsedu Matice slovenskej v Juhoslávii biskupa S. Štarkeho a v lete 1938 ešte navštívil Petrovec počas jubilejných slovenských národných slávností, ktoré boli zároveň aj predposledné pred rozpadom a okupáciou kráľovskej Juhoslávie v apríli 1941.⁶⁴ Po obsadení Čiech Nemeckom a rozpade Česko-Slovenska v marci 1939 síce odovzdal česko-slovenské vyslanectvo Nemecku, zostal však v Juhoslávii a nadviazal spoluprácu s exilovým prezidentom Edvardom Benešom a organizoval odchod utečencov z ČSR do emigrácie.⁶⁵ Po útoku Nemecka a jeho spojencov na Juhosláviu v apríli 1941 sa mu podarilo cez Grécko, Turecko a Palestínu dostať do Londýna kde sa stal referent tamjšieho ministerstva zahraničných vecí pre Balkán a blízky východ. V septembri 1941 bol menovaný za československého vyslanca pri exilo-

61 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 144.

62 Nový československý vyslanec v Belehrade pán Jaroslav Lípa. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 75.

63 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 148.

64 (m. t.) Kronika nášho národného života. In *Národný kalendár na obyčajný rok 1939*, roč. 20, 1938, s. 160.

65 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, 148.

vej juhoslovanskej kráľovskej vláde. Na jar 1945 bol menovaný za československého vyslanca pri Titovej juhoslovanskej vláde.⁶⁶ V Belehrade obnovoval československé vyslanectvo,⁶⁷ ale už v lete 1945 (v septembri) bol aj pre kritiku nového komunistického režimu v Juhoslávii odvolaný. Od septembra 1945 pôsobil znova na ministerstve zahraničných vecí ako odborový prednosta. Z ministerstva bol prepustený po komunistickom prevrate v Československu 4. marca 1948. V päťdesiatych rokoch bol určité obdobie väznený. Jaroslav Lípa zomrel 9. augusta 1966 v Prahe.⁶⁸

Jozef Cieker (1907 – 1969)

Narodil sa 21. júna 1907 v Tvrdošíne, Krásnej hôrke na Orave.⁶⁹ V rokoch 1925 – 1926 študoval na teologickej fakulte v Nitre, v rokoch 1926 – 1930 na filozofickej fakulte a v rokoch 1930 – 1932 na právnickej fakulte v Bratislave. Určitý čas pobudol aj na študijnom pobyte v Nancy,⁷⁰ Dyjone a v Paríži vo Francúzsku. V roku 1932 získal titul PhD. Bol úradníkom Slovenskej ligy v Bratislave.⁷¹ Od r. 1935 pracoval na československom ministerstve zahraničných vecí v Prahe a po vzniku Slovenskej republiky v roku 1939 prestúpil na novovznikajúce ministerstvo zahraničných vecí v Bratislave. V roku 1935 napísal knihu *Slovenská otázka*.⁷² Potom ako bola Slovenská republika uznaná zo strany Kráľovstva Juhoslávia, tak ho slovenská vláda 1. septembra 1939 vymenovala za slovenského chargé d'affaires v Belehrade v Juhoslávii.⁷³ Ako prvý diplomatický zástupca Slovenska v Juhoslávii mal za úlohu zaobstarať vhodné priestory pre slovenské vyslanectvo, personálne a inštitucionálne ho vybudovať, vylepšiť nepriaznivú mienku juhoslovanského obyvateľstva a juhoslovanských štátnych činiteľov o vojnovnej Slovenskej republike, prehĺbiť vzájomné, najmä hospodárske vzťahy medzi Slovenskom a Juhosláviou a získať Juhosláviu ako partnera alebo spojenca. Tieto úlohy sa mu podarilo splniť iba čiastočne.⁷⁴ Plnohodnotným diplomatickým úradom sa slovenské vyslanectvo v Belehrade stalo až potom ako bol za vyslanca v Juhoslávii menovaný Ivan Milecz, ktorý bol riadnym vyslancom v Rumunsku.⁷⁵ Stalo sa tak 11. novembra 1939 na nástupnej audiencii u princa regenta Pavla Karađorđevića.⁷⁶ I. Milecz potom odišiel do Bukurešti. Keďže

66 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 144.

67 KOLÁŘ, František. *Politická elita meziválečného Československa 1918 – 1938 : kdo byl kdo*. Praha: Pražská edice, 1998, s. 148.

68 DEJMEK, Jindřich. *Diplomacie Československa. Díl. II. Biografický slovník československých diplomatů (1918 – 1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 144.

69 CIEKER, Jozef. In *Biografický lexikón Slovenska II. C-F*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2004, s. 33.

70 Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond Ministerstva zahraničných vecí (ďalej MZV), škatuľa č. 579, Doklady a indexy Jozefa Ciekeru.

71 CIEKER, Jozef. In *Biografický lexikón Slovenska II. C-F*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, s. 33.

72 SNA, fond MZV, šk. 579, Doklady a indexy Jozefa Ciekeru.

73 SNA, fond MZV, šk. 579, Doklady a indexy Jozefa Ciekeru.

74 SNA, fond MZV, šk. 265, Politická správa č. 3 (7. IX. 1939).

75 SNA, fond MZV, šk. 266, č. 15/39.

76 SNA, fond MZV, šk. 179, č. 20767/39.

Sprava Ivan Milecz (1896 – 1980) a Jozef Cieker (1907 – 1969)

Zdroj: SOVILJ, Milan. Československo-juhoslovanské vzťahy v letech 1939 – 1941. Praha: Filozofická fakulta univerzity Karlovy, 2016, s. 323.

tam strávil väčšiu časť svojej služby, ostala diplomatická misia v Juhoslávii úplne na pleciach chargé d'affaires J. Cieker. J. Cieker si s Juhoslovanmi, alebo, lepšie povedané, so Srbmi, nerozumel a vyhľadával kontakty s chorvátskymi politikmi. Medzi vládnymi juhoslovanskými kruhmi ale aj medzi obyvateľstvom Juhoslávie nebolo Slovensko považované za rovnocenný štát. J. Cieker to nemal ľahké ani so Slovákami v Juhoslávii. Mnohí Slováci v Juhoslávii, najmä vo Vojvodine, vnímali slovenskú politickú reprezentáciu a nový slovenský štát ako zradcu a rozbíjača Československa, ako štát, ktorý je podriadený Nemecku.⁷⁷ Na rozdiel od československých vyslancov v Belehrade J. Cieker oveľa častejšie informoval svoje ústredie v Bratislave o Slovákoch v Juhoslávii a ich vzťahu k novému slovenskému štátu. Tiež sledoval ako viacerí vojvodinskí Slováci spolupracovali s československým zahraničným odbojom. Pravdepodobne aj pre tieto dôvody sa J. Cieker vôbec nesnažil navštíviť slovenské obce. Až v septembri 1940 navštívil rodinu farára Vladimíra Hurbana

⁷⁷ TKÁČ, Ján. Slovensko-juhoslovanské a slovensko-chorvátske vzťahy v rokoch 1939 – 1941. In *Historický zborník*, roč. 19, 2009, č. 1, s. 154-168.

v Starej Pazove. V tomto období, po porážke Francúzska, sa juhoslovanskí Slováci obracali o pomoc na československé vyslanectvo v rozličných prípadoch. Oveľa viac ako Slováci v Báčke začali byť hrdí na to, že Slováci majú svoj samostatný štát Slováci v Srieme a Banáte.⁷⁸ Po útoku Nemecka, Talianska, Maďarska a Bulharska na Juhosláviu 6. apríla 1941 J. Cieker opustil Belehrad a prišiel na Slovensko. Diplomatickým zástupcom Slovenska v Juhoslávii bol J. Cieker až do kapitulácie Juhoslávie a jej rozdelení v druhej polovici apríla 1941.⁷⁹ Podľa biografického lexikónu Slovenska bol J. Cieker v rokoch 1939 – 1941 aj slovenským vyslancom v Sofii. V rokoch 1941 – 1944 bol vyslancom v Záhrebe v Nezavislom štáte chorvátsko a od roku 1944 do konca vojny vyslancom v Madride v Španielsku. Od roku 1949 bol vedúcim slovenského vysielania španielskeho štátneho rozhlasu. Ešte ako študent prispieval do časopisov *Rozvoj*, *Svoradov*. V exile publikoval články v zahraničných slovenských časopisoch. V roku 1948 spolu so Karolom Sidorom inicioval vytvorenie Slovenskej národnej rady v zahraničí. Bol jej predseda a vedúci španielskej odbočky. Jozef Cieker zomrel 20. januára 1969 v Madride.⁸⁰

Ivan Milecz (1896 – 1980)

Narodil sa 12. januára 1896 v meste Žilina. Štúdium práva ukončil v Budapešti. Od roku 1919 pracoval na Ministerstve zahraničných vecí v Prahe. Potom bol legačným tajomníkom československého vyslanectva vo Švajčiarsku, pracovníkom sekretariátu Spoločnosti národov v Ženeve, tlačovým atašé československého vyslanectva vo Francúzsku. Od roku 1936 pracoval na československom vyslanectve v Maďarsku. Na týchto postoch získal bohaté diplomatické skúsenosti. Na platovej stupnici slovenského ministerstva zahraničných vecí sa nachádzal na prvom mieste a bol zrejme najskúsenejší diplomat v jeho službách. Už tento fakt svedčí o tom, aký význam pripisovala Slovenská republika na začiatku svojej existencie vzťahom s Rumunskom a Juhosláviou. Na jeseň 1939 sa stal prvým mimoriadnym vyslancom a splnomocneným ministrom Slovenskej republiky v Rumunsku a Juhoslávii.⁸¹ Nástupná audiencia s odovzdávaním poverovacích listín I. Milecza u princa regenta Pavla Karađorđevića sa konala 11. novembra 1939⁸² a bola spojená s oficiálnym predstavením slovenského chargé d'affaires J. Cieker.⁸³ Potom bol slovenský vyslanec I. Milecz prijatý ministrom zahraničných vecí Alexandrom Cincar-Markovičom.⁸⁴ V nasledujúcich dňoch absolvoval návštevu u kňažnej Olgy (manželky regenta Pavla)⁸⁵, krá-

78 DRUGA, Ondrej. *Odbojové aktivity vojvodinských Slovákov v rokoch 1938 – 1941*. Báčsky Petrovec: Slovenské vydateľské centrum, s. 138-143, 204-209, 220-225.

79 SNA, fond MZV, šk. 179, č. 20265/41.

80 CIEKER, Jozef. In *Biografický lexikón Slovenska II*. C-F. Martin: Slovenská národná knižnica, 2004, s. 33.

81 MILECZ, Ivan. In *Biografický lexikón Slovenska IV*. M-N. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 469-470.

82 SNA, fond MZV, šk. 179, č. 20767/39.

83 SNA, fond MZV, šk. 180, č. 308/1939/Dôverné.

84 SNA, fond MZV, šk. 505a), č. 308/39.

85 SNA, fond MZV, šk. 505a), č. 313/39.

lovnej matky Márie (pochádzala z Rumunska)⁸⁶, u ostatných regentov⁸⁷, u predsedu vlády Dragišu Cvetkovića⁸⁸ a podpredsedu vlády Vlatka Mačeka⁸⁹. Tieto, ako aj ďalšie stretnutia, pomáhali prekonávať bariéry nedôvery voči Slovensku. Vďaka tomu, že mnohých juhoslovanských a rumunských politikov poznal z predchádzajúceho pôsobenia v diplomacii, mal s nimi väčšinou neformálne rozhovory, čo sa ale nedalo povedať o stretnutiach s Nemcami. Podľa neho boli rozhovory s Nemcami formálne a odmerané.⁹⁰ V diplomatických službách uplatňoval benešovskú koncepciu zahraničnej politiky. Hoci vstúpil do diplomatických služieb Slovenskej republiky nestotožnil sa s jej zahraničnou politikou. Počas vojny ponúkol svoje služby československému zahraničnému odboju a s jeho vedomím odišiel v roku 1943 ako pracovník vyslanectva v Bukurešti do Turecka. Po vojne pracoval na Povereníctve dopravy a techniky, Povereníctve školstva a osvet, Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a inde. Ivan Milecz zomrel 29. júla 1980 v Bratislave.⁹¹

86 SNA, fond MZV, šk. 505a), č. 425/39.

87 SNA, fond MZV, šk. 505a), č. 335/39, a š. 180, č. 391/1939/Dôverné.

88 SNA, fond MZV, šk. 505a), č. 405/39.

89 SNA, fond MZV, šk. 112, č. 482/39/Dôverné.

90 SNA, fond MZV, šk. 180, č. 407/1939/Tajné.

91 MILECZ, Ivan. In *Biografický lexikón Slovenska IV. M-N*. Martin: Slovenská národná knižnica, 2017, s. 469-470.

K SEDEMDESIATKE NÁŠHO KOLEGU DOC. PHDR. JÁNA MOJDISA, CSc.

Peter KOVAL

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.

Doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc., je rodák z Bardejova. Vzdelanie postupne získal na Základnej škole v Kľušove, na deväťročnej škole i gymnáziu v Bardejove. Po úspešnej maturite pokračoval v štúdiu na vysokej škole v Prešove. Na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (FF UPJŠ) vyštudoval odbor dejepis – filozofia. Vysokoškolský diplom po úspešnom zložení štátnych skúšok prevzal v roku 1980.

Celý vedecký i pedagogický profesionálny život Jána Mojdisa je spätý s Prešovom a jeho univerzitou, nakoľko prakticky hneď po získaní diplomu začal na FF UPJŠ pôsobiť ako odborný asistent a vydržal na prešovskej vysokoškolskej pôde až do svojho penzionovania. Tam v roku 1982 získal aj akademický titul PhDr. po obhajobe rigorózneho práce v odbore dejiny. Vedecká hodnosť CSc. mu bola udelená na Historickom ústave Slovenskej akadémie vied

v Bratislave v roku 1995 v odbore všeobecné dejiny na základe obhajoby dizertačnej práce *Náčrt vzťahov medzi Slováckmi a Francúzmi v rokoch 1870 – 1918*. V rámci kvalifikačného rastu pokračoval v úspešnom habilitačnom konaní, keď mu v roku 1998 bol udelený v rovnakom odbore titul docent. Názov jeho habilitačnej práce bol *Slováci a Francúzi v kontexte novovekých dejín*.

Doc. Ján Mojdis zastával v rámci svojej práce aj viacero funkcií. Bol vedúcim katedry všeobecných dejín v rokoch 2003 – 2005, po zlúčení historických katedrií na Prešovskej univerzite (PU) viedol v rokoch 2005 – 2009 Inštitút histórie a od roku 2012 bol vedúcim katedry novovekých a najnovších dejín. V rámci univerzity stál na čele Akademického senátu (AS) PU v rokoch 2003 – 2007 a vo funkcii predsedu AS FF PU bol v rokoch 2003 i 2007 – 2010. Ján Mojdis bol rovnako členom Vedeckej rady (VR) PU v Prešove, VR FF PU i Predsedníctva Rady vysokých škôl Slovenskej republiky. V odborných grémiách bol počas svojej kariéry ďalej členom napr. Česko-slovensko – francúzskej komisie historikov, Slovenskej historickej spoločnosti pri SAV v Bratislave i Historického odboru Matice slovenskej v Bratislave. Na Inštitúte histórie sa spolupodieľal na vydávaní odborných periodík ako člen redakčnej rady internetového časopisu *Dejiny : internetový časopis* Inštitútu histórie FF PU v Prešove či *Annales historici Presovienses* a vo funkcii editora pripravoval na vydanie viacero vedeckých zborníkov.

Ako člen a školiteľ komisie na obhajobu dizertačných prác pri Inštitúte histórie FF PU v Prešove sa staral o výchovu nastupujúcej generácie odborných asistentov inštitútu a spolupracoval tiež pri hodnotení dejepisných olympiád organizovaných pre stredoškolských študentov najskôr ako člen, neskôr i ako predseda komisie Krajskej dejepisnej olympiády pre Prešovský samosprávny kraj.

Pedagogicky sa zameriaval napr. na výučbu dejín novoveku, dejín vedy a techniky v Európe a na Slovensku, históriu európskeho umenia, diplomacie a medzinárodných vzťahov. Rovnako sa venoval výučbe dejín Francúzska v kontexte európskeho vývoja i osudov významných osobností slovensko-západoeurópskych vzťahov. V pozícii docenta v odbore všeobecných dejín bol garantom študijného bakalárskeho programu učiteľstvo akademických predmetov v kombinácii.

Vo vedecko-výskumnej oblasti sústreďoval svoju pozornosť na dejiny slovensko-západoeurópskych stykov a hlavne na dejiny slovensko-francúzskych stykov v dejinách novoveku, kde sa sústredil predovšetkým na problematiku úlohy francúzskych slavistov od druhej polovice 19. storočia do vzniku prvej ČSR. Vedeckému profilu zodpovedala aj jeho zapojenosť do viacerých vedeckých projektov a i celý rad konferenčných, resp. publikačných výstupov.

Doc. Mojdisovi v mene redakcie nášho časopisu srdečne blahoželáme!

ROZHOVORY

Dóm svätej Alžbety na Hlavnej ulici v Košiciach je najväčší kostol na Slovensku s plochou interiéru 1 200 m² a kapacitou vyše 5 000 ľudí. Označujú ho tiež za najvýchodnejšiu gotickú katedrálu francúzskeho štýlu v Európe. Začali ju stavať na konci 14. storočia a ukončili v roku 1508. Vonkajšia dĺžka dómu je 60 m, šírka 36 m, výška severnej veže 59 m, hlavnej lode 24 m a bočných lodí 12 m. Foto: Jozef Jurčišin

DESAŤ ROKOV NA POSTE REKTORA PREŠOVSKÉJ UNIVERZITY.

Rozhovor s Dr. h. c. prof. PhDr. Petrom Kónym, Phd.

Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, Phd.

Foto: Jozef Jurčišín

Pre prof. Petra Kónyu je najdôležitejšie sklbiť prácu historika s pôsobením rektora.

Rektor Prešovskej univerzity (PU) v Prešove Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD., má za sebou desať rokov práce v tejto najvyššej akademickej funkcii. V nasledujúcom rozhovore sa najviac venujeme jeho práci historika (nepretržite v tejto oblasti koná od roku 1990), jeho reflexiám na túto tému či už v súvislosti s jeho zameraním na konkrétnu bádateľskú tému alebo napríklad s písaním kníh o histórii.

Po absolvovaní štúdia na Filozofickej fakulte (FF) v Prešove Univerzity Pavla Jozefa Šafárika (UPJŠ) v Košiciach v rokoch 1985 – 1990 začal pracovať ako asistent, odborný asistent. V roku 2003 získal titul docent, v tom istom roku mu na Univerzite Palackého v Olomouci udelili titul profesor. Od roku 2005 pôsobí ako vedúci katedry najstarších, stredovekých a ranonovovekých dejín na Inštitúte histórie FF PU, ktorý je jeho kmeňovým pracoviskom.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišín: Kde, ako alebo vďaka komu sa rodil vzťah – vás, rodeného Prešovčana – k dejinám, ktorý prerástol až do profesijnej odbornosti?

Peter Kónya: Nemyslím si, že môj vzťah s históriou súvisí s tým, že som rodený Prešovčan, ale určite, určite tam nejaká súvislosť je, minimálne v tom, že vlastne človek od útleho veku sa mohol prechádzať týmito peknými historickými ulicami, okolo pamiatok, z ktorých viaceré sú významné. A kto konkrétne ten záujem prebudil? Môj otec, ktorý mi veľa rozprával aj o meste, aj o tom, ako sa niekedy žilo, čo si pamätal, aj to, čo ešte jemu rozprávali. Môj otec mal rád dejiny. A potom moja stará mama, ktorá tým, že strávila detstvo kedysi veľmi dávno na začiatku minulého storočia v Prahe a vo Viedni a potom prišla do Prešova, tak aj z jej rozprávania. Takže tieto rozprávania vzbudili vo mne minimálne záujem v tom zmysle, že dejis patrilo pre mňa medzi najľahšie a obľúbené predmety.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišín: Vyštudovali ste odbor učiteľstvo dejepisu v kombinácii s ruštinou. Čo bolo pre vás najdôležitejšie počas vysokoškolského štúdia?

Peter Kónya: Vyštudoval som taký odbor, aký som mal k dispozícii. Keď som zvažoval štúdium dejín, mimochodom, až vo štvrtom ročníku na gymnáziu som nejako dospel k názoru, že pôjdem študovať dejepis, tak som mohol vychádzať z toho, že dá sa študovať na viacerých miestach na Slovensku, hlavne teda v Bratislave a v Prešove, tu boli filozofické fakulty. Keďže som mal desať minút pešo z domu na fakultu, tak som tú možnosť bratislavskú zavrhol. Mal som k dispozícii štúdium dejepisu v dvoch kombináciách – so slovenským alebo ruským jazykom. Radšej by som si zvolil nemecký jazyk, ale z toho čo bolo som si vybral ruský jazyk. Motivovala má možno aj šanca lepšie si osvojiť ďalší cudzí jazyk. Znalosť ruštiny zo strednej školy nebola až taká, ale možno zavážila aj taká túžba po dobrodružstve, pretože tí, čo študovali ruštinu, tak išli na semester do bývalého Sovietskeho zväzu. A čo bolo pre mňa najdôležitejšie počas vysokoškolského štúdia? No len študovať a dobre študovať, čo nebolo také jednoduché a určite to nebolo také jednoduché aké je to v súčasnosti.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Ako by ste charakterizovali svoju cestu autora od prvej publikácie vydané v Prešove v roku 1992 pod názvom *Krvavý súd*?

Peter Kónya: Veľmi jednoducho. Keď mi v roku 1992 aj vďaka už nebohému pánovi doktorovi Jánovi Juhasovi vyšla prvá kniha *Krvavý súd*, tak som zistil, že v podstate nič iné robiť neviem. Začal som teda písať ďalšie. Ale vážne. Myslím si, že úlohou a poslaním každého bádateľa, a to nielen historika, to, čo zistí pri svojom výskume sprístupniť verejnosti. Či už tej vedeckej, odbornej, alebo i tej verejnosti, ktorá má rôzny stupeň záujmu o daný odbor, o danú vednú disciplínu a v tomto má história veľmi silné postavenie, pretože história je predsa len taká vedná oblasť, ktorá mnohých ľudí zaujíma. Isteže, zaujíma ich v takej zásadnej rovine, nie ako veda, ale ako poznanie vlastnej minulosti, vlastnej histórie. Takže to špecifikum histórie, a to nielen mňa, ale aj viacerých autorov vedie k tomu, že vydávajú možno viac kníh než takí matematici, fyzici, nebodaj jadroví fyzici.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Zovšeobecňujúca charakteristika ako autora môže byť niekedy zavádzajúca. Zmenili by ste niečo na tvrdení, že vo vedecko-výskumnej činnosti sa prioritne venujete problematike protihabsburských povstaní v habsburskej monarchii?

Peter Kónya: Určite dominantné miesto, aj po 36 rokoch odkedy som v praxi, v mojom výskume zaujímajú protihabsburské povstania v Uhorsku. K tomu samozrejme pribudli ďalšie témy, ako sú dejiny protestantizmu v ranom novoveku v Uhorsku, dejiny rekatolizácie, ale rovnako aj regionálne dejiny v širšom význame regiónu východného Slovenska či niekdajšieho Horného Uhorska až do roku 1918.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Na vašom konte je množstvo monografií, spoluúčastí na zborníkoch, štúdií. Možno ťažko je vyzdvihnúť ako naj len jednu prácu. Môžete sa však o to pokúsiť a dať jej označenie ako čerešnička na torte vašej publikačnej činnosti?

Peter Kónya: To je naozaj ťažko, ale myslím si, že čo sa týka úspechu, tak najúspešnejšia bola kniha *Dejiny Uhorska* a čo sa týka takej komplexnosti témy, tak najviac by som si cenil knihu *Pod zástavou kurucov*.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: A opačne – ktorá z nich sa rodila najťažšie? Akú metódu presadzujete pri písaní textov?

Peter Kónya: Všetky knihy sa rodia rovnako ťažko či rovnako ľahko. Sú ľudia, ktorí sú schopní napísať knihu o čomkoľvek vo veľmi krátkom čase. Zase sú ľudia, ktorí napriek tomu, že veľmi veľa vedia, tak tú knihu nenapíšu za celý život. Takže možno je niekde v strede tá obťažnosť písania kníh. Ale netrúfam si povedať, ktorá kniha sa rodila najťažšie. Čo sa týka metódy, takisto asi nedám vyčerpávajúcu odpoveď. Nevedel by som popísať metódu, ktorú používam. Čo viem, že kto by mohol úspešne pôsobiť ako bádateľ v období raného novoveku a svoje výsledky dokázal by pretať do podoby súvislého textu, napríklad monografického, potrebuje v prvom rade istú sumu vedomostí a zručností. To som povedal veľmi všeobecne, ale v prvom rade musí poznať jazyky, ktorými sa vtedy hovorilo a vtedy písalo. Potom musí vedieť písomnosti, ktoré vtedy vznikali, prečítať, čo nie je také jednoduché. A aj keď vie jazyky a vie písomnosti prečítať, tak im nemusí porozumieť. Ľudia vtedy používali jazyk ináč a rozmyšľali ináč ako je tomu v súčasnosti. A potom v podstate prichádza – keď všetky tieto predpoklady zvládne – k nejakým informáciám, s ktorými musí vedieť pracovať a hlavne musí mať sumár vedomostí o dobe, o kontexte doby a to na pozadí vývinu u nás, v habsburskej monarchii, strednej Európe, aj na celom kontinente, aby vedel informácie, ku ktorým dospel, zaradiť do istej schémy, z ktorej mu potom možno za ďalších priaznivých okolností vznikne hotová kniha. Ja považujem za veľmi dôležitú historickú metódu, to znamená, že všetko, čo bádateľ zistí musí zasadiť do kontextu danej doby a naučiť sa myslieť v kontexte danej doby.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Aká bola z vášho pohľadu najzaujímavejšia informácia, ku ktorej ste sa dostali počas bádania?

Peter Kónya: Nad tým by som musel veľmi dlho rozmyšľať, ale samozrejme od tých 90. rokov človek príde na rôzne veci, bádateľ vysleduje v podstate pri každej téme niečo nové. Ešte som bol začínajúci asistent, keď som zistil v ktorom dome sa narodil barokový maliar Jakub Bogdani. To je príklad ako jeden z mnohých. Nechcem hovoriť o objavoch. Pod objavom si predstavujeme minimálne objav rádioaktivity, alebo niečoho podobného. Lenže z mnohých zistení, sprístupnení niečo vzíde, o čom sa veľmi dlho nevedelo. To sa týka mnohokrát aj histórie miest a obcí, či to boli dejiny Sabinova, Prešova, Humenného, Kráľovského Chlmca, Stropkova alebo teraz píšem dejiny Vranova. Zakaždým sa podarí niečo nájsť, korigovať doterajšie názory. Ešte veľa toho o čom sa doteraz nevedelo.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Za svoju prácu historika a autora kníh literatúry faktu ste dostali viacero ocenení. Je také medzi nimi, ktoré si najviac vážite? Ak áno, tak prečo?

Peter Kónya: Myslím si, že každé ocenenie má svoj význam. Ťažko by som povedal, že teraz si môžem vážiť viac nejaké vyznamenanie ako nejakú cenu. Každá z cien, ktoré som dostal je ocenením konkrétneho nejakého počinu, konkrétneho prínosu pre posunutie ďalej nášho poznania minulosti. Môžem povedať, že všetky si vážim rovnako. Možno keď je človek mladší, tak mu nejaké to vyznamenanie, cena urobí väčšiu radosť než keď je starší. Možno, že aj tým, že týchto cien je menej. Každopádne čo ma potešilo alebo prekvapilo tak to boli trebárs čestné doktoráty, o ktorých

som vopred nevedel a ktorými moji priatelia, moji kolegovia v Maďarsku ma chceli prevapíť.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: I napriek konštatovaniu, že máte na svojom konte už toho dosť, je ešte téma, uhol pohľadu na nejakú tému pre vás stále otvorenou otázkou a výzvou k edičnému činu?

Peter Kónya: Ľudský život trvá maximálne jedno storočie. Dejiny ľudstva sú staré niekoľko tisícročí. To obdobie našej civilizácie zahŕňa – ak berieme do úvahy dejiny Európy – možnože takých pätnásť storočí. Samotný raný novovek trvá v našich podmienkach od 16. do konca 18. storočia. Myslím si, že keby za celý ľudský život historik spracovával len ten raný novovek, tak stále a stále je veľa tém. Určite, že napriek tomu keď napríklad pred 30 – 35 rokmi sme si zvykli hovoriť o bielych miestach histórie hlavne alebo len v súvislosti s 20. storočím, tak aj v ranom novoveku je ešte veľmi veľa bielych miest. Vecí, udalostí, o ktorých veľmi málo vieme alebo udalostí či javov, o ktorých máme skreslené či úplne nesprávne predstavy.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: V auguste roku 2025 uplynulo desať rokov od momentu, keď ste prevzali žezlo rektora Prešovskej univerzity. Aké to bolo podľa vás obdobie? A ako by ste zhodnotili spojenie práce historika, pedagóga a vysoko postaveného akademického funkcionára?

Peter Kónya: Bolo to obdobie predovšetkým veľmi zaujímavé. Mohol by som povedať, že to bolo aj ťažké, ale žiadne obdobie nie je ľahké. Ak sa nám zdá, že niečo je veľmi ľahké, tak zrejme to nerobíme dôkladne. Uvedomme si, že to bolo obdobie covid-u, čo bola situácia, akú sme dovtedy nezažili a možno ani jedna ďalšia generácia pred nami. Je to obdobie, kedy sa možno ťažšie dostávame ku rôznym finančným zdrojom potrebným na nemyslím chod, ale hlavne na údržbu a rekonštrukciu rôznych objektov univerzity. V každom prípade ale po celé toto obdobie som sa snažil a takisto členovia tímu najbližších spolupracovníkov vo vedení univerzity urobiť maximum pre udržanie a ďalšie posilnenie pozície univerzity a skvalitnenie jej infraštruktúry potrebnej pre plnenie jej hlavných úloh. Čo sa týka skĺbenia práce historika s akademickým funkcionárom, tak od začiatku ako som vstúpil do akademickej funkcie – najprv ako prodekan, potom ako prorektor – som sa snažil, aby tieto funkcie som plnil zodpovedne na sto percent a zároveň ostal na sto percent historikom. Teraz sa vrátim k jednej z predošlých otázok, kde som povedal, že okrem toho nič iné robiť neviem. Uvedomujem si, že tieto hlavne volené funkcie majú charakter dočasného poverenia, ale človek má isté povolanie a tým povolaním v mojom prípade je povolanie historika. Odtiaľ som vyšiel, tým som, tam sa aj vrátim, keď už raz tieto dočasné poverenia nebudú.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišin: Čo považujete za svoj najväčší úspech pri premenách univerzity za tých desať rokov?

Peter Kónya: Opäť na takúto otázku sa ťažko odpovedá. Keď považujem za najväčší úspech najväčšiu investíciu, tak jednoznačne výmena pláňa vysokoškolského areálu je obrovským úspechom.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišín: Čo je z hľadiska postu rektora univerzity v najbližšej dobe pred vami?

Peter Kónya: V prvom rade je to ukončenie akreditácie univerzity podľa nových predpisov. V nasledujúcom mesiaci (rozhovor vznikol v polovici januára 2026 – pozn. aut.) sa u nás uskutoční návšteva členov akreditačnej agentúry zameraná na skontrolovanie dokumentácie k akreditácii odborov habilitačného a vymenúvacieho konania. Potom nás čaká periodické hodnotenie vedecko-výskumnej činnosti, čo sa ukazuje, že aj z hľadiska rozpočtu je veľmi dôležité. Ďalej nás čaká – pevne verím, že úspešné – ukončenie rekonštrukcie vysokoškolského areálu. Takže to sú tri najdôležitejšie záležitosti na nasledujúce mesiace.

Nadežda Jurčišinová – Jozef Jurčišín: Ako sa vám darí sklbiť tak náročnú funkciu s rodinným životom? Nájdete si čas na svoje záľuby a ako trávite svoj voľný čas?

Peter Kónya: Isteže, vždycky je to náročné. Samozrejme, že mnohokrát by človek bol radšej s rodinou než na rôznych podujatiach, na ktorých musí byť, ale usilujem sa sklbiť akademickú funkciu s prácou historika. Tak sa usilujem stále sklbiť aj rodinný život s povinnosťami vyplývajúcimi mi z pracovného života. A čo sa týka tých záľub, tak do veľkej miery mojou záľubou dlhodobo je história. Kedysi veľmi dávno mi povedal jeden priateľ: keď je práca koníčkom, tak je život šťastím.

Pán rektor, v mene redakcie časopisu Inštitútu histórie FF PU – Dejiny ďakujeme za rozhovor.

S rektorom Prešovskej univerzity v Prešove s Dr. h. c. prof. PhDr. Petrom Kónyom, PhD. sa zhovárali Nadežda Jurčišinová a Jozef Jurčišín

PREDSTAVUJEME

Vojnový cintorín nad obcou Veľkrop, okres Stropkov, je najväčší cintorín z prvej svetovej vojny na území dnešného Slovenska. Miesto posledného odpočinku tu našlo 8 662 vojakov rakúsko-uhorskej a ruskej armády, podľa mena je známych len 11 z nich. Cintorín vznikol postupne po oddialení sa frontu, obsahuje dovedna 127 hrobov, 72 je hromadných šácht a 55 jednotlivých hrobov. S obnovou pietneho miesta sa začalo v roku 2009 a podľa archívneho náčrtu bol zachovaný jeho historický tvar.

Foto: Jozef Jurčíšin

VIHORLATSKE MÚZEUM V HUMENNOM

Zuzana KOŠČOVÁ

Vihorlatské múzeum v Humennom sídli v renesančnom kaštieli, ktorý dýcha bohatou históriou. Kaštieľ bol sídlom viacerých významných aristokratických rodín a dodnes zostal pamätníkom minulých čias. Medzi významných vlastníkov kaštieľa sa radia príslušníci magnátskeho rodu Drugeth. Ako prvý bol Filip Drugeth, ktorý bol spoločníkom kráľa Karola Róberta z Anjou. Prišiel s ním z neapolského kráľovstva do Uhorska už v roku 1300. Za svoje služby panovníkovi získal obrovské majetky v Uhorsku. Po posilnení Karolovej kráľovskej moci dal Filipovi v období rokov 1315 – 1320 severovýchodné časti štátu. Svojimi rytierskymi schopnosťami vynikal nad ostatnými a v mene kráľa organizoval na severovýchode štátu v dru-

hom desaťročí 14. storočia silnú armádu, na čele ktorej bojoval viackrát proti najsilnejšiemu oligarchovi Matúšovi Trenčianskemu, ako aj proti Petrovi Petényovi mladšiemu či Omodejovcom.¹ Za podpory kráľa aj vďaka svojim schopnostiam si dokázal Filip v krátkom čase vybudovať v Uhorsku silnú mocenskú pozíciu.² Drugethovci si spravili z Humenného centrum správy hradných panstiev Jasenov a Brekov. Ján Drugeth v roku 1383 a 1386 používal predikát „de Humunna“. Následne sa všetci príslušníci rodiny označujú prídomkom „Hommonai“. Drugethovci mali zrejme pevné sídlo už v 14. storočí v Humennom. Mesto sa rozvíjalo spolu s týmto šľachtickým sídlom. V mestečku Humenné bol dominantou stredoveký vodný hrad. Bol jednoduchej blokovej stavby a obohnaný vodnou priekopou, ktorá sa napájala z Kudlovského potoka, ktorý preteká stredom mestečka. Dôkazy o vodnom hrade

- 1 HARDI, Djura. Zúčastnil sa Filip Druget bitky pri Rozhanovciach? In *Bitka pri Rozhanovciach v kontexte slovenských a uhorských dejín*, s. 143-154.
- 2 BODNÁROVÁ, Miloslava. Humenné v stredoveku. In FEDIČ, Vasil a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné: REDOS, 2002.

sa našli pri rekonštrukcii kaštieľa v pivničných priestoroch, kde sa odkryli zvyšky staršieho muriva zvyšky stredovekej fortifikačnej architektúry.³

Na základe dobových prameňov aj odbornej literatúry môžeme konštatovať, že s príchodom Filipa Drugetha sa Drugethovci usadili v Humennom na viac ako 300 rokov až do smrti posledného mužského potomka Žigmunda Drugetha, ktorý zomrel v roku 1684. Žigmundom na humenskom panstve i v Uhorsku vymrel rod po meči. V roku 1691 zomrel korbavský biskup Valent Drugeth ako posledný príslušník rodu. Vlastníkmi obrovských majetkov sa stali dcéry Žigmunda Drugetha: Juliana Terézia vydatá za grófa Althana a Klára vydatá za grófa Zichyho.⁴ V roku 1728 boli majetky a kaštieľ znovu rozdelené medzi deti Petra Zichyho – Františka Zichyho, Teréziu Van der Nath, Annu Máriu Csáky. K najväčším prestavbám kaštieľa došlo v 2. polovici 18. storočia. V strede južného krídla bol od základov pristavaný zvislý výstupok – rizalit s vlnitými líniami typickými pre baroko. Na južnej strane nádvorja pristavali veľký balkón ukončený balustrádou a arkády na nádvorí boli zamurované. Na vonkajšej fasáde boli zmenené tvary okien a začali odstraňovať atiku, ktorú nahradzovali krovom pokrytým šindľom. K veľkým prestavbám došlo aj v interiéroch kaštieľa. Na podnet Štefana Csákyho vznikli na prízemí južného krídla miestnosti s iluzívnymi nástennými maľbami realizované formou secco (maľba na suchú omietku). V súčasnosti sú dodnes zachované štyri maľované miestnosti, ktoré sú verejnosti prístupné.

V roku 1766 po smrti Anny Márie Zičiovej Čákiovej sa rozdelil majetok medzi jej synov, Imricha a Štefana. Avšak Štefan Čáki s manželkou Júliou Erdődy nemal žiadne deti. Dokonca po niekoľkých rokoch manželstva došlo k názorovým nezhodám a rozdielnemu životnému štýlu, pretože Júlia viedla nákladný a škandalózný spôsob života. V roku 1804 spísal Štefan Čáki svoju poslednú vôľu a manželku Júliu uviedol až na deviatom mieste. Určil jej len ročnú apanáž vo výške 10 000 zlatých. Ostatný majetok odkázal Štefan svojmu bratovi Imrichovi a jeho deťom.⁵

Poslednými majiteľmi kaštieľa sa stali Andrassyovci, keď sa zosobášil Karol III. Andrassy s Etelkou Szápary (bola priamou dedičkou po Csákyovcoch). Aj títo majitelia upravili svoje sídlo podľa vlastných predstáv. Dali kaštieľu jednotnú podobu a okolo kaštieľa zriadili park. Vo vstupnom priestore z južnej strany bol francúzsky a vo východnej časti anglický park s rybníkom. V interiéri dali drevom obložiť knižnicu a aj ďalšie miestnosti. Do viacerých izieb južného krídla zabudovali krby a kachľové pece. Stropy dali ozdobiť bohatou štukatúrou.

Z rodu Andrassy bol posledným majiteľom kaštieľa Alexander Andrassy so svojou rodinou. Andrassyovci obývali kaštieľ v letných mesiacoch a zimu trávili v kaštieli vo Veľatoch. V roku 1914 celý kaštieľ slúžil pre potreby poľného lazaretu, ktorý tu zriadil Červený kríž. Gróf Andrassy dal celý kaštieľ vypratať a všetko zabaliť a odviezli. V rokoch 1914 a 1915 počas ruskej invázie obsadili kaštieľ ruskí vojaci.

3 KÓNYA, Peter. Od protihabsburských povstaní do konca monarchie. Humenné v rokoch 1670 – 1918. In FEDIČ, Vasil a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné: REDOS, 2002.

4 KÓNYA, Peter. Od protihabsburských povstaní do konca monarchie. Humenné v rokoch 1670 – 1918. In FEDIČ, Vasil a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné: REDOS, 2002.

5 PELLOVÁ, D. Brekov majetkom nástupníckych rodín (1684 – 1848). In Molnár, Martin – Buraľ, Miroslav. *Brekov*. Michalovce: Jaroslav Mihaľko, polygrafické práce, 2017, s. 65.

*Inštalácie v interiéri kaštieľa v Humennom.
Foto. Archív Vihorlatského múzea*

Napriek tomu kaštieľ prežil prvú svetovú vojnu bez väčšej ujmy.

Po vzniku Československej republiky v roku 1918 sa gróf Alexander Andrassy spolu s rodinou odsťahoval do Budapešti. V humenskom kaštieli trávili veľmi málo času, no na svoj majetok dohliadal z diaľky. Ešte v roku 1920 boli v kaštieli ubytovaní príslušníci československej armády. Gróf žiadal Pamiatkový úrad v Prahe o riešenie (presťahovanie vojakov do iných priestorov). V roku 1923 sa Alexander Andrassy vzdal správy a užívania veľkostatku v Humennom v prospech svojho syna Imricha. Imrich však bol obvinený z trestného činu a majetky opäť prevzal Alexander Andrassy.

Komplikovaný osud kaštieľa nastal až v čase prechodu frontu v novembri 1944. Majetok bol Andrassyovcom skonfiškovaný podľa nariadenia 104/45 Zbierky nariadení Slovenskej národnej rady (SNR) o konfiškácii a urýchlennom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa z 23. augusta 1945 v znení nariadenia č. 64/46 Zbierky nariadení SNR.

Dňa 28. júna 1947 zachvátila kaštieľ pohroma. Z neznámych príčin vypukol o 17. hodine požiar, ktorý zachvátil strechu a po jej prevalení poškodil aj poschodie. Hasiči pre nedostatok hadíc

a vody v celom Humennom nemohli robiť takmer nič. Snažili sa zachrániť aspoň mobiliár z kaštieľa. Vzhľadom na to, že v kaštieli sídlila Štátna horárska škola s internátom budova bola pomerne rýchlo prekrytá novou strechou, aby nedochádzalo k ďalšiemu chátraniu. Dňa 28. júna 1950 bol kaštieľ definitívne odovzdaný do správy Národnej kultúrnej komisie. Do kaštieľa bolo umiestnené tiež Ruské gymnázium s internátom (okrem spomínanej lesníckej školy) a realizovali sa ďalšie neko-

ordinované a nevhodné stavebné úpravy. Dňa 6. októbra 1952 sa mobiliár z kaštieľa previezol do Krajského múzea v Prešove v záujme jeho ďalšej ochrany a záchranu.⁶

Počiatky múzejníctva v Humennom siahajú do obdobia roku 1960, keď vtedajší Mestský národný výbor (MsNV) v Humennom uznesením rozhodol, že zrenovovaný kaštieľ bude slúžiť múzejným účelom. Renesančný kaštieľ ako dominantu mesta spravoval na základe rozhodnutia Rady MsNV v Humennom Ladislav Szabó, ktorý bol aj prvým riaditeľom múzea. Novovznikajúce múzeum získalo štatút okresného vlastivedného múzea a v roku 1963 sa pristúpilo k zhromažďovaniu hmotného kultúrneho dedičstva o vývoji prírody a spoločnosti. V tom istom roku bol kaštieľ vyhlásený za národnú kultúrnu pamiatku. K úplnej rekonštrukcii kaštieľa sa pristúpilo až v roku 1964. Zberná oblasť múzea kopírovala hranice súčasných okresov Humenné, Snina a Medzilaborce.

Vihorlatské múzeum v Humennom ustavične naplňa svoje poslanie – uchovávať, zveľaďovať a sprístupňovať predmety historickej hodnoty širokej odbornej i laickej verejnosti. Spočiatku sa múzeum venovalo najmä životu a bývaniu šľachtických rodov, pričom prvá stála expozícia múzea sa nazývala *Kultúra bývania feudálov* a verejnosti bola sprístupnená v roku 1971.⁷ Ponuka múzea pre návštevníkov sa postupne rozširovala a dnes ju tvoria štyri stále expozície: umelecko-historická, prírodovedná, sakrálna a ľudovej architektúry a bývania (skanzen). V Galerijnej sieni Oresta Dubaya bolo množstvo tematických dočasných výstav. Múzeum ponúka pre školské kolektívy, ale aj pre verejnosť rôzne tematické podujatia spojené s edukačnými aktivitami a vďaka tomu sa nenásilnou formou učia o histórii, tradíciách a prírode. V roku 2015 došlo k zlúčeniu Vihorlatského osvetového strediska s Vihorlatským múzeom a tak sa múzeum stalo dejiskom rôznorodých regionálnych a krajských súťaží. Každoročne usporadúva recitačné, výtvarné, fotografické, hudobné, tanečné či folklórne súťaže pre deti aj dospelých. Osvetovou činnosťou sa snaží hľadať a podporovať talenty v regióne a poskytovať im možnosť prezentovať sa.

Múzejné a osvetové aktivity zohrávajú nenahraditeľnú úlohu pri zachovávaní, ochrane a aktívnom zveľaďovaní kultúrneho dedičstva regiónu, pretože prehlbujú povedomie obyvateľov o jeho histórii, tradíciách a hodnotách a zároveň vytvárajú priestor na ich ďalší rozvoj a odovzdávanie budúcim generáciám.

Umelecko-historická expozícia a jej premena

Prvá stála expozícia *Kultúra bývania feudálov* bola predchodkyňou súčasnej *Umelecko-historickej expozície*. V roku 1982 bola rozšírená a sprístupnená ako *Umelecko-historická expozícia*. Reinštalácia prebehla v rokoch 1987 a 1991.⁸ Postupným dopĺňaním

-
- 6 STRAKOŠOVÁ, Ivana. Kaštieľ Andrassyovcov v Humennom medzi rokmi 1939 – 1964. In Podušelová, Gabriela – Majchrovičová, Viera (zost.). *Múzeá vo vojne. Druhá svetová vojna a jej dôsledky na činnosť múzeí a ich zbierky*. Zborník príspevkov z odbornej konferencie, 10. – 11. november 2015, Múzeum Slovenského národného povstania Banská Bystrica. Bratislava: Slovenské národné múzeum, Zväz múzeí na Slovensku, 2017, s. 156-170. Dostupné na: https://www.snm.sk/swift_data/source/odborna_verejnost/odporucana_literatura/Muzea%20vo%20vojne_DEF.pdf
 - 7 FEDIČ, Vasil. Humenné po roku 1948. In FEDIČ, Vasil a kol. *Dejiny Humenného*. Humenné: REDOS, 2002, s. 339.
 - 8 <https://muzeumhumenne.sk/historia.html>.

Nádvorie kaštieľa a pohľad na prírodovednú expozíciu. Foto. Archív Vihorlatského múzea

zbierkových predmetov a umeleckými dielami sa rozširovala a menila svoju podobu. Posledná reinnštalácia prebehla koncom roka 2024 a začiatkom roka 2025. Po opravách po zemetrasení v roku 2023 múzeum pristúpilo k zásadnej reinnštalácii expozície. Zdrojom informácií a inšpiráciou boli fotografie. Medzi zbierkové predmety Vihorlatského múzea v Humennom patrí aj fotoalbum s fotografiami patriacimi rodine Andrásy. Fotografie sú z medzivojnového obdobia (1936) a zachytávajú zariadenie niektorých obytných miestností v kaštieli. Fotografie múzeum získalo darom od Joy Olgyay, pravnučky Alexandra Andrásyho. Vďaka tomuto albumu je v súčasnosti *Umelecko-historická expozícia* zariadená a usporiadaná podľa dobových fotografií. Identifikované zbierkové predmety boli umiestnené

na svoje pôvodné miesto a časť zbierkových predmetov je prispôsobená dobovému interiéru.

Expozícia ľudovej architektúry a bývania

Expozícia sa budovala v rokoch 1974 – 1982 a verejnosti bola sprístupnená v roku 1984. V priestore expozície je sústredených 14 typických objektov ľudovej architektúry a drevený chrám sv. archanjela Michala z Novej Sedlice. Hlavným stavebným materiálom objektov bolo drevo, kameň, hlinené omietky, slamené a šindľové strechy. Obytné objekty sú jedno až trojpriestorové. V expozícii sa nachádzajú hospodárske domy, mlyn, kováčska dielňa a sýpka. Obytné a hospodárske priestory sú doplnené a zariadené dobovým nábytkom, riadmi a náradiami. Expozícia poukazuje na úzke prepojenie obydľia s činnosťou na zabezpečenie obživy. Expozícia predstavuje akúsi malú dedinku s charakteristickými prvkami staviteľstva východokarpatskej oblasti. Dominantou expozície je drevený chrám sv. archanjela Michala z Novej Sedlice postavený v roku 1764. Drevený chrám bol prvým preneseným objektom do expozície. V interiéri chrámu sa nachádza barokový ikonostas z polovice 18. storočia. Expozícia ľudovej architektúry a bývania ponúka návštevníkom zážitok z malebnej dedinky uprostred mesta.

Prírodovedná expozícia

Do múzejnej ponuky pribudla *Prírodovedná expozícia – Živočíšstvo horného Zemplína* v roku 1990. Odvtedy návštevníkom približuje živočíšstvo vyskytujúce sa na území Východných Karpát. Okrem fauny a flóry expozícia ponúka návštevníkom

aj vzácne horniny a minerály z územia zbernej oblasti múzea. V posledných rokoch bola expozícia čiastočne reінstalovaná a modernizovaná. Modernizácia prírodovednej expozície prináša návštevníkom hodnotnejší zážitok z prehliadky a je lepšie využiteľná na rôzne edukačné aktivity pri objektovom vyučovaní v múzeu. V rámci modernizácie bola inštalovaná audiovizuálna technika – ozvučenie, veľkoplošný televízor a pokrytie Wi-Fi signálom. Postupne akvizíciami získavame nové preparáty zvierat, ako aj geologické či botanické zbierky, ktoré rozširujú a vytvárajú ucelenejší pohľad na faunu a flóru regiónu. Expozícia je veľkým lákadlom najmä pre najmenších návštevníkov a školské kolektívy. Celoročne ponúkame rôzne tematické prehliadky s edukačnými aktivitami pre deti.

*Pohľady na objekty v skanzene Vihorlatského múzea.
Foto: Archív Vihorlatského múzea*

Sakrálna expozícia

Expozícia bola sprístupnená verejnosti v roku 2009 a predstavuje umelecké diela prevažne z 18. a 19. storočia. Neodmysliteľnou súčasťou stavieb šľachtických sídel raného stredoveku po 20. storočie bol aj menší bohoslužobný priestor – kaplnka. Majitelia humenského kaštieľa Drugethovci, ako podporovatelia šírenia kresťanstva na svojom panstve, boli iniciátormi príchodu františkánov do mesta. Zmienka o kaplnke z roku 1749 potvrdzuje, že v kaplnke boli všetky bohoslužobné predmety, okrem iného aj strieborný zvonček a zároveň aj obraz Panny Márie. Ďalšia písomná zmienka o kaplnke pochádza z roku 1797, keď bol samotný prístup do kaplnky predmetom súdneho sporu medzi sestrami grófkou Csákyovou a grófkou Van der Nath. Na začiatku 19. storočia bola kaplnka označovaná ako kaplnka sv. Kríža, využívaná panstvom okrem iného aj ako pohrebná kaplnka Csákyovcov a Van der Nathovcov. Dnešnú priestorovú podobu i nové situovanie v objekte kaštieľa nadobudla kaplnka počas prestavby v roku 1874, ktorú iniciovali Andrásyovci, poslední majitelia humenského kaštieľa. Prestavba prebehla a valená klenba miestnosti na prízemí severovýchodnej nárožnej veže bola vyzdobená štukovými rebrami vytvárajúcimi nepravidelnú sieť a dosahujúcimi na polygonálne konzoly. V súčasnosti je expozícia dočasne uzavretá z dôvodu reінstalácie a modernizácie.

PRIPOMÍNÁME

Rudolfinum je novorenesančná budova na námestí Jana Palacha v Prahe v Starom meste pri rieke Vltava. Postavili ju v rokoch 1876 – 1881 a slávnostne otvorili 7. februára 1885. Ide o viacúčelové kultúrne zariadenie s koncertnou sieňou a výstavnými sálami.

Foto: Nadežda Jurčišinová

- ◀ *Príklad typickej architektonickej zástavby v meste Trouville-sur-Mer vo francúzskom regióne Normandia pri ústí rieky Touques do kanálu La Manche neďaleko pobrežia Atlantického oceánu.*
Foto: Nadežda Jurčišinová

PRED 200 ROKMI SA NARODIL MÓR JÓKAI (1825 – 1904)

Patrik DERFIŇÁK

Mór Jókai

Ásvai Jókay Móric, pre verejnosť známy skôr pod menom Mór Jókai, sa rozsahom i významom svojho diela zaradil medzi najvýznamnejších uhorských, po maďarsky píšucich prozaikov, publicistov a dramatikov druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia. Súčasne sa výrazne angažoval v kultúrnom, spoločenskom i politickom živote krajiny, pričom okrem množstva iných významných ocenení získal tiež neoficiálny titul „veľký uhorský rozprávač“.

Narodil sa v Komárne 18. februára 1825. Jeho predkovia získali ako protitureckí bojovníci povýšenie do šľachtického stavu už v 2. polovici 17. storočia. Lenže okrem titulu nedisponovali väčším pozemkovým majetkom. Otec Móra Jókaiho, Jozef Jókay (1781 – 1837), bol síce umelecky nadaný, maľoval,

zručne kreslil a písal príležitostné verše. Keď bol ale nútený predať posledné rodinné pozemky, musel využiť svoje právnické vzdelanie a početnú rodinu živil ako advokát. Pre svojho syna, aj vzhľadom na jeho nie najlepší zdravotný stav, tiež vybral tradičné právnické vzdelanie. To aj inak nemajetným absolventom dávalo do budúcnosti nádej na solídne uplatnenie v uhorskej spoločnosti.

Mór Jókai nastúpil po predbežnej domácej príprave školskú dochádzku v rodnom Komárne. Neskôr, najmä kvôli zlepšeniu svojej znalosti nemeckého jazyka, odišiel študovať do Bratislavy a stredoškolské štúdium ukončil na kalvínskom kolégiu v Pápe (dnes Maďarsko). Následne pokračoval v štúdiu práva v Kecskeméte a na univerzite v Pešti. Postupne úspešne zložil všetky predpísané skúšky. Po absolvovaní povinnej praxe v roku 1846 získal advokátsky diplom a krátky čas sa aj venoval advokácii. No skutočne iba veľmi krátko. Už ako študent tvoril kratšie i rozsiahlejšie dramatické texty, pričom sa mu podarilo získať viaceré ocenenia, napríklad v roku 1843 od Uhorskej akadémie vied.

Literatúra a dramatická tvorba ho pritom lákali podstatne viac ako štúdium práva. Už v roku 1845 začal na stránkach novín *Pesti Divatlap* vydávať na pokračovanie svoj prvý román *Všedné dni* (Hétköznepok), ktorý v nasledujúcom roku vyšiel knižne.¹ Toto jeho dielo zaznamenalo úspech nielen u čitateľov, ale čo bolo pre začínajúceho autora nemenej dôležité, aj u kritiky. Veľkou inšpiráciou sa pre neho už v tomto

1 *Magyar Országgyűlési Almanach 1901 – 1906*. Szerkeszti Sturm Albert. Budapest: A Pesti Lloyd-Társulat könyvnyomdája, 1901, s. 155.

období stali najmä diela francúzskych románopiscov Victora Huga a Marie-Josepha „Eugène“ Suea. Pri snahe upútať na seba pozornosť literárnych kruhov využíval aj pomoc napríklad Sándora Petöfiho, ktorého poznal ešte zo stredoškolských štúdií. Chýbali mu peniaze. Vďaka podpore priateľov sa mu však podarilo nájsť si postupne miesto novinára vo viacerých periodikách.

Udalosti revolučných rokov 1848/1849 nemohli nechať Jókaiho ľahostajným. Ako prevažná väčšina priateľov, ktorých si získal najmä v literárnych kruhoch, aj on sa pridá na stranu povstania. Nepatril síce spočiatku k zástancom radikálnych názorov, no postupne prevzal niektoré z ich požiadaviek, napríklad detronizáciu Habsburgovcov. Najprv pôsobil skôr ako novinár, autor rôznych revolučných textov, no postupne sa aj priamo zúčastňoval bojov. Bojoval napríklad pri Világosi (dnes Sír, Rumunsko). Po nej sa, utekajúc cez ruské línie a mesto Gyula, spolu s manželkou uchýlil do oblasti Borsodských vrchov. Tu sa ukrýval päť mesiacov. Celkovú porážku znášal ťažko, od samovraždy ho odhovorila manželka. Tá sa spolu s viacerými priateľmi usilovala nájsť pre neho riešenie zložitej situácie, v ktorej sa ocitol. Výsledkom ich snaženia sa stalo zaradenie Móra Jókaiho do zoznamu tých povstalcov, ktorí kapitulovali v Komárne. Išlo o dôležitý dokument, pretože všetci títo povstalcovia mali zaručenú amnestiu. Vďaka tomu Mór Jókai unikol priamym sankciám za účasť v povstaní a s manželkou sa potom usadili v Pešti. Vyhol sa väzeniu, niekoľko rokov ale žil pod stálym politickým dozorom.

Obdobie izolácie a celkového útlmu spoločenského, politického a kultúrneho života v krajine vyplnil Mór Jókai intenzívnou prácou. Prvé rozsiahlejšie diela v 50. rokoch 19. storočia, ako napríklad *Denník tuláka* (A bujdosó naplója) či *Obrazy z revolučných bojov* (Forradalmi csataképei), musel ešte vydať pod pseudonymom Sajó. Počas jedného desaťročia však vytvoril, okrem množstva iných príspevkov uverejnených v rôznych periodikách, zhruba tri desiatky románov. Nie každý z nich síce získal popularitu ako napríklad román *Zlatý vek Sedmohradska* (Erdély aranykora), ktorý vydal v roku 1852. Napriek tomu, keď sa mohol v roku 1861 opäť zapojiť do politického života, bol už natoľko známou osobnosťou, že ho bez väčších ťažkostí zvolili za poslanca uhorského snemu. Svoj politický postoj, ktorý už od začiatku jasne sformuloval naľavo od stredu, si dokázal udržať po celú svoju politickú kariéru. Prejavil ho mohol v parlamente, keď ako poslanec zastupoval rôzne volebné obvody.

V roku 1875 sa jeho Strana ľavého stredu spojila so stranou F. Deáka, vznikla uhorská Liberálna strana.² Na jej čelo sa dostal Koloman Tisza, osobný priateľ Móra Jókaiho. Liberálna strana vyhrala počas svojej existencie všetky nasledujúce voľby v Uhorsku až do roku 1905.³ Napriek tomu, že strana bola úspešná, samotnému Jókaimu sa v rámci jeho politickej dráhy nie vždy darilo. Napríklad v roku 1892 sa politický obvod Košice, ktorý predtým dve volebné obdobia zastupoval, od neho „odvrátil“, kvôli celkovej politickej situácii v krajine. V nasledujúcich voľbách navyše neuspel ani v rodnom Komárne. Nakoniec sa mu podarilo získať poslanec

2 CHROMEKOVÁ, Valéria. *Politické strany Uhorska*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979, s. 142-145.

3 *Politické strany na Slovensku 1860 – 1989*. Zostavil Ľubomír Lipták. Bratislava: Archa, 1992, s. 75.

Rodný dom M. Jókaiho v Komárne (1904)

ký mandát v Oravici (dnes mesto v Rumunsku), no iba s minimálnym rozdielom 200 hlasov. Jedny noviny k dosiahnutému výsledku sarkasticky poznamenali, že „táto pocta“ prišla práve v čase, keď Mór Jókai oslavoval 50. výročie začatia svojej dráhy spisovateľa.⁴

Celkovo napísal viac ako stovku románov, okrem toho tiež množstvo rozsiahlejších noviel a poviedok. Väčšia časť z nich bola inšpirovaná staršími i novšími dejinami Uhorska. Reálne historické udalosti či osobnosti pospájali M. Jókai s vymysleným dejom. Pritom výsledný text mal romantický charakter a bol čitateľsky príťažlivý. S územím dnešného Slovenska sa spájajú viaceré z nich, napríklad známa *Levočská biela pani* (A lócsei fehér asszony, 1885) alebo *Milovaný až na popravisko* (Szeretve mind a vérpadig, 1882). Jeho pracovitosť bola naozaj mimoriadna. Mór Jókai vstával bez ohľadu na ročné obdobie už na úsvite a celú prvú časť dňa venoval literárnej a novinárskej činnosti. Denne pravidelne písal 30 – 40 000 znakov. Keď naplnil svoju „normu“, ďalšie časti dňa venoval rôznym politickým a spoločenským aktivitám. Podľa štatistiky, ktorú vypracovali v roku 1893, len prvé vydania románov, ktoré dovtedy vydal v samostatných knižných zväzkoch, pozostávali zo 70 816 464 písmen. O tento počet sa podelili vydavateľstvá Franklin Társulat 29 983 744, Pfeiffer 10 187 344, Athenaeum 11 864 000 a Révai Testvérek 13 829 763, Ráth Mór 1 714 432 a ostatní menší vydavatelia 5 437 187 znakov. Na tieto vydania v tlačiarňach spotrebovali 35 550 kg olovených písmen. Len pre zaujímavosť možno spomenúť, že zo 70 816 464 vytlačených písmen v prvých vydaniach Jókaiho románov do roku 1893

4 *Címerek és díszpolgárok Makón.* Szerk. Tóth Ferenc. Makó: Makó Város Polgármesteri Hivatala, 1991, s. 15.

by sa dala vytvoriť čiara dlhá 143 800 metrov.⁵ Nesporne zaujímavé čísla, najmä ak si uvedomíme, aké množstvo novinových článkov, poviedok, divadelných hier a ďalších textov už v tom čase mal Mór Jókai za sebou. Navyše pred sebou mal ešte 11 rokov intenzívnej práce.

On sám k uvedeným číslam i postaveniu, ktoré získal v literatúre a na knižnom trhu napísal: „O pol storočia trvajúcej práci je svedectvom úplne naplnená knižnica, ktorá zdobí moju pracovňu. Prvé riadne vydania mojich diel majú trisťpäťdesiat zväzkov viazaných v menších alebo väčších formátoch, podľa rozhodnutia vydavateľa. Potom nasledujú populárne vydania. Zbierku dopĺňajú diela preložené do cudzích jazykov. Medzi nimi má nemecké vydanie dvesto zväzkov, okrem toho je najčastejšia švédčina, nasledovaná angličtinou, francúzštinou, poľštinou, taliančinou, holandčinou, dánčinou, fínčinou, češtinou, ruštinou, srbčinou, chorvátčinou a slovenčinou. Preložené boli do štrnástich jazykov. Musím to nazvať úspechom, keď toľko kultivovaných národov sa prostredníctvom mojich diel začalo zaujímať o život a osudy môjho národa, jeho obyvateľov, ich charakter a kultúru.“⁶

O tom, že jeho literárne dielo bolo známe a prekladané aj za hranicami Uhorska svedčí nielen označenie „Uhorský Dumas“, ale aj úspech jeho súborného románového diela, ktoré pôvodne v Prešove sídliace vydavateľstvo Révai Testvérek prezentovalo na svetovej výstave v Paríži. Tam viac ako sto-zväzkový súbor v umelecky upravenej väzbe zaslúžene získal zlatú medailu.⁷ Treba ale konštatovať, že genéza tohto vydania nebola jednoduchá. Vydavateľstvo a kníhkupectvo Révai Testvérek, ktoré šťastie za svoj úspech mohlo ďakovať práve spolupráci s Mórom Jókaim, založilo oddelenie venované iba tomuto autorovi. Pri vydávaní jeho súborného diela, čo bol v tom čase na uhorskom knižnom trhu mimoriadny zámer, sledovali spočiatku iný cieľ. Naplánovali, že barón Lórand Eötvös, ako predseda mileniálneho výboru odovzdá na slávnosti v Budapešti Mórovi Jókaimu „národný honorár“ vo výške 100 000 zlatých. Túto sumu mali získať z predaja Révaiovcami pripravovaného súborného diela. Nakoniec ale „fádna próza“ nevyhovovala veľkoleposti pripravovanej slávnosti, preto celá akcia neprebehla podľa pôvodných plánov. Súborné dielo napriek tomu zaznamenalo značný úspech.⁸ Sám Mór Jókai k tomu napísal: „Celú edíciu pripravím a prepracujem sám, opravím početné chyby a anotujem väčšie diela. Priznávam sa, že najradšej by som všetku svoju prácu najprv podrobil prísnej kritike a potom časť z nej zničil. Najmä tie práce, ktoré nie sú prevzaté z histórie Uhorska a jeho spoločnosti. ... Aj to by som nazval úspechom, že zatiaľ čo redakčná rada očakávala tisíc predplatiteľov na vydanie všetkých mojich diel, čo sa zdalo ako veľmi smelý výpočet pre dielo, ktoré stálo 400 mariek, doteraz boli v priebehu roka zadane objednávky na viac ako 4 000 výtlačkov, čo vzhľadom na obmedzené rozšírenie maďarského jazyka možno považovať za mimoriadny úspech.“⁹

5 Jókai Mór meghalt. In *Felsőmagyarország*, roč. 20, 1904, č. 112, s. 4.

6 JÓKAI, Mór. Önéletírásom (Tíz évve később). In *Budapesti Negyed. Budapest Jókaija*. Szerk. Róysafalvi Zsuzsanna – Lugosi András, roč. 15, 2007, č. 4, s. 487.

7 DERFIŇÁK, Patrik. *Samuel a Móric Révaiovci, prešovskí vydavatelia a kníhkupci*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013, s. 52.

8 *Címerek és díszpolgárok Makón*. Szerk. Tóth Ferenc. Makó: Makó Város Polgármesteri Hivatala, 1991, s. 15.

9 JÓKAI, Mór. Önéletírásom (Tíz évve később). In *Budapesti Negyed. Budapest Jókaija*. Szerk. Róysafalvi Zsuzsanna – Lugosi András, roč. 15, 2007, č. 4, s. 487.

Jedno z vydání diel M. Jókaiho

ru. Následne roku 1858 založil ďalší humoristický časopis *Üstökös* (Kométa), ktorý redigoval až do roku 1881.¹⁰ V roku 1862 stál pri zrode novín *Magyar Sajtó* (Maďarská tlač), v rokoch 1868 – 1878 bol zostavovateľom ľudových novín *Igazmondó* (Pravdovravný). Práci novinára sa venoval až do roku 1897, keď sa stal členom hornej komory uhorského parlamentu.

Za svoje literárne dielo i aktivity v rôznych oblastiach politického a spoločenského života získal postupne množstvo ocenení. Už v roku 1861 sa stal členom korešpondentom Uhorskej akadémie vied. Následne v roku 1861 získal titul riadneho a od roku 1882 aj čestného člena tejto vrcholnej vedeckej a umeleckej inštitúcie. Tá mu už ako svojmu členovi udelila viacero ocenení. Napríklad roku 1890 dostal Pecelyho cenu pre najlepši román, konkrétne *Tengerszemü hölgy* spolu s finančnou odmenou 1 000 zlatých. O tri roky neskôr opäť dostal cenu akadémie za román *Sárga rózsza*. V roku 1876 mu udelil cisár František Jozef I. malý kríž Radu sv. Štefana. Stal sa čestným občanom mesta Budapešť a postupne aj viacerých ďalších miest. Srbský kráľ mu udelil veľký kríž Radu sv. Sávu. Univerzita v Budapešti zasa čestný doktorát. Zvolili ho aj do správnych rád viacerých akciových spoločností, napríklad

Politické aktivity od 60. rokov 19. storočia dopĺňali jeho literárnu a novinársku činnosť. Vo všeobecnosti podporoval liberálny smer uhorskej politiky, pracoval tiež ako zakladateľ a redaktor politického periodika *Hon*, ktoré vzniklo v roku 1863. Na jeho stránkach propagoval autonómiu Uhorska. Za túto aktivitu bol odsúdený na zaplatenie pokuty, ročné väzenie a stratu šľachtického titulu. Do väzenia smeroval spoločne s ďalším významným predstaviteľom tohto politického prúdu v Uhorsku, grófom Ferencom Zichym. Po mesiaci mu však na príkaz cisára udelili milosť.

Novinárskej práci sa intenzívne venoval od 40. rokov. Po potlačení revolúcie začal pôsobiť ako hlavný spolupracovník populárneho týždenníka *Vasárnapi Ujság* (Nedeľné noviny). Toto miesto zastával v rokoch 1851 – 1868. Okrem iného v roku 1856 napríklad založil humoristický obrázkový časopis *Nagy tükkör* (Veľké zrkadlo), kde zhromaždil množstvo príkladov maďarského ľudového humo-

10 Časopis vychádzal viac ako 70 rokov, zanikol až s rozpadom monarchie. Jeho posledné číslo vyšlo 12. 11. 1918.

Adria alebo Prvej všeobecnej uhorskej sporiteľne.¹¹ V roku 1885 ho požiadal následník trónu arcivojvoda Rudolf, aby sa stal redaktorom a zostavovateľom uhorskej časti monumentálnej edície *Osztrák – Magyar Monarchia írásban és képen*. Tá mala v celkovo 21 zväzkoch prostredníctvom odborných textov a množstva vyobrazení predstaviť jednotlivé časti rakúsko-uhorskej monarchie.¹²

Ako zaujímavý možno charakterizovať aj osobný život Móra Jókaiho. V roku 1848 sa už počas revolučných udalostí stretol so známou a úspešnou herečkou Rózou Laborfalviovou. Napriek tomu, že ho od toho odrádzali jeho priatelia i rodina, s herečkou o osem rokov staršou, ktorá mala aj nemanželskú dcéru, sa oženil. Aj táto udalosť napríklad prispela k naštrbeniu jeho vzťahov so S. Petőfim. So svojou manželkou žil až do jej smrti v roku 1886. Potom bol dlhší čas sám, až v roku 1899 sa oženil druhýkrát. Za manželku si vzal dvadsaťročnú Bellu Nagy, mladú herečku, ktorej kariéru všemožne podporoval. Vďaka jeho podpore napríklad získala miesto v Národnom divadle. Senzáciu, ktorú to v krajine vyvolalo, popisovali viaceré periodiká. Ako napríklad napísal K. Mikszáth: „*Nakoniec na jeseň, 16. septembra 1899 sa správa dostala na verejnosť. Noviny otvorene informovali, že sedemdesiatštyriročný muž sa oženil s mladou herečkou, slečnou Bellou Groszovou. Pikantná správa sa po krajine rozšírila rýchlosťou blesku. Trápne rodinné scény, ktoré tomu predchádzali, priateľské zásahy a všetko čo s tým súviselo, sa odhalilo v celej svojej nahote, ťahajúc hlavu človeka žiariacu slávou cez žumpu chlípnych rečí a vtipov.*“¹³

Keď Mór Jókai 5. mája 1904 zomrel, vyvolalo to v celej krajine mimoriadny rozruch. Aj zástupcovia miest na východe Slovenska, napríklad Prešov a Košice na túto udalosť prakticky okamžite reagovali. O to viac, že Mór Jókai bol čestným občanom oboch týchto miest. Prvú reakciu Prešovčanov zaznamenali miestne noviny: „*Mestská rada, keď sa dozvedela smutnú správu, telegraficky požiadala poslanca Miklósa Keczera, aby zabezpečil zosnulému veľikánovi smútočný veniec s nápisom Verejnosť slobodného kráľovského mesta Prešov svojmu zaslúžilému čestnému občanovi.*“¹⁴ Vedenie mesta nenašlo čas ani dostatok finančných prostriedkov na to, aby sa pohrebu zúčastnilo. Napriek tomu Prešov tam zastúpenie mal. Nielen spomínaným vencom, ale 9. mája 1904 ho na cintoríne v Budapešti reprezentovala výprava študentov z prešovskej Právnickej akadémie, ktorí „*z vlastnej iniciatívy chceli oceniť a vzdať poctu „najväčšiemu priateľovi uhorskej mládeže“*“. Priniesli aj vlastný veniec s nápisom „*Prešovskí študenti práva – pýche národa*“.¹⁵

Košičania, aj keď čestné občianstvo mu predstavitelia mesta udelili iba na jar v roku 1903, si na neho spomenuli. Oceňovali najmä jeho zastupovanie mesta

11 Új Országgyűlési almanach 1887-1892. Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1888, s. 236.

12 Edícia *Az Osztrák–Magyar Monarchia Írásban és Képen* vychádzala v rokoch 1886 – 1901, v 21 zväzkoch a na celkovo 18 933 stranách.

13 MIKSZÁTH, Kálmán. *Jókai Mór élete és kora*. Budapest: Book and Walk Kft., 2013. https://books.google.hu/books?id=WQlhAQAAQBAJ&pg=PT272&lpg=PT272&dq=j%C3%B3kai+1903&source=bl&ots=9HP8_rHCGN&sig=2_1AxHfZS2Wv_Oa0ZF9tRV0WdK&hl=en&sa=X&ei=rxdeVPazFMThapqlgIAJ&ved=0CEgQ6AEwCDGU#v=onepage&q&f=false /10.05.2025/

14 Jókai meghalt. In *Eperjesi Lapok*, roč. 29, 1904, č. 19, s. 2.

15 Eperjes – Jókai temetésén. In *Eperjesi Lapok*, roč. 29, 1904, č. 20, s. 2.

v uhorskom parlamente počas dvoch volebných období. Pri voľbách v Košiciach, kde vystupoval ako kandidát vládnucej Liberálnej strany, nemal protikandidáta a bol zvolený jednohlasne. Nezabudli ale vyzdvihnúť jeho zásluhy v kultúre, spoločenskom živote a mimoriadne rozsiahlu literárnu činnosť.¹⁶ Zástupcovia Košíc sa navyše zúčastnili na pohrebe v Budapešti, ktorý sa stal vďaka tisíckam zúčastnených skutočnou oslavou v tom čase najpopulárnejšieho maďarského spisovateľa.

Použitá literatúra:

- Címerek és díszpolgárok Makón.* Szerk. Tóth Ferenc. Makó: Makó Város Polgármesteri Hivatala, 1991.
- DERFIŇÁK, Patrik. *Samuel a Móric Révaiovci, prešovskí vydavatelia a kníhkupci.* Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2013.
- Eperjes – Jókai temetésén. In *Eperjesi Lapok*, roč. 29, 1904, č. 20, s. 2.
- CHROMEKOVÁ, Valéria. *Politické strany Uhorska.* Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1979.
- Jókai Mór meghalt. In *Felsőmagyarország*, roč. 20, 1904, č. 112, s. 1-5.
- JÓKAI, Mór. Önéletírásom (Tíz évve később). In *Budapesti Negyed. Budapest Jókaija.* Szerk. Róysafalvi Zsuzsanna – Lugosi András. Roč. 15, 2007, č. 4, s. 486-500.
- MIKSZÁTH, Kálmán. *Jókai Mór élete és kora.* Budapest: Book and Walk Kft., 2013.
- Politické strany na Slovensku 1860 – 1989.* Zostavil Ľubomír Lipták. Bratislava: Archa, 1992.
- Új Országgyűlési almanach 1887 – 1892.* Szerk. Sturm Albert. Budapest, 1888.

16 Jókai Mór meghalt. In *Felsőmagyarország*, roč. 20, 1904, č. 112, s. 3.

PRED 200 ROKMI SA NARODIL ZEMPLÍNSKY ŽUPAN ŠTEFAN MOLNÁR

Patrik DERFIŇÁK

Župan Štefan Molnár

Medzi osobnosti, ktoré najmä v posledných desaťročiach 19. storočia významným spôsobom ovplyvňovali dianie v priestore severovýchodného Uhorska, no predovšetkým na území bývalej Zemplínskej stolice, patrili nesporne Štefan Molnár. Narodil sa 20. apríla 1825 v Parchovanoch (okr. Trebišov).¹ Jeho rodičia, otec Štefan Molnár a matka Anna Vitéz, patrili k miestnej pomerne majetnej vrstve nižšej šľachty. Prví známi predkovia Molnárovcov sa na Zemplíne objavili v 17. storočí, keď plukovník Ján Molnár získal v roku 1672 donáciu na pozemky v Parchovanoch. Správy o jeho potomkoch sa ale zachovali iba sporadicky. Ako typickí príslušníci drobnej šľachty sa venovali hospodáreniu na zdedenej pôde či práci v stolických úradoch. Spomedzi známejších členov rodu možno spomenúť iba poétku Barboru Molnárovú (1756 – 1825) a následne práve Štefana Molnára (1825 – 1907) a jeho syna Viktora Molnára (1853 – 1919).

Rodina síce nevlastnila veľký majetok, postačoval však na zabezpečenie solídnej existencie. Vo všeobecnosti však už v 19. storočí drobnej vidieckej šľachte nestačili príjmy, ktoré mohli získať z hospodárenia na zdedenej pôde. I preto sa rodičia usilovali Štefanovi Molnárovi zabezpečiť solídne vzdelanie. To by mu neskôr umožnilo nájsť vhodné uplatnenie v miestnej či štátnej správe. Po skončení strednej školy v Košiciach pokračoval v štúdiách v Pešti. Právnické vzdelanie, tak časté u príslušníkov jeho spoločenskej vrstvy, mu už v roku 1847 zabezpečilo miesto notára v správe Zemplínskej stolice. Zdalo sa, že životné osudy mladého právnika sa budú

1 I v zdanlivo tak jednoznačnom údaji ako je rok narodenia môžu byť rozpory. Béla Kempelen v siedmom zväzku svojho diela *Magyar nemes családok*, bližšie <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Kempelen-kempelen-bela-magyar-nemes-csala-dok-1/7-kotet-C47F/>, uvádza iný rok ako József Szinnyei v rozsiahlom súbore *Magyar írók élete és munkái*, bližšie: <https://mek.oszk.hu/03600/03630/html/index.htm>, ktorý uvádza správny dátum 20. augusta 1825. Deň 19. augusta 1826 ako dátum narodenia uviedol však jeho prvý nekrológ uverejnený v miestnych novinách – Molnár István. In *Zemplén*, roč. 35, 1907, č. 15. s. 1, iná možnosť dátumu narodenia – 19. augusta 1926 je uvádzaná v *Slovenskom biografickom slovníku*, zv. IV. Red. Augustín Maťovčík. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 217.

Erb Štefan Molnára

odvíjať podľa predpokladov rodičov a postupne bude stúpať v úradnom rebríčku predstaviteľov stoličnej správy. Všetky plány sa ale náhle zmenili. Tak ako mnoho ďalších predstaviteľov podporujúcich reformné úsilie v Uhorsku, sa Štefan Molnár aktívne zapojil do revolučných udalostí v rokoch 1848/1849. Z vojaka sa rýchlo prepracoval k hodnosti kapitána povstaleckých jednotiek. V bojoch i politickom živote sa výrazne angažoval. Preto po definitívnej porážke v bitke pri Világoši (dnes Siria, Rumunsko) musel z krajiny utiecť. Na rozdiel od väčšiny svojich spolubojovníkov, ktorí smerovali do krajín západnej Európy či zámoria, on odišiel na územie Osmanskej ríše.

Osmanská ríša ponúkla viacerým utečencom z Uhorska príležitosť na novú vojenskú či politickú kariéru. Štefan Molnár sa napriek tomu už v roku 1850 vrátil späť do Uhorska. Ako radový vojak vstúpil opäť do armády. Usiloval sa nevzbudzovať väčšiu pozornosť a začleniť sa do nových pomerov. Rýchlo ale rezignoval. Utiahol sa na menší statok v obci Kapušianske Kľačany (dnes okr. Michalovce), kde sa venoval hospodáreniu. Zložité obdobie tzv. Bachovho absolutizmu tak strávil v ústraní. V roku 1855 sa oženil s Leonou Nyéky (1836–1890). Manželom sa postupne narodili tri deti. Ich výchove sa venovala najmä manželka Štefana Molnára. Súčasne sa spoločne starali o rodinný statok, no popri tom ho podporovala pri síce pomerne komplikovanej, v konečnom dôsledku veľmi úspešnej politickej kariére. Zmeny, ktoré nastali po páde vlády Alexandra Bacha totiž Štefan Molnár dokázal úspešne využiť. Už v roku 1860 sa napríklad, po vyhlásení Októbrového diplomu, spomína ako hlavný slúžny trebišovského obvodu Zemplínskej stolice. V rovnakom období sa stal aj členom jej zákonodarného výboru. Po vyhlásení provizória sa tejto pozície okamžite vzdal.² I v nasledujúcich rokoch sa politicky angažoval a to pomerne úspešne. V roku 1867, keď došlo k rakúsko-uhorskému vyrovnaniu, stal sa radcom na ministerstve školstva a kultu. Súčasne ho v rámci novobudovanej uhorskej domobrany menovali za majora.

V regióne patril k známym osobnostiam, politicky sa angažoval a mal aj určitý majetok. Preto bolo vcelku prirodzené, že sa usiloval o získanie kresla poslanca v uhorskom sneme. Prvýkrát úspešne kandidoval v roku 1867. Celkovo sa mu podarilo dva razy získať poslanecký mandát za trebišovský obvod. Pôsobenie v hlavnom meste mu spolu s postupne získavanými kontaktmi pomohlo pri jeho ďalšom postupe na miestnej či celouhorskej úrovni. V tomto smere možno spomenúť menovanie Štefana Molnára za ministerského radcu na ministerstve obrany v roku 1873. Súčasne ho vyznamenali rytierskym Leopoldovým radom. Kariéra tohto v mnohých ohľadoch zaujímavého predstaviteľa uhorskej nižšej šľachty však vyvrcholila v roku 1882, keď ho panovník menoval za hlavného župana Zemplínskej stolice. Túto vysokú funkciu zastával nasledujúcich takmer 20 rokov. Vzápätí ho tiež menoval za

2 Molnár István. In *Zemplén*, roč. 35, 1907, č. 15, s. 1.

člena obnovennej hornej snemovne uhorského parlamentu. Tam až do smrti zasadal vo výbore dozerajúcom na dennú tlač vychádzajúcu v Uhorsku.³

Keď 7. marca 1882 nastupoval do funkcie hlavného župana Zemplínskej stolice, víťali ho prítomní nadšeným jasotom ako muža „ktorého život je otvorenou knihou, z ktorej žiaria reťaze cnosti, sily charakteru, spravodlivosť a vlasteneckého sebaobetovania“.⁴ Veľké nádeje, ktoré s jeho nástupom do funkcie spájali obyvatelia regiónu, sa usiloval v čo najväčšej miere naplniť. Aj preto hneď vo svojej úvodnej reči požiadal členov stoličného výboru o podporu, ktorú potreboval pri plnení najnaliehavejších úloh. K nim patrili okrem hospodárskych či zdravotníckych otázok najmä ťažkosti spojené s vysokou mierou emigrácie obyvateľov tohto regiónu do zámoria. Zemplínska, spolu so Šarišskou či Spišskou stolicou, resp. celý priestor severovýchodného Uhorska bol totiž oblasťou, kde sa začala od 70. rokov 19. storočia mohutná vysťahovalecká vlna. Tá následne pripravila tieto oblasti prechodne či natrvalo o desaťtisíce obyvateľov v produktívnom veku. O tom, aké dôležité bolo zastaviť odchody ľudí, svedčia údaje v tabuľke č. 1. Podľa nich iba v rokoch 1879 – 1891 odišlo zo Zemplínskej stolice takmer 24 000 ľudí. Následne sa vrátilo späť z rôznych dôvodov iba 6 718 obyvateľov. Oficiálna strata 17 222 ľudí predstavovala výrazné zníženie nielen hospodárskeho, ale napríklad aj vojenského potenciálu tejto časti monarchie. Navyše odchádzali predovšetkým mladí a schopní ľudia, ktorých bolo v budúcnosti iba ťažko možné nahradiť.

Tabuľka č. 1. Zemplínska stolica v období od augusta 1879 do konca roku 1891, z pohľadu vysťahovalectva a návratu vysťahovalcov

Sledovaná časť stolice	Vysťahovaní	Vrátilo sa	Ostali v cudzine	Počet návratilcov v %
Vranovský obvod	5 887	2 018	3 869	34,28
Humenský obvod	4 527	1 892	2 635	41,79
Sečovský obvod	4 335	1 163	3 172	26,83
Michalovský obvod	3 937	628	3 309	15,95
Stropkovský obvod	1 940	395	1 545	20,36
Sninský obvod	1 255	306	949	24,38
Obvod Sátoraljaújhely	1 173	212	961	18,07
Obvod Bodroghközi	379	53	326	13,98
Obvod Tokaj	355	43	312	12,11
Obvod Szerencs	152	8	144	5,26
Spolu	23 940	6 718	17 222	28,06

(Zdroj: A Magyar Korona országaiban az 1891. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest 1893.)

3 Országgyűlési almanach 1887. évi . F Szer. Halász Sándor. Budapest: Athenaeum, 1887, s. 101-102.

4 Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. Szerkeszti Borovszky Samu. Budapest: Apollo irodalmi társaság, s. 512. Dostupné na <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/0.html/6.9.2025/>

Za vážny problém pri riešení otázky stavu populácie v Uhorsku sa považovalo vysťahovalectvo do Ameriky. „*Tento pohyb zasahuje takmer do celej severnej časti našej krajiny, najmä v stoliciach Spiš, Šariš, Zemplín, Abovsko-turnianskej, Užskej, Gemerskej a Liptovskej nadobúda väčšie rozmery, no okrem toho zohrávajú z pohľadu vysťahovalectva úlohu aj západné stolice krajiny, Bratislavská, Györska a Mošonská. K emigrácii dochádza aj zo stolíc Šopron, Vas a Veszprém. Krajinský štatistický úrad, aby o vysťahovalectve získal čo najpresnejší prehľad, predpismi, v ktorých od príslušných úradov žiadali o objasnenie výraznejších javov pozorovaných okolo výsledkov sčítania ľudu. Štatistický úrad skúmal skutočný vplyv emigrácie, konkrétne emigráciu do Ameriky, na vývoj stavu obyvateľstva v krajine.*“⁵

Pre severné stolice, z ktorých emigrácia prebiehala dlhodobo, boli prostredníctvom úradu hlavného župana rozoslané samostatné dotazníky, v ktorých sa sledovali dôvody vysťahovaleckého pohybu, jeho rozsah, klesajúci či stúpajúci trend. Ďalej zaznamenávali počet emigrantov a navrátilcov, či je emigrácia trvalá alebo iba dočasná, či prebieha s rodinnými príslušníkmi alebo bez nich, uskutočňuje sa zanechaním alebo predajom nehnuteľností, prípadne sa z cudziny posiela finančná pomoc a pod. Na záver ponechali otázky týkajúce sa ekonomických a morálnych dôsledkov vysťahovalectva. Z prijatých správ bolo možné čerpať množstvo cenných údajov, ktoré do problematiky aspoň čiastočne vniesli potrebné svetlo. Súčasne sa konštatovala neúplnosť údajov, najmä čo sa týka množstva finančných prostriedkov, ktoré vysťahovalci pri svojom návrate prinášali domov.

Na základe výsledkov konštatovali predstavitelia Štatistického úradu: „*Dôvody vysťahovaleckého hnutia sú podľa prijatých správ takmer výlučne ekonomické. Vo všeobecnosti vážna finančná situácia, ťažké životné podmienky a nedostatok príjmov spôsobený rôznymi ekonomickými dôvodmi, ako zlá úroda, prírodné katastrofy, medzi nimi v stoliciach zaoberajúcich sa pestovaním hrozna najmä pustošenie fyloxéry, rozširovanie hospodárskych strojov, stagnácia priemyslu, nedostatok spracovateľského priemyslu, prílišná rozdrobenosť pozemkov, drahé potraviny, zadlžovanie, vysoké úroky z pôžičiek, zriedkavo aj túžba získať dostatok peňazí a rýchlo zbohatnúť.*“⁶

Aby sa v čo najväčšej miere mohlo obmedziť vysťahovalectvo a súčasne aby došlo k podpore najmä hospodárskeho života v Zemplínskej stolici, bolo potrebné prijať celý rad ďalších opatrení. Preto Štefan Molnár okamžite zaviedol niekoľko dôležitých zmien v miestnej správe. Tie mali priniesť zvýšenie efektivity a poriadku v miestnej správe. Okrem iného pre celkové zlepšenie spolupráce medzi 80 notármi pracujúcimi v jednotlivých obciach a stoličnej správe, postupne prepustil až 23 z nich. Rázne zasiahol aj do ďalších stupňov stoličnej správy. Krátko po svojom nástupe do funkcie dal napríklad odvolať dvoch hlavných slúžnych. Väčšiu efektivitu sa pokúsil zaviesť aj do finančných záležitostí. V jednotlivých obvodoch sa mali postupne odstraňovať rôzne staršie nedoplatky. Kvôli rozširujúcim sa povinnostiam stoličnej správy od roku 1885 posilnil dovtedy na okraji záujmu stojace stoličné účtovníctvo. Okrem hlavného účtovníka G. Kossutha zamestnal ako jeho zástupcu G. Dongóa. Vzhľadom na neustále sa rozširujúcu agendu prijal v nasledujúcich ro-

5 A Magyar Korona országaiban az 1891.év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest, 1893, s. 70.

6 A Magyar Korona országaiban az 1891.év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest, 1893, s. 71.

koch ešte ďalších dvoch podúčtovníkov. Týmto postupom reagoval napríklad na nové povinnosti miestnej správy. Medzi nich patrilo zabezpečovanie dôchodkov pre pracovníkov, ktorí v jej službách odpracovali stanovený počet rokov. Celá záležitosť bola pomerne komplikovaná. Základy vybudovania dôchodkového systému položil už jeho predchodca J. Dókus v roku 1867. Na Štefana Molnára čakalo zabezpečenie vyplácania prvých dôchodkov a celkovej udržateľnosti systému v nasledujúcom období. Vznikajúci systém sa však týkal iba niektorých pozícií a mal viacero nedostatkov. V každom prípade išlo o dôležitý krok v sociálnej oblasti i pri stabilizácii pracovných pozícií v miestnej správe. Materiálnu podporu sa v rámci možností na území Zemplínskej stolice usiloval zabezpečiť aj pre ďalších dôležitých, z hľadiska príjmov však nedostatočne odmeňovaných pracovníkov. Išlo najmä o kňazov a učiteľov pôsobiacich na vidieku. Tí vo väčšine prípadov nemali žiadne, alebo iba minimálne zabezpečenie pre prípad choroby či staroby.

Chudoba väčšiny obyvateľstva bola pritom najmä v severných obvodoch Zemplínskej stolice skutočne alarmujúca. Táto oblasť patrila k tým, kde ľudia mali najnižšie príjmy v celom Uhorsku. Štefan Molnár sa ale s daným stavom nemienil uspokojiť. Každoročne dokázal získať značné objemy finančnej pomoci, ktorú na podporu jednotlivých oblastí poskytovali z centrálnych zdrojov. Dokonca podľa záznamov z viedenského dvora, spomedzi všetkých uhorských stolíc z pomoci a darov poskytnutých panovníkom najviac smerovalo práve do Zemplínskej stolice.

Žiadal, znovu a znovu, až kým nejakú podporu nedostal. Od uhorskej vlády, jednotlivých ministerstiev alebo panovníka. Mohla byť rôzna, od finančných prostriedkov, cez prídely osiva či šľachtený dobytok určený na zlepšenie miestnych chovov. Nepohrdol ničím čo by mohlo pomôcť aspoň zmierniť problémy a chudobu obyvateľov. Dobrým príkladom v tomto smere bolo napríklad zníženie pracovných povinností roľníkov pri údržbe ciest. Časť z nich nechal „poštátniť“, a tak starostlivosť o nich preniesol na nového majiteľa. Podarilo sa mu to v prípade 144,5 kilometra ciest. Bola to relatívne malá časť z celkového objemu. V tom čase totiž ešte bolo potrebné na náklady obyvateľov Zemplínskej stolice postaviť 68 km nových ciest a udržiavať ďalších zhruba 1 600 km obecných a miestnych komunikácií. Napriek tomu išlo o značnú úsporu financií i povinných pracovných dní pre obyvateľstvo. Prostriedky sa usiloval ušetriť aj ďalšími spôsobmi. Podarilo sa mu napríklad zabezpečiť, aby jeden zo štátnych kameňolomov v mestečku Tarczal (dnes Maďarsko) dodával drvený kameň potrebný na stavbu ciest iba za cenu výrobných nákladov.

Ako siahnutie do osieho hniezda označovali jeho reorganizáciu miestneho hospodárskeho spolku, kde sa stretávali často rôzne záujmy väčších i menších pozemkových vlastníkov v Zemplínskej stolici. Vďaka zásahu Štefana Molnára a po prekonaní počiatkových ťažkostí sa táto, vzhľadom na poľnohospodársky charakter regiónu kľúčová organizácia, mohla v závere 19. storočia stať pod odborným vedením a správou grófa A. Andrásyho v podstate súčasťou správy Zemplínskej stolice. Najmä z hľadiska pracujúcich a chudoby sa spolk stal doslova „ústavom na pomoc hladujúcim“. Vždy keď sa v tejto oblasti objavil hladomor, poskytol ľuďom prácu a tak možnosť prežiť zložitú obdobie. Súčasťou zápasu župana, resp. jeho pomocníkov s chudobou a zaostalosťou, boli aj zmeny v oblasti výchovy a vzdelávania detí. Opieral sa pritom o pomoc školských inšpektorov L. Nemesa a I. Beregszászyho. Počas pôsobenia Štefana Molnára ako hlavného župana tak bol podľa jeho

plánov založený spolok na podporu úradného maďarského jazyka a verejného školstva v Zemplínskej stolici, ktorého predsedom bol až do svojej smrti roku 1905 gróf T. Andrassy.

V hospodárskej oblasti bolo veľkým úspechom Š. Molnára získanie možnosti umiestniť kráľovskú tabakovú továreň v meste Sátoraljaújhely. Získanie tohto podniku bolo mimoriadne dôležité, keďže tokajskú oblasť postihla v rokoch 1896 – 1901 fyloxéra, ktorá úplne zničila takmer 14 000 holdov miestnych vinohradov. Tým veľké množstvo obyvateľov stratilo základný zdroj svojej obživy. Štátna tabaková továreň na výrobu cigariet im poskytla pracovné príležitosti a možnosť získať základné prostriedky potrebné na živobytie.⁷ Súčasne ale Štefan Molnár, ako vládny komisár pre boj s fyloxérou, neúnavne pracoval na obnove viníc v tokajskej oblasti. Bol pri tom úspešný. Ešte pred smrťou mohol vidieť, že už viac ako 9000 holdov vinohradov sa podarilo opäť vrátiť do produkčného stavu.

Samozrejme, nie všetko čo postupne ako hlavný župan počas dvoch desaťročí riešil sa skončilo úspešne. Neskôr ako chybu hodnotili najmä jeho zaváhanie pri rozhodovaní o tom, či nový veľký priemyselný cukrovar jeho akcionári postavia v Sátoraljaújhely alebo v Szerencsi. Do celej veci sa vložili nielen predstavitelia Hospodárskeho výboru Zemplínskej stolice, ale i minister obchodu G. Baross. Nakoniec nový podnik postavili v Szerencsi, i keď je otázne nakoľko bol za to zodpovedný samotný Štefan Molnár, keďže v rozhodujúcej chvíli vážne ochorel. Je ťažké presne vymenovať všetky aktivity, ktoré počas výkonu svojej funkcie realizoval. V každom prípade sa vo všeobecnosti konštatovalo, že urobil všetko v prospech Zemplínskej stolice, čo bolo v jeho silách. Keď v roku 1892 prebiehali oslavy 10. výročia jeho nástupu do funkcie, prišlo mu vzdať úctu a prejaviť vďačnosť 21 oficiálnych delegácií.⁸

Jeho činnosť hodnotili súčasníci, bez ohľadu na stranícku príslušnosť, ako úspešnú. Napriek tomu 14. mája 1901 oficiálne požiadal viedenský dvor o uvoľnenie zo svojej funkcie. V polovici júna 1901 tak informovali úradné periodiká i miestne noviny vychádzajúce v Zemplínskej stolici, že Štefan Molnár sa rozhodol na vlastnú žiadosť opustiť miesto župana, pričom panovník ocenil jeho dlhoročnú prácu v tomto úrade udelením stredného kríža Radu sv. Štefana.⁹ Dôvodov pre tento krok mal pravdepodobne viac. Jedným z nich bol nepochybne vek Štefana Molnára. Ďalším boli zdravotné ťažkosti. Navyše už v roku 1890 stratil manželku. Rok predtým ako podal svoju žiadosť zomrel Jozef Dókus, jeho predchodca vo funkcii župana a jedna z najvýraznejších osobností v rámci verejného života Zemplínskej stolice. Z domu odišli postupne aj jeho deti. Najstaršia dcéra Leona sa vydala za Juliusa Cseörgöa. Prostredné dieťa, syn Viktor (1853 – 1918), po úspešnom absolvovaní právnického

7 Sátoraljaújhelyi Dohánygyár – Tabaková továreň v Sátoraljaújhelyi vznikla v roku 1891, keď spočiatku v provizórnych priestoroch začala s výrobou cigár. V rokoch 1892 – 1894 bol vybudovaný celý komplex továrenských budov. Podnik aj napriek rôznym ťažkostiam produkuje cigarety do súčasnosti, od začiatku 90. rokov minulého storočia už ako akciová spoločnosť s väčšinovým zahraničným vlastníkom.

8 *Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Szerkeszti Borovszky Samu. Budapest : Apollo irodalmi társaság, s. 512. Dostupné na <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/0.html/6.9.2025/>

9 Új föispán. In *Zemplén*, roč. 32, 1901, č. 25, s. 1.

štúdia, rozvíjal svoju vlastnú úradnícku kariéru, v tom čase už ako hlavný župan Temešskej stolice.¹⁰ V rámci uhorskej spoločnosti do širšieho povedomia dostala celú rodinu najmä druhá dcéra Gizela, ktorá sa vydala za trojnásobného uhorského predsedu vlády A. Wekerleho.

Okrem udelenia Rytierskeho kríža Radu Leopolda patrilo k významným oceneniam Štefana Molnára jeho menovanie za čestného občana mesta Sátoraljaújhely (1898), ale najmä vymenovanie za skutočného tajného radcu cisárom Františkom Jozefom I. v roku 1906.¹¹ Napriek faktickému odchodu na odpočinok stále sa aktívne podieľal na kultúrnom a spoločenskom živote regiónu, okrem iného v roku 1906 ako predseda zemplínskeho Kasína. Súčasne v ňom pôsobil aj ako najstarší žijúci člen, keďže do tejto inštitúcie vstúpil už v roku 1847. Zostal tiež členom správneho výboru Zemplínskej stolice. Zomrel 19. februára 1907 v Sátoraljaújhely.

Použitá literatúra:

A Magyar Korona országaiban az 1891.év elején végrehajtott népszámlálás eredményei. I. rész. Általános népleírás. Budapest 1893.

BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918).* Košice : Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2013. 767 s.

Országgyűlési almanach 1887. évi. F Szer. Halász Sándor. Budapest : Athenaeum, 1887. *Zemplén vármegye. Magyarország vármegyéi és városai.* Szerkeszti Borovszky Samu. Budapest : Apollo irodalmi társaság. Dostupné na <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0026/0.html/6.9.2025/>

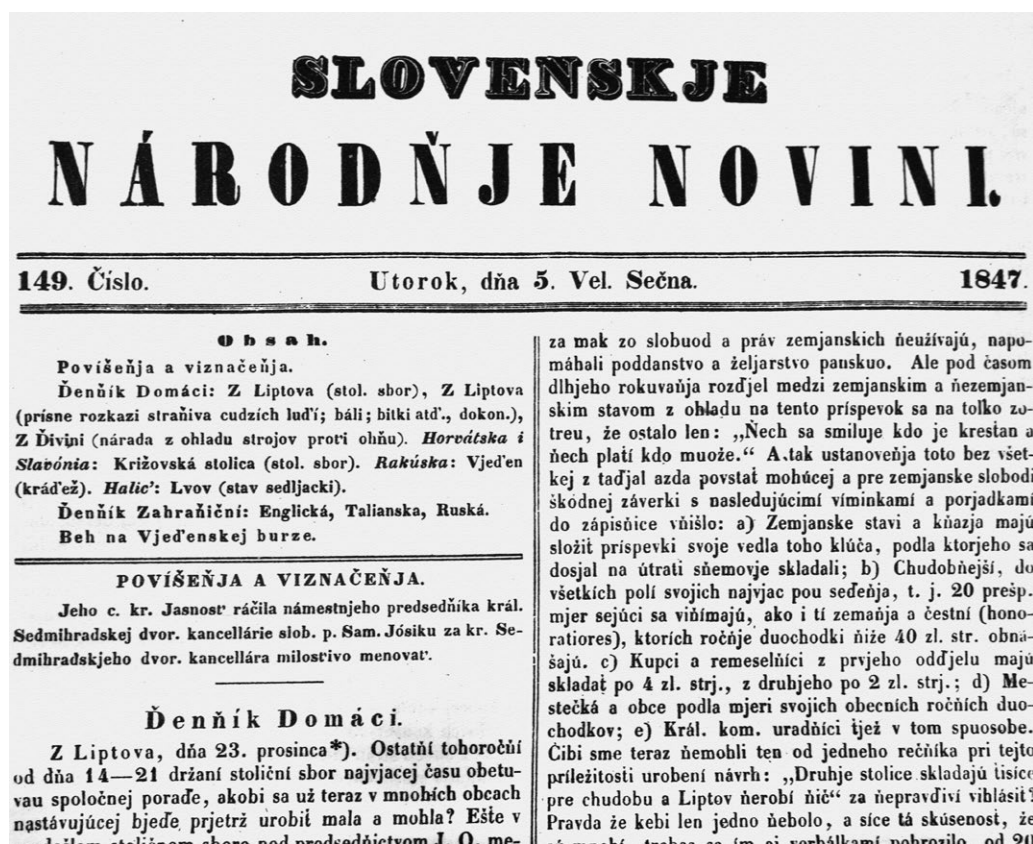
10 Ako úspešný politik, poslanec, neskôr doživotný člen hornej komory uhorského snemu, získal pre rodinu aj barónsky titul.

11 BARRIOVÁ, Katarína. *Obyvatelia Zemplína a okolia v dobovej tlači (inorečové noviny a časopisy z rokov 1901 – 1918).* Košice: Štátna vedecká knižnica v Košiciach, 2013. s. 459.

PRED 180 ROKMI VYŠLO PRVÉ ČÍSLO SLOVENSKÝCH NÁRODNÝCH NOVÍN

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Jednou zo závažných aktivít, ktorú štúrovskí národní činitelia v rámci národno-politickej, sociálnej, hospodárskej a kultúrnej činnosti realizovali bolo vydávanie svojho tlačového orgánu. Myšlienku vydávať politické noviny pre Slovákov sa Ľudovít Štúr pokúšal zrealizovať už po návrate z vysokoškolských štúdií v Halle. Toto úsilie nadväzovalo na jeho predchádzajúcu publikačnú aktivitu v periodikách

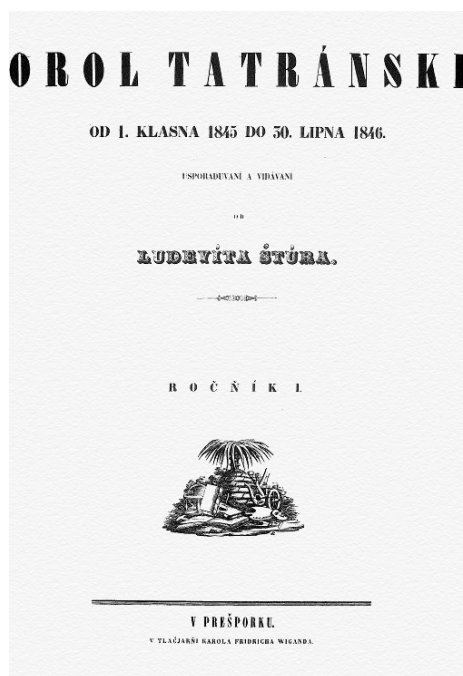
Hlavička novín z roku 1947.

vychádzajúcich v monarchii. V roku 1841 vypracoval predbežný plán novín a nasledujúce takmer štyri roky posielal žiadosti o povolenie novín, ktoré dlho nemali pozitívny výsledok. Kráľovská miestodržiteľská rada v Budíne nepovažovala slovenské politické noviny za potrebné a palatín ich žiadosť zamietal, resp. ignoroval. Až v roku 1845, keď sa Štúr obrátil priamo na panovníka Ferdinanda V., obdržal kladnú odpoveď. Priaznivci novín na prvé číslo museli však ešte niekoľko mesiacov počkať, pretože redakcii nebol pridelený cenzor, bez ktorého noviny nemohli vychádzať.

Dňa 15. januára 1845 dostal E. Štúr konečne dlho očakávané povolenie na vydávanie slovenských politických novín, ktoré mu vystavila Uhorská dvorská kancelária 15. februára 1845 s tým, že „Slovenskje národňje novini“ podliehajú predbežnej cenzúre. Štúr a jeho prívrženci plánovali vydávať noviny už začiatkom druhého polroka – teda od 1. júla 1845. No oneskorenie s menovaním cenzora i s cenzorským povolením zapríčinilo, že sa vydanie prvého čísla oneskorilo o štyri týždne. Aby predplatiťelom nahradil túto stratu, vychádzal Orol tatránski, inak dvojtýždenník, od 1. augusta 1845 do 24. augusta 1845 ako týždenník. Literárna príloha Slovenských národných novín Orol tatranski – začala vychádzať v Bratislave 8. augusta 1845.

Slovenskje národňje novini (SNN) začali vychádzať 1. augusta 1845 v Prešporku (dnes Bratislave), ich redakcia mala svoje sídlo na Panenskej ulici č. 1. Hlavným redaktorom a vydavateľom bol Ľudovít Štúr, redaktormi Peter Kellner-Hostinský, Bohuslav Nosák a Móric Jurecký, v roku 1848 aj Ľudovít Dohnány a Janko Štúr. Noviny vychádzali dva razy do týždňa v náklade 400 kusov v tlačiarni Karola Fridricha Wiganda. Za necelé tri roky vyšlo 292 čísel na 1 168 stranách. Dvojtýždňovou prílohou novín bol *Orol tatránski*, ktorý sa venoval najmä umeleckej literatúre, estetike, národopisu, histórii, vlastivede, hospodárstvu.¹

Ľ. Štúr ako hlavný redaktor vytvoril z novín moderný tlačový orgán. Čoskoro sa stali hlavnou politickou tribúnou mladej slovenskej buržoázie a inteligencie. Na ich stránkach sa v krátkom čase vykryštalizoval relatívne zrelý politicko-národný, demokratický a ekonomicko-sociálny program slovenského národného hnutia.² Noviny reagovali na pálčivé problémy doby, výrazne skvalitnili pôsobenie a dosah národného hnutia v duchu idey rovnoprávnosti ľudí a národov. Ich pozornosti neušlo nedôstojné postavenie roľníkov a robotníkov, ktoré pranierovali, taktiež poukazovali na bezperspektívnosť poddanstva a volali po jeho likvidácii. Propagovali moderné podnikanie a industrializáciu. Vďaka novinám nadobudli nevídaný rozsah ľudovýchovné zámery štúrovcov: ich vytrvalý boj proti alkoholizmu, podpora spolkov miernosti, nedeľných škôl, čitateľských spolkov, sporiteľní, národných zábav, nový spisovný jazyk prenikol na verejnosť, významne sa zvýšila a prehĺbila infor-

Prvá strana prílohy novín.

- 1 *Slovenskje národňje novini* z rokov 1845 – 1848; *Kronika Slovenska. 1 Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Dušan KOVÁČ a kol. Bratislava: Fortuna Print & Adox, 1998, s. 436.
- 2 *Slovensko. Dejiny*. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Obzor, 1978, s. 492.

movanosť o národnom hnutí, o dianí v Uhorsku, v monarchii i v zahraničí. Tým, že boli písané zrozumiteľne siahali po nich aj čitatelia z nižších spoločenských vrstiev.

Štruktúra novín

Obsah SNN pozostával zvyčajne z rubriky *Povišeňja a viznačeňja*. Poskytovali v nej čitateľom krátke informácie o povýšení alebo ocenení niektorých významných osobností politického a cirkevného života.

Prehľad časopisov – nebol vždy.

Úvodní článok (úvodník) aj keď nebol v každom čísle, ale keď už bol publikovaný, tak bol venovaný dôležitým otázkam, ktoré sa týkali najmä národno-kultúrnych a politických aktivít štúrovcov či závažných udalostí doby.

Deňník domáci ponúkal zvyčajne kratšie či dlhšie správy z jednotlivých regiónov a miest v Habsburskej ríši, obsahovo bol rôznorodý, napr. z Prešporku, zo Zemplína a pod., tiež z Viedne, Ostrihomu a i.

Rozmanitosti – tie sa na stránkach objavovali občas.

Deňník zahraňiční: Prinášal krátke informácie z rôznych krajín sveta, napr. z Portugalska, Španielska, Francúzska, Turecka, Pruska, Anglicka, Belgicka, Ruska, Dánska, Číny, Egypta, USA (Spojenie pounočno-amerikánske obce). Obsahovo rôznorodé informácie sa zvyčajne týkali politického života krajín či išlo o zaujímavosti.

Na záver SNN bola dvoj – trojriadková informácia v rubrike nazvanej *Beh na Viedenskej Burze* alebo *Cena zbožja* (tie sa striedali), v roku 1848 boli noviny doplnené o rubriky *Pojednávatel*, *Listár*, *Hospodárskje a prjemiselnje zprávi*.

Rozsahovo obširnejšie boli najmä úvodníky. Písal ich prevažne L. Štúr (niekedy Jozef Miloslav Hurban a iní). V nich analyzovali hlavné hospodárske a sociálne problémy, stav a úlohy národného hnutia. Hneď v prvom čísle z 1. augusta 1845 bol úvodník pod názvom *Čo chceme s novinami našimi?* V úvode autor (neuvedený) vyjadril radosť z toho, že „sme národňje novini dostali“, keďže „nám ich istotňje veľmi, veľmi treba“. Vyslovil presvedčenie, že noviny prispievajú k rozvoju národných snáh medzi Slováckmi a apeloval na čitateľov, aby využili možnosť publikovať na stránkach svoje názory, návrhy, skúsenosti a pod. s tým zámerom, aby Slováci poznali svoje potreby, vyjadrili svoje očakávania: „...pred všetkou prácou požaduvaňja času a potrebi naše poznať nám treba a k tomuto budú nám slúžiť novini narodňje, ktorje budú stredom (centrum, kde sa všetci, ktorím na srdci leží národ náš, schádzať a radíť budeme, kde vsecci naše žjadosťi, naše túžbi, naše domňeňja, naše radi o veciach našich predložiť muožeme; budú naše novini všetkjemu tomuto otvorenje a otvorenje všetkým tím, ktorí kráľovi a vlasti našej verní, svoje návrhi (projekta, Vorschläge) a svoje radi s vrúcnosťou, svoje žjadosťi so skromnosťou, svoje káraňja, kde bude treba s mjernosťou, a rozumje sa, všetko s rozvahou slušnou a v duchu tom, v jakom sme novini naše v Ohlase vjesť prisľúbili, predkladať budú.“³ Pripomenul tiež, že v tejto súvislosti musia Slováci dokonale poznať svoje nedostatky, nezakrývať ich, nebáť sa ich, ale upozorňovať na ne a mať vôľu ich naprávať a predložiť ich riešenie, Autor následne uviedol: „Najvetšja každjeho a aj národa povinnosť je biť k samjemu sebe úprimním a to aj mi biť musíme, musíme mať, keď chceme ďalej prísť a žiť, tú silu všetko si

3 Čo chceme novinami našimi? In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 1. 8. 1845, č. 1, s. 1-2. Dňa 15. júna 1845 vyšiel Ohlas o vychádzaní SNN a literárnej prílohy Orol tatranský.

viznať a potom zase silu to robíť na napravení pracovať, inakšie budeme tam vjaznuť kde sme dosiaľ viazli. Darma je ľudja majú svoje chibi, máme ich aj mi, nje je hanba ich poviznávať, lebo sa tam už ukazuje chuť k lepšeu, ale potupa v nich strávať.“⁴

Napríklad v roku 1845 to boli úvodníky venované potrebe zakladania nedeľných škôl pod názvom Nedeľnje školi,⁵ ale aj iným témam ako Hraňičnje míta, O škodních pobočnich prácach školskich učiteľov, Obozreňja sa po našom živote, Pohľadi na náš život, Zmenkovje zákoni, Čo sú nám naše novini,⁶ Verejná mjenka o nás,⁷ Národňje školi,⁸ Kde leží naša bjeda?, Naše žjactvo,⁹ Panslavism a naša krajina,¹⁰ Naše nádeje a žjadosti k nastávajúcemu snemu¹¹ a ďalšie. V nich predkladali návrhy na zlepšenie stavu krajiny, poukazovali na závažnosť potreby zvyšovať vzdelanosť ľudu, pripomínali povinnosti slovenského učiteľa počas vyučovania i mimo školy.

Dopisovatelia

Noviny prekonalí bariéry regionálnej uzavretosti na Slovensku, posilňovali ľudskú solidaritu, národnú spolupatričnosť a občianske sebavedomie. Mali dobre organizovanú spravodajskú službu tým, že mali široký okruh dopisovateľov spomedzi príslušníkov inteligencie z malých mestečiek a dedín, čím ich spájali so všetkými regiónmi Slovenska. Zvyčajne sa pod články podpisovali skratkou či pseudonymom, občas aj plným menom.¹²

Po obsahovej stránke boli správy dopisovateľov rôznorodé, nechýbali však ani články popisujúce sociálne a hospodárske postavenie obyvateľov v regióne, ponúkali poznatky a skúsenosti z činnosti spolkov miernosti, upozorňovali na nedostatok slovenských škôl vrátane nedeľných škôl, prinášali stručné informácie o smrti predstaviteľov cirkvi, ako aj rôzne zaujímavosti zo života tunajšieho ľudu.

Už v prvom čísle novín dopisovateľ z Prešporku pod skratkou B. N. informoval čitateľov o úmrtí Gábora Kaváč-Martinyho, bývalého profesora prírodných a matematických vied na evanjelickom lýceu v Prešporku, ktorý zomrel 19. júla 1845.¹³

V roku 1847 jednoznačne dominovali príspevky dopisovateľov z jednotlivých regiónov o prejavoch biedy, hladu a utrpenia v dôsledku hladomoru. Hlad, na aký

4 Čo chceme novinami našimi? In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 1. 8. 1845, č. 1, s. 2.

5 Nedeľnje školi. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 15. 8. 1845, č. 5, s. 17-18. Pokračovanie v č. 6, s. 21-22.

6 Čo sú nám naše noviny. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 18. 6. 1847, č. 194, s. 773.

7 Verejná mjenka o nás. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 2. 7. 1847, č. 198, s. 789.

8 Národňje školi. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 9. 7. 1847, č. 200, s. 797-798.

9 Naše žjactvo. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 17. 8. 1847, č. 211, s. 841; 9. 7. 1847, č. 200, s. 797-798.

10 Panslavism a naša krajina. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 3. 9. 1847, č. 215, s. 857-858.

11 Naše nádeje a žjadosti k nastávajúcemu snemu. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 3, 8. 10. 1847, č. 225, s. 897.

12 Napríklad dopisovateľ zo Zvolenskej stolice používal skratku B. A. I., z Prešporku H..., z Hontu P. S. N., zo Zvolenskej stolice B. A. L., z Banskej Štiavnice G. B., z Turca I. K. a pod. Naopak Michal Miloslav Hodža sa podpisoval M. M. Hodža, ako i Ctiboh Zoch Ctiboh COCHIUS, z Liptova Michal Šoltís a iní.

13 Ďenňík Domáci. B. N. Prešporok dňa 22-ho červenca. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1., 1. 8. 1845, č. 1, s. 2.

si ľudia dávno nepamätali, zavládol v rokoch 1846 a 1847 na území obývanom Slováckmi v habsburskej ríši. Spôsobili ho klimatické anomálie, ktoré negatívne ovplyvnili poľnohospodársku výrobu. Situáciu vo veľkej miere sťažila aj niekoľko rokov sa opakujúca nízka úroda jednej z najdôležitejších zložiek stravy – najmä chudobnejšieho obyvateľstva – zemiakov, ktoré postihla morová nákaza. Dôsledkom bola katastrofálna situácia a ľudia v niektorých krajoch obývaných Slováckmi hromadne umierali od hladu. Hladomor vrcholil na jar 1847 v horských a podhorských oblastiach Slovenska – na Liptove, Orave, Kysuciach, Zvolenskej stolici, ale najmä na Spiši, ale aj v Šarišskej, Zemplínskej a Abovskej stolici. Hlad a bieda nadobudli zarážajúci rozsah a prejavy. Vzápätí sa dostavili následky – masové ochorenia na horúčkovitú epidémiu. V niektorých stolicach ochoreli a stali sa práceneschopnými až dve tretiny obyvateľstva. SNN prostredníctvom dopisovateľov uverejňovali správy o situácii v jednotlivých stolicach i zo zasadnutí stoličných vrchností, z cirkevných ustanovizní a farností o pomoci hladujúcim. Najčastejšie boli informácie z regiónov uverejňované v rubrike *Denník Domáci*.

Z východného Slovenska mala najlepšie zastúpenie z hľadiska dopisovateľov Spišská stolica, o čo sa pričínili katolícky kňaz Michal Chlebák,¹⁴ podpisujúci sa skratkou M. CH., ktorý posielal príspevky pod hlavičkou *Zo Spišskej Novej Vsi*.¹⁵ Po ňom boli solídne zastúpené stolice Abovská, Šarišská a Zemplínska. O rozsahu biedy ľudu v Abovskej stolici napísal dopisovateľ pod pseudonymom K-y.¹⁶ Oveľa horšia situácia bola v Šariši, kde na jar 1847 až 26 000 ľudí potrebovalo nevyhnutne pomoc pri zabezpečení obživy. Dopisovateľ (neuvedený) tento stav takto komentoval: „Človek trnje, keď si predstaví v jednej stolici 26 000 žobrákov bez všetkej živnosti.“¹⁷ Zaujímavú a prínosnú iniciatívu v úsilí pomôcť ľuďom v núdzi a trpiacich biedou vyvinula vrchnosť na Zemplíne. Čitateľov SNN s ňou oboznámil tunajší dopisovateľ Ondrej Urban. Zemplínska stolica sa rozhodla v okolí potisských potokov, medzi riekami Ondavou a Topľou, kopáť kanál. Zámerom bolo spojiť obe rieky a vystavať kanál, aby sa tu potom mohol rozvíjať priemysel a po Tise by mohli plávať parolode. Kopanie kanálu sa začalo pri Vranove nad Topľou a mal byť dlhý 2 míle a široký 8 siah a hlboký 6 – 8 siah. Kanál sa začal kopáť ešte v septembri 1846, ale práce sa

-
- 14 Michal CHLEBÁK – publicista, prekladateľ – sa narodil 18. 9. 1814 v obci Kolačkov, okr. Stará Lubovňa a zomrel 3. 12. 1875 v Starej Lubovni. Študoval na gymnázium v Podolínci, filozofiu v Egri, 1834 – 1838 teológiu v Spišskej kapitule. Pôsobil ako katolícky kňaz v Tvrdošíne, v rokoch 1839 – 1845 v Nižných Ružbachoch a v rokoch 1845 – 1854 v Spišskej Novej Vsi. Od roku 1855 bol farárom, dekanom, inšpektorom škôl v Starej Lubovni. M. Chlebák ako stúpenec štúrovskej spisovnej slovenčiny a spolupráce bernolákovcov so štúrovcami sa podieľal na zakladaní spolkov miernosti na Spiši. Ako publicista sa venoval sociálnym, hospodárskym, literárnym a cirkevným otázkam v SNN (1846 – 1848), Cyrillovi a Methodovi (1850 – 1852), Katolíckych novinách (1850 – 1856). Bližšie: *Slovenský biografický slovník*. 2. zväzok. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 462. Heslo Chlebák, Michal.
 - 15 *Denník Domáci*. M. Ch. Zo Spišskej Novej Vsi (opis bjedi). In *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 203, s. 809-810.
 - 16 *Denník Domáci*. Abaujská stolica. (stol. sbor.). In *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 167, s. 666.
 - 17 *Denník Domáci*. Šarišská stolica. (stol. sbor.). In *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 169, s. 675.

prerušili a obnovili v začiatkom apríla 1847. Do práce bolo zapojených 3 900 ľudí, tí dostali prácu i plácu. Neskôr sa však práce opäť zastavili kvôli povodni a počet robotníkov poklesol na 600. Denná mzda za prácu bola 2 – 4 zl. a k tomu chlieb.¹⁸

Boj proti alkoholizmu

Napriek všetkej núdzi mnohí aj naďalej holdovali alkoholu a tým situáciu v rodinách ešte viac sťažovali. Na tento jav poukázal v jednom zo svojich článkov Michal Chlebák: „... hlboko ľud náš do močjaru ňemjernosti a ožralstva upadnul.“¹⁹ Tak on, ako aj ďalší kňazi apelovali na ľudí, aby sa pri tejto panujúcej biede zbavili závislosti na alkohole alebo sa v jeho pití miernili. Podľa Chlebákovho vyjadrenia v niektorých obciach boli úspešní, najmä tam, kde si založili spolky miernosti. To sa prejavilo okrem iného aj v poklese počtu rozbrojov v manželstve, do mnohých domov sa vrátil pokoj, poklesol počet priestupkov páchaných v dôsledku požívania alkoholu. Na to, že alkoholizmus bol závažným problémom poukazovali viacerí dopisovatelia. Už v prvom čísle to učinil popredný národný činiteľ, štúrovec Ctiboh Zoch z Jasenovej na Orave. Upozornil na veľké zlo, ktoré medzi ľuďmi mnohých národov včítane „nášho“ sa „hlboko a široko“ rozmohlo a to pitie pálenky. Poukázal na jeho neblahé dôsledky jednak na duchovnom i telesnom stave takéhoto človeka, ale aj na pomery v jeho rodine, čo malo za následok hlad a biedu v nej. Článok uzatvára hrdým konštatovaním a konkrétnymi faktami o rozmáhaní sa spolkov striezlivosti na Orave, uviedol mená ľudí, ktoré sa pričínili o ich vznik, obec, kde spolok založili a počet jeho členov. Okrem katolíckych kňazov ako Chovanca, Matkoučika, Saligu, Juráčka iných uviedol aj stoličného lekára na Orave Slováka Baltazára Demiana, ktorý súkromne aj verejne informoval o škodlivosti nadmerného pitia alkoholu.²⁰ Aj ďalší dopisovateľ Š. Z. sa pochválil s úspechmi spolku striezlivosti vo Veľkej Diviňe, v Trenčianskej stolici, kde zaevidovali 600 členov a činnosť spolku mala kladnú odozvu aj v okolí, kde mali už nasledovníkov.²¹

Pochvalne sa zmienil o spolkoch miernosti na Zemplíne jeden z dopisovateľov uvedený pod pseudonymom Jeden Slováč. Pripomenul, že prvý spolok miernosti na Zemplíne vznikol na Veľkú noc v roku 1845 a bol úspešný. V mestečku, v ktorom bol založený (neuvádzal názov) sa 200 ľudí zrieklo pitia pálenky, čo sa prejavilo aj na živote v mestečku, kde panovali ticho, pokoj na uliciach i v domácnostiach, rozmáhala sa svornosť. Tento stav však trval len rok, pretože tu žijúci Žid, ktorý vlastnil krčmu sa to rozhodol zmeniť a snažil sa privábiť ľudí do krčmy. Uchýlil sa k tomu, že pustil medzi ľudí fámou, že keď nebudú piť pálenku dostanú žalúdočnú motolicu, na ktorú vraj niekoľko ľudí umrelo. Darmo kňazi ľudí presviedčali, aby zotrvali pri miernejšom pití či abstinencii. Napriek tomu sa v niektorých obciach

-
- 18 Ďenník Domáci. URBAN, Ondrej. Od Laborca (v Zemplíne) (Zarobok pre ľud) In *Slovenskej národňej novini*, 1847, č. 206, s. 823.
 - 19 Ďenník Domáci. Zo Spišskej Novej Vsi. (Dokončňa) (jasná a tmavá stránka tohoročnej všeobecnej núdze). In *Slovenskej národňej novini*, 1847, č. 158, s. 632.
 - 20 Ďenník Domáci. Ctiboh COCHIUS. V Jasenovej, v Orav. st. In *Slovenskej národňej novini*, roč. 1, 1845, č. 1, s. 2-3.
 - 21 Ďenník Domáci. Š. Z. Vo Veľkej Diviňe, v Trenč. st. In *Slovenskej národňej novini*, roč. 1, 1845, č. 1, s. 3.

a mestečkách spolky miernosti udržali. Dopisovateľ konštatoval, že úspech spolkov miernosti z veľkej časti závisel aj od zemepánov.²²

Na poslanie a závažnosť zakladania spolkov miernosti upozorňoval obsiahly úvodník na pokračovanie pod názvom Spolki mjernosti. Veľmi výstižne a detailne popisoval autor najmä príležitosti, pri ktorých sa konzumuje pálenka: „Vístupok u nášho národa napospol rozšírení a na jeho duchovnej i telesnej záhube pracujúci je pijanstvo, ožralstvo a menovito pitja pálenki. Rozprasilo sa pitja tohto hnusného nápoja medzi naším obecním ľudom tak, že mu je oddaní každý vek, oboje pohlavje, že sa s ním každá práca začína i dokonáva, každý úhovor zavjera, každý hosť víta i viprevádza, každá slávnosť domáca i verejná odstavuje; pije ho starí, pije ho muž, pije ho mláďenec, okusuje chlapec, cucle v šatke djeťa, pije ho slobodní, slope ženatí, pije muž, poľahuje žena; s ním sa začína práca raňajšja, s ním sa končí večerňajšia; pripíja sa k snjedaňu, zapíja k obedu, upíja k olovrantu, napíja k večeri; s ním sa idě na pole, do humna, do hori; s ním sa víta novorodeňec, s ním sa mu pri krstě slávnosť vikonáva s ním sa mladjemu zaťovi a ňeveste zdravká, s ním sa odomrelí zahrabáva.“²³ Autor popisoval ďalšie a ďalšie okolnosti, ktoré boli späté s konzumáciou alkoholu. Napokon vyzval čitateľov, aby sa tomu vyhli a zakladali spolky striezlivosti (miernosti). Avšak konzumácia alkoholu medzi obyvateľmi naďalej pretrvávala, o čom sa dozvedáme najmä zo správ dopisovateľov z jednotlivých regiónov. Cenným prínosom spomenutého úvodníka na pokračovanie bolo, že v poslednom z nich z 5. septembra 1845 bol uvedený menoslov ľudí, ktorí sa zaslúžili o založenie spolku striezlivosti ich povolanie, obec a stolica.²⁴

Potreba vzdelanosti

Na potrebu vzdelávania medzi slovenským obyvateľstvom upozorňoval úvodník v 3. čísle novín z 8. augusta 1845 s pokračovaním vo 4. čísle. Hneď v úvode autor (neuvedený) poukázal na to, že veľa rodičov neposiela svoje deti do škôl a apeloval na vládu, aby v tom urobila nápravu a prijala opatrenie. Rodičia neposielali deti najmä počas jarných prác na poli a podceňovali potrebu ich vzdelávania. Upozorňoval, že takýmto konaním ubližujú deťom, držia ich v nevedomosti a neznalosti, brzdia ich duševný rast a tak sú „duchovne veľmi opustení“, brzdia aj telesný rast. Autor navrhol viaceré opatrenia, ako takémuto prístupu predísť, okrem iného vyzýval príslušné orgány, aby sa pričínili o výstavbu nových škôl: „Menovite obrátili by sme sa s prosbou k zemským panstvám abi oni vo vetších postranních d'ed'inách a v ľudnatejších kopaňiciach zem k stavaňu pribitku školskeho vimerat' a potrebnouk tomu kemňuju i drjevu tam kde i hori a háje povolili.“²⁵ Už spomínaný Jeden Slovák zo Zemplína sa poťažoval na nízku úroveň vzdelanosti a slabú národnú vyspelosť v tomto regióne. Poukazoval na skutočnosť, že v Zemplínskej stolici neboli slovenské školy a ani tu pôsobiaci duchovní nejavili záujem o vzdelávanie mládeže, skôr uprednostňovali

22 Ďenník Domáci. Jeden Slovák. Od Laborca (v Zemplíne). In *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 178, s. 711- 712.

23 Spolki mjernosti. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 22. 6. 1845, č. 7, s. 25-26. Pokračovanie - 26. 8. 1845, č. 8, s. 29-30, 29. 8. 1845, č. 9, s. 33, 2. 9. 1845, č. 10, s. 37-38, 5. 9. 1845, č. 11, s. 41-42.

24 Spolki mjernosti. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 5. 9. 1845, č. 11, s. 41-42.

25 Terajšje ľudu viučovanie. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 1, 1845, č. 3, s. 9-10.

polovačky. Preto ich prostredníctvom článku vyzýval, aby sa prebrali, a keďže sú vzdelanejší než ľud, mali by ho učiť. Poznamenal, že aj v Zemplínskej stolici žili Slováci, i keď si svoju vlastnú reč veľmi nevážili, nemali záujem ani o čítanie slovenských kníh. Aj majetnejší obyvatelia skôr minuli peniaze v krčme v kartách, než na vzdelanie. Uviedol, že mnohí tunajší remeselníci nepoznali písmená, nevedeli čítať, aj na vandrovku sa vyberali len do najbližších mesteciek. Ani majetnejší tunajší hospodári nejavili záujem o učenie svojich detí, posielali ich do školy len občas, najmä nie vtedy, keď ich potrebovali na poli.²⁶

Aj keď mali v SNN dopisovatelia z východného Slovenska pomerne slušné zastúpenie, prevládali príspevky od dopisovateľov zo západného a stredného Slovenska.

Záver

Slovenskje národňje novini zohrali v období počiatkov formovania moderného slovenského národa významnú úlohu. Na ich stránkach sa postupne koncipoval politický program slovenského národného hnutia. V centre pozornosti novín od konca roka 1847 a v roku 1948 sa dostávali do popredia udalosti späté s revolúciou 1848/1849 a rokovanie uhorského snemu. Taktiež SNN na svojich stránkach predložili čitateľom požiadavky zakotvené v *Liptovských žiadostiach* z 28. marca 1848 prijaté v Liptovskom Sv. Mikuláši, ako aj *Nitrianske žiadosti* z Brezovej pod Bradlom z 28. apríla 1848. Nachádzame v ňom aj zmienku o schádzaní sa účastníkov *Slovanského zjazdu* v Prahe, ktorý sa konal 2. až 12. júna 1948 za predsedníctva Františka Palackého.²⁷ V slovenskej delegácii na zjazde boli Ľudovít Štúr, Michal Miloslav Hodža, Jozef Miloslav Hurban, Bohuslav Nosák, Samuel Beláni, Ján Volko, Daniel Sloboda, Pavol Bzdúch-Senický, Gašpar Dianiška a ďalší. Posledné číslo SNN vyšlo 9. júna 1848. O tom, že noviny nemohli ďalej vychádzať informoval odberateľov a čitateľov novín brat Ľ. Štúra – Ján Štúr v špeciálnom oznámení vloženom do novín 15. júna 1848.²⁸ Ako hlavný dôvod uviedol, že nebolo v silách redakcie získať potrebné financie na vyplatenie zákonom zvýšenej kaucie.

Použitá literatúra:

Slovenskje národňje novini 1845 – 1848

Slovenský biografický slovník. 2. zväzok. Martin: Matica slovenská, 1987.

Kronika Slovenska. 1 *Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Dušan KOVÁČ a kol. Bratislava: Fortuna Print & Adox, 1998

Slovensko. Dejiny. Druhé, prepracované a doplnené vydanie. Bratislava: Obzor, 1978.

26 *Denňík Domáci*. Jeden Slovák. Od Láborca (v Zemplíne). In *Slovenskje národňje novini*, 1847, č. 178, s. 711-712.

27 *Slovanský zjazd* rokoval v troch sekciách, a to poľsko-rusínskej, srbsko-chorvátskej a česko-slovenskej, ktorá bola najpočetnejšia. Mala 237 členov, z toho približne 20 Slovákov a rokovala za predsedníctva Pavla Jozefa Šafárika. Cieľom zjazdu bolo pokúsiť sa vymedziť postoj rakúskych Slovanov k ostatným Slovanom i neslovanským národom v Európe a vytýčiť program národných hnutí slovanských národov v Rakúsku a ich spoločný postup v podobe vytvorenia slovanského obranného spolku.

28 ŠTÚR, Janko. Oznámenja. In *Slovenskje národňje novini*, roč. 4, 1848, č. 202. Príloha.

130 ROKOV OD NARODENIA PREZIDENTA ARMÁDNEHO GENERÁLA LUDVÍKA SVOBODU

Peter KOVAL

Ludvík Svoboda

Ludvík Svoboda bol uznávaný vojak, veliteľ a hrdina protifašistického odboja, zároveň bol aj členom povojnovej vlády a prezidentom, ktorý v zlomových chvíľach nedokázal alebo nechcel vzdorovať sovietskej moci. Práve tento kontrast spôsobuje, že jeho historické hodnotenie je často rozporuplné.

Narodil sa 25. novembra 1895 v Hroznatíne pri Třebíči. Vyrastal bez otca v početnej rodine. Bol najmladší z troch súrodencov. Matka sa vydala po druhýkrát, aby sa mal kto postarať o rodinné hospodárstvo a časom do rodiny pribudli ďalšie tri deti. Svoboda na svoju rodinu spomínal: „*Zle jsme se neměli. Otčím byl starostlivý a láskavý. V našem sourozeneckém houfku nás pak bylo právě tolik chlapců jako děvčat. I když jsme se bez zdůhanců neobešli jako všichni pořádní sourozenci, snášeli jsme se dobře a dovedli držet spolu.*“¹

Vyštudoval Zemskú poľnohospodársku školu vo Veľkom Meziříčí a získal agronomické vzdelanie. Doplnil si ho neskôr praxou vo vinárstve v Rakúsku. Pred narukovaním do rakúsko-uhorskej armády pracoval na hospodárstve svojich rodičov. Počas prvej svetovej vojny bojoval na východnom fronte, kde v roku 1915 padol do zajatia. V Kyjeve v roku 1916 sa prihlásil do česko-slovenských légii a zúčastnil sa známych bojov pri Zborove ako člen 3. streleckého pluku Jana Žižku z Trocnova. Na jar 1919 absolvoval kurz dôstojníckej školy a domov sa vrátil v hodnosti kapitána v septembri 1921.

Na chvíľu sa služby vo vojsku vzdal a ujal sa rodinného hospodárstva, no po opätovnej mobilizácii sa rozhodol pre doživotnú službu v armáde. Chvíľku slúžil v pešom pluku č. 3 J. Žižku z Trocnova v Kroměříži, kde sa oženil s Irenou Stratilovou. Prijal ponuku slúžiť v ďalekom Užhorode. Začiatky v odľahlom meste boli ťažké a chvíľu si na miestne pomery museli zvykať. Spočiatku bývali novomanželia v podnájme, v domčeku s hlinenou podlahou a šindľovou strechou, kde mali jednu miestnosť s pecou, pri dome chýbal aj drevený záchod, ktorý si museli svojpomocne postaviť. Časom sa o aktívneho armádneho funkcionára štát postaral. Svobodovci sa presťahovali do nového domu v centre mesta. Počas pobytu v Užhorode sa im narodili dve deti (syn Mírek a dcéra Zoe).² Ludvík Svoboda v Užhorode slúžil v rokoch 1923 – 1931 ako veliteľ roty a neskôr zástupca veliteľa práporu pešieho pluku

1 SVOBODA, Ludvík. *Cestami života*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2009, s. 214.

2 BUDINSKÝ, Libor. *Trináť prezidentov*. Bratislava: Ikar, 2004, s. 194.

č. 36. V tej dobe zložil štátnu skúšku z maďarského jazyka a literatúry na Univerzite Komenského v Bratislave umožňujúcu mu neskôr pôsobiť v pozícii profesora maďarčiny na Vojenskej akadémii v Hraniciach na Morave. Po troch rokoch pedagogickej práce bol povýšený na podplukovníka a prevelený do Kroměříža. V hektickom roku 1938 počas mobilizácie v máji a septembri bol veliteľom náhradného práporu a súčasne mobilizačným referentom pluku. Vo svojich pamätiach Svoboda vyčítal príliš skorú rezignáciu československej vlády. Ako armádny príslušník tvrdil, že československé pohraničné opevnenia boli dokonalejšie „než vychvaľovaná Siegfriedova línia aj známa francúzska Maginotova línia“.³ Po mobilizácii odišiel ako veliteľ s poľným práporom do pohraničia.

Prakticky hneď po začiatku okupácie Čiech a Moravy sa zapojil do organizácie vojenského odboja v rámci *Obrany národa* na východnej Morave. V júni 1939 odišiel do Poľska, kde sa podieľal na organizovaní československej armádnej jednotky pri Krakove. Po porážke Poľska, pre obavy nad nemeckým zajatím, Svoboda, so súhlasom československého veľvyslanca v Poľsku, Juraja Slávika, a po dohode so sovietskym vojenským pridelencom v Poľsku, previedol 17. septembra 1939 svojich vojakov na územie obsadzované Červenou armádou, kde skupina dostala status vojenskej internácie.

Podplukovník L. Svoboda sa podieľal na formovaní československej vojenskej jednotky na východnom fronte a rýchlo stúpал vo veliteľskej hierarchii. Dňa 15. júla 1942 bol ministrom národnej obrany v Londýne menovaný veliteľom 1. československého samostatného poľného práporu v Buzuluku. Prápor narástol na brigádu. Pod velením L. Svobodu bojovali čs. vojaci pri Sokolove (marec 1943) aj pri oslobodení Kyjeva. Jednotky brigády sa potom zúčastnili ďalších bojov v priestoroch Fastova, Vasilkova, Černachova. Na začiatku januára bola brigáda stiahnutá do zálohy veliteľa 40. armády a zaujala obranné postavenia v jej druhom slede juhozápadne od Beloj Cerkvi. V prvej polovici roka 1944 sa brigáda výrazne posilňovala mobilizáciou ďalších českých vojakov a v lete 1944 sa z nej sformoval 1. československý armádny zbor.⁴ Od 11. septembra 1944 viedol čs. vojakov v bojoch Karpatsko-dukelskej operácie, keď ako prvá čs. zahraničná pozemná jednotka dosiahla 6. októbra 1944 hranice Slovenska. Brigádny generál poslal hlásenie prezidentovi Benešovi ako vrchnému veliteľovi brannej moci, v ktorom sa o. i. píše: „Po dlhých a urputných bojoch proti nemeckým okupantom dnes 1. československý armádny zbor v ZSSR spolu s jednotkami hrdinskej Červenej armády prekročil našu štátnu hranicu, vstúpil na rodnú zem a vztyčil na nej národné vlajky Československej republiky... Prechod hranice znamená len začiatok toho oslobodzovacieho pochodu, ktorý uskutočníme spolu s hrdinskou Červenou armádou a povstaleckými slovenskými bratmi za úplné očistenie našej krajiny od nemecko-maďarských okupantov, od všetkých zradcov a zapredancov.“⁵

3 SVOBODA, Ludvík. *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava: Osveta, 1963, s. 9-10.

4 SEGEŠ, Vladimír (et al.). *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Ottovo nakladateľstvá, 2015, s. 351 - 352.

5 Hlásenie generála Ludvíka Svobodu Edvardovi Benešovi. In *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Ed. Ján Beňko. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998, s. 360-361.

Za zásluhy pri bojovej činnosti bol Ludvík Svoboda v októbri 1945 vymenovaný za armádneho generála. Úspechy svojej jednotky a celej protihitlerovskej koalície pripisoval poplatne dobe a „oficiálnej rétorike“ 60. rokov 20. storočia, predovšetkým Sovietskemu zväzu. „*Keby nebolo Sovietskeho zväzu, neboli by sme slobodní,*“ napísal v závere pamätí.⁶ Počas vojny Svoboda prešiel premenou z obyčajného, nie príliš výrazného, dôstojníka na generála a veliteľa československého armádneho zboru. Medzi vojakmi bol obľúbený a rešpektovaný. Jeho vojenské zásluhy sú nepopierateľné. Pri jeho kariérnom postupe boli dôležité aj kontakty s moskovským vedením KSČ, hlavne s Klementom Gottwaldom, podpora od komunistov a Sovietov.⁷

Ludvík Svoboda sa ešte ako nestraník stal v apríli 1945 ministrom národnej obrany novej československej vlády. Aj keď vo vláde väčšinou podporoval postoje Komunistickej strany Československa, v osudných februárových dňoch roka 1948 vydal vojenský rozkaz, ktorým vyzval armádu na apolitickosť a vyhlásil, že vojakov proti ľudu nepovedie.⁸ Ako minister obrany nakoniec podporil KSČ a v novembri 1948 oficiálne vstúpil do strany. V období upevňovania komunistickej moci v celom štátnom aparáte, vrátane armády, nástupom studenej vojny, sa podozrievaniu a nedôvere nevyhol ani L. Svoboda. Stal sa obeťou čistiek. Komunistickej vrchnosti prekážala hlavne Svobodova legionárska minulosť a úsilie o prepustenie niektorých zatknutých dôstojníkov.⁹ Po odvolaní z funkcie ministra národnej obrany bol v apríli roku 1950 nakrátko menovaný námestníkom predsedu vlády, poverený vedením Štátneho výboru pre telesnú výchovu a šport. Od roku 1951 pracoval vo svojom rodisku Hroznatíne v Jednotnom roľníckom družstve.

V dobe politických procesov bol začiatkom novembra 1952 zatknutý s odôvodnením, že pripravoval vojenský prevrat. Na zásah z Moskvy bolo jeho obvinenie stiahnuté, ale Svoboda sa musel zodpovedať z obvinenia zo sabotáže Košického vládneho programu v armáde. V roku 1954 z podnetu prvého tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu (ÚV KSSZ) Nikity S. Chruščova bol rehabilitovaný, no odmietol prijať politickú funkciu. Stal sa náčelníkom Vojenskej akadémie Klementa Gottwalda v Prahe (1955 – 1958) a bol mu udelený Rád bieleho leva i Rád republiky. Jeden rok vykonával aj funkciu náčelníka Vojenského historického ústavu v Prahe. Od roku 1959 bol na dôchodku. Dokončil vydanie svojich pamätí, spomienok na druhú svetovú vojnu – *Z Buzuluku do Prahy* (1960).

V období Pražskej jari po abdikácii Antonína Novotného bol Ludvík Svoboda poslancami Národného zhromaždenia 30. marca 1968 zvolený za prezidenta ČSSR. V systéme komunistického Československa išlo o čestnú funkciu bez reálneho politického vplyvu. Svoboda bol prijateľný kandidát pre všetkých a národnosťou Čech,

6 SVOBODA, Ludvík. *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava: Osveta, 1963, s. 413.

7 TOMEK, Prokop. Ludvík Svoboda – pripomínáme si 130 let od narození vojenského velitele a pozdějšího prezidenta. Dostupné online: <https://www.vhu.cz/ludvik-svoboda-pripominame-si-130-let-od-narozeni-vojenskeho-velitele-a-pozdejsiho-prezidenta/> (cit. 01. 12. 2025)

8 BUDINSKÝ, Libor. *Trinášť prezidentov*. Bratislava: Ikar, 2004, s. 202-203.

9 Veľmi sa zastával obžalovaného generála Heliodora Píku, náčelníka československej vojenskej misie v Sovietskom zväze. Intervenoval priamo u Gottwalda, aby ho neodsúdili na smrť. Pozri BUDINSKÝ, Libor. *Trinášť prezidentov*. Bratislava: Ikar, 2004, s. 203.

keď prvým tajomníkom komunistickej strany bol Slováč Alexander Dubček. Svoboda bol rešpektovaný širokou verejnosťou ako zaslúžilý veterán bojov za oslobodenie i ako perzekvovaný prvorepublikový vojak a legionár. Tešil sa podpore aj na Slovensku a mal s určitosťou i podporu Moskvy. K svojim sedemdesiatinám v novembri 1965 dostal od generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida Brežneva mimoriadne zlatú hviezdu Hrdinu ZSSR.¹⁰ Svoju prezidentskú aktivitu zameral na podporu demokratizácie spoločnosti. Podporil dôsledné uskutočňovanie rehabilitácií nezákonne postihnutých občanov, hlavne dôstojníkov čs. armády. Vstup vojsk Varšavskej zmluvy na územie Československa prezident Svoboda morálne i politicky verejne odsúdil. Kategoricky odmietol vymenovať v auguste 1968 robotnícko-roľnícku vládu ako formu legalizácie daného stavu. Dosiahol rokovania v Moskve za podmienky oslobodenia Sovietmi zadržaných politikov a s ich účasťou na rokovaní. Tie za jeho účasti vyústili do kompromisnej dohody a prepustenia zaistených čs. predstaviteľov.

Prejav prezidenta Svobodu k 50. výročiu založenia Československej republiky v roku 1968 bol v duchu Pražskej jari, hovoril o vzniku Československa, zhodnotil zásluhy zakladateľov republiky. *„Padesáte výročí vzniku republiky zavazuje nás vzdáť česť a hold tomuto dílu mnoha generací. S úctou si připomínáme jména Tomáše Garrigua Masaryka, Edvarda Beneše i Milana Rastislava Štefánika, s nímž je nerozlučně spjata založení samostatného státu.“*¹¹ Po nástupe Gustáva Husáka do vedenia v komunistickej strane podporil proces tzv. normalizácie a konsolidácie spoločnosti na marxisticko-leninských pozíciách v apríli 1969. Tým stratil dôveru verejnosti, ktorú dovtedy požíval. Udržal si však prezidentský post v krajine. Jeho dobré vzťahy s vedením KSČ postupne ochladzovali. Nebolo mu dovolené vydať druhé vydanie jeho pamätí *Cesta života* a celý náklad druhého dielu skončil v januári 1972 v šrote. Problematickým sa recenzentom zdala prílišná idealizácia Masaryka a Beneša. V skutočnosti za zákazom vydania „politicky citlivých“ pamätí stál osobne Gustáv Husák.

Ludvík Svoboda napriek vážnemu ochoreniu (trpel artériosklerózou a v roku 1974 prežil sériu mŕtvíc) odmietol odstúpiť zo svojej funkcie, a tak Federálne zhromaždenie ČSSR v roku 1975 prijalo zákon,¹² na základe ktorého ho funkcie zbavili. Jeho nástupcom sa stal G. Husák. L. Svoboda dožíval svoj život v pocite krivdy a zaťrpknutia. Zomrel v Prahe 20. septembra 1979. Aj napriek tomu, že na jeho pohreb nebola účasť verejnosti organizovaná, stal sa veľkou spontánnou manifestáciou sympatií občanov Československa k jeho osobe. Zúčastnilo sa ho v Prahe približne 350 000 ľudí. Spolu s manželkou, ktorá zomrela ani nie rok po ňom, sú pochovaní v spoločnom hrobe na cintoríne v Kroměříži.

10 TOMEK, Prokop. Ludvík Svoboda – připomínáme si 130 let od narození vojenského velitele a pozdějšího prezidenta. Dostupné online: <https://www.vhu.cz/ludvik-svoboda-pripominame-si-130-let-od-narozeni-vojenskeho-velitele-a-pozdejsiho-prezidenta/> (cit. 01. 12. 2025)

11 Projev presidenta republiky Ludvíka Svobody. In *Rudé právo, orgán Československé sociálně demokratické strany dělnické*, roč. 48 – 49, 29. 10. 1968, s. 1-2.

12 Zákon č. 50/1975 Zb. z 28. 5. 1975. Podľa neho mohol byť zvolený nový prezident, keď dovtedajší nemohol dlhšie ako rok vykonávať svoj úrad.

Ludvík Svoboda bol významnou postavou československých dejín. Jeho život mal celý rad svetlých, no i tmavých okamžikov. Vojenská kariéra predurčila, že svoj prezidentský život prežil v uniforme. Dvakrát pomohol komunistickému režimu. Vo februári 1948 Gottwaldovi a v roku 1968 aj Husákovi. Dvakrát sa však dočkal „vdaky“ v podobe odstavenia na vedľajšiu koľaj. Historické interpretácie jeho rozhodnutí uvádzajú, že generál Svoboda nedokázal v rozhodujúcich chvíľach odolať tlaku a rozhodovať sa samostatne. Ako vojak bol zvyknutý rozdávať a poslúchať rozkazy, Sovietsky zväz uznával ako najvyššiu autoritu, v zlomových okamihoch rozhodla jeho predstava, že Sovietsky zväz stále bude zárukou bezpečnosti Československa.

Použitá literatúra:

- Rudé právo*, orgán Československé sociálne demokratické strany dělnické, roč. 48 – 49, 1968.
- BUDINSKÝ, Libor. *Trináť prezidentov*. Bratislava: Ikar, 2004. 352 s. ISBN 80-551-0751-3.
- Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II*. Ed. Ján Beňko. Bratislava: Národné literárne centrum, 1998. 591 s. ISBN 80-88878-48-9.
- Ludvík Svoboda (* 25. 11. 1895 Hroznatín + 20. 9. 1979 Praha). Dostupné online: <https://www.hrad.cz/cs/prezident-cr/prezidenti-v-minulosti/ludvik-svoboda>.
- SEGEŠ, Vladimír (et al.). *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Bratislava: Ottovo nakladateľství, 2015. 592 s. ISBN 978-80-7451-469-2.
- SVOBODA, Ludvík. *Cestami života*. Praha: Ottovo nakladateľství, 2009. 359 s. ISBN 978-80-7360-878-1.
- SVOBODA, Ludvík. *Z Buzuluku do Prahy*. Bratislava: Osveta, 1963. 413 s.
- TOMEK, Prokop. Ludvík Svoboda – připomínáme si 130 let od narození vojenského velitele a pozdějšího prezidenta. Dostupné online: <https://www.vhu.cz/ludvik-svoboda-pripominame-si-130-let-od-narozeni-vojenskeho-velitele-a-pozdejsiho-prezidenta/>.

PRED 130 ROKMI ZAČALA ČINNOSŤ MUZEÁLNA SLOVENSKÁ SPOLOČNOSŤ

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Z hľadiska rozvoja slovenskej vedy a vedeckých snažení konkrétnych osobností zohrala po zatvorení Matice slovenskej v roku 1875 významnú úlohu *Muzeálna slovenská spoločnosť* (MSS), ktorej zásluhou sa dostávala aj slovenská historiografia na vyššiu organizačnú i publikačnú úroveň. Začala pôsobiť 22. augusta 1895, hoci vznikla už 23. apríla 1893, lenže až po dvoch rokoch boli jej stanovy napokon schválené za čias predsedu uhorskej vlády Dezidera Bánffyho. Tá povolila v apríli 1895 založiť *Muzeálnu slovenskú spoločnosť* v Turčianskom Sv. Martine.

V tom čase bolo toto mestečko na Turci centrom slovenského národného života. Začiatkom júna 1861 sa tu uskutočnilo zhromaždenie,¹ na ktorom bol prijatý slovenský politický program *Memorandum národa slovenského*, sídlila tu (do roku 1875) prvá oficiálne štátom povolená celonárodná kultúrna ustanovizeň Slovákov *Matica slovenská*, ustanovená 4. augusta 1863 v Turčianskom Sv. Martine, vznikli a sídlili tu spolok slovenských žien *Živena*, *Kníhtlačiarsky účastinársky spolok*, *Slovenský spevokol* a v roku 1890 bola v mestečku dokončená výstavba Národného domu.

Prípravné práce na založenie vedeckej spoločnosti

V rokoch 1890 – 1893 sa začali medzi niektorými slovenskými národnými činiteľmi kryštalizovať snahy o založenie slovenského vedeckého spolku, ktorý by bol schopný združiť vedeckých pracovníkov a podporovateľov vedy. Najväčším iniciátorom tejto myšlienky bol rímskokatolícky kňaz, slovenský polyhistor, archeológ, geológ, mineralóg, paleontológ, botanik, mykológ a etnograf Andrej Kmeť.² Po celý život sa s veľkým entuziazmom oddával povolaniu obetavého kňaza a vášnivého výskumníka. Do dejín svetovej botaniky vstúpil objavením nových druhov rastlín, najmä ruží. Spolupracoval so zahraničnými vedcami a bol členom významných európskych vedeckých spoločností.

1 Turčiansky Sv. Martin bol až do memorandového zhromaždenia málo významným župným sídelným mestečkom. V polovici 19. storočia to bola väčšia dedina s 5 000 obyvateľmi bez kanalizácie a nemal predpoklady stať sa centrom národného života. Bližšie: Rozhovor Andrej Bán a HOLEC, Roman. Centrum Slovákov malo kasíno a blato v uliciach. In *Denník N*, roč. 7, 13. 6. 2021, s. 8.

2 Andrej Kmeť – narodil sa 19. 11. 1841 v Bzenici (okr. Žiar nad Hronom) ako najmladší z ôsmich detí kováča Štefana Kmeťa a Alžbety Kabinovej. Základnú školu začal navštevovať v Bzenici, Žarnovickej Huti a Banskej Štiavnici. Tu pokračoval v štúdiu na tunajšom gymnáziu, kde sa uňho prejavil záujem o botaniku. Vyššie triedy gymnázia (7. a 8.) navštevoval v tzv. malom seminári v Trnave. Rozhodol sa pre štúdium teológie, a to v rokoch 1861 – 1865 v Ostrihome. Po jeho absolvovaní vykonával kňazská činnosť najprv ako kaplán v Senohrade, farár v Krnišove (1873 – 1878) a následne dlhodobo pôsobil v Prenčove (1878 – 1905). Na dôchodku od roku 1906 žil v Turčianskom Sv. Martine. Bližšie: *Slovenský biografický slovník*, III. Zv. K – L. Martin: Matica slovenská, s. 114.

Socha A. Kmeťa v Banskej Štiavnici

Predstavou A. Kmeťa bolo založiť múzeum s názvom učená spoločnosť, so sídlom pri Národnom dome v Turčianskom sv. Martine. Do jej práce by sa zapájali aj laici. A. Kmeť bol vo vedeckej práci samoukom, uvedomoval si hranice medzi profesionálnou a amatérskou vedou, jeho organizačná práca smerovala hlavne k zbieraniu materiálov v jednotlivých odboroch. V najvýznamnejšej vlastivednej práci *Veleba Sitna* sa usiloval vedecky spracovať prírodu, históriu, ľudovú kultúru tejto oblasti.³ Roku 1892 navrhol založiť Slovenskú učenú spoločnosť so sídlom v Turčianskom Sv. Martine a s filiálkami vo všetkých slovenských mestách. Na porade národno-kultúrnych dejateľov v auguste 1892 v tomto mestečku bol jeho návrh prijatý a sám vypracoval návrh stanov.⁴ Kmeťova myšlienka sa stretla s pozitívnym ohlasom na porade. Jej podporovateľ katolícky kňaz na Spiši Štefan Mišík v liste z roku 1892 adresovanom Andrejovi Halašovi v tejto súvislosti napísal: „Na „Slov.

vedecký spolok“ reflektoval som už a prihlásil som sa ako zakladateľ; peniaze pošlem keď budem mať s počiatkom januára skromný príspevok pre museum a bibliotéku poslal som už minulého roku...”⁵ Poznamenal, že zbiera slovenské topografické názvy na Spiši a mal ich už dosť veľa. Sľúbil mu, že keď bude s prácou hotový, pošle ju do *Slovenských pohľadov*.⁶

Na zhromaždení národovcov konanom 24. apríla 1893 boli prijaté stanovy spoločnosti (vyšli v *Národných novinách*), pričom boli predložené štyri návrhy – od A. Kmeťa, Pavla Križku, Františka Víťazoslava Sasinka a Ľudovíta Turzu. „Na návrh Ambra Pietra a po dohode, že spolok sa bude menovať *Muzeálna slovenská spoločnosť*, čítal sa iba Križkov návrh, ktorý sa po nepatrných korektúrach aj prijal.”⁷ Dohodli sa na názve spolku – MSS, ktorého cieľom bolo zbieranie, ochrana, spracovanie a publikovanie pamiatok. Prvé zasadnutie sa konalo 2. augusta 1893 v Turčianskom sv. Martine. Bol ustanovený na tento účel prípravný výbor. Významnú úlohu pri vzniku MSS zohral

3 Pri výskumoch v Honte získal cenný archeologický materiál z predhistorických období. Písal aj popularizačné brožúrky a články nielen do slovenských časopisov a novín, ako boli napr. *Obzor*, *Katolícke noviny*, *Národné noviny*, *Orol*, *Národný hlásnik*, *Pútnik svätovoješský* a iné, ale aj do inojazyčných.

4 *Slovenský biografický slovník*, III. Zv. K - L. Martin: Matica slovenská, s. 114.

5 Literárny archív Slovenská národná knižnica (LA SNK) Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 27. 10. 1892.

6 SOKOLÍK, Viliam. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 68.

7 HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin: Matica slovenská, 1969, s. 169.

Andrej Halaša. Stal sa členom dočasnej správy, ktorá bola ustanovená v roku 1893 na čele s A. Kmeťom. K zakladajúcim členom MSS v roku 1893 patrili aj katolícky kňaz zo Spiša Štefan Mišík, ktorý bol i členom jej prípravného výboru.⁸

Začiatok činnosti MSS

Stanovy boli ministerstvom vnútra v Pešti oficiálne schválené 24. apríla 1895. „*Vtedy jediná vedecko-osvetová celonárodná slovenská inštitúcia začala vlastnú činnosť 22. augusta 1895.*“⁹ V tento deň sa konalo prvé valné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine, počas augustových slávností.¹⁰ Vedúcou osobnosťou MSS bol od jej ustanovenia až do roku 1908 neúnavný organizátor vedeckého života A. Kmeť, ktorý bol zvolený za jej prvého predsedu. Výrazne ovplyvnil jej profil a činnosť, videl v nej pokračovanie národnej kultúrnej misie. Podpredsedom sa stal Dr. Ján Petrikovich, pokladníkom Andrej Halaša, tajomníkom Andrej Sokolík. Počas pôsobenia MSS medzi predstaviteľov a členov spolku patrili Svetozár Hurban Vajanský, Jozef Škultéty, František Vítazoslav Sasinek, Pavol Križko, Matúš Dula, Štefan Mišík, Pavol Socháš, Juraj Čajda a iní. Jozef Škultéty „*s Andrejom Kmeťom pracoval na výbere a rozširovaní muzeálnych zbierok*“.¹¹ Pavol Socháš rozdelil činnosť MSS na odbory. Do prvého odboru zaradil zemepis a prírodopis, do druhého pravek, starožitníctvo a antropológiu, do tretieho patrili: jazykoveda, hudba a spev, ľudové zvyky, živnosť, liečenie, kroje a domový priemysel, výtvarné umenie, obydlie a domácnosť ľudí. Štvrtý odbor tvorili remeslá a priemysel, hospodárstvo a obchod. Na čele každého odboru mal byť referent a mal začať pôsobiť od 11. februára 1897, no aj tak sa najväčšia pozornosť venovala zberateľskej činnosti. Čo sa týka samotných zbierok, odborníkmi v ich zostavovaní boli v archeológii A. Sokolík, v meteorológii Ján Alojz Wagner, v botanike Jozef Ludovít Holuby, v keramike P. Socháš, v starožitnostiach A. Kmeť. Štefan Mišík prispel svojimi zbierkami v nárečí, najmä zo Spiša. Adolf Peter Záturský sa venoval prísloviám a porekdlám. V konečnom dôsledku boli zbierky MSS rozdelené na: Muzeológia, Astronómia, Geografia, Meteorológia a Klimatológia, Geológia, Paleontológia, Antropológia, Botanika, Zoológia, Archeológia, Numizmatika, História, Etnografia, Sociológia a Demografia, Umenie, Filológia. MSS mala charakter vedeckej inštitúcie združujúcej predstaviteľov inteligencie z rôznych odborov, najmä vlastivedných pracovníkov.

Cieľom a základným zámerom činnosti MSS bol zber a ochrana pamiatok materiálnej a duchovnej kultúry Slovákov, popularizácia vedy a vlastivedy. Spočiatku sa jej činovníci usilovali získať čo najviac nových členov a zapojiť ich do zberateľskej či vedeckej činnosti. V *Národných novinách* vydali informáciu o svojej existencii a apelovali na čitateľov, aby sa do práce spoločnosti zapojili. „*Už 8. júna vydal dočasný*

8 Bližšie: SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 67-73.

9 SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 67-73.

10 Bližšie: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Augustové slávnosti a ich význam v živote slovenskej spoločnosti za Uhorska a po vzniku prvej ČSR. In *Človek a spoločnosť*, roč. 7, 2004, č. 3.

11 Bližšie: FRANKOVÁ, Libuša, Jozef Škultéty v kontexte slovenských národno-obranných snáh. In *Dejiny*. Internetový časopis IH FF PU v Prešove, 2016, č. 1, s. 62-75.

výbor MSS (Kmeť, Sochán, Halaša) leták, v ktorom sa opätovne zdôrazňuje, že MSS zahrňuje v sebe všetky vrstvy národa, že každý Slovák môže byť jej členom a každý môže byť činným a spoločnosti veľmi prospešným bez toho, aby bol vedecký vzdelaný.“¹² Nezáležalo na tom, akého vierovyznania alebo spoločenského postavenia bol člen, taktiež členovia neboli rovnako zastúpení v každom kraji, niektorí sa členstvom zaväzovali k zberateľskej či publikačnej činnosti. V úsilí o zabezpečenie úspešnosti v zberateľskej činnosti vydali vedúci činitelia spoločnosti návod pre členov, akým spôsobom zbierať národopisný materiál.

Iniciatívny na pôde MSS bol najmä A. Halaša, ktorý sa podieľal na jej organizovaní, bol aktívny pri náboře nových členov, usiloval sa o zbierkové fondy. Dočasne mu zverili funkciu pokladníka, ktorú vykonával až do svojej smrti v roku 1913. V tejto funkcii evidoval nových členov, mal na starosti vyberanie členských poplatkov a celé finančné zabezpečenie spoločnosti. V korešpondencii aj osobne neustále vyzýval priateľov, ale aj úplne neznámych ľudí, aby prispeli k rozvoju spoločnosti. V mene MSS písal do novín a časopisov výzvy na zbieranie predmetov pre múzeum. Sám tiež chodil po slovenských dedinách a vždy doniesol výšivky, taniere, maľované skrine a ďalšie vhodné zbierkové predmety. Zozbierané predmety sa museli triediť, ukladať a ochraňovať. A. Halaša bez nároku na akúkoľvek odmenu sa na to podujal – zbieral, triedil exponáty a katalogizoval knižnicu MSS.¹³

Organizačné schopnosti a pracovné úsilie A. Halašu boli vynikajúce. Činnosti MSS venoval všetok svoj voľný čas. Nešlo len o administratívne práce. V korešpondencii aj osobne neustále vyzýval svojich priateľov, ale aj úplne neznámych ľudí, aby prispeli k rozvoju spoločnosti. Dokázal nájsť aj nové spôsoby získavania peňazí. Keď boli Martinčania nútení predať tovareň na celulózu, každý účastinár mal dostať 10 korún nad nominálnu cenu svojej účastiny z predajnej ceny. Vtedy rozposlal stovky listov účastinárom, aby sa sumy, ktorú dostanú „navyš“, zriekli v prospech MSS. Plán sa vydaril a do pokladnice pribudla pekná suma. MSS nepotrebovala len finančné prostriedky. Zameriavala sa na zbieranie všetkého, čo sa týkalo slovenského ľudu. V mene MSS písal A. Halaša do novín a časopisov výzvy na zbieranie predmetov. Vyzýval Slovákov, aby posielali napr. staré knihy, listiny, obrazy, sochy, protokoly, pečiatky, staré peniaze, medaily, výšivky, taniere a podobné veci. Sám chodil po slovenských dedinách a vždy doniesol nejaké výšivky, taniere, maľované skrine a i. Zozbierané predmety boli uložené v muzeálnych miestnostiach. Museli sa triediť, uskladiť a ochraňovať. A. Halaša bez nároku na akúkoľvek odmenu sa zapojil do tejto činnosti a dokázal svojím oduševnením za cieľ MSS nadchnúť aj iných. Vďaka dobrým kontaktom získaval dobrovoľníkov z radov študentov. Jedným z nich bol aj Fedor Houdek. Halašovu prácu ocenil Jozef Škultéty: „Niet v našom muzeume predmetu, na ktorom by nebolo znať ruku Halašovu. Činnosťou svojou utvoril si sám pomník, zanechajúc nezmazateľné stopy svojej práce.“¹⁴ Zvláštnu pozornosť venoval

12 HANAKOVIČ, Štefan, *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin: MS, 1969, s. 170.

13 Dopisy. In *Národné noviny*, roč. 44, 1913, č. 40, s. 3. Bližšie: SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 67-112.

14 Dopisy. In *Národné noviny*, roč. 44, 1913, č. 40, s. 3. Bližšie: SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 67-113.

katalogizovaniu knižnice. Mal popri A. Kmeťovi a Jánovi Petrikovichovi veľký podiel nielen na založení MSS, ale najmä na jej činnosti.

K spoluzakladateľom MSS patrili P. Socháš. Ako člen dočasného výboru MSS vo funkcii dočasného tajomníka sa podieľal na vypracovaní jej stanov v roku 1893, ako aj na jej aktivitách ako člen výboru.¹⁵ V činnosti MSS tvoril výskum duchovnej a hmotnej kultúry ľudu jednu zo základných náplní práce zakotvanej aj v jej stanovách.¹⁶

Periodiká MSS

Jedným z hlavných cieľov fungovania MSS bola publikačná činnosť. „Periodiká MSS zohrali teda významnú vedeckú, ale i osvetovú úlohu a v podstatnej miere ovplyvňovali aj národotvorný proces.“¹⁷ Od roku 1896 vydávala MSS *Sborník Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, o dva roky neskôr v roku 1898 začal vychádzať *Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, ktorý vznikol ako pokračovanie a doplnok k *Sborníku Muzeálnej slovenskej spoločnosti*. Stal sa prvým skutočným slovenským vedeckým časopisom. Časopis vychádzal dvojmesačne, s cenou 25 grajciarov. Sborník mal byť zadarmo a vychádzal dvakrát do roka.

Počas prvých rokov sa publikačná činnosť stretávala s problémami z dôvodu nedostatočnej odbornosti, tiež spoločnosť mala málo členov a slabý bol aj záujem o jej prácu. Spoločnosť od roku 1898 organizovala vedecké prednášky z rôznych odborov, prednášajúcimi boli známi slovenskí vedci. Bol predložený aj návrh, aby sa prednášky uskutočňovali vo viacerých mestách kvôli edukácii ľudu. „Politickí vodcovia slovenskí, tvorcovia „Domu“: Mudroň, Dula, Vajanský, Pietor, Škultéty v MSS našli nový účinný spôsob národnokultúrneho upovedomenia slovenského ľudu.“¹⁸ Štefan Mišík prispel zbierkou ľudových piesní, a tým aj k etnografickej zbierke. Zberateľ Ignác Kojda zozbieral *Piesne ľudu slovenského*, ktoré zapisoval v pôvodnej nárečovej podobe.

Podľa stanov mali periodiká obsahovať štúdie o muzeálnych predmetoch, archeologické, historické, prírodovedné, etnografické a topografické poznatky o krajine. Prvé vydania sa zamerali vo väčšine na vlastivedu. Publikovali sa v nich prvé slovenské vedecké práce z oblasti folkloristiky, geológie, astronómie, histórie. Vznikali od autorov ako Pavol Križko, František V. Sasínek, Š. Mišík, A. Kmeť, J. L. Holuby. Publikácie boli dostupné iba pre členov. Na Časopise pracovali najmä Kmeť, Halaša a Sokolík. Takmer počas celého obdobia existencie mala MSS finančné problémy, s čím súvisel najmä malý počet členov. Ako príklad môže slúžiť to, že Sborník mal byť podľa stanov bezplatný pre členov, no istý čas sa zaviedol poplatok, keďže nebolo financií ani na jeho tlač.

-
- 15 VÁCLAVÍK, Antonín. Kronika. Pavel Socháš 70-ročný. In *Slovenské pohľady*, roč. 48, 1932, č. 6, s. 385; SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 64 a 71. Socháš sa podieľal aj na spracovaní knižného fondu Bibliotéky Národného domu.
 - 16 Stanovy Muzeálnej slovenskej spoločnosti. In SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 166-167.
 - 17 HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin: MS, 1969, s. 172.
 - 18 HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin: MS, 1969, s. 169.

Keďže zámerom MSS bolo taktiež objasniť produkty hmotnej a duchovnej kultúry slovenského ľudu a oboznámiť s nimi verejnosť, činili to najmä prostredníctvom t *Zborníka Muzeálnej slovenskej spoločnosti* a *Časopisu Muzeálnej slovenskej spoločnosti* (orgán mal skôr informačný charakter). Ich prostredníctvom boli prezentované výsledky bádania slovenského národopisu, čím pozitívne ovplyvňovali národopisnú činnosť na Slovensku. MSS skoncentrovala sily a usilovala sa zabezpečiť systematický zber národopisného materiálu a jeho spracovávanie.

Keď v roku 1896 prevzala MSS do depozitu aj Bibliotéku Národného domu, nachádzala sa v ťažkej situácii pre nedostatok priestorov. Z tohto dôvodu, už v roku 1901, začali pripravovať podklady na výstavbu novej muzeálnej budovy. Základný kameň novej budovy bol položený 8. augusta 1906. Š. Mišík bol za postavenie osobitnej budovy len pre knižnicu. Vychádzal z predpokladu značného rastu knižničných fondov. Jeho predstavou bolo postavenie „múzea“ čisto slúžiaceho len slovenským záujmom.¹⁹ V roku 1906 sa začalo so stavbou a rok na to, 7. augusta 1907, bola nová budova národného múzea sprístupnená verejnosti.

Spolupráca MSS s českými národnými činiteľmi

MSS sa podieľala na prezentácii produktov materiálnej a duchovnej kultúry slovenského ľudu na rôznych výstavách konaných v Uhorsku, v habsburskej monarchii i mimo nej. Jednou z prvých bola Národopisná výstava českoslovanská v Prahe v roku 1895, ktorej prvoradým zámerom bolo manifestovať rastúce sebavedomie českého národa a jeho spätosť s ostatným slovanským svetom, konkrétne i so Slovákmi. S ich účasťou na nej sa počítalo a Slováci túto možnosť s nadšením prijali. Výber a zhromažďovanie ľudovomeleckých predmetov si vyžadovali cieľavedomé úsilie a značné materiálne zdroje, aby slovenská expozícia naplnila hlavný zámer – odzrkadliť svojbytnosť slovenskej kultúry a spôsob života slovenských ľudových vrstiev. Na túto náročnú prácu sa podujal Slovenský výstavkový výbor Národopisnej výstavy v Turčianskom Sv. Martine, ktorému predsedal Matúš Dula. MSS v ňom zastupovali A. Halaša a P. Socháň. K významným spolupracovníkom výstavy sa zaradil A. Kmeť.²⁰

Začiatkom mája nasledujúceho roku 1896 bol v Prahe založený slovakofilský spolok *Českoslovanská jednota* (ČJ). Do jeho činnosti sa zapojili viacerí slovenskí národní činitelia pracujúci na pôde MSS (P. Socháň, Š. Mišík a i.). Bol medzi nimi aj jej predseda A. Kmeť. Medzi prvými uvítal vznik spolku, čo tlmočil v liste prvému starostovi ČJ Františkovi Pastrnkovi: „... ja z celého srdca schvaľujem Váš šľachetný cieľ a cieľ Jednoty“.²¹ Prihlásil sa za spolupracovníka spolku, uvítal úlohy, ktoré si vo vzťahu

19 Bližšie: LA SNK Martin, sign. 94 K 37. List Š. Mišíka neznámemu z 11. 3. 1912.

20 Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. Slováci na Národopisnej výstave českoslovanskej v Prahe roku 1895. In *Slovanský přehled : review for Central, Eastern and Southeastern European history*, roč. 88, 2002, č. 4. s. 593–600; POLONEC, Andrej. A. Kmeť a A. Halaša – spolupracovníci Národopisnej výstavy českoslovanskej v Prahe roku 1895. In *Zborník Slovenského národného múzea LXV., Etnografia* 12, 1971, s. 11.

21 Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP) Praha, fond F. Pastrnek. List A. Kmeť a F. Pastrnkovi zo dňa 18. 6. 1896.

k Slovákom spolok stanovil, najmä jeho knižnú akciu.²² Odporúčal F. Pastrnkovi, aby sa snažili získať si predovšetkým „centrum (sv. Martin), lebo dľa toho spravuje sa komótné publikum“. A. Kmeť si uvedomoval skutočnosť, že „ťažšie sa zajiste bude v Česku a bratia Česi musia zabezpečiť zdar spolku; my sa len pripojíme a ochotne podporovať budeme dľa skrovných síl“.²³ A. Kmeť kládol do popredia knižnú akciu ČJ. Na margo tejto činnosti spolku poznamenal: „Nemýlim sa, tak súdim, že zakladaním knižníc mieni Jednota pôsobiť zvlášť na ľud slovenský, aby totiž v nižších vrstvách „kniha česká opäť nabyla pôdy“; snáď kniha zábavno-poučná.“²⁴ Zvlášť mu išlo o vedeckú literatúru a v tejto súvislosti odporúčal ČJ, aby sa prv alebo súčasne zamerala aj na inteligenciu, síce „knihou vedeckou“ (zdôraznil autor – pozn. N. J.), ako to začala robiť aj MSS, ktorá si kupovala predovšetkým české vedecké diela. V prípade, že by potrebných kníh v tomto jazyku nebolo, tak až vtedy mala kúpiť inojazyčné. Poznamenal: „Z inteligencie prechádzali by známosti, zaujatosť a potrebnosť knihy českej i do ľudu ...“²⁵ Postavoval sa na slabý záujem Slovákov o čítanie. Osobnosť A. Kmeťa si členovia spolku vážili a hodnotili ho ako človeka, ktorý žil pre svoje ideály a svoje úsilie venoval vedeckej a národnej práci. Snažili sa napomôcť mu v činnosti MSS aj tým, že v roku 1900 mu ponúkli, že v priestoroch MSS usporiadajú stálu výstavku českej literárnej produkcie. Pôvodcom tejto myšlienky bol český politik František Ladislav Rieger. Podľa jeho návrhu mala byť výstavka umiestnená v miestnosti MSS a eventuálne mohla byť spojená s predajom kníh.²⁶ Bližšie o tomto zámere informovali A. Halašu 28. februára 1900 a o niečo skôr s ním oboznámili J. Škultétyho. Keďže chceli podniknúť konkrétne kroky na jeho uskutočnenie, t. j. rokovať s českými nakladateľmi, bolo pre nich dôležité stanovisko martinských činiteľov k tejto záležitosti. Odpoveď A. Halašu prišla F. Pastrnkovi v priebehu niekoľkých dní. Uvítal myšlienku stáleho skladu českých kníh v Martine, no považoval ju, podobne ako J. Škultéty, za nerealizovateľnú. Upozornil na to, že v miestnostiach MSS takýto sklad nebolo možné zriadiť, pretože: „Muzeálna spoločnosť od pol treťu roka má permanentné vyšetovanie, viceišpán a hlavný išpán, ako nejakí policajti, chodia do miestností spoločnosti robiť komisionosti niekedy temer každý týždeň.“²⁷ Iných primeraných miestností v Národnom dome nebolo a ani ďalšie nebolo možné na tento účel prepustiť. Pomoc zo strany ČJ sa napokon prejavila v tom, že zasielala knihy, napr. koncom roku 1902 ČJ darovala MSS 202 kníh.²⁸

22 Jednou z dôležitých činností spolku na Slovensku bola knižná akcia pod názvom Česká kniha na Slovensko a slovenská kniha do Čiech. V jej rámci ČJ zasielala české knihy a časopisy, ale aj celé knižnice na Slováckmi obývané územie. Propagovala české knihy v kníhkupectvách a získavala odberateľov slovenských časopisov. Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci : (1896 – 1914) : (kultúrno-spoločenské aktivity spolku)*. Prešov: FF PU v Prešove, 2010, s. ??, 183 s.

23 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 18. 6. 1896.

24 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 18. 6. 1896.

25 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. List A. Kmeťa F. Pastrnkovi z 18. 6. 1896.

26 LA SNK Martin, sign. 37 CH 18. Listy F. Pastrnka A. Halašovi z 28. 2. 1900 a z 18. 3. 1900.

27 LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. List J. Škultétyho F. Pastrnkovi z 25. 2. 1900.

28 Bližšie: Zoznam darcov pre knižnicu a archív Národného domu a MSS za roky 1890 – 1927. In SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 179-220; LA PNP Praha, fond ČJ. Zápis zo schôdze výboru ČJ dňa 6. 11. 1902.

MSS bola pod stálym dozorom uhorských úradov. V dôsledku ich zásahu bol na pečati MSS nápis slovensko-maďarský. V jednom zo svojich listov Halašovi na to Š. Mišík reagoval: „Voči nepriateľovi, ktorému ide o to, aby s MSS urobili tak ako s Maticou, ráčte ísť najkrajnejšiu hranicu ústupnosti. Veď maďarská reč na pečati spomenutého spolku bude len pamiatkou na tú peknú slobodu, akú Slováci za maďarského panstva zažívali.“²⁹

MSS po smrti A. Kmeťa

Dňa 16. februára 1908 zomrel v Turčianskom Sv. Martine A. Kmeť. Po jeho smrti bolo potrebné nájsť dôstojného nástupcu vo funkcii predsedu MSS. Výbor sa rozhodol ponúknuť túto funkciu váženému Š. Mišíkovi, čo bola najväčšia pocta, ktorú mu vtedy slovenský národ mohol udeliť. Š. Mišík bol na pôde MSS známy tým, že vo svojom okolí vyhľadával, chránil, študoval a zapisoval hmotné a písomné pamiatky tunajšieho ľudu. Celé množstvo piesní, rozprávok, kníh, rukopisov, letákov a pod. daroval MSS. Mišíka prejav dôvery slovenskej elity potešil a dojal. Avšak skôr, ako mohol funkciu predsedu MSS prijať, musel si vyžiadať potrebné povolenie od svojej cirkevnej vrchnosti, a tak písomne požiadal o súhlas biskupa Alexandra (Sándora) Párvyho, pričom ju dobre a jasne zdôvodnil. Napriek obavám mu bol súhlas daný.³⁰ Š. Mišík sa vrhol do práce v novej funkcii s veľkým oduševnením, ktoré mu bolo vlastné. Od nástupu za predsedu MSS venoval jej všetku svoju pozornosť.

Pokladníkom MSS bol naďalej A. Halaša. Mišík napriek pokročilému veku, chorobám i diaľke, ktorá ho delila od Turčianskeho Sv. Martina, svoju prácu nezanedbával. Usiloval sa najmä o zrealizovanie sna, ktorý bol blízky všetkým zakladateľom tejto ustanovizne a to založeniu múzea. Bol presvedčený, že je potrebné zbierať predovšetkým predmety pre múzeum, pretože sa v nich najzreteľnejšie prejavuje duch slovenského národa, jeho názory na svet. Snažil sa o to, aby každý prejav slovenskej kultúry ostal zachovaný a v tomto zmysle zneli aj jeho prejavy takmer na každom valnom zhromaždení MSS. Za jeho predsedníctva a jeho zásluhou získalo slovenské múzeum najväčšiu časť ľudových malieb, výšiviek, nádob so slovenskou ornamentikou a iných predmetov slovenskej domácnosti. Sídлом spoločnosti bol Národný dom v Turčianskom Sv. Martine.

Dva roky po nástupe do funkcie znovu obnovil myšlienku založiť Maticu slovenskú, ktorej bol členom krátko po jej ustanovení. Keď uhorské vládne kruhy v dôsledku vystupňovaného národnostného útlaku voči Slovákom v polovici 70. rokov 19. storočia zatvorili nielen tri slovenské gymnáziá, ale aj Maticu slovenskú a jej majetok, ako napísal A. Halašovi, bol „zhabaný bez súdneho výroku s neslýchanou surovou urážkou vlastníckeho práva“, ³¹ snažil sa zistiť hodnotu tohto majetku, aby ho mohol „od uhorskej vlády reklamovať“. Preto požiadal A. Halašu, aby sa skontaktoval s národovcami, ktorí boli spätí s Maticou slovenskou a vyskúmali „skutočný stav matičného

29 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi zo 16. 4. 1899. V dôsledku zásahu podžupana turčianskej župy K. Beniczkeho prípisom z 10. 3. 1902 bol nápis na pečati MSS naďalej slovensko-maďarský. Bližšie: SOKOLÍK, V. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966, s. 90.

30 Bližšie: JURČIŠINOVÁ N. Postoj Štefana Mišíka k udalostiam v Černovej 24. 10. 1907. In *Dejiny. Internetový časopis IH PU v Prešove*, 2017, č. 2, s. 154-156.

31 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 18. 4. 1910.

spolku menovite 1. aký bol stav matičného kapitálu v hotovosti, 2. hodnotu matičnej budovy, jej pozemku, knižnice a múzea, 3. poručenstvá, aké jej právne patrili, ale svedoľu Kolomana Tiszu k iným cieľom obrátené boli...“.³² Jeho úsilie, rovnako ako aj úsilie ostatných slovenských národovcov v tejto záležitosti bolo neúspešné. Bola to predovšetkým Mišíkova dôvera k Halašovi a spoločné záujmy, hlavne národopisná činnosť a spolupráca na pôde MSS Š. Mišíka ako predsedu spolku a A. Halašu ako pokladníka, spájalo ich aj rovnaké vnímanie plnenia úloh potrebných pre pozdvihnutie slovenského ľudu, niektoré totožné názory na slovenskú domácu politiku, žurnalistické aktivity a iné. Bolo preňho náročné zastávať post predsedu MSS, pretože ho delila od Turčianskeho Sv. Martina veľká vzdialenosť, naďalej totiž pôsobil na Spiši vo Veľkom Hnilci ako kňaz do apríla 1919, keď bol zvolený za kapitulného vikára. Dňa 16. apríla 1919 zložil predpísanú prisahu a prevzal úrad v Spišskej Kapitule, kde bol do svojej smrti 27. júla 1919. Vtedy sa skončilo aj jeho pôsobenie na poste predsedu MSS. Tá však pokračovala vo svojej činnosti aj v novovzniknutej Československej republike, ale za nových podmienok.

Predvojnová MSS bola po zániku Matice slovenskej jedinou celonárodnou kultúrnou inštitúciou a významným centrom slovenského národnokultúrneho života do roku 1918. K jej vzniku a činnosti ako prvej vedeckej inštitúcie na Slovensku viedla hrbolatá cesta a udržiavali ju neúnavní a pre vedu zaničení slovenskí národní činitelia, ktorí svojou činnosťou prispeli aj k vybudovaniu Slovenského národného múzea.

Použitá literatúra:

Literárny archív Slovenskej národnej knižnice Martin

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha

Národné noviny, roč. 44, 1913

FRANKOVÁ, Libuša, Jozef Škultéty v kontexte slovenských národnoobránných snáh. In *Dejiny*. Internetový časopis IH FF PU v Prešove, 2016, č. 1, s. 62-75.

HANAKOVIČ, Štefan. *Muzeálna slovenská spoločnosť*. Martin: Matica slovenská, 1969.190 s.

HOLÝ, Karol. *Andrej Kmeť a slovenské národné hnutie*. Bratislava: VEDA, 2015. 279 s.

JURČIŠINOVÁ, Nadežda. *Československá jednota a Slováci : (1896 – 1914) : (kultúrno-spoločenské aktivity spolku)*. Prešov: FF PU v Prešove, 2010. 183 s.

JURČIŠINOVÁ, N. Slovacina Národopisnej výstave československej v Prahe roku 1895. In *Slovanský přehled : review for Central, Eastern and Southeastern European history*, roč. 88, 2002, č. 4. s. 593-600.

JURČIŠINOVÁ N. Postoj Štefana Mišíka k udalostiam v Černovej 24. 10. 1907. In *Dejiny*. Internetový časopis IH PU v Prešove, 2017, č. 2, s. 154-156.

KRAJČOVIČOVÁ, Natália. Augustové slávnosti a ich význam v živote slovenskej spoločnosti za Uhorska a po vzniku prvej ČSR. In *Človek a spoločnosť*, roč. 7, 2004, č. 3.

32 LA SNK Martin, sign. 37 H 16. List Š. Mišíka A. Halašovi z 18. 4. 1910.

- POLONEC, Andrej. A. Kmeť a A. Halaša – spolutvorcovia Národopisnej výstavy československej v Prahe roku 1895. In *Zborník Slovenského národného múzea LXV*, Etnografia 12, 1971, s. 7-23.
- Rozhovor Andrej Bán a HOLEC, Roman. Centrum Slovákov malo kasíno a blato v uliciach. In *Denník N*, roč. 7, 13. 6. 2021, s. 8.
- SOKOLÍK, Viliam. *Z bojov o pokladnicu slovenskej kultúry*. Martin: Matica slovenská, 1966.
- Slovenský biografický slovník, III. Zv. K – L*. Martin: Matica slovenská, s. 114-115.
- VÁCLAVÍK, A. Kronika. Pavel Socháň 70-ročný. In *Slovenské pohľady* roč. 48, 1932, č. 6.

ROK 1935 – SLOVÁK PREMIÉROM, ĽUDÁCI S KOMUNISTAMI HLASUJÚ ZA ČECHOSLOVÁKA BENEŠA

Peter KOVAL'

Edvard Beneš

Rok 1935 znamenal v historickom vývoji našich krajín hneď niekoľko „nepatrných“ historicko-politických zmien. Tie boli ovplyvnené celoeurópskym vývojom. V polovici 30. rokov sa Európa dostávala z celosvetovej hospodárskej krízy, ktorá vypukla v roku 1929. V Nemecku upevňoval svoju diktátorskú moc Adolf Hitler. Hlavné tieto faktory mali dopad aj na vnútropolitický vývoj demokratického Československa.

V máji 1935 sa konali slobodné voľby do zastupiteľských orgánov. V českej časti krajiny ich vyhrala percentuálnym podielom voličských hlasov menšinová nemecká Henleinova Sude-tonemecká strana (SdP) a len vďaka volebnému systému (tzv. teritoriálnemu kľúču) mala v poslaneckej snemovni o jedno kreslo menej ako druhá Agrárna strana. Bolo jasné, že SdP nemá dostatočný koaličný potenciál na vytvorenie vlády, ale ukázalo sa, že menšinové obyvatel-

stvo v Československej republike (ČSR) hlasovalo podľa etnických kritérií. Všetky koaličné politické strany oproti posledným voľbám v celoštátnom meradle zaznamenali stratu.¹ Prechod voličov nemeckých aktivistických strán k nacionalisticky orientovanej SdP len potvrdil radikalizáciu vtedajšej spoločnosti. Autonomistický blok vedený Hlinkovou slovenskou ľudovou stranou (HSLS) v koalícii so Slovenskou národnou stranou (SNS), poľskými i rusínskymi menšinovými stranami sa vo voľbách väčšinou presadil na Slovensku,² čo potvrdilo spoločenské smerovanie republiky i dlhotrvajúci stav na Slovensku, kde obyvateľstvo dlhodobo volilo skôr opozične.³ Svoje silné pozície potvrdila HSLS aj v nasledujúcich voľbách do krajinského zastupiteľstva, uskutočnených o týždeň neskôr, keď získala o viac ako

- 1 V celoštátnom meradle získali vo voľbách do poslaneckej snemovne ČSR v roku 1935 agrárnici 14,2 % hlasov, sociálni demokrati 12,6 %, národní socialisti 9,2 %, ľudovci 7,5%. SdP Konrada Henleina 15,2 %.
- 2 Autonomistický blok získal na Slovensku 30,1 % hlasov, v celoštátnom meradle to predstavovalo 6,9 % a získal 22 poslaneckých kresiel.
- 3 FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: Veda, 2012, s. 439-440.

100 tisíc viac hlasov oproti krajiniským voľbám v roku 1928. Viac ako 430 tisíc hlasov jej dávalo nároky na vstup do vlády.⁴

Agrárnik Jan Malypetr poverený zostavením vlády však neprijal podmienky poslancov HSLS smerujúce k uzákoneniu autonómie a nový kabinet bol bez ľudákov takmer v rovnakej zostave ako v predchádzajúcom volebnom období. Do koalície bol prizvaný staronový koaličný partner Živnostenská strana a Slovensko opätovne zastupovali dvaja ministri Ivan Déřer a Milan Hodža.⁵ V novembri sa po smrti Bohumíra Bradáča predseda poslaneckej snemovne Malypetr presunul na jeho funkciu a predsedom vlády sa stal po prvýkrát v existencii Československa Slovák Milan Hodža. Slovenskí autonomistickí poslanci si boli vedomí nemožnosti veľkej zmeny vládnej politiky. Jeho voľbu vnímali ako porážku tzv. hradnej politiky a víťazstvo radikálneho krídla Agrárnej strany. Zároveň bolo ich očakávaním, aby ako prvý Slovák na tak významnom poste Hodža vykonával svoju funkciu takým spôsobom, aby sa na neho v budúcnosti nazeralo ako na politika neústupčivého a snažiaceho sa o vyriešenie slovenskej otázky. Tlačový orgán HSLS denník *Slovák* sa k tomu vyjadril nasledovne: „Ak bude Hodža pracovať v duchu fixnej idey národa československého, ak bude len púhym vykonávateľom jalových a polovičitých dohôd českých ľavičiarov a českých pravičiarov, tak padne. Musí padnúť a my tento pád vďačne urýchlíme. Ale ak sa dá Hodža vážne riešiť slovenskú otázku a nedá si v tom diktovať ničím, len záujmom štátu a splnením túžby celého Slovenska, čo jedine zaručuje pokoj v štáte, bude možno uvažovať o určení si iného pomeru Slovenska k ministerskému predsedovi dr. Hodžovi.“⁶ Kým slovenskí ľudáci prechovávali aspoň malú nádej, tak české politické strany si sľubovali od nového predsedu naopak oslabenie vplyvu ľudáckej politiky a aspoň čiastočné vyriešenie slovenskej otázky v ich spokojnosť. Na návrh agrárnika Jána Ursínyho bol vytvorený Akčný výbor slovenských koaličných poslancov, ktorého cieľom bolo hájiť slovenské záujmy bez ohľadu na stranícku príslušnosť a tým oslabovať pozície autonomistických poslancov z HSLS a SNS.⁷

Politická situácia sa ku koncu roku 1935 viac skomplikovala pre abdikáciu chorého prezidenta T. G. Masaryka. Za svojho nástupcu určil Edvarda Beneša. S jeho osobnosťou však mali problém viaceré politické smery. Jeho kandidatúru podporovali ľavicové subjekty (sociálni demokrati, národní socialisti, za istých podmienok aj komunisti), aktivistickí Nemci, Lidová strana J. Šrámka a slovenskí agrárnici na čele s Hodžom. Negatívne sa k jeho voľbe postavilo pravicové krídlo agrárnikov vedené Rudolfom Beranom, SdP-henleinovci, živnostníci, Národné zjednotenie Karla Kramára a Národná obec fašistická Radolu Gajdu. Proti Benešovi navrhli vlastného kandidáta profesora Bohumila Němca. Hodža sa v komplikovanej situácii rozhodol pre demisiu, ktorú však prezident neprijal a 14. decembra 1935 abdikoval z funkcie.

4 RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 138.

5 FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 – 1939*. Bratislava: Veda, 2012, s. 440.

6 Hodžove výhľady. In *Slovák*, roč. 17, 7. 11. 1935, č. 252, s. 1.

7 RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad, 2012, s. 138.

Hlasy poslancov HSĽS sa náhle stali rozhodujúcimi. Beneš bol za popieranie existencie slovenského národa, neuznávanie odlišnosti slovenského jazyka od českého a žiadal si postupné úplné splynutie Čechov a Slovákov pre ľudákov spočiatku neprijateľným kandidátom. Napriek nesúhlasu Andreja Hlinku a jeho stúpencov sa za Benešovú kandidatúru postavilo probenešovské krídlo Jozefa Tisa. Dôležitý bol aj názor Vatikánu, ktorému prekážal prof. Nemec ako ateista, pričom Beneš ostával v jeho očiach kresťanom-katolíkom aspoň formálne. Nakoniec však rozhodlo až osobné stretnutie Beneša s predsedom strany Andrejom Hlinkom 17. decembra, deň pred voľbou prezidenta sa Beneš zaviazal, že nebude klásť prekážky „decentralizácii“ štátu, čo Hlinka pochopil ako nádej pre zavedenie autonómie Slovenska. Oficiálny prísľub k takejto politicko-administratívnej zmene od Beneša však nikdy nedostal. O tom, že ľudáci vyčkávali do poslednej chvíle svedčí aj denník *Slovák*, ktorý ešte v deň voľby priniesol informácie, ako sa voľba prezidenta uskutoční a aká nervozita panovala vo verejnosti. Čitateľom ukazovali, ako budú voliť vládne strany, ako komunisti i henleinovci, no ku konkrétnemu menu kandidáta, za ktorého budú hlasovať poslanci HSĽS sa nevyjadrili.⁸ V nasledujúcom čísle už noviny priniesli rozsiahly úvodník, v ktorom vysvetľovali svoju voľbu a hlavne očakávanie od podporeného kandidáta Beneša. „Hlinková ľudová strana rozhodla tak, ako jej kázalo štátne vedomie: neprekážať uskutočneniu plánov muža, ktorý chce zabezpečiť poriadok vo vnútri štátu tak, aby tento vyhovoval i Slovákom a chce zabezpečiť republiku v zahraničí... vedomí sme si aj tej skutočnosti, že táto voľba zaväzuje dr. Eduarda Beneša, prezidenta republiky, vyriešiť slovenský problém k spokojnosti všetkých Slovákov. Preto očakávame nové obdobie slovenskej politiky. Očakávame, že slovenský problém dostane sa do popredia vnútropolitických otázok a že hlave štátu dr. Eduardovi Benešovi bude záležať na tom, aby nesklamal tých, ktorí pri prezidentskej voľbe tak ostentatívne naň hlasovali. Konštatujeme len skutočnosť, keď napíšeme, že Slovensko takmer jednohlasne (i Maďari!) hlasovalo za dr. Eduarda Beneša, od ktorého teda právom môže očakávať splnenie svojich želaní a túžob.... Želáme si, aby sme po siedmich rokoch mohli konštatovať v našom časopise, že dr. Eduard Beneš ako prezident Československej republiky priblížil sa milovými krokmi k zásadám, hlásaným samým prezidentom T. G. Masarykom v Pittsburskej dohode.“⁹

Milan Hodža

Aj keď komunisti uvažovali postaviť do voľby prezidenta vlastného kandidáta – Klementa Gottwalda, nakoniec u nich prevládol politický kalkul. V Moskve pár mesiacov pred voľbami sa na kongrese Kominterny rozhodlo, že komunistické stra-

8 Chvíľa rozhodnutia sa blíži. Nervozita vo verejnosti i tlači. In *Slovák*, roč. 17, 12. 1935, č. 286.

9 Dr. Eduard Beneš zvolený už v prvom kole za prezidenta republiky. In *Slovák*, roč. 17, 19. 12. 1935, č. 287, s. 1.

ny sa už nemali otvorene vymedzovať proti sociálnemu fašizmu (sociálnej demokracii), ale naopak vytvárať s ostatnými socialistickými stranami „ľudové fronty“ namierené proti skutočnému fašizmu a nacizmu. Beneš tajne s komunistami rokoval, resp. vyjednával, nakoľko mal možnosť im niečo ponúknuť. Komunisti naliehali na odchádzajúceho prezidenta, aby udelil amnestiu uväzneným spolustraníkom.¹⁰ Hrad 14. decembra požiadavke vyhovel a podpísal amnestiu všetkým komunistickým činiteľom. Komunisti potom upustili od zámeru postaviť vlastného kandidáta a prejavili ochotu podporiť Beneša. Voličom svojej strany to vysvetľovali pragmaticky. Podpora Beneša bola pre nich určite menším zlom ako výhra prof. Němca, bola to záchrana pred hroziacim presadením sa nacizmu v republike. V *Rudom práve*, tlačovom orgáne KSČ uverejnili vyjadrenie Ústredného výboru KSČ: „My, komunisté, jsme všemi silami potírali dra Beneše v popřevratových dobách, jako politiku, která je v rozporu se zájmy dělnické třídy i všeho pracujícího lidu a činili jsme tak plným právem. ... jeho politika znamenala úplnou podporu Versailleského míru, který zrodil jen nový útlak národů a vytvořil živnou půdu pro vítězství hitlerovského fašismu.... jeho vnitřní politika směřovala především k tomu, aby široké lidové masy byly spoutány politikou třídního míru a aby buržoasie mohla beztréstně upevňovati svoje posice.... Kandidatura dra Beneša není naši kandidaturou.... my, komunisté, jsme si také vědomi toho, jaké důsledky by přineslo dnes v presidentských volbách vítězství sjednocené reakce. ... vítězství by reakci otevřelo cestu k tomu, aby změnila zahraniční politiku, aby Československo semknula spojenectvím s hitlerovským Berlínem a aby podřídila pracující lid i národy naší země diktátu Třetí říše... Dojde-li v presidentských volbách ku bojovnému hlasování, při němž rozhodují naše hlasy, podpoříme v tomto případě kandidaturu dra Eduarda Beneše.“¹¹

Potom, čo voľba Beneša za prezidenta medzi ľudáckymi poslancami prevážila a komunisti úspešne vyjednali s Hradom omilostenie svojich straníkov, agrárnici kandidáta Němca stiahli. Edvard Beneš sa za podpory ľudáckych i komunistických poslancov aj senátorov 18. decembra 1935 stal v poradí druhým prezidentom ČSR.

Očakávanie HSLS po podpore Čechoslováka Beneša smerujúce k definitívnemu uzákoneniu autonómie Slovenska čoskoro narazilo na tvrdú politickú vypočítavosť predsedu vlády. Hodža vedel, že pre podporu zmeny ústavy v tomto smere by potreboval väčšinu všetkých zastupiteľov, teda aj poslancov a senátorov SdP, ktorí by si tak logicky mohli v záujme ochrany nemeckej menšiny nárokovvať aj uzákonenie autonómie pohraničných území obývaných Nemcami. Hodža istý si touto možnosťou ponúkol ľudákovi ako ústupok vstup do vlády, čo HSLS odmietla a rokovanie o povolebných kompromisoch načas ustali. Beneš už ako prezident ČSR ostával na ideových pozíciách čechoslovakizmu. Ústupky z jeho strany voči autonomistom boli nemysliteľné.

Milan Hodža a Edvard Beneš ostali vo vrcholných funkciách až do osudnej jesene 1938, keď v čase Mníchovskej krízy najprv podala demisiu Hodžova vláda 22. septembra. Prezident Beneš abdikoval po prijatí Mníchovskej dohody 5. októbra 1938.

10 Vo väzení boli napr. Josef Šetka či brat Rudolfa Slánskeho Richard.

11 Stanovisko Komunistické strany Československa k voľbám prezidenta republiky. In *Rudé právo*, roč. 16, 18. 12. 1935, č. 294, s. 1.

Použitá literatúra:

Rudé právo, roč. 16, 1935

Slovák, roč. 17, 1935

ARPÁŠ, Róbert. *Autonómia: víťazstvo alebo prehra? Vyvrcholenie politického zápasu HSĽS o autonómiu Slovenska*. Bratislava: Veda, 2011. 199 s. ISBN 978-80-2241-190-5.

FERENČUHOVÁ, Bohumila – ZEMKO, Milan a kol. *Slovensko v 20. storočí. V medzivojnovom Československu 1918 –1939*. Bratislava: Veda, 2012. 543 s. ISBN 978-80-2241-199-8.

RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století. Spolupráce a konflikty 1914 – 1992*. Praha: Vyšehrad, 2012. 677 s. ISBN 978-80-7429-133-3.

VODIČKA, Karel – CABADA, Ladislav. *Politický systém České republiky. Historie a současnost*. Praha: Portál, 2011. 486 s. ISBN 978-80-7367-893-7.

ENCYKLOPÉDIA DEJÍN

Vedecké múzeum NEMO v Amsterdame je interaktívne centrum, ktoré približuje svet vedy a techniky hravým a zábavným spôsobom. Nachádza sa v jedinečnej budove v tvare lode a ponúka päť poschodí plných expozícií a atrakcií pre návštevníkov všetkých vekových kategórií. Foto: Stanislav Kurimai

- ◀ *Pamätník T. G. Masaryka v Rotterdame. Nadpis: Až do bombardovania v máji 1940 stál na protilahlom brehu hotel Weimar. Práve v ňom v októbri 1914 formuloval filozof a politik T. G. Masaryk svoju predstavu usporiadania strednej Európy. Tá bola ďalej predložená zástupcom Dohody. Masaryková vízia sa naplnila a po prvej svetovej vojne vznikla Československá republika. V rokoch 1918 – 1935 bol T. G. Masaryk jej prvým prezidentom. Foto: Stanislav Kurimai*

NAŠA PRAVDA (1922)

Ján DŽUJKO

Republikánska strana poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu mala vybudovanú rozsiahlu sieť regionálnych periodík, prostredníctvom ktorých sa snažila apelovať na svojich voličov a sympatizantov. Jedným z časopisov vydávaných na východnom Slovensku bol týždenník *Naša pravda*.

Naša pravda, ako pokračovateľ spolkového týždenníka *Tatry* (1919 – 1922), začala vychádzať 5. mája 1922 v Spišskej Novej Vsi s podtitulom Časopis maloroľníctva a remeselníctva na východnom Slovensku. Vydávala ju *Slovenská roľnícka jednota* v Bratislave. Tlačila sa na štyroch stranách v Kníhtlačiarňi Tatry. Zodpovedným redaktorom časopisu sa stal pedagóg, politik a novinár Elemír Volay.

V periodiku sa postupne sformovali pravidelné rubriky: Besednica, Drobné oznamy, Chýry, Politický prehľad, Školstvo, Úradné oznamy, Verejná hovorňa, Z Českosl. Republiky, Zo sveta, Žarty.

Redakcia týždenníka chcela prostredníctvom časopisu zjednotiť maloroľníkov a remeselníkov na východnom Slovensku a stať sa ich oporou ako najpočetnejšej vrstvy slovenskej spoločnosti. Sľúbila tiež, že sa bude snažiť na stránkach periodika pravdivo a objektívne vyjadrovať k politickému a hospodárskemu daniu na periférii krajiny. V neposlednom rade mal časopis mať osvetový charakter a podporovať tiež vzdelávanie roľníkov a remeselníkov. Zjednotení a vzdelaní roľníci a maloroľníci ako národné uvedomelí občania Československej republiky (ČSR) mohli totiž pomôcť nielen sami sebe, ale stať sa aj oporou slovenskej inteligencie.

Naša pravda ako regionálne periodikum Republikánskej strany poľnohospodárskeho a maloroľníckeho ľudu sa snažila osloviť predovšetkým roľníkov zo Spiša, ale i z celého východného Slovenska. Na stránkach novín dominovali príspevky zaoberajúce sa politickým dňaním na Slovensku, ktoré redakcia interpretovala z pohľadu politického programu Agrárnej strany. Do konfliktu sa dostávala so Slovenskou ľudovou stranou a jej tlačovými orgánmi. *Naša pravda* sa však venovala aj hospodárskym témam a to predovšetkým pozemkovej reforme a problematike školstva. Pomáhala tiež upevňovať slovenské národné povedomie a podporovať integritu ČSR. Negatívne vnímala protištátnu činnosť časti maďarskej minority a jej iredentistické a separatistické snahy.

Naša pravda vyšla poslednýkrát 23. novembra 1922. Po polročnej existencii periodika jeho redaktor čitateľom oznámil, že z technických a organizačných príčin už

časopis v Spišskej Novej Vsi vychádzať nebude a zlúči sa s *Gazdovskými novinami* vychádzajúcimi v Prešove.

Použitá literatúra:

DŽUJKO, Ján. Prehľad po slovensky písaných novín a časopisov vychádzajúcich na východnom Slovensku v rokoch 1919 – 1938. In *Annales historici presovienses*, roč. 8, 2008, s. 138 – 154. ISSN 1336-7528.

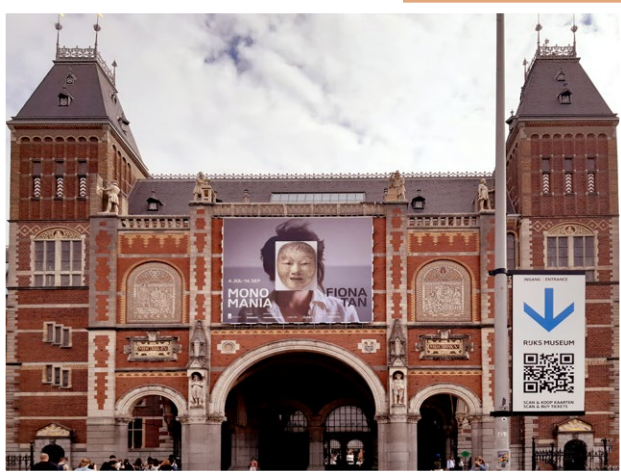
KIPSOVÁ, Mária a kol. *Bibliografia slovenských inorečových novín a časopisov z rokov 1919 – 1938*. Martin: Matica slovenská, 1968. 1074 s.

Naša pravda (1922)

Slovenský biografický slovník VI. T – Ž. Martin: Matica slovenská, 1994, 659 s. ISBN 80-7090-111-X.

RECENZIE ANOTÁCIE

Rijksmuseum je holandské národné múzeum v Amsterdame na námestí Museumplein. V múzeu sa nachádza rozsiahla a veľkolepá zbierka domácich a zahraničných umelcov a maliarov. Medzi najznámejšie maľby, ktoré tu sú vystavené patrí Nočná hliadka (De nachtwacht) od Rembrandta. Foto: Judita Kurimaiová

- ✦ *Knižnica známa aj ako Cuypersova knižnica je súčasťou Rijksmuseumu v Amsterdame. Je najväčšou a najstaršou verejnou knižnicou dejín umenia a výskumnou knižnicou v Holandsku. Bola otvorená v roku 1885 spoločne so zvyškom Rijksmuseumu. Počas návštevy múzea si možno knižnicu pozrieť z balkóna. Foto: Stanislav Kurimai*

ZUBKO, Peter. *Tento list z kazateľnice ohlasovať budete : pastierske a apoštolské listy pre Slovákov z 19. storočia*. Poprad: Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., 2021. 186 s. ISBN 978-80-89613-38-0.

Publikácia *Tento list z kazateľnice ohlasovať budete : pastierske a apoštolské listy pre Slovákov z 19. storočia* je výstupom z projektu APVV-19-0158 (Slovenská kázňová spisba v 19. storočí). Predstavuje zaujímavý knižný titul, edíciu prameňa, ktorá sa venuje oblasti homiletiky, sprístupneniu súboru pastierskych a apoštolských listov z 19. storočia určených slovenskej verejnosti. Vydala ju Popradská tlačiareň, vydavateľstvo s. r. o., pre Katedru slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave v roku 2021. Autorom štúdie (teda úvodu, s. 7 – 13; záveru, s. 183) a editorom publikácie je cirkevný historik a slavista Peter Zubko.

Názov publikácie predurčila veta „Tento Lift z Kazateľnice ohláffovať budete.“ – ide o slová, ktoré napísal biskup Štefan Čech (1762, Prešov – 1831, Košice, v roku 1820 ho vymenovali za košického biskupa) v roku 1826. Šlo o pastiersky list pre slovensky hovoriacich veriacich Košickej diecézy (s. 7). Vložil do neho i apoštolský list vtedajšieho pápeža Leva XII. (1760 – 1829, pontifikát 1823 – 1829).

Autor v úvode poznamenal, že uvedené listy predstavujú prameň k cirkevným dejinám Slovenska a Slovákov, ktorý má presah do politických, spoločenských i sociálnych dejín. Okrem náboženských či duchovných tém, dobovej morálky v nich možno sledovať aj každodenné reálie. V skúmanom období uhorskí biskupi komunikovali s klérom prostredníctvom obežníkov (circulares, acta curiae/dioecesis), pastierske listy (individuálne alebo spoločné)¹ boli písané v latinskom jazyku. Mali variabilnú frekvenciu, obsah – tému i rozsah. Predstavujú vzácne pamiatky. Čítali sa v nedeľu z kazateľnice namiesto klasickej kázne. Po ich prečítaní a prerozjímaní mohli myšlienky z nich kňazi použiť vo svojich kázňach. Pastierske listy napísané v zrozumiteľnom jazyku ľudu, teda priamo vo vernakulárnom jazyku, tento postup obchádzali (s. 7). V Košickom biskupstve medzi tieto jazyky patrila slovenčina, maďarčina a nemčina.

Biskupi veriacim sprostredkúvali preposielaním aj listy pápeža – šlo o apoštolské listy, ktoré boli súčasťou pastierskych listov alebo boli vydávané samostatne. Apoštolské listy sa delili na súkromné a verejné listy. Súkromné boli adresované jednotlivcovi či skupine osôb, spravidla ako výraz poďakovania, napríklad morálne vyzdvihovali konkrétneho adresáta. Verejné listy boli určené veriacemu ľudu celého sveta alebo konkrétnej krajiny. Tie zaradené do prezentovanej publikácie sa zaoberali napríklad problematikou slobodomurárov, jubilejnými rokmi a ich odpustkami,

1 Pastiersky list je písaný a tlačou šírený list miestneho ordinára (v 19. storočí rezidenčného biskupa / arcibiskupa, v čase vakancie diecézy kapitulného vikára) vo veciach duchovnej správy, a to vlastnému kléru diecézy, veriacim jeho diecézy vo veciach viery, cirkevnej disciplíny, života, alebo o problémoch doby (s. 8).

dogmou o Nepoškvrnenom počatí Panny Márie, zvolaním Prvého vatikánskeho koncilu (s. 9).

Ako bolo naznačené vyššie, pastiersky i apoštolský list vychádzal ako samostatná tlač už v dobe, keď sa diecézne cirkuláre odpisovali ručne (s. 8), viaceré boli sekundárne publikované v dobovej tlači (pôvodný text, preklad). Z pohľadu na jazykovú stránku vyplýva, že úroveň uverejnených pastierskych listov nebola jednotná, determinantom je aj obdobie vzniku, stav kodifikačného procesu, používanie bernolákovčiny, aktivity Andreja Radlinského, a teda používanie štúrovskej kodifikácie jazyka v praxi. U niektorých autorov badať aj vypomáhanie si češtinou, vplyv dialektov, resp. regionálnej slovnej zásoby.

Pri analýze pastierskych listov v slovenčine v 19. storočí autor uvádza témy, ako začiatok biskupskej služby (1850, 1859, 1868, 1877), cirkevné jubileá (napr. svätý rok 1826, z roku 1899 pre jubilejný rok 1900 a i.), možnosť získania odpustkov (1851), vyhlásenie novej dogmy o Nepoškvrnenom počatí Panny Márie (1854, 1855), prvý vatikánsky koncil (1868), cyrilo-metodské milénium (1862, 1863), uhorské milénium (1896), boj proti slobodomurárom (ako karbonári, 1824), sekularizácia Uhorska (napr. štát bez Boha, 1865). Iné doložené témy boli podľa neho príležitostné, ako posviacka zvonov ostrihomskej baziliky (1855), pôstne obdobia (s. 10, 12). Laického čitateľa možno zaujmú i listy, ktoré sa viažu na iné stránky života, ako zavedenie ľudových jazykov do úradného styku (1860) či reakcia na zavedenie civilných sobášov (1895).

Pastiersky list ako osobitný homiletický žáner má podľa autora výrazné prvky katechézy, teologickej prednášky i apologetiky. Preberal aj prvky administratívneho a náučného štýlu ako východisko k vlastným morálnym a disciplinárnym apelom. Z pohľadu vnútornej skladby mal svoju štruktúru (podľa Zubka: Hlavička odosielaťa, jeho titulatúra a vzťah k diecéze; Adresovanie; Pozdrav; Oslovenie adresátov; Jadro listu; Pozdrav a požehnanie; Lokalizácia a datovanie; Podpis autora; Podpisy sekundárnych autorít zodpovedných za zverejnenie), ale niektoré časti mohli v niektorých prípadoch chýbať (s. 11 – 12).

Prehľad dokumentov (v tabuľke, s. 12 – 13), ktoré autor a editor v jednej osobe zaradil do publikácie predstavuje zbierku 34 pastierskych a apoštolských listov (číslované arabskými číslicami). Radil ich chronologicky, spadajú do 19. storočia, a to rokov 1806 až 1899. V tabuľke sa uvádza ich datovanie, autor, miesto vydania (tlače) a téma. Miesto tlače u niektorých listov sa odlišuje od miesta ich primárnej lokalizácie, ktorá je uvedená v ich záveroch – t. j. najskôr v záverečnom protokole, pri datácii. Edičné zásady sú stručne zosumarizované (s. 14). Ide podľa editora o diplomatický prepis listov, ktoré prv vyšli tlačou (aj v dobovej slovenskej tlači) o rôznom formáte, tvoria samostatnú bibliografickú jednotku, alebo boli súčasťou biskupských cirkulárov. Na „technickom zabezpečení prepisu“ listov participoval František Petruška.

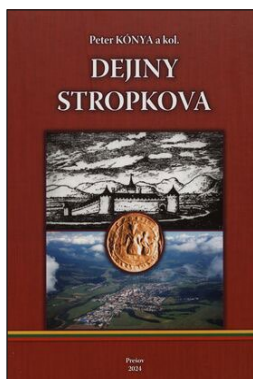
Samotné pastierske a apoštolské listy pre Slovákov z 19. storočia sú radené v ďalšej časti publikácie (s. 15 – 182). Editor ich označil ako diplomatár (s. 14). Za číslom dokumentu je uvedený autor listu, miesto vydania pôvodného textu a dátum vydania originálu, stručný regest, zdroj – kde bolo nájdené publikované znenie, samotný autentický text listu (verný prepis vrátane pravopisných či technických chýb a nepresností). Ak mal ten-ktorý list vlastný poznámkový aparát (napr. odkaz na citovanie Svätého písma, cirkevných otcov a i.) bol v texte prepisu ponechaný a editor ho zaradil na konci týchto listov.

Z výskumu P. Zubka napríklad vyplýva, že najviac pastierskych listov v slovenskom jazyku bolo vydaných v Ostrihomskej arcidiecéze a v Košickom biskupstve. Výskum bol realizovaný vo viacerých inštitúciách. Uverejnené listy sa zachovali v inštitúciách – Arcibiskupský archív v Košiciach (fondy Farnosť Plavnica; Košické biskupstvo), Diecézny archív v Nitre (fond Circulares). Listy našiel vydané aj samostatne v starých tlačiach, čo rovnako pri zdrojoch – prameňoch korektne uvádza.

Publikáciu možno považovať za prínosnú. Umožňuje ďalší výskum, najmä jazykový, keďže práve pramene – uvedené pastierske listy uhorských biskupov a apoštolské listy pápežov v slovenskom jazyku (v počte 34) neboli doteraz knižne publikované.

Marcela Domenová

KÓNYA, Peter a kol. *Dejiny Stropkova*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2024. 622 s. ISBN 978-80-555-3056-7.

Prívlastok monumentálna sa plne hodí na publikáciu, ktorú napísal profesor Peter Kónya spolu s ďalšími štyrmi autorami – ďalšími dvoma profesormi Evou Michaeli a Jaroslavom Vencálkom a Milanom Belejom a Boženou Tomášovou. Dejiny mesta Stropkov sú tak detailne predstavené v 17 samostatných kapitolách na vyše 600 stranách (vo formáte A4!) od popisu geografickej polohy a vymedzenia územia (autorkou je E. Michaeli) cez text o osídlení územia Stropkova v praveku a včasnom stredoveku (autorkou je B. Tomášová) až po úvahu o genius loci a vzťahoch mesta Stropkov s okolím (čo je jeden z troch textov J. Vencálka).

P. Kónya ako renomovaný historik na Slovensku si v prípade tohto kolektívneho diela vzal na svoje plecia rolu tiež zostavovateľa. Patrí mu autorstvo siedmich kapitol, napr. Stropkov v stredoveku, Obec Bokša do roku 1918. M. Belej sa podpísal pod autorstvo piatich kapitol – počnúc charakteristikou Stropkova v predmníchovskom Československu a končiac Sondami do politického a spoločensko-kultúrneho života Stropkova od roku 1990.

Kolektív autorov už takto spolupracoval na príprave a vydaní iných podobných publikácií o dejinách, napr. Sabinova, Michaloviec, Humenného, Sobraniec. Prípad knihy o komplexne poňatej histórii Stropkova je zaujímavý aj tým, že o tomto meste vyšla nie tak dávno (v roku 1994) iná publikácia od Jána Beňka a kol., čo je vlastne nepriama pochvala takéhoto prístupu samosprávnych orgánov mesta.

Pozitívne hodnotenie si zaslúži polygrafická úroveň celej tejto publikácie. Je dielom prešovskej firmy Polygraf Print, spol. s r. o.

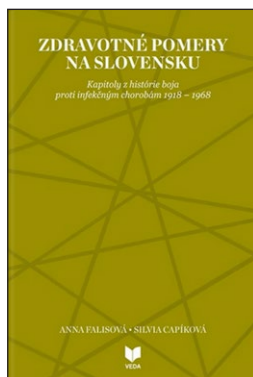
V posledných rokoch vychádza priam nespočetné množstvo titulov mapujúcich dejiny jednotlivých obcí, mestečiek a miest, a to aj na východnom Slovensku. Stáva sa z toho pomaly norma, že každá usadlosť by mala mať prinajmenšom náčrt svojej histórie. *Dejiny Stropkova* sú v tomto rade jednou z vlajkových lodí. Ak už má mať zmysel vydávanie takýchto publikácií, tak potom na takejto alebo približne podob-

nej úrovni. Možno len plne súhlasiť so slovami zostavovateľa z úvodu publikácie o cieľi takýchto edičných činov: „... je dôležité, aby sa moderne, vedecky spracované dejiny miest dostali čím skôr do školskej praxe a stali sa súčasťou výučbového procesu na základných a stredných školách v konkrétnom meste alebo obci a mohli tak prevziať svoj podiel na formovaní historického, národného a štátneho povedomia mladej generácie.“

Pre úplnosť: Kniha *Dejiny Stropkova* sa stala laureátom v poradí ôsmeho ročníka literárno-čitateľskej súťaže Kniha Prešovského samosprávneho kraja za rok 2024. Prvenstvo v hodnotení odbornou porotou sa jej ušlo v kategórii Náučná literatúra. Slávnosť s udelením ocenení autorom sa konala v pondelok 29. septembra 2025 v priestoroch Krajskej knižnice Pavla Országha Hviezdoslava v Prešove.

Nadežda Jurčišinová

FALISOVÁ Anna – ČAPÍKOVÁ, Silvia. Zdravotné pomery na Slovensku. Kapitoly z histórie boja proti infekčným chorobám 1918 – 1968. Bratislava: Veda, 2024. 200 s. ISBN 978-80-224-2103-4.

Monografická práca Anny Falisovej a Silvie Čapíkovej predstavuje rozsiahly a kvalitne spracovaný pohľad na jeden z najdôležitejších problémov verejného zdravotníctva – boj proti infekčným chorobám. Autorky sa v nej sústredili na polstoročie zásadných spoločensko-medicínskych i hygienických zmien s detailnejším zmapovaním dvoch oblastí: inštitucionalizácie boja proti infekčným chorobám a vývoja medicínskych poznatkov aj praxe na Slovensku. Práca ponúka detailný, faktograficky presný a súčasne analytický pohľad na obdobie, ktoré položilo základy dnešného verejného zdravotníctva.

Vývoj organizácie zdravotníctva, starostlivosti o zdravie obyvateľstva po prvej svetovej vojne bol logicky správne nasmerovaný od liečby pacientov ku kvalitnej prevencii chorôb. Týkalo sa to celej spoločnosti, aj keď bolo prirodzené, že dôraz sa kládol na vyspelejšie časti sveta a na okraji ostali periférne geografické oblasti. Nový štát, Československá republika, sa v tejto oblasti aktívne zapájal do moderných trendov. Šíreniu nebezpečných chorôb, zvyšujúcemu sa zvlášť návratom vojakov z bojísk, sa nastupujúca generácia československých politikov a odborníkov z praxe snažila zabrániť všemožným spôsobom. Zabezpečenie prvotriednej liečby predpokladalo zaobstaranie nielen kvalitného odborného personálu, ale tiež vyhovujúceho špecializovaného materiálu, vybavenie či zmodernizovanie existujúcich nemocníc, no i vybudovanie nových zdravotníckych zariadení, ako aj starostlivosť o výchovu ďalšej generácie odborníkov – lekárov a zdravotného personálu. Nie vo všetkom sa to reprezentantom vládnej moci darilo rovnako, napriek tomu vidieť zreteľne kvalitatívny posun vo vývoji zdravotných pomerov na Slovensku po roku 1918.

Autorky monografickej práce upriamili pozornosť na boj proti infekčným ochoreniam v celom polstoročí po vzniku ČSR. Prácu rozdelili na štyri kapitoly oddele-

ním špecifik tohto vývoja. Na začiatok predstavujú systematické celospoločenské úsilie pretavujúce sa do inštitucionalizácie medzinárodnej spolupráce v boji proti infekčným ochoreniam. To sa dialo na pôde medzinárodných organizácií, ako bola napr. Zdravotnícka organizácia Spoločnosti národov či Svetová zdravotnícka organizácia. Legislatívny rámec, zákony prijímané v prvej ČSR, v období Slovenskej republiky 1939 – 1945 a obdobie po 2. svetovej vojne až po rok 1968, tvorí druhú kapitolu publikácie. Druhá časť práce je venovaná dvom nebezpečným nákazlivým chorobám a náročnému zápasu slovenskej spoločnosti s ich elimináciou. Vývoj diagnostikovania, liečby a prevencie týchto chorôb autorky zasadzujú do širšieho európskeho priestoru, pričom nosné časti kapitol sú zamerané na situáciu na Slovensku po roku 1918.

Mimoriadne odborný text je výsledkom kvalitnej analýzy dobových archívnych prameňov, legislatívnych dokumentov, dobovej periodickej i neperiodickej tlače a ďalšej sekundárnej literatúry. Kniha pôsobí ako dôsledná a dobre spracovaná odborná práca, prinášajúca množstvo informácií nielen o medicínskych opatreniach, ale aj o širšom spoločenskom kontexte boja proti infekciám. Napriek odbornosti je, podľa nášho názoru, text čitateľsky prístupný aj pre laickú verejnosť zaujímajúcu sa o historický vývoj zdravotných pomerov v Európe a na Slovensku. Celkovo ide o hodnotný prínos do historiografie zdravotníctva na Slovensku, dokumentujúci, že boj proti infekčným chorobám bol dlhým a komplexným procesom formujúcim modernú spoločnosť. Autorky v úvode práce deklarujú, že ide o vstup do problematiky. Veríme, že pokračovanie, resp. prehĺbenie či rozšírenie na seba nenechá dlho čakať a rozšíri sa obzor historického vývoja eliminácie nákazlivých ochorení.

Peter Koval'

JAVOR, Martin. *O Našich rodakoch v Ameriki. Správy o vysťahovalcoch z Uhorska v novinách Naša Zastava (1907 – 1918)*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2024. 592 s. ISBN 978-80-555-3281-3.

Migrácia ľudstva predstavuje pozoruhodný fenomén v dejinách spoločnosti na regionálnej, vnútroštátnej a medzinárodnej úrovni. Ide o prirodzený proces, determinovaný mnohými faktormi, ktoré sa stali hybnou silou v procese života ľudí v mestskom či vidieckom prostredí. Spomedzi všetkých migrácií, ktoré v minulosti zasiahli do života Slovákov rezonuje nielen na východnom Slovensku práve emigrácia našich predkov do zámoria. Najčastejším prípadom sa realizovala emigrácia do Severnej Ameriky, ktorá sa týkala množstva slovenských rodín z vtedajšieho územia Uhorska. Nešlo pritom len o Slovákov, ale aj viaceré iné etniká a národnosti. Z oblasti Abova, Šariša, Spiša či Zemplína

má asi každá rodina predka, ktorý cestoval zaoceánskou loďou za vidinou lepšieho života, než mu mohla poskytnúť jeho domovina.

Publikácia z dielne Martina Javora s názvom *O našich rodakoch v Ameriki* predstavuje rozsiahle a zaujímavé dielo. Autor sa v ňom rozhodol demonštrovať tematiku emigrácie do Spojených štátov amerických prostredníctvom edície jednotlivých správ dobovej tlače – novín *Naša Zastava*, ktoré v tomto smere poskytujú komplexný súbor dobových polytematických reportov zo života „Amerikánov“. Ako dôvod spísania edície autor uvádza absenciu informácií v dostupnej literatúre o vysťahovalcoch z územia Uhorska v Severnej Amerike. Faktom je, že v poznaní sociálno-ekonomických a kultúrnych aspektov emigrantov vrátane ich asimilácie v „Novom svete“ panujú z pohľadu domácej literatúry určité medzery, ktoré sa týkajú aj regionálnej historiografie či monografií jednotlivých obcí, z ktorých odišli desiatky až stovky ľudí.

V úvodnom slove autor vysvetľuje význam a prínos primárneho zdroja informácií, ktoré čerpal z uvedených novín, konkrétne z rubriky pomenovanej rovnakým názvom, aký prevzala aj samotná publikácia. Nasleduje kapitola venujúca sa samotným novinám *Naša Zastava*, ako aj rubrike *O našich rodakoch v Ameriki*. Dozvedáme sa viaceré podrobnosti z redakčnej sféry tohto týždenníka vrátane personálneho obsadenia a sídla redakcie. Ďalej sa autor zaoberá národnostným rozmerom novín v procese pretrvávajúcej maďarizácie, pričom bližšie opisuje pozadie vzniku novín a spoločenskú situáciu východného Slovenska, podobne aj význam ich vydávania. Následne charakterizuje štruktúru novín *Naša Zastava*, členených na jednotlivé rubriky a opisuje ich tematické zameranie. V závere uvedenej kapitoly sa autor prikláňa k názoru, že noviny slúžili primárne ako prostriedok na reguláciu až zastavenie procesu masívnej emigrácie do zámoria (prostredníctvom negatívne orientovaných správ z amerického prostredia v podobe informovania o nešťastiach, vraždách či inej kriminalite). Primárne sa však autor zaoberal analýzou už spomenutej rubriky *O našich rodakoch v Ameriki*, ktorá obsahovala správy dopisovateľov zo štátov Illinois, Ohio, Pennsylvánie, New York a New Jersey. Nechýba ani sumarizácia počtu správ a lokalizácia ich pôvodu, či už na úrovni jednotlivých amerických štátov či miest. Pomerne bežné sú aj správy z domáceho prostredia v rámci východného Slovenska.

Najrozsiahlejšou kapitolou v publikácii sú *Správy o vysťahovalcoch z Uhorska*, ktorá je rozdelená chronologicky na 11 podkapitol. Každá podkapitola pritom obsahuje edíciu správ z konkrétneho roka. Chronologicky ide o obdobie rokov 1907 – 1917. V priebehu roka 1917 (po vstupe USA do 1. svetovej vojny) sa pravidelná rubrika z novín vytratila a tak sa vytráca aj pramenná báza dát pre túto edíciu.

Noviny *Naša Zastava* poskytujú množstvo informácií aj z domáceho prostredia, ktoré je rovnako potrebné podrobiť bližšej analýze a historickej kritike. Získané poznatky sa môžu stať cenným zdrojom pre regionálnu historiografiu a rôzne genealogické výskumy, nakoľko boli jednotlivé správy do výraznej miery personalizované, a tak informujú o konkrétnych osudoch ľudí a udalostiach, nielen o emigrantoch. Na základe týchto „mimoamerikánskych“ správ z domáceho prostredia sa dajú reflektovať dobové pomery. Osobne sa prikláňam k používaniu pojmu emigrácia pred vysťahovalectvom v zmysle všeobecne zaužívanej medzinárodnej terminológie: emigrácia – migrácia – imigrácia.

V prvom rade je potrebné vyzdvihnúť autorovu zdĺhavú a náročnú prácu a jej nepochybný prínos do slovenskej historiografie. Objektivita tohto tvrdenia bola verifikovaná ziskom ocenenia Cena Slovenskej historickej spoločnosti v kategórii za

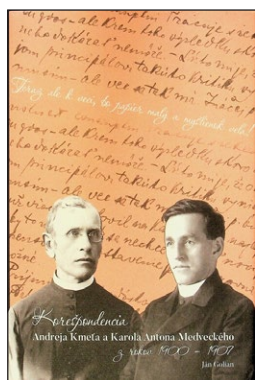
edíciu prameňa, ktorú táto historická publikácia získala v októbri 2025. V druhom rade prináša edícia vo svojom prevedení zjednodušené a kompaktné vyhľadávanie konkrétnych informácií, ktoré výrazne uľahčia prácu s dobovými správami. Edícia zároveň poskytuje možnosti rýchleho a prehľadného vyhľadania konkrétneho termínu, mena či lokality v texte. Historici, ako aj široká verejnosť už nebudú musieť vyhľadávať zdĺhavou formou potrebné zdroje v každom jednom výtlačku novín. Edícia sa tak môže stať inšpiráciou pre širší záujem o tematiku emigrácie našich predkov do zahraničia, nielen do oblasti Severnej Ameriky. Periodikum *Naša Zastava* je pritom voľne prístupné aj prostredníctvom online portálu www.slovakiana.sk, kde sa naskytá pomerne jednoduchý prístup k 586 digitalizovaným tlačovinám vydaných medzi rokmi 1907 – 1918. Už spomenuté medzery slovenskej historiografie v tematike emigrácie do zámoria tak môžu byť nadväzujúcim a prepracovaným výskumom postupne zapĺňané aj vďaka predmetnej edícii.

Prepisom správ z domova aj zo sveta, s ponechaním pôvodného znenia a jazyka bola zachovaná autenticita a dobový slovník dopisovateľov a zostavovateľov, ktorý využili pri písaní správ svojrázny šarišský dialekt. Dialekt bol pritom obohatený o viaceré amerikanizmy, ktoré zľudoveli a bežne sa vyskytovali v komunikácii. Autorov zámer ponechať znenie správ v originálnom prevedení má v edícii svoje opodstatnenie. Na druhej strane však, s odstupom času a potlačením pôvodného dialektu do úzadia spisovnou slovenčinou, nastávajú komplikácie u súčasného čitateľa dešifrovať niektoré slová, výrazy či slovné spojenia. V mnohých prípadoch si čítanie znenia správ vyžaduje siahnutie po slovníku šarišského nárečia, čo môže u čitateľa vyvolať otázku, či nemohli byť niektoré dodnes zaniknuté výrazy vysvetlené výkladovým spôsobom poznámky pod čiarou (napr. vyskytujúce sa archaizmy), prípadne výberovým slovníkom pojmov na konci publikácie. Na druhej strane, pri toľkých výrazoch by to značne skomplikovalo samotné písanie práce a navýšilo jej obsah či poznámkový aparát.

V konečnom dôsledku publikácia *O našich rodakoch v Amerike* prináša rozsiahlu sondu do procesu emigrácie a nazerania na migrantov z domáceho prostredia prostredníctvom edície dobových správ zo Spojených štátov amerických. Publikácia môže poslúžiť tak historickej spoločnosti, ako aj širokej verejnosti a podnietiť ďalšie výskumy v tejto oblasti. Veľký potenciál sa zároveň skrýva aj v obsahovej stránke samotných novín *Naša Zastava*, ktoré predstavujú značný zdroj dobových informácií a môžu poslúžiť pre ďalšie potenciálne štúdie, monografie či iné publikačné výstupy na rôznej úrovni regionalizácie.

Dávid Patera

GOLIAN, Ján. *Teraz ale k veci, bo papier malý a myšlienok veľa! : korešpondencia Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého z rokov 1900 – 1907*. Ružomberok: Society for Human studies, 2025. 287 s. ISBN 978-80-974339-8-7.

Publikácia *Teraz ale k veci, bo papier malý a myšlienok veľa! : korešpondencia Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého z rokov 1900 – 1907* predstavuje edíciu prameňov, a to vzájomnej korešpondencie Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého z uvedených rokov. Autor realizoval výskum vo viacerých inštitúciách, ako v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine, v Archíve Spolku sv. Vojtecha v Trnave, Diecéznom archíve v Banskej Bystrici, Literárnom archíve Památnika národného písenníctvi v Prahe – resp. v Litoměřicích a i. No relevantný materiál nenašiel všade. Korešpondenciu spracoval v pozostalosti Andreja Kmeťa. Evidovaná je v Archíve Slovenského národného múzea v Martine (t. j. SNM – Múzeum v Martine, Osobný fond Andreja Kmeťa).

Ide o ucelený knižný výstup autora, ktorý sa danej problematike venuje dlhodobo. V predhovore (s. 11) spomína tému vydania monografie *Detva* od Karola Antona Medveckého a možnosti ďalšieho výskumu vzťahov Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého, vzájomnej korešpondencie, ktorá umožní prezentovať i jedinečný obraz vzťahov, národného hnutia či problémov v spoločnosti v danej dobe. Vzťah osobností si v tejto prezentovanej publikácii autor zaumienil sledovať hlavne na genéze kňazského, vedeckého a verejného pôsobenia K. A. Medveckého, na jeho kariére, ktorá odráža vzťah s A. Kmeťom. Ten bol jeho spolupútnikom, radcom, ochrancom i inšpirátorom (s. 13). V úvode (s. 13 – 19) predstavil J. Golian obsah knihy, poukázal práve na niekoľko udalostí, momentov v živote Medveckého (ako boli zmeny pôsobiska, preloženie do iných farností). Širší priestor ponechal historiografickému exkurzu a zhodnoteniu doterajšej spisby, reflexii osobností v tej-ktorej oblasti ich profilácie a angažovania sa.

Vzťah Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého na základe ich vzájomnej korešpondencie (s. 21 – 57) predstavil autor štúdie v širších kontextoch doby, využívajúc aj iné primárne pramene, literatúru. Ich vzájomný príbeh je radený chronologicko-tematicky, počnúc možnými okolnosťami a prvými stretnutiami či kontaktovaním sa už v 90. rokoch 19. storočia. Rozoberá aj pôsobenie K. A. Medveckého vo farnosti Detva, systematické národopisné skúmanie lokality, publikačné (edičné) aktivity a úlohu A. Kmeťa v tejto oblasti, ako aj pri ďalších témach výskumov. Materiálnu pomoc Kmeťa Medveckému možno sledovať napríklad pri nadobudnutí fonografu, kde bol súčinný aj František R. Osvald (s. 40 – 41). Medvecký zariadenie zakúpil a použil ho na zhotovovanie nahrávok. Autor neopomenul ani vykonštruované obvinenie, fabulácie, ktoré boli spojené s panslavizmom i používaním fonografu; opísal pozíciu Medveckého v diecéze, jeho pôsobiská. Osobitný priestor venuje oblasti národného hnutia, prepojeniu na Muzeálnu slovenskú spoločnosť, na čele ktorej obaja postupne stáli. Výsledky výskumu načrtol v závere (s. 59 – 60).

Metodiku a postup pri spracovaní edície korešpondencie autor zaradil do edičnej poznámky (s. 63 – 64). Pri edícii listov vo viacerých kategóriách upravoval gramatic-

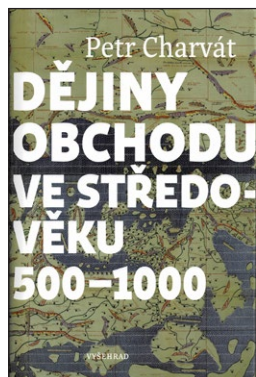
ký princíp. Z jazykovej stránky do prepisu zasahoval minimálne, a to hlavne vzhľadom na zrozumiteľnosť textu a jeho čiastočné zosúladenie so súčasnými Pravidlami slovenského pravopisu (napr. pri gramatike, interpunkcii, prepise litier, archaizmoch a ich ekvivalentoch a i., čo si aj odôvodnil). Na zváženie by bolo ponechať texty paleograficky v podobe originálu, čo by umožnilo aj ďalší, napr. lingvistický výskum. Prepis každého listu začína záhlavím. Každý list je očíslovaný (arabská čísla), obsahuje meno autora a adresáta, miesto vzniku a dátum. Tak je radený prepis originálu. Editor konštatoval, že text nie je redakčne zjednotený (niektoré listy začínajú oslovením, iné miestom vzniku a dátumom a ďalšie pozdravom alebo iným spôsobom). Doplnenia, zrekonštruované miesta, iniciály alebo dátumy uvádzal v hranatej zátvorke, čo doplniť nevedel uviedol primerane podobne a s doplnením o otáznik. Vyskytnuté doplnky nad slovami a na okrajoch pôvodných listov uvádzal napríklad do poznámok, resp. na konci daného listu s vysvetlením. Podčiarknuté časti ponechal zvýraznené aj v prepisoch. Listy sú doplnené o komentáre, vysvetlivky (formou poznámok pod čiarou).

Zoznam sprístupnených listov je sprehľadnený. Pri každom liste je uvedené číslo, autor, adresát, miesto vzniku a dátum (s. 65 – 67). Na ich základe vidíme, že A. Kmeť písal listy z Prenčova a od roku 1906 z Martina (Turčiansky Sv. Martin), A. K. Medvecký napríklad z Detvy, Krupiny, Jastrabej, zdržiaval sa aj v obciach Veľké Pole, Beňuš, Donovaly, Brehy a Prochot. Následne sú radené edované listy Andreja Kmeťa a Karola Antona Medveckého (s. 69 – 268). Pre lepšiu orientáciu je publikácia doplnená o menný register.

Publikáciu J. Goliana hodnotím ako prínosnú. Prezентuje aktuálny stav výskumu. Hoci sa autorovi nepodarilo do edície zaradiť všetky listy osobností, niektoré boli najskôr zničené (možno samotným Medveckým v období perzekúcie, s. 11), stratili sa/neboli doručené (pre zmenu pôsobiska, nezastihnutie, s. 60) a časť príbehu chýba, sledovaný cieľ publikácia splnila. Problematika je predstavená v širšom historickom kontexte. Autor nezabudol ani na analytickejšiu časť a ich vzájomný vzťah predstavil v rozsiahlejšej štúdii, ktorá predchádza edovaným listom.

Publikácia sprístupňuje relevantnú pramennú bázu – 127 listov, ktoré sa zachovali z rokov 1900 – 1907, a ktoré odкрývajú vzájomný vzťah osobností – dvoch katolíckych kňazov, a to v pracovnom rozhraní, ako aj v ľudskom rozmere i sociálnych väzbách. Odrážajú politické, národné i cirkevné pomery v Uhorsku. Badať akoby otcovsko-synovské vzťahy (pre ich vekový rozdiel), časom sa z nich stali priatelia, čo potvrdzuje aj charakter ich vzájomnej korešpondencie. Čitateľ sa na základe prameňov vráti do doby ich vzniku, sleduje vnútorný svet, hodnoty, postoje a reakcie oboch osobností.

Marcela Domenová

Známy český historik, archeológ a vysokoškolský pedagóg prof. Petr Charvát bol odborníkom nielen na dejiny českého stredoveku, ale tiež na staroveké civilizácie najmä Predného východu. Oblasť jeho záujmu predstavovala široké spektrum tém, pričom pri ich prezentovaní v rámci pedagogickej činnosti, ale predovšetkým publikovaním výsledkov svojich výskumov dosiahol viaceré významné úspechy. Aj vo svojej, žiaľ, už poslednej knihe opäť dokázal spojiť a prezentovať viaceré zaujímavé problémy. V prvom rade síce sleduje vývoj diaľkového obchodu v uvedených rokoch v rôznych častiach sveta, no popri tom poukázal tiež na dôležité politické, náboženské či technické súvislosti.

Z geografického hľadiska najväčšiu pozornosť venuje oblasti Stredomoria, resp. Čiernomoria, kde sa spájalo či pretínalo mnoho obchodných ciest spájajúcich Európu s hospodársky významnými oblasťami Ázie či Afriky. Po nich prechádzali kúpecké karavány, ktoré rovnako ako menšie či väčšie lode prevážali hodnotné tovary, najmä drahé kovy, látky, korenie, ale neraz aj ľudí – otrokov. Načrtnutím rozsiahlej siete obchodných centier a ciest však autor sleduje nielen pohyb tovarov či informácií, ale tiež zložitú formu obchodných vzťahov, tak ako sa v priebehu piatich storočí vyvíjali. Prináša tiež množstvo ďalších zaujímavých poznatkov. Okrem iného konštatuje výmenu rôznych tovarov ako súčasť uzatváraných politických dohôd, ich získavanie ako výkupného či vojrovej koristi.

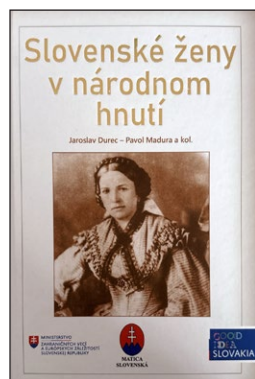
Autor pomerne podrobným spôsobom, na základe starších, ale najmä novších prameňov, keď skromné písomné záznamy dopĺňajú výsledky archeologických výskumov, predstavuje čitateľovi osobitý svet raného stredoveku. Narúša pritom často prezentovanú a do istej miery zjednodušenú predstavu o tom, že po rozpade západnej časti pôvodného Rímskeho impéria, došlo súčasne aj k zániku či aspoň zásadnému obmedzeniu medzinárodného obchodu na niekoľko storočí. Vďaka publikácii prof. Petra Charváta sa nám tak dostáva do rúk množstvo nových informácií, ktoré dokazujú, že svet bol na začiatku stredoveku z hľadiska obchodu a výmeny informácií poprepájaný viac ako sme si pôvodne mysleli. Spojenie pobrežia Baltského mora s Orientom, obchod prebiehajúci pozdĺž atlantického pobrežia Európy, vnútrozemie či južné a juhovýchodné pobrežie Ázie predstavovali dôležité komunikačné trasy. V posledných desaťročiach vďaka realizovaným výskumom pribudlo množstvo nových informácií. Či už prostredníctvom objavených depotov mincí alebo zvyškov priamo nachádzaných zvyškov tovarov dovážaných často zo značných vzdialeností. Napriek tomu analyzovať problematiku diaľkového obchodu a tovarovej výmeny všeobecne počas sledovaných piatich storočí stále nie je možné tak, ako by to bolo potrebné. Táto publikácia však prezentuje prehľad aktuálneho stavu poznania v danej oblasti, prezentovaný osobitým, originálnym štýlom autora. Jeho budúcim nasledovníkom ukazuje cestu, po ktorej sa je možné ďalej uberať pri skúmaní otázok dejín nielen stredovekého obchodu. Pre bežného čitateľa zase

približuje farbistý svet stredovekého obchodu a vysvetlenie toho, akými cestami a spôsobmi sa exotické tovary dostávali k zákazníkom často na veľké vzdialenosti.

Myšlienka napísať publikáciu, ktorá by prezentovala problematiku vývoja obchodu v rôznych častiach sveta počas sledovaného obdobia, bola prirodzenou reakciou na absenciu takejto práce i jej reálnu potrebu. Autor sám k uvedenej problematike už v minulosti prispel viacerými textami. Bolo preto logickým krokom vypracovať novú syntézu, ktorá by problematiku obchodu sledovala v celej jej šírke. O dlhodobom záujme a príprave svedčí i úctyhodné množstvo využívaných zdrojov. Čitateľovi preto môže byť ľúto, že sa jeho zámer nepodarilo v plnej miere uskutočniť. Aj keď sa totiž publikácia zásluhou manželky autora nakoniec dostala na pulty kníhkupectiev, nesie ešte niektoré znaky rozpracovanosti. Nevyváženosť jednotlivých častí, opakovanie už prezentovaných informácií i neukončenosť niektorých myšlienok. To však neznižuje prínos množstva cenných informácií, ktoré sa k čitateľovi dostávajú. Tieto nedostatky vyplývajú však žiaľ z predčasného odchodu autora. Pre niekoho nie úplne dokončené dielo ale súčasne naznačuje aj spôsob práce skúseného a rešpektovaného bádateľa, čo opäť môže byť cennou inšpiráciou pre nastupujúce generácie historikov. A tiež spomienkou na vzácneho človeka, ktorý sa kedysi dávno pri osobnom stretnutí správal veľmi žičlivo k začínajúcemu kolegovi, autorovi tohto textu.

Patrik Derfiňák

Slovenské ženy v národnom hnutí. Eds. Jaroslav Durec, Pavol Madura a kol. Martin: Matica slovenská, 2024. 424 s. ISBN 978-80-8128-344-4.

Publikácia *Slovenské ženy v národnom hnutí* vznikla ako výstup z medzinárodnej konferencie konanej v júni roku 2024 v Martine, ktorá bola súčasťou Roku slovenských žien. Predstavuje reprezentatívny pokus o syntetizovanie rôznych pohľadov na účasť slovenských žien v národnom hnutí. Zároveň ukazuje, že táto téma prestáva byť okrajovou a stáva sa predmetom systematickejšieho historického, literárneho i kulturologického skúmania. Už úvodné príhovory osobností, ako sú Marián Gešper, predseda Matice slovenskej, a Alena Heribanová, predsedníčka spolku Živena, rámujú publikáciu ako dielo nadväzujúce na tradíciu ženských spolkov a organizácií, predovšetkým na činnosť Živeny. Zborník

je rozdelený do štyroch sekcií – historickej, kulturologickej, zahraničnej a literárnej, čím umožňuje predstaviť problematiku z viacerých uhlov pohľadu a vytvára komplexný obraz ženského príspevku k národnému hnutiu.

Najrozsiahlejšia historická sekcia spája všeobecné úvahy o postavení žien v spoločnosti s biografickými štúdiami významných, ale aj menej známych aktérok slovenského národného hnutia. Napríklad príspevok Erika Germušku podáva širší obraz o postavení slovanskej ženy od tradičnej po postmodernú spoločnosť a uzatvára ho konštatovaním o žene ako trvalom pilieri rodiny. Ďalšie príspevky predstavujú

osobnosti ako Anna Pivková, Elena Maróthy-Šoltéssová či Helena Turcerová-Devečková. Táto časť poukazuje na to, že ženy stáli nielen pri významných literárnych a spolkových aktivitách, ale aj pri utváraní každodenného rámca národného života.

Kulturologická a literárna sekcia zborníka zdôrazňuje ďalšie sféry pôsobenia žien. Národné hnutie sa tu predstavuje nielen ako politický, ale aj ako kultúrny a estetický fenomén. Štúdie poukazujú na tvorbu ženských autoriek vo výtvarnom umení i literatúre a zdôrazňujú, že kultúrna sféra bola rovnako dôležitým priestorom pre budovanie národnej identity. Tieto príspevky tak pripomínajú, že politické dejiny sú len jednou časťou príbehu a rovnako dôležitú úlohu zohráva kultúra a každodenný život.

Nesporne zaujímavá je zahraničná sekcia, ktorá prináša pohľad na pôsobenie slovenských žien v diaspóre. Texty venované ich činnosti v Spojených štátoch amerických, Srbsku či vo Vojvodine dokumentujú, že ženy zohrávali významnú úlohu pri uchovávaní slovenského jazyka, kultúrnych tradícií a spolkového života aj mimo územia Slovenska. Nešlo pritom len o pasívne udržiavanie zvykov, ale často o aktívnu organizačnú a kultúrnu prácu, ktorá prispievala k zachovaniu identity celých komunít. Zvlášť v prostredí, kde hrozila asimilácia, sa ženské aktérky stávali nositeľkami a sprostredkovateľkami slovenskosti, či už prostredníctvom literárnej a umeleckej tvorby, spolkových aktivít alebo angažovanosťou v národných spolkoch. Tieto príspevky tak naznačujú potrebu vnímať slovenské dejiny v širšom kontexte, kde sa prelínajú otázky migrácie, identity a kultúrneho sprostredkovania, ktoré nemožno uzatvárať iba do hraníc domoviny.

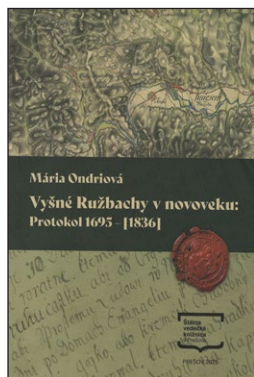
Silnou stránkou publikácie je jej tematická pestrosť a odvaha pozrieť sa na úlohu žien v národnom hnutí z viacerých strán. Autori a autorky pritom využívajú rôzne prístupy, od archívneho a pramenného výskumu, cez kulturologické úvahy až po literárne analýzy. Vďaka tomu zborník nepôsobí jednostranne, ale ponúka široký obraz, ktorý dokáže osloviť čitateľov z viacerých odborov. Zároveň vytvára pevnú pôdu pre ďalší výskum a ukazuje, že ženský rozmer má svoje miesto aj v celkovom obraze slovenských dejín a kultúry.

Pri kolektívnych dielach sa však prirodzene objavuje nerovnomernosť kvality jednotlivých príspevkov. Niektoré texty prinášajú nové poznatky, originálne interpretácie a otvárajú neprebádané témy, zatiaľ čo iné pôsobia skôr sumarizačne a menej inovatívne. Určitým nedostatkom je aj absencia syntetizujúceho záveru, ktorý by jednotlivé sekcie zborníka prepojil do komplexnejšieho celku a zdôraznil ich spoločné línie. Napriek týmto slabším stránkam je však publikácia dôležitým prvým krokom k systematickému uchopeniu problematiky a otvára množstvo nových otázok, ktoré môžu inšpirovať ďalšie generácie výskumníkov.

Zborník *Slovenské ženy v národnom hnutí* možno považovať za významný príspevok k prehlbovaniu historickej pamäti a k obohateniu obrazu slovenského národného hnutia. Hodnota publikácie spočíva aj v tom, že spája domáci a zahraničný kontext čím dokazuje, že úloha žien presahovala hranice územia Slovenska. Publikácia má preto význam nielen pre odborníkov z oblasti histórie, literárnej vedy či kulturológie, ale aj pre širšiu verejnosť zaujímajúcu sa o dejiny a kultúrnu identitu Slovenska.

Ivana Zimovčáková

ONDRIOVÁ, Mária. *Vyšné Ružbachy v novoveku: Protokol 1695 – [1836]*. Prešov: Štátna vedecká knižnica v Prešove, 2025. 151 s. ISBN 978-80-69136-01-4.

Skúmanie dejinného vývoja určitého regiónu a prinášanie nových poznatkov v tejto oblasti sa nezaobíde bez využitia písomných prameňov. Pramene však musia byť historikom a ďalším bádateľom sprístupnené, na čo slúžia primárne archívy a iné pamäťové inštitúcie. Popri digitalizácii je vhodným spôsobom rozšírenia prístupnosti prameňov aj ich publikovanie či už formou faksimilných vydání alebo prepisov, ktoré si však už vyžadujú analytický a vedecký prístup. K takýmto publikáciám sa v roku 2025 zaradila aj práca archivárky a retrospektívnej bibliografky Mgr. Márie Ondriovej, PhD., s názvom *Vyšné Ružbachy v novoveku: Protokol 1695 – [1836]*. Vo svojej podstate ide o kritickú edíciu neznámeho

prameňa, protokolu obce Vyšné Ružbachy s datovanými záznamami rámcovanými rokmi 1695 až 1836. Publikáciu vydala Štátna vedecká knižnica v Prešove v rámci edičného programu oddelenia historických knižničných fondov knižnice s názvom *Propter amorem regionis suae*.

Edícia prameňa pozostáva z dvoch častí, a to úvodnej vedeckej štúdie, ktorej cieľom je analyzovať prameň z hľadiska vonkajších a vnútorných znakov študovaných v rámci diplomatiky a taktiež z hľadiska dejinného kontextu.

V úvodnej štúdii sa autorka pokúsila zrekonštruovať cestu *Protokolu* do Krajského múzea v Prešove, kde je dodnes deponovaný v rámci zbierky Literárna história. Následne sa už venovala vonkajším a vnútorným znakom prameňa, kde sa možno napríklad dozvedieť zaujímavé informácie o ružbašskej papierni, o pisároch *Protokolu* a pristavila sa aj pri komplikovanej otázke jazyka *Protokolu*, kde sa prelína poľský, slovenský jazyk a goralské nárečie. Z povahy samotných zápisov autorke vyplynulo, že prevažuje majetkovo-právna agenda, čo sa dá pri takomto type prameňa očakávať. Zaujímavé sú zápisy z pohľadu vydavateľa, kde sú zastúpené popri činnosti predstavenstva obce aj zápisy, ktoré vydalo Lubovniansko-podolínecké panstvo. M. Ondriová vyzdvihla v tomto smere tiež výskyt sedliackych testamantov, ktoré sú aj v rámci širšieho územia ojedinelé. Z obsahovej stránky má *Protokol* význam aj pre mapovanie správy územia, archontológie, majetkových pomerov obyvateľov, používanie miestnych mier a váh, ale aj takých praktických problémov obyvateľstva ako ochrana pred požiarimi či starostlivosť o zdravie hospodárskych zvierat. Napokon sa čitateľ môže dozvedieť aj o cirkevnom živote a školstve v obci v danom období, pričom sú informácie z *Protokolu* doplnené o kanonické vizitácie.

Druhá časť predstavuje samotný prepis dokumentu podľa zaužívaných edičných zásad zhrnutých v edičnej poznámke. Samotný prepis prameňa je rozvrhnutý podľa sekundárneho číslovania v origináli a je doplnený poznámkovým aparátom, v ktorom autorka komentuje vzhľad originálnych zápisov a tiež uvádza aj vysvetlenia k nárečovým výrazom. Publikáciu uzatvára menný register a zoznam bibliografický odkazov.

Edícia ružbašského *Protokolu* prináša veľké množstvo nových informácií o živote bežných ľudí na spišskom vidieku, je prínosom pre poznanie dejín správy Spiša

a miestnu archontológiu. Osobitnú pozornosť si zasluhujú sedliacke testamenty, ako ojedinelý prameň k životu sedliackeho obyvateľstva. Okrem využitia v ďalšom historickom výskume daného územia má publikovaný *Protokol* hodnotu aj z hľadiska možnosti lingvistického bádania. Napokon trvalou hodnotou publikácie je, že v sebe uchováva vzácny ojedinelý dokument a sprístupňuje ho odbornej i laickej verejnosti.

Mariana Čentéšová

KRONIKA

*Múzeum Zaanse Tijd sa nachádza neďaleko Amsterdamu
v skanzene Zaanse Schans. Ponúka pohľad do histórie
hodinárskeho priemyslu v regióne Zaan.*

Foto: Stanislav Kurimai

- ◀ *Syrové trhy na námestí Waagplein v mestečku Alkmaar. Konajú od roku 1593 až do súčasnosti. S trhmi je spojená syrárska súťaž, pri ktorej sa obrovské bochníky syra vážia a potom sa transportujú na závesných vahadlách, nesených dvoma producentmi tohto presláveného tovaru.*
Foto: Judita Kurimaiová

MEDZINÁRODNÁ KONFERENCIA O PRENOSE VEDOMOSTÍ V RANONOVOVEKEJ STREDNEJ EURÓPE

Prešov, 16. – 17. september 2025

Andrea FERENCOVÁ

V dňoch 16. – 17. septembra 2025 sa na Prešovskej univerzite (PU) uskutočnila medzinárodná konferencia s názvom *Transfer von Wissen und Gelehrsamkeit in der akademischen Welt des frühneuzeitlichen Zentraleuropas* (Prenos vedomostí a vzdelanosti v akademickom svete ranonovovekej strednej Európy). Podujatie sa zameralo na historické súvislosti šírenia poznatkov, výmenu intelektuálnych ideí a formovanie vzdelávacích inštitúcií v stredoeurópskom priestore v ranom novoveku. Konferencia sa konala v spolupráci s organizáciami REFORC a AKSL.

Otvorenie konferencie sprevádzali príhovory rektora PU Dr. h. c. prof. PhDr. Petra Kónyu, PhD., prof. Dr. Hermana Selderhuisa, prezidenta REFORC-u, a prof. Dr. Ulricha A. Wiena, predsedu AKSL.

Dopoludňajší program prvého dňa konferencie otvorili plenárne prednášky, ktoré ponúkli široký pohľad na akademické a kultúrne prepojenia v ranonovovekej Európe. Peter Kónya sa venoval postaveniu uhorského kolégia v európskom vzdelávacom priestore, Luka Ilic predstavil vplyv Philippa Melanchthona na reformáciu v Slovinsku a Chorvátsku a Denes Dienes priblížil fenomén humanistickej zbožnosti v Sárospataku. László Szögi analyzoval medzinárodné akademické prepojenia Uhorska pred rokom 1850.

V popoludňajších paneloch sa diskutovalo o premene vzdelávacích inštitúcií po reformácii (I. Tasnádi, A. Kimpian), o rozvoji mestského školstva v 16. storočí (M. Vařeka, P. Benka), ako aj o zavádzaní hallských modelov výučby v stredoeurópskych gymnáziách (A. Verók). V ďalších príspevkoch odznali témy spojené s *peregrinatio academica*, teda akademickým putovaním študentov a učencov (Á. Hegyi, Á. Szátmari, J. Simon, M. Valčo).

V druhý deň konferencie ranné plenárne bloky predstavili výskum siete reformovaných škôl v Hornom Uhorsku (A. Konyová) a šírenia federalistickej teológie v kurikulumoch reformovaných kolégií (Zs. Tóth). Nasledoval panel zameraný na univerzitu vo Wittenbergu ako centrum humanizmu a reformácie (J. van Kamp), na pôsobenie jezuitských pedagógov v rakúskej provincii (D. Zharov) a na teologické spisy J. A. Komenského (M. Wien).

V nasledujúcom bloku vystúpili Z. Csepregi s témou pedagogického prenosu z Halle do Uhorska a E. Kowalska, ktorá priblížila komplikovaný vývoj školských reforiem v 18. storočí.

Popoludňajšia časť priniesla príspevky o dejinách vzdelávania v jednotlivých regiónoch – o kazateľskej činnosti Jakuba Jakobeja v Prešove (I. Papp), o jezuitských a piaristických školách na Spiši (M. Bizoňová) a o význame školských drám pre formovanie morálnych hodnôt (E. Lukáč). Posledné sekcie predstavili výskum knižných zbierok študentov – peregrinov vo Wittenbergu (S. Ósz), dejiny benediktínske-

ho gymnázia v Komárne (A. Levai) a analýzu Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici do konca 18. storočia (M. Kamenický).

Záverečné diskusie podčiarkli význam interdisciplinárneho výskumu v oblasti dejín školstva. Konferencia v Prešove ukázala, že skúmanie prenosu poznania v strednej Európe je živou témou. Výsledkom podujatia je nielen rozšírenie poznatkov o akademických sieťach raného novoveku, ale aj posilnenie medzinárodnej vedeckej spolupráce.

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA SLÁVNOSTNE OTVORILA NOVÝ AKADEMICKÝ ROK 2025/2026

Tlačová správa

Prešov, 23. 9. 2025 – Nový akademický rok 2025/2026 dnes (23. 9.) oficiálne slávnostným podujatím otvorila Prešovská univerzita v Prešove (PU). Pri tejto príležitosti si ocenenia za svoju aktívnu činnosť prevzalo viacero študentov a zamestnancov, ktorými vyzdvihli ich významné dosiahnuté výsledky. Podujatie za prítomnosti stoviek hostí sa uskutočnilo v priestoroch Divadla Jonáša Záborského v Prešove. Medzi hosťami bol aj predseda vlády Robert Fico.

Predposledný septembrový utorok sa vyše štyristo hostí zišlo v priestoroch divadla, aby spoločne slávnostne otvorili ďalší akademický rok 2025/2026. Spolu s najvyššími akademickými funkcionármi zo Slovenska i zahraničia boli prítomní aj zástupcovia štátnej a verejnej správy, miestnej samosprávy, parteri z vedecko-výskumnej oblasti spolu so zástupcami cirkví, náboženských spoločností a podnikateľskej sféry.

Z histórie školstva

So svojím príhovorom sa prítomným prihovoriť podujatia, rektor Prešovskej univerzity v Prešove Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. V úvode pripomenul historické míľniky, ktoré sa spájajú s vysokoškolským vzdelávaním v Prešove. *„Práve o takomto čase pred 360 rokmi, v jeseni 1665, dospeli delegáti hornouhorských stolíc a slobodných kráľovských miest po viacerých poradách k rozhodnutiu založiť v slobodnom kráľovskom meste Prešove Kolégium, ako prvú a jedinú evanjelickú vysokú školu v Uhorsku. Takisto ďalšie tohtoročné akademické výročie je späté s dejinami Prešovského Kolégia, resp. aj našej univerzity. V roku 1815, teda pred dvesto desiatimi rokmi, sa začalo na Prešovskom kolégiu prednášať právo,“* uviedol rektor a historik Peter Kónya.

Bilancia uplynulého akademického roka

V rámci príhovoru rektor hodnotil, čo sa v minulom akademickom roku podarilo. *„V uplynulom roku bol odovzdaný ďalší kompletne rekonštruovaný študentský domov na Námestí Mládeže a začala nová etapa obnovy študentského domova na Exnárovej ulici. Po jej ukončení v aktuálnom akademickom roku bude univerzita ako jediná verejná vysoká škola disponovať kompletne zrekonštruovanými ubytovacími kapacitami pre viac ako 2000 študentov.“* Univerzita tiež skončila prenájom svojich stravovacích zariadení a prevádzkuje ich už vo vlastnej réžii. Popri komfortnom ubytovaní tak po predpokladanej rekonštrukcii študentskej jedálne bude študentom poskytnuté i moderné stravovanie. Rovnako prebehli práce ako výmena kotlov v študentských domovoch na Ul. 17. novembra, zníženie tepelnej náročnosti tzv. Starého internátu či rekonštrukcia plaveckého bazéna v budove Vysokoškolského areálu (VŠA). Potreba zvýšenia bezpečnosti si vyžiadala inštaláciu turniketov v študentských domovoch na Ul. 17. novembra aj implementáciu projektu kybernetickej bezpečnosti za pol milióna eur.

Svoju činnosť začalo Arteterapeutické centrum, popri centre poradenstva pre študentov. Odštartovala tiež realizácia projektu Podpory duševného zdravia študentov v sume 550 000 eur.

Z prostriedkov plánu obnovy výrazne navýšili granty pre doktorandov a mladých vedeckých pracovníkov. Univerzita sa orientuje aj na oblasť zahraničných vzťahov, zúčastnila sa niekoľkých európskych a zámorských veľtrhov vzdelávania. Rovnako došlo k výraznému nárastu študentských aj učiteľských mobilit v rámci programu Erasmus - vyslaných aj prijatých.

Prešovská univerzita získala i ďalšie významné projekty. Ide o rekonštrukciu tepelného hospodárstva vo VŠA za viac ako milión eur a vybudovanie Simulačného centra Fakulty zdravotníckych odborov vo výške 10 miliónov eur. Najviditeľnejšou, najmohutnejšou a najvýznamnejšou stavbou, prebiehajúcou počas celého akademického roka, bola a stále je obnova budovy VŠA. Zahŕňa okrem tzv. výmeny plášťa stavby takisto modernizáciu tepelného hospodárstva s tepelnými čerpadlami a vlastnou solárnou elektrárnou v celkovej výške 10 133 333 eur. Realizuje sa za plnej prevádzky v najväčšom objekte univerzity, čo nevyhnutne sprevádzajú aj nutné obmedzenia a istý diskomfort. „Chcem sa preto úprimne poďakovať všetkým našim zamestnancom vo VŠA, ktorí sa priamo podieľali na príprave budovy pre stavebné práce, aj tým, ktorí sa s pochopením prispôbili zmenenej situácii,“ ďakoval rektor.

Zábery zo slávnostného otvorenia akademického roka 2025/2026 na Prešovskej univerzite.

Foto: Peter Haľko, ml.

Vízia budúcnosti

Rekonštrukcia bude pokračovať aj v najbližších mesiacoch, s predpokladaným ukončením prác v máji 2026. Okrem toho s novým akademickým rokom prichádzajú i nové výzvy. *„Čaká nás reakreditácia odborov habilitačných a vymenúvacích konaní, transformácia učiteľských študijných programov, či plnenie úloh, vyplývajúcich z často akcentovaných výkonnostných zmlúv, ktorých úspešné plnenie nezávisí iba od nás a neraz je v rozpore s trendmi ako je masifikácia či internacionalizácia vzdelávania.“*

Rektor Peter Kónya v závere poďakoval všetkým zamestnancom univerzity za ich prácu, ktorú vykonali i vykonávajú, a študentom zaprial úspešné štúdium. *„Vybrali ste si za miesto, kde chcete získať univerzitný diplom, Prešovskú univerzitu. Som presvedčený, že ste urobili správne a svoje rozhodnutie neoľutujete. V prvom rade sa vám chcem poďakovať za to, že ste sa rozhodli zostať študovať na Slovensku. A to napriek lavíne informácií alebo skôr dezinformácií, aké je naše vysoké školstvo nekvalitné a aké dôležité je získať kvalitné vzdelanie v zahraničí,“* zdôraznil Kónya.

Epidémia exodu

Vo svojom príhovore rektor zvlášť vyzdvihol kvalitu školstva na Slovensku. *„Akoby epidémii covidu vystriedala ďalšia epidémia, epidémia exodu, odchodu do cudziny. Je tragédiou, že viac ako polovica stredoškolákov zamýšľa nielen študovať, no dokonca pokračovať vo svojom živote v zahraničí. Pritom väčšina týchto správ, dehonestujúcich naše vysoké školstvo a vychvaľujúcich to zahraničné, nie je pravdivá. Za posledné roky pomerne dobre poznám systém vysokého školstva u našich západných, severných aj južných susedov a dovoľm si povedať, že nie je lepší, než ten náš a ich vysoké školy sa v porovnateľných kategóriách nelíšia od našich,“* zdôraznil rektor Kónya s tým, že programy ako Erasmus stále ponúkajú slovenským študentom možnosť absolvovania časti štúdia v zahraničí. *„Keďže nemalá časť študentov v zahraničí sa už domov nevráti, pri týchto vysokých počtoch hrozí, že Slovensko permanentne prichádza o tisíce príslušníkov mladej inteligencie, ktorí tu o niekoľko rokov budú chýbať. Preto by sa mali v krátkom čase spojiť kapacity všetkých zainteresovaných strán s cieľom systematickej propagácie štúdia na slovenských vysokých školách, aby sa spomalili odliv mladých ľudí do cudziny.“* Vyzdvihol to ako záujem tak vysokých škôl, ako aj celej spoločnosti. *„Aby nová generácia ten povestný tretí groš z rozprávky nechala doma, nie pre islandských, kanadských či holandských dôchodcov. Vo vzťahu k spomínanému plánovaniu života v zahraničí z dôvodu vyššej životnej úrovne chcem ako historik podotknúť, že v uplynulých storočiach vždy boli krajiny, kde sa žilo lepšie ako u nás a napriek tomu tu naši predkovia ostali a vybudovali to, čo tvorí našu prítomnosť,“* apeloval Peter Kónya.

Univerzity ako pôda bez ideológie

Spomenul aj na fakt, že v súčasnosti je možné v zahraničí pozorovať snahy o zideologizovanie akademického prostredia, posudzovanie akademikov podľa postojov k niektorým politickým či etickým otázkam a personálne čistky v duchu tejto ideológie. *„To všetko je však nezlučiteľné s podstatou univerzít a princípmi, ktorými sa po stáročia riadili. Akademická pôda musí stáť mimo ideológie, politického boja, kádrovania a iných negatívnych zásahov. Iba tak ostane akademickou pôdou a univerzity univerzitami.“*

Popri tom univerzity ako konzervatívne inštitúcie, založené na tradičných hodnotách našej civilizácie, sú povinné zachovávať a ďalej odovzdávať tieto hodnoty, na ktorých je založený svet ako ho poznáme. V tomto duchu majú pozitívne vplývať na svojich študentov a chrániť ich pred politikou a ideologickou manipuláciou a radikalizáciou, ktorá môže mať pre všetkých nepredvídateľné dôsledky,” zdôraznil rektor PU Peter Kónya.

Premiér o PU: Výsledky sú imponantné

Počas slávnostného otvorenia sa prítomným prihovril aj predseda vlády SR doc. JUDr. Robert Fico, CSc. „Chcem zaľahoželať vašej univerzite. Jej výsledky sú imponantné, najmä ak si uvedomíme vysoký počet zahraničných študentov,” zhodnotil premiér. Uviedol tiež, že školstvo môže očakávať navýšenie financií. „Napriek dramatickej konsolidácii, ktorú musíme realizovať, máme rozhodnutie, že v roku 2026 dôjde k navýšeniu finančných prostriedkov v kapitolách školstva, vo všetkých vrstvách školstva, a rovnako aj v zdravotníctve. V porovnaní rokov 2025 a 2026 toto navýšenie bude predstavovať 300 miliónov eur,” konkretizoval Robert Fico. Premiér taktiež vyjadril svoje želanie, aby ponuka univerzity čo najviac zodpovedala potrebám praxe.

Prešovská univerzita si stále udržiava status štvrtej najväčšej verejnej vysokej školy na Slovensku s počtom študentov približujúcim sa číslu 8500, študujúcich v celkovo 128 bakalárskych, 102 magisterských a 87 doktorandských študijných programoch. Z tohto počtu predstavujú asi 1570 (takmer 18 %) zahraniční študenti, čo dokladá vysokú mieru internacionalizácie štúdia, obvyklú na významných zahraničných univerzitách.

Mária Dudová-Bašistová
hovorkyňa PU

Zábery zo slávnostného otvorenia akademického roka 2025/2026. Foto: Peter Haľko, ml.

VEDECKÁ KONFERENCIA VOJNA A SVET – (CEZ) HRANICE ŠTÁTOV I ĽUDSKOSTI (PRAMENE, DOBOVÁ TLAČ A LITERATÚRA) V ŠTÁTNEJ VEDECKEJ KNIŽNICI V PREŠOVE

Prešov, 24. – 25. september 2025

Mariana ČENTÉŠOVÁ

V roku 2025 usporiadalo Oddelenie historických knižničných fondov Štátnej vedeckej knižnice (ŠVK) v Prešove vedeckú konferenciu s medzinárodnou účasťou s názvom *Vojna a svet – (cez) hranice štátov i ľudskosti (pramene, dobová tlač a literatúra)* zameranú na vojnové udalosti a ich vnímanie v širšie koncipovaných súvislostiach. Na konferencii vystúpili historici, archivári, múzejníci, zastúpenie však mali aj lingvisti či pedagógovia z praxe. Prezentované referáty mali teda interdisciplinárny charakter, čo bolo aj jedným z cieľov organizátorov. Konferencia sa konala pri príležitosti 80. výročia vypuknutia druhej svetovej vojny a nadväzovala na dve vedecké konferencie s tematikou vojny, ktoré sa na pôde ŠVK v Prešove uskutočnili v rokoch 2023¹ a 2024.²

Konferencia bola na základe tém referátov rozdelená do štyroch sekcií. V prvej z nich s názvom *Jedinec a vojna, vojna v meste, mesto vo vojne* vystúpilo päť účastníkov. Dr. h. c. prof. PhDr. Peter Kónya, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita v Prešove), vychádzajúc z dlhoročného výskumu priebehu protihabsburských povstaní v kráľovských mestách v Šariši prezentoval príspevok s názvom *Prečo boli prešovské jatky „jatkami“? Prípady extrémnej krutosti počas protihabsburských povstaní v Prešove v poslednej tretine 17. storočia*. Nasledovala prednáška poľského historika venujúceho sa výskumu starých tlačí dr. Tomasza Stolarczyka (Knižnica Łódzkej univerzity), v ktorej opísal vojenské vpády do stredopoľského mesta *Łęczyca* a jeho okolia v stredoveku a novoveku (*Zniszczenia wojenne Łęczycy od XII do XVIII w.*). Dve nasledujúce prednášky boli zamerané na osobnosti vojenských dejín. Mgr. Viktor Szabó zo ŠVK v Košiciach predstavil a analyzoval spomienky Bélu Forbergera, spišskonovoveského advokáta a vojaka rakúsko-uhorskej armády na účasť v prvej svetovej vojne, ktoré boli vydané aj knižne (*Béla Forberger – advokát, prokurátor a vojak rakúsko-uhorskej armády. 500 dní v rojnici (Na základe denníka autora)*). Predmetom ďalšieho príspevku

- 1 Išlo o interdisciplinárnu vedeckú konferenciu *Status Belli – od vojny k mieru (vojna a mier v dejinách, knižnej kultúre a v prameňoch)*, ktorá sa uskutočnila v termíne 27. – 28. 9. 2023. Zborník z konferencie vyšiel aj tlačou: *Status belli – od vojny k mieru : vojna a mier v dejinách, knižnej kultúre a v prameňoch*. Eds. Marcela Domenová, Lucia Němcová. Prešov: ŠVK v Prešove, 2024. 233 s. ISBN 978-80-89614-96-7.
- 2 Vedecká konferencia *Vojna a školstvo – vojna a spoločnosť – vojna a každodenný život (pramene, dobová tlač a literatúra)* sa konala v dňoch 18. a 19. 6. 2024. Zborník z konferencie vyšiel tlačou: *Status belli II.: vojna a školstvo – vojna a spoločnosť – vojna a každodenný život*. Eds. Marcela Domenová, Lucia Němcová. Prešov: ŠVK v Prešove, 2025. 380 s. ISBN 978-80-69136-05-2.

múzejnícky Mgr. Lucie Sotákovéj, PhD., z Múzea SNP v Banskej Bystrici bolo priblíženie osobnosti Antona Ivana Székelyho a jeho fotografickej činnosti počas Slovenského národného povstania (SNP) na základe dokumentov a fotografií zachovaných v Múzeu SNP („Hrdina bez zbrane“ (Anton Ivan Székely – povstalecký fotoreportér)). Prvú sekciu uzavrel príspevok taktiež múzejníka PaedDr. Martina Molnára zo Zemplínskeho múzea v Michalovciach, ktorý podrobne opísal udalosti spojené s oslobodzovaním Michaloviec v roku 1944 Červenou armádou (*Oslobodenie Michaloviec v roku 1944*).

Po krátkej prestávke a diskusii k prvému bloku prednášok nasledovala druhá sekcia s názvom *Nezabudnúť – historická pamäť* zameraná na predstavenie neľahkých osudov zajatcov v trestaneckých táboroch a pozornosť bola venovaná aj múzejnej činnosti. Prvým referujúcim v bloku bol lingvista a germanista doc. Ľudovít Petraško, PhD. (Univerzita Palackého v Olomouci), ktorý v prednáške s názvom *Koľko mŕtvych, toľko živých – slovenskí zajatci v táboch Kaisersteinbruch* opísal spomienky svojho predka na nútený pobyt v zajateckom tábore v Rakúsku, ktoré doplnil širším historickým kontextom nadobudnutým vlastným výskumom. Mgr. Vladimíra Luptáková zo Stredoslovenského múzea v Banskej Bystrici na základe archívnych dokumentov zosumarizovala priebeh zriadenia a správy Pamätných izieb v Národnej kultúrnej pamiatke Kališti (NKP Kalište – zriadenie a správa Pamätných izieb na Kališti). Išlo o zaniknutú osadu na úpätí Nízkyh Tatier, ako pripomienku hrdinstva jej obyvateľov, ktorí pomáhali partizánskym skupinám počas jesene a zimy roku 1944. Bilancujúci charakter mala aj prednáška Mgr. Lukáša Volentiera, PhD. (Múzeum SNP, Banská Bystrica), s názvom *70. rokov Múzea Slovenského národného povstania*, ktorá bola venovaná dejinám vzniku a vývoja Múzea SNP v Banskej Bystrici.

Po ukončení prvého dňa rokovania sa účastníci konferencie mali možnosť zúčastniť exkurzie po architektonických pamiatkach Prešova spojených so židovským obyvateľstvom.

Prednášky druhého dňa rokovania boli rozdelené do dvoch tematických sekcií. Prvá z nich pomenovaná *Život s Bohom, pomoc v čase vojny* zahŕňala tri prednášky. Cirkevný historik PhDr. ThLic. Juraj Gradoš, PhD. (Gréckokatolícke arcibiskupstvo Prešov), sa v referáte s názvom *Kópie slziacej ikony v Klokočove – vplyv ich kultu na náboženský život počas Veľkej vojny a po nej* zamerail na osudy ikony klokočovskej Bohorodičky s dôrazom na obdobie prvej svetovej vojny. Ďalšou referujúcou bola archivárka a retrospektívna bibliografka Mgr. Gabriela Oľšavská z ŠVK v Prešove, ktorá sa predstavila s príspevkom *Cirkevný život evanjelikov v Prešove v medzivojnovom období*. V ňom nadviazala na svoj dlhodobý výskum k dejinám evanjelikov v Prešove. Posledný referát v rámci prvej sekcie bol venovaný charitatívnej činnosti poľských aristokratov a nižšej šľachty počas druhej svetovej vojny. Prednášku s názvom *Działalność charytatywna polskiego ziemianstwa i arystokracji w ramach Rady Główniej Opiekuńczej w latach 1940 – 1945* predniesol dr. hab. Jarosław Durka, prof. UK z poľského Kaliszu.

Podľa programu nasledovala diskusia a krátka prestávka. Následne sa pokračovalo v rokovaní. Do štvrtej sekcie *Školstvo a kultúra vo vojne a po nej* bolo podľa programu zaradených päť referátov. Ako prvá vystúpila v programe PhDr. Ľudmila Kónyová, pedagogička Evanjelického kolegiálneho gymnázia v Prešove. Vo svojej prednáške s názvom *Mikrohistória prenasledovania: Vylúčenie židovských žiakov z Evan-*

jelického kolegiálneho gymnázia v historickom a literárnom zrkadle predstavila projekt *Prázdná stolička* realizovaný na spomínanom gymnázium, ktorý spolu so študentmi vypracovali a formou výstavy upozornili na osudy 102 židovských žiakov vylúčených z gymnázia v rokoch 1940 a 1941. Budovanie školstva vo východnom Veľkopolsku na sklonku druhej svetovej vojny mapoval na základe školských kroník profesor Kališskej univerzity dr. hab. Piotr Gołdyn v príspevku s názvom *Odrodzenie szkolnictwa powszechnego po zakończeniu II wojny światowej w świetle zapisków z kronik szkolnych. Casus Wielkopolski wschodniej*. Treťou referujúcou bola archivárka a historička doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita v Prešove), ktorá sa v rámci svojho dlhodobého výskumu knižnej kultúry v Prešove a na východnom Slovensku tentokrát zamerala na knižný trh v Československu porovnaním situácie pred druhou svetovou vojnou a po nej (*Nakladatelia/vydavatelia a kníhtlačiari pred a po 2. svetovej vojne v ČSR: od evidencie činnosti po knižný trh*). Do tohto programu bola zaradená aj prednáška s názvom *Tábor smrti Trostenec – koniec ľudskosti* historičky PhDr. Mgr. Luciány Hoptovej, PhD. (Inštitút histórie, Prešovská univerzita v Prešove), presunutá z predošlého dňa rokovania a jej predmetom boli praktiky nacistov a tragické osudy zajatcov v bieloruskom vyhladzovacom tábore. Posledný blok konferencie uzavrela prednáška ukrajinistky z Prešovskej univerzity v Prešove, PhDr. Adrian Amir, PhD., s názvom *Židovské vojnové a povojnové príbehy v ukrajinskej literatúre Slovenska*. V referáte sa autorka zamerala na predstavenie a obsahovú analýzu vybraných próz ukrajinského spisovateľa Vasiľa Zozulaka z druhej polovice 20. storočia.

Po ukončení štvrtej sekcie referátov nasledovala opäť diskusia a samotný záver konferencie. Organizátori i referujúci sa zhodli, že obsah prednášok bol pestrý, obohacujúci o nové poznatky v rámci vojnových tém z rôznych výskumných hľadísk. Referáty reflektovali rozdiely i paralely dosahov vojen naprieč stáročiami a v nadnárodnom kontexte. Odborná verejnosť sa bude môcť oboznámiť s aktuálnym výskumom účastníkov konferencie vďaka zámeru vydania recenzovaného zborníka ako výstupu konferencie.

Z VLASTI DO VYHNANSTVA. VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI RANONOVVEKÝCH A NOVVEKÝCH DEJÍN PRINÚTENÉ K ŽIVOTU V EXILE / HAZÁBÓL SZÁMÚZETÉSBE. JELENTŐS TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉGEK, AKIK KÉNYSZERÍTVE VOLTAK SZÁMÚZETÉSRE, KÖZÉPKORTÓL A 20. SZÁZADIG

Prešov, 27. – 28. november 2025

Andrea FERENCOVÁ

V dňoch 27. – 28. novembra 2025 sa na Prešovskej univerzite (PU) uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Z vlasti do vyhnanstva. Významné osobnosti ranonovovekých a novovekých dejín prinútené k životu v exile / Hazából száműzetésbe. Jelentős történelmi személyiségek, akik kényszerítve voltak száműzetésre, középkortól a 20. századig*. Podujatie sa zameralo na dejiny emigrácie, exilu a vyhnanstva od stredoveku až po 20. storočie.

Prvý deň konferencie otvoril príhovorom rektor PU Peter Kónya, po ňom nasledoval prvý blok venovaný obdobiu protihabsburských povstaní. István Czigány otvoril konferenciu príspevkom *Rákóczi börtönéből a kuruc száműzetésbe. Gróf Forgách Simon életútjának különös története 1706 – 1729* (Z Rákócziho väzenia do kuruckého vyhnanstva. Mimoriadny životný príbeh grófa Simona Forgácha 1706 – 1729). Kálmán Mészáros predstavil štúdiu *Nők a Rákóczi-emigrációban* (Ženy v Rákócziho

Otvorenie konferencie rektorom Prešovskej univerzity Petrom Kónyom

Autor: Andrea Ferencová

emigrácii). Vladimír Segeš sa venoval výnimočnej životnej dráhe Ladislava Hercsényiho v prednáške *Z kuruckého kapitána maršal Francúzska. Výnimočný osud Ladislava Hercsényiho*. Ivan Mrva priblížil tému emigrácie počas kuruckých vojen v príspevku *Utečenci, emigranti, vyhnanci a navrátilci. Niekoľko postrehov na okraj problematiky exilu v búrlivom období kuruckých vojen*. Blok uzavrela Annamária Kónyová so štúdiou *Cesta žien do emigrácie v 17. storočí*.

Po prestávke vystúpil György Kuruc s referátom *II. Rákóczi Ferenc és az angol diplomácia* (František II. Rákóczi a britská diplomacia). Peter Kónya predstavil prácu *Návrát vyhnanca. Neľahká cesta Juraja Ottlyka (späť) do vlasti*, po ktorom nasledoval Dienes Dénes s príspevkom *Cseh exulánsok a Tiszáninnen Egyházkerületben* (Českí exulanti v Tiszáninnenskom cirkevnom zbore). György Csátáry analyzoval dedičstvo Imricha Thökölyho v prednáške *Thököly Imre hagyatéka Beregszászon* (Pozostalosti Imricha Thökölyho v Berehove). Blok uzavrel Barna Kész s témou *A bujdosás előestéje: II. Rákóczi Ferenc és emléke Salánkon* (Predvečer vyhnanstva: František II. Rákóczi a jeho pamiatka v Salánku).

Popoludní pokračoval program sekciou zameranou na 17. – 19. storočie. Áron Kovács predstavil možné vydanie Komenského diela v prednáške *Comenius Lucidariumának lehetséges sárospataki kiadása* (Možné sárošpatacké vydanie Komenského Lucidaria). Attila Verók vystúpil s referátom *Önként vállalt hontalanság. Az értelmiségi Martin Schmeizel (1679 – 1747) emigrációjának sajátos jellemzői* (Dobrovoľne prijatá bezpríslušnosť. Špecifické charakteristiky emigrácie intelektuála Martina Schmeizela (1679 – 1747)). Monika Bizoňová predstavila život a pôsobenie Martina Petheho de Hethes v štúdiu *Spišský prepoš Martin Pethe de Hethes*. Judit Balogh sa v príspevku *Emigráció a Portán: Béldi Pál és köre* (Emigrácia na Porte: Pál Béldi a jeho okruh) venovala skupine uhorských exulantov v Osmanskej ríši. Rudolf Dupkala uzavrel blok témou *Vlast' a vyhnanstvo v kontextoch tvorby profesorov ev. kolégia v Prešove – I. Cabana a E. Ladivera*.

Po prestávke vystúpil Péter Forisek s príspevkom *Híres száműzöttek a római korban* (Slávni vyhnanci v rímskom období). Lucia Šteflová vystúpila s referátom *Ako sa z významného evanjelického farára stal vyhnanec. Dopady rekatolizácie na osud Štefana Pilárika*. Edit Tamás predstavila referát *Kossuthról Szathmáryig* (Od Kossutha po Szathmáryho). Éva Gyulai predniesla príspevok *Miniszterelnök száműzetésben: Szemere Bertalan Párizsban* (Premiér v exile: Bertalan Szemere v Paríži). Popoludňajší blok uzavrel Patrik Derfiňák so štúdiou *Bánó Jenő, dobrodruh a vyszahovalec*.

Druhý deň sa niesol v znamení paralelných sekcií. V sekcii A, orientovanej na 17. – 19. storočie, vystúpila Olga Lukács s príspevkom *II. Rákóczi Ferenc vallási meggyőződésnek változásai az emigrációban* (Premeny náboženského presvedčenia Františka II. Rákócziho v emigrácii). Nasledoval Marek Vařeka s prednáškou *Jan Jiří Krnovský – arcirebel císaře Ferdinanda II., Lóránt Rákos* predstavil tému *Hitvalló a gályán – Füleki István gályarab-prédikátor beteljesült életútja* (Vyznávač na galeji – naplnený životný príbeh galejného kazateľa Istvána Fülekiho) a Andrea Ferencová vystúpila s prednáškou *Helena Zrínska – medzi mocou a exilom*. Po prestávke pokračoval program príspevkami: Daniel Slivka *Menachem Mendel Halberstam (1875 – 1954), rabín v Stropkove a New Yorku*, Martin Javor *Štefan Furdek – zakladateľ Prvej slovenskej katolíckej jednoty v Severnej Amerike*, Eduard Lukáč *Dobro znamená dobrý v každom jazyku – kultúrne dedičstvo exulantov Dopjerovcov* a Peter Káša *Prešovský rodák, spisovateľ a filozof Béla Hamvas*.

V sekcii B, venovanej 20. storočiu Nadežda Jurčišinová prezentovala tému *Životné peripetie Karola Salva v Uhorsku a v Amerike*. Ján Džujko predstavil štúdiu *Mikuláš Šprinc a exilový štorfročník pre slovenskú kultúru Most*. Waclaw Wierzbieniec predniesol príspevok *Uciekinier przed Niemcami, któremu nie udało się uniknąć Zagłady. Samborski i rzeszowski rabin Aron Lewin (1879 – 1941), działacz polityczny i parlamentarzysta* (Utečenec pred Nemcami, ktorému sa nepodarilo uniknúť záhube. Samborský a rzeszowski rabín Aron Lewin, 1879 – 1941), v ktorom priblížil tragický osud významného rabína, politického predstaviteľa a poslanca, ktorý napriek úteku napokon zahynul počas holokaustu. Peter Kovaľ sa vo vystúpení *Gejza Vámoš – osudy lekára a spisovateľa* venoval zložitým životným peripetiám tohto mimoriadne talentovaného, no často prehliadaného slovenského autora židovského pôvodu. Ivana Lučakovská analyzovala v príspevku *Działalność ukraińskich instytucji naukowych i edukacyjnych na emigracji w Stanach Zjednoczonych po II wojnie światowej* (Pôsobenie ukrajinských vedeckých a vzdelávacích inštitúcií v emigrácii v USA po druhej svetovej vojne) úlohu ukrajinskej akademickej emigrácie pri formovaní národného života v zámorí. Luciána Hoptová predstavila výskum *Životná a vedecká cesta Ludmily Kraskovskej*, venovaný poprednej slovenskej slavistke, ktorej odborná dráha bola výrazne ovplyvnená politickými zmenami 20. storočia. László Pallai v štúdiu *Disszidálókétól a „Nyugatra szakadt honfitársakig”*. Az 1956-os emigránsok társadalmi összetétele (Od „disidentov“ po „krajanov odtrhnutých na Západ“). Sociálne zloženie emigrantov roku 1956) predstavil sociálnu analýzu vlny maďarskej emigrácie po revolúcii udalostiach 1956, ktoré radikálne zmenili život tisícom ľudí. Blok uzavrela Marcela Domenová príspevkom *Knihy zakázané – diela nehodnotné – ľudia v Československu nežiadúci* (1956), v ktorom rozobrala mechanizmy cenzúry a kategorizácie „nežiaducich autorov“ počas vrcholiaceho politického tlaku po roku 1948 a jeho vyústenia v polovici 50. rokov.

Významným bodom programu bolo slávnostné odhalenie pamätnej tabule prešovskému rodákovi, spisovateľovi a filozofovi Bélovi Hamvasovi, ktorého duchovné dielo patrí k pozoruhodným hodnotám maďarskej a európskej kultúry 20. storočia.

Konferencia ponúkla široký, mnohohrstevný pohľad na fenomén exilu v európskych dejinách a zdôraznila, že presuny obyvateľstva – či už dobrovoľné alebo nútené – sú trvalou súčasťou kultúrnych a politických premien kontinentu.

OBDOBIE REKATOLIZÁCIE V UHORSKU V PRAMEŇOCH / AZ ELLENREFORMÁCIÓ KORSZAKA MAGYARORSZÁGON A FORRÁSOKBAN

Prešov, 4. – 5. december 2025

Andrea FERENCOVÁ

V dňoch 4. – 5. decembra 2025 sa na Prešovskej univerzite (PU) uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia *Obdobie rekatolizácie v Uhorsku v prameňoch / Az ellenreformáció korszaka Magyarországon a forrásokban*. Podujatie sa zameralo na politické, náboženské a spoločenské aspekty rekatolizácie v Uhorsku v 16. – 18. storočí, pričom kládlo dôraz na využitie primárnych prameňov – kroník, zápisníc, správ, listín a literárnych diel – ako zdrojov historického výskumu.

Po úvodnom slove rektora PU profesora Petra Kónyu konferenciu otvoril príspevkom *A királyi hatalom a városokban, mint a katolikus elit kialakításának eszköze. A városi tisztújításokra kirendelt királyi biztosok jelentése és az ellenreformáció* (Kráľovská moc v mestách ako nástroj formovania katolíckej elity. Správa kráľovských komisárov vymenovaných pre obnovu miest a protireformáciu) István H. Németh, ktorý analyzoval úlohu kráľovskej moci pri formovaní katolíckej elity v mestách a význam kráľovských komisárov pri mestských voľbách v kontexte protireformácie. Nasledovali prednášky Petra Vorla *Uherské šľechtičny ve fraucimoru císařovny Anny Habsburské 1612 – 1619* (sňatková politika cisáľského dvora jako nástroj rekatolizace nejvyšší aristokra-

Vystúpenie profesora Petra Kónyu počas konferencie *Obdobie rekatolizácie v Uhorsku v prameňoch*
Autor: Andrea Ferencová

tické vrstvy) a Tamása Oláha „*Boldog a' ki másnak kárán tanul...*“ Strassoldo generális 1676-os pátense a kurucok és a protestáns prédikátorok ellen („Šťastný je, kto sa učí na cudzích chybách...“ Patent generála Strassolda z roku 1676 proti kurucom a protestantským kazateľom). Annamária Kónyová vystúpila s príspevkom *Dvorská škola – dielo o mravnej výchove od Martina Csombora Szepsiho* a Barnabás Guitman sa zamerail na konfesijnálnu polarizáciu a intoleranciu v Hornom Uhorsku *Az ellenreformáció fogságában. Felekezeti és intolerancia felső-magyarországi példák* (V zajatí protireformácie. Konfesijnalita a intolerancia na príkladoch z Horného Uhorska).

Druhá dopoludňajšia časť sa sústredila na miestne pramene a kroniky. Peter Olexák priblížil farskú kroniku Veličnej v príspevku *Farská kronika Veličnej ako svedectvo o rekatolizácii dolnooravskej obce*, Dénes Dienes vystúpil s príspevkom *Árva egyházak az Ung-felsőzemlén egyházmegyékben, a 18. században* (Sirotské cirkvi v cirkevných okresoch Užskej a Hornozemplínskej stolice v 18. storočí), Peter Zubko predstavil štúdiu *Pramene o znalostiach vernakulárnych jazykoch klerikov Bratislavského generálneho seminára (1784 – 1788)*, Peter Kónya vystúpil s príspevkom *Správa župana Štefana Koháryho o rekatolizácii v Šarišskej stolici z r. 1722* a Tomáš Tandlich analyzoval v príspevku *Pramene k dejinám obchodných cechov v slobodných kráľovských mestách v 16. a 17. storočí* ako sa rekatolizácia prejavila v dejinách obchodných cechov.

Popoludní pokračovala konferencia témami kanonických vizitácií a Tolerančného patentu. Monika Bizoňová predstavila vizitáciu Jána Sigraya v príspevku *Kanonická vizitácia Jána Sigraya z roku 1712*, Sixtus Bolom-Kotari vystúpil s príspevkom *Tolerance jako poslední fáze rekatolizace? (uherský a český pohled)*, Jaroslav Coranič sa venoval histórii Mukačevskej eparchie v príspevku *Exkurz do historie Mukačevskej eparchie na pozadí episkopátu Petra Parthenia Petroviča (1651 – 1665)* a Marcela Domenová skúmala v štúdiu *Vierovyznanie prešovských mešťanov pred a po prijatí Tolerančného patentu* náboženskú situáciu prešovských mešťanov.

Konkrétne prípady rekatolizácie predstavili v ďalšej časti viacerí prednášajúci: Peter Benka v príspevku *Rekatolizácia v mešťianskom prostredí: Bardejov na prelome 17. a 18. storočia*, Attila Ulrich v téme „*Akié a föld, azé a vallás...*“ *A Szepesi Kamara birtokügyletei a Wesselényi-féle összeesküvés lelepleződése után* („Kto vlastní pôdu, vlastní aj náboženstvo...“ Majetkové transakcie Spišskej komory po odhalení Wesselényiho sprisahania), Ildikó Zsoldos v príspevku *Báró Vécsey József Aurél katolizációs tevékenysége* (Katolizačná činnosť baróna Józsefa Aurela Vécseyho) a Vavrínek Žeňuch v štúdiu *Rekatolizačné excesy na území Užskej stolice v 18. storočí*.

Druhý deň konferencie otvoril Miroslav Kamenický s príspevkom *Kronika kláštora uršulínok v Prešporku ako prameň k dejinám rekatolizácie v 17. a 18. storočí*, Nóra G. Etényi vystúpila so štúdiu *Thököly Imre a korabeli katolikus propagandában* (Imrich Thököly v súčasnej katolíckej propagande), Gudor Botond predstavil štúdiu *Bod Péter írásai (kiadványok, kéziratok), mint az ellenreformáció történetének hiteles forrásai* (Písomnosti Pétra Boda ako autentický zdroj dejín protireformácie), Judit Balogh vystúpila s príspevkom *Az Apafi kori székelgyűlési elit végrendeletei* (Závety sekelskej elity z obdobia Apafiovcov) a Ilona Kristóf sa v príspevku *Az egri székesegyház újjáépítése a Mohács előtti években* zameraila na rekonštrukciu Egerskej katedrály v rokoch pred Moháčom.

Po prestávke sa konferencia sústredila na cirkevné a šľachtické pramene. Lucia Šteflová predstavila príspevok *Vybrané cirkevné zápisnice evanjelického superintendenta*

*Samuela Antoniho z prvej polovice 18. storočia, zatiaľ čo Renáta Geriová analyzovala náboženský rozkol v šľachtickom prostredí na príklade rodu Andrassyovcov. Daniel Slivka priblížil život a dielo uhorského rabína, mysliteľa a akademika Solomona Marcusa Schillera-Szinessyho. Andrea Ferencová vystúpila s príspevkom *Medzi mocou, vierou a identitou: príbeh Žofie Bátoriovej v období rekatolizácie*.*

Konferencia poskytla všestranný pohľad na obdobie protireformácie, zdôraznila význam lokálnych a regionálnych prameňov pre štúdium rekatolizácie a umožnila odbornú výmenu medzi historikmi. Príspevky ukázali, že politické, náboženské a spoločenské procesy spojené s rekatolizáciou mali trvalý dopad na štruktúru uhorských miest, aristokracie a cirkevných komunít a ich skúmanie prináša nové perspektívy pre interpretáciu dejín strednej Európy.

Predstavujeme umelca
Mgr. Ľubomír Repaský

Sakrálna tvorba Ľubomíra Repaského

V srdci Levoče, kde sa spájajú tradície a duchovné dedičstvo, žije a tvorí Mgr. Ľubomír Repaský, umelec, ktorého ruky ožívajú v tvorbe nádherných mozaík a vitráží. Jeho dielo je akýmsi tkanivom zložitých symbolov a živých farieb, ktoré rozpráva príbehy o viere a transcendentne, prenikajúc do hlbokých zákutí duše.

Repaského mozaiky sú ako okná do minulosti, plné historických náboženských motívov, ktoré sa v jeho interpretácii prelínajú s modernými vplyvmi. Každé dielo nie je len dekoráciou, je to rozprávanie, ktoré vyzýva divákov, aby sa zastavili a zamysleli nad duchovným odkazom, ktorý z neho vyžaruje. Autor má zmysel pre adekvátne vyznenie detailu v celku a oddanosť remeslu, vyžarujúcu z jeho diel. Každá mozaika je oslavou materiálov, ktoré prežijú stáročia.

V oblasti vitráží sa stáva alchymistom svetla, premieňajúc ho na kaleidoskop farieb, ktoré v tichu svätyne vytvárajú atmosféru vznešenosti, pokoja a úcty. Jeho diela, naplňajú svetlom nádeje kostoly a duchovné miesta, zanechávajú v divákoch hlboký dojem, pričom zvyšujú intenzitu uctievania a meditácie. Spojením tradičných tém s moderným pohľadom vytvára most medzi minulosťou a prítomnosťou, čím robí sakrálnu umenie prístupným a relevantným pre súčasníkov.

Ľubomír Repaský vo svojej tvorbe, prameniacej z hlbokej pokory, zachováva odkaz sakrálného umenia a zároveň ho obohacuje, aby pokračoval v inšpirovaní a oslovovaní srdc budúcich generácií.

dr. hab., akad. mal. Peter Kocák, PhD, univ. Profesor

POSLEDNA VEČERA olej, 2004, 85 x 140 cm

Lubomír „Lubo“ Repaský je slovenský umelec a pedagóg. Narodil sa v Levoči 20. októbra 1971. V roku 1995 absolvoval magisterské štúdium v odbore *výtvarná výchova – dejepis* na vtedajšej Pedagogickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Prešove. V súčasnosti učí na Základnej umeleckej škole v Levoči a aktívne sa venuje maľbe, kresbe, dizajnu, mozaike, vitráži a scénografii. Za jeho výtvarnú tvorbu a pedagogickú činnosť mu v roku 2004 Akadémia umení v Paríži udelila štátne ocenenie Francúzskej republiky.

Obsahom výstavy Lubomíra Repaského pod názvom *Sakrálna tvorba* v Univerzitnej knižnici Prešovskej univerzity v Prešove bolo 50 samostatných umeleckých diel a veľkoformátových posterov. Autor na vernisáži vo štvrtok 30. októbra 2025 prezentoval inštalované mozaiky a vitráže (predovšetkým v gréckokatolíckych chrámoch), proces ich vzniku od náčrtu až po samotnú realizáciu, zdokumentovanú aj fotograficky. Výstava trvala do 28. novembra 2025.

O AUTOROCH

ČENTÉŠOVÁ, Mariana, Mgr., PhD. (ohkf4@svkpo.gov.sk)

Pracovníčka Štátnej vedeckej knižnice v Prešove, oddelenie historických knižničných fondov – retrospektívny bibliograf.

DERFIŇÁK, Patrik, doc., PaedDr., PhD. (patrik.derfinak@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších všeobecných dejín.

DOMENOVÁ, Marcela, doc., Mgr., PhD. (marcela.domenova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra archívnictva a pomocných vied historických

DUDOVÁ-BAŠISTOVÁ, Mária, Mgr. (maria.dudovabasistova@unipo.sk)

Hovorkyňa Prešovskej univerzity v Prešove

DŽUJKO, Ján, PhDr., PhD. (jan.dzujko@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

FERENCOVÁ Andrea, Mgr. (andrea.ferencova@smail.unipo.sk)

Interná doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

JURČIŠINOVÁ, Nadežda, doc., PhDr., PhD. (nadezda.jurcisinova@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOCÁK, Peter, Dr. hab., PhD. akad. maliar (peter.kocak@unipo.sk)

Univerzitný profesor na Inštitúte hudobného a výtvarného umenia FF PU v Prešove

KOŠČOVÁ, Zuzana, Mgr. (zuzana.koscova@muzeumhumenné.sk)

Riaditeľka Vihorlatského múzea v Humennom

KOVAL, Peter, PhDr., PhD. (peter.koval@unipo.sk)

Vysokoškolský pedagóg, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Katedra novovekých a najnovších slovenských dejín

KOTVA, Aleš, Mgr. (alespot@ff.zcu.cz)

Študent v doktorském studijním programu na Katedře historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni v obore Moderní dějiny.

MOLDA, Rastislav, Mgr., PhD. (kuratorog@vuczilina.sk, moldarastislav@gmail.com)

Kurátor, Oravská galéria v Dolnom Kubíne.

PATERA, Dávid., Mgr. (patera1@ucm.sk)

Doktorand na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

TKÁČ, Ján, PhDr., PhD. (tkac1985@gmail.com)

Knihovník – oddelenie medziknižničnej výpožičnej služby, Univerzitná knižnica v Bratislave

ZIMOVČÁKOVÁ, Ivana, Mgr. (ivana.zimovcakova@smail.unipo.sk)

Externá doktorandka, Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove

Informácie pre autorov

Časopis *Dejiny. Internetový časopis Inštitútu histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove* vychádza od roku 2006 dvakrát ročne. Je evidovaný v najväčšej špeciálnej elektronickej databáze EZB OPAC riadenej **Staatsbibliothek Berlin**, na serveri **Deutsche Nationalbibliothek** a stránkach **Universitätsbibliothek Regensburg**, ako aj v databáze **Dalhousie Libraries** v jednej z popredných kanadských univerzít **Dalhousie University v Halifaxe** (Nové Škótsko, Kanada) a v celom rade ďalších univerzitných databáz na celom svete; má ISSN.

Príspevky v rubrikách *Štúdie, Ludia a doba, Študijné materiály* sú recenzované, pre knižnice na Slovensku uvádzané v kategórii ADF – Vedecké práce v domácich nekarentovaných časopisoch.

V prípade záujmu publikovať v jednom z čísel časopisu, v niektorej z uvedených rubriík, Vás prosíme poslať príspevky predsedovi redakčnej rady periodika prof. PhDr. Petrovi Švorcovi, CSc. (psvorc@unipo.sk), vždy do **20. 3.**, resp. **20. 9.** v uvedenom roku s dvadsaťriadkovým resumé v slovenskom, resp. v anglickom jazyku.

Pri spracovaní príspevkov žiadame uvádzať **poznámkový aparát pod čiarou** a poznámky spracovať podľa platnej bibliografickej normy, zodpovedajúcej medzinárodnému štandardu pre publikovanie dokumentov STN ISO 690 (priezvisko, plné meno, miesto vydania, vydavateľstvo, rok, strany; pri zborníku aj zostavovateľov; pri časopise ročník, rok, číslo, strany). Príspevok poslať v elektronickej podobe, prípadné fotografie, mapy, ilustrácie a pod. materiály preskenované (formát jpg; 300 dpi).

Information for contributors

Dejiny, an e-journal of the Institute of History of the Faculty of Arts of the University of Prešov in Prešov is issued twice per a year since 2006. It is registered in the biggest special electronic database EZB OPAC managed by **Staatsbibliothek Berlin**, on server of **Deutsche Nationalbibliothek** and on pages of **Universitätsbibliothek Regensburg**, as well as in database of **Dalhousie Libraries** in one of the most significant Canadian universities **Dalhousie University in Halifax** (Now Scotia, Canada); has ISSN.

The papers in sections *Scientific articles, People and time, Study materials* are reviewed; for libraries in Slovakia are in category ADF – Scientific papers in the Slovak non– current contents journals.

If you are interested in publication in our journal, in one of the above mentioned sections, please send your contributions to the chairman of the Editorial board, prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), until **March, 20**, or **September, 20** of the current year, with the 20-line resume in Slovak or English language.

At elaboration of the contributions, **the footnotes** and notes shall be specified in accordance with a valid bibliographic standard, corresponding with the international standard for documents publication STN ISO 690 (surname, full name, place of publication, publisher, year of publication, pages; while quoting the proceedings, the name of editor has to be given; in case of the journal, specify volume, year, number, pages). The contribution shall be sent in e-form; eventual photos, maps and illustrations and other materials shall be scanned (jpg format; 300 dpi).

Informationen für die Autoren

Die Zeitschrift *Dejiny. Internetzeitschrift des Instituts für Geschichte an der Philosophischen Fakultät der Universität Prešov* erscheint seit dem Jahre 2006 zweimal jährlich. Sie wird in der grössten speziellen elektronischen Databasis **EZB OPAC** evidiert, die von der **Staatsbibliothek Berlin** geleitet wird, am Server **Deutsche Nationalbibliothek** und auf den Seiten der **Universitätsbibliothek Regensburg**, sowie auch in der Databasis **Dalhousie Libraries** in einer der führenden Universitäten in Kanada **Dalhousie University in Halifax** (Neues Schottland, Kanada); sie besitzt ISSN.

Die Beiträge in den Rubriken *Studien, Leute und Zeit, Studienmaterialien* werden rezensiert, für die Bibliotheken in der Slowakei in der Kategorie ADF-Wissenschaftliche Aufsätze in den einheimischen nichtcurrentierten Zeitschriften.

Im Falle des Interesses für die Veröffentlichung in einer der Nummern der Zeitschrift, in einer der angeführten Rubriken bitten wir Sie, die Beiträge dem Vorsitzenden des Redaktionsrats des Periodikums Prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (psvorc@unipo.sk), immer bis zum **20. März**, bzw. **20. September** in dem angeführten Jahre mit der Zusammenfassung von 20 Zeilen in der slowakischen bzw. in der englischen Sprache zu versenden.

Bei der Verarbeitung der Beiträge verlangen wir **die Fussnoten** anzuführen und die Verarbeitung der Bemerkungen laut der gültigen bibliographischen Norm, entsprechend dem internationalen Standard fürs Publizieren der Dokumente STN ISO 690 (Vorname, vollständiger Name, Ort der Herausgabe, Verlag, Jahr, Seiten, beim Sammelband auch die Editoren, bei der Zeitschrift Jahrgang, Jahr, Nummer, Seiten). Der Beitrag ist in der elektronischen Form zu versenden, eventuell die Photographien, Karten, Illustrationen und ähnliche scannende Materialien (Format jpg, 300 dpi).

DEJINY

2/2025

Ročník / Volume XX

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
e-Journal of Institute of History, Faculty of Arts,
University of Prešov in Prešov
[http://dejiny.unipo.sk/Blog Posts/dejiny-22025.html](http://dejiny.unipo.sk/Blog%20Posts/dejiny-22025.html)

Sadzba / Typesetting
Ing. Stanislav Kurimai

Grafická úprava / Graphical layout
UNIVERSUM-EU, spol. s r. o.

© Vydáva
Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove,
vydavateľstvo UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
a Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov

© Issued by
Institute of History, Faculty of Arts, University of Prešov in Prešov,
publishing house UNIVERSUM-EU, spol. s r. o. (www.universum-eu.sk)
and Historical society of royal town Prešov

ISSN 1337-0707

